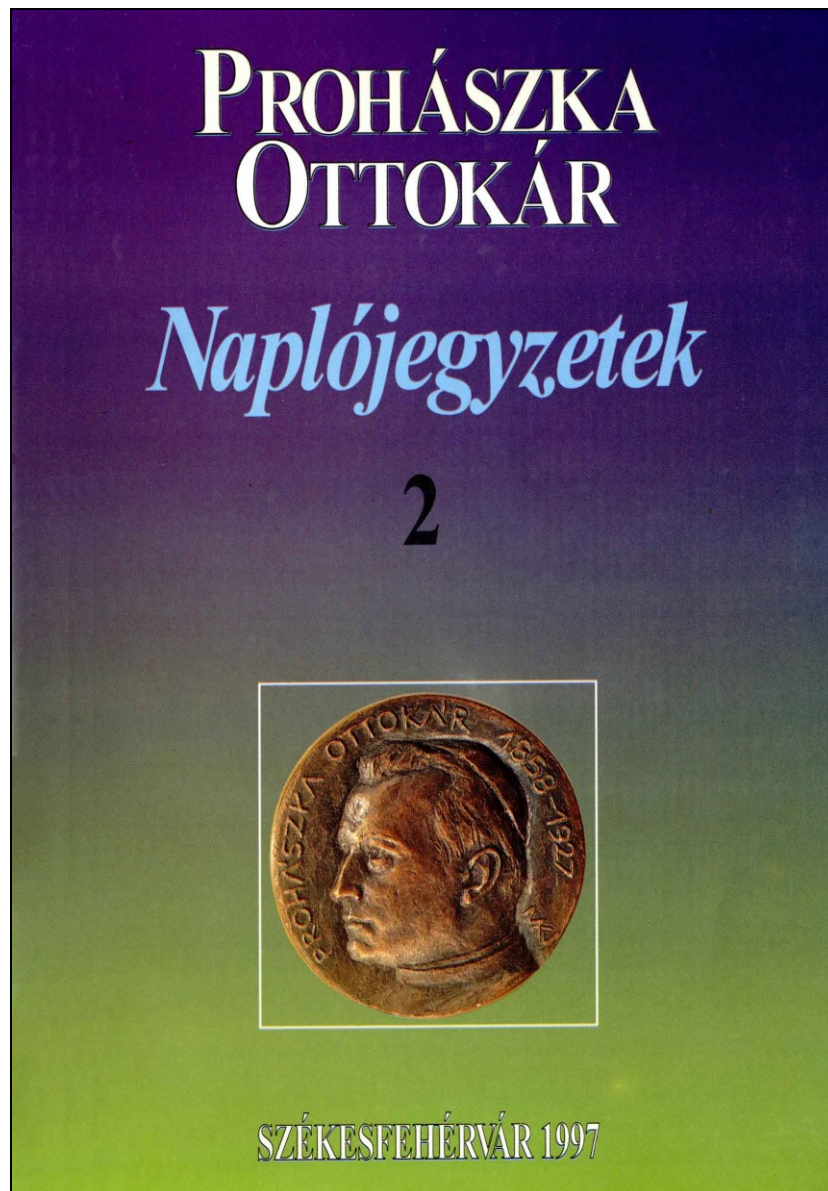

Prohászka Ottokár Naplójegyzetek II. (1891–1919)

Mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Prohászka Ottokár
Naplójegyzetek II.
(1891–1919)

A kötetet szerkesztette és jegyzetekkel ellátta:
Szabó Ferenc SJ

Lektorálták:
Nemeshegyi Péter
Gyorgyovich Miklós

A fedőlapot Szokoly György római grafikus
tervezte Miletics Katalin Prohászka-érme
fotójának felhasználásával

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv második, javított kiadásának elektronikus változata. A könyv 1997-ben jelent meg az Agapé Kiadó gondozásában, az ISBN 963 458 064 5 Ö és ISBN 963 458 066 1 II. k. azonosítóval, a háromkötetes *Prohászka Ottokár: Naplójegyzetek* második köteteként. Az elektronikus változat a kötet és a sorozat szerkesztője, Szabó Ferenc, engedélyével készült. A könyvet lekipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog a szerkesztőé.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Bevezető.....	4
I. Részletek a Némethy-féle füzetekből	7
I. Némethy-féle füzet (1891–92).....	7
II. Némethy-féle füzet (1892–3–4)	27
Lelkigyakorlat Kalocsán (1893)	33
III. Némethy-féle füzet (1894).....	38
IV. Némethy-féle füzet (1895–97).....	41
Lelkigyakorlat, Pilis-Csaba, 1904. okt. 29.–nov. 1.....	44
II. A Shvoy-hagyaték	49
1904.....	49
1908.....	52
1909.....	55
1910.....	58
1911.....	71
1912.....	105
1913.....	106
1914.....	110
1915.....	115
1916.....	120
1917.....	125
1918.....	128
1919.....	129

Bevezető

Prohászka Ottokár (1858-1927) székesfehérvári püspök halálának 70. évfordulója alkalmával tesszük közzé „Magyarország Apostola és Tanítómestere” naplójegyzeteit. Az I. kötet bevezetőjében és függelékében elmondtuk a naplók kéziratának sorsát a Schütz-féle *Soliloquia*-kiadás szempontjait, valamint a Vass Péter és Belon Gellért által tervezett Prohászka-antológia viszontagságait. Ott rövid életrajzi kronológiát is talál az Olvasó.

Addig is, amíg egy kritikai kiadás elkészül, mielőbb a kutatók rendelkezésére akarjuk bocsátani a naplójegyzetek teljességét, tehát azokat a részeket is, amelyeket Schütz Antal elhagyott vagy amelyeket Némethy Ernő kivágott de – szerencsére – nem égetett el.

Némethy Ernő hagyatékából kerültek elő (a székesfehérvári Prohászka-archívumban található) azok a füzetek, amelyek lényegében az esztergomi tanár és spirituális elmélkedési vázlatait tartalmazzák. Igazában nem is naplójegyzetek, hanem elmélkedési pontok, néha eléggé kidolgozott szövegek. Prohászka általában reggeli elmélkedése során kezdte a jegyzetelést (nagyritkán egészen személyes feljegyzések is találhatóak). E jegyzeteket nemcsak a seminaristáknak tartott esti elmélkedésekben, hanem néha cikkeiben is felhasználta. Schütz és Némethy is megjegyezték, hogy jórészt ezekből a vázlatokból, feljegyzésekből születtek meg az *Elmélkedések az Evangéliumról* kötetei. Szakkutatók esetleg majd feldolgozhatják e négy füzet (1891-1897 közötti időszak) anyagát megjelölve azt, hogy mit vett át belőlük, illetve hogyan dolgozta ki, alakította fogalmazványait Prohászka. Mivel gondolatai javarészt megtalálhatók a már kiadott *Elmélkedések*-ben, és nem annyira személyesek, mint általában a naplójegyzetek, most nem vállalkoztunk teljes közzétételükre. Csak néhány személyesebb szakaszt, valamint az ebben az időben végzett lelkigyakorlatok feljegyzéseit közöljük itt az I. részben.

Kötetünk II. részében tesszük közzé teljes egészében az ún. *Shvoy-hagyaték*-ot, amelyet Schütz nem ismert, és amely az 1904-1919-es éveket öleli át. (Részleteket már közölt belőle a Koncz-féle antológia: P.O.: Modern Katolicizmus, 1990.) A legjelentősebbek az 1910-1911-es évek feljegyzései: itt nyomon követhetjük Prohászka 1910-ben megvédett akadémiai székfoglalója (*Az intellektualizmus túlhajtásai*) geneziséjét, illetve Prohászka 1911-es indexre tétele utáni lelkiállapotát. Olyan fontos teológiai és krisztológiai reflexiókkal is találkozunk, amelyek ugyan nem kerültek bele az ismeretelméleti kérdésekkel foglalkozó székfoglalóba, de amelyek a modernista viták középpontjában álltak, és amelyek Prohászkat élen járó teológusnak mutatják. Ezt az egész kérdéskört részletesen feldolgozta Szabó Ferenc „Prohászka és a modernizmus” című tanulmányában (*Prohászka ébredése* = PÉ 73-175).

A Vass Péter és Belon Gellért által elkészített (három kötetre tervezett) Prohászka-antológia legbecsesebb darabja lett volna a Shvoy-hagyatéki füzet, amint ezt Vass Péter is hangoztatta tervezett bevezetőjében. A kommunista és egyházi cenzúra azonban nem engedte közzétenni az antológiát. A székesfehérvári Prohászka-archívumban megtalálták a cenzor (Gianits?) hat gépelt oldalas véleményezését, és Lékai László bíboros 1980. január 22-i levelét (iktatási szám: 704-2/1980). A főpásztor közli a Szent István Társulat igazgatójával, hogy az egyházi jóváhagyást nem tudja megadni a kézirat jelenlegi tartalmára, tekintettel arra, hogy a cenzori vélemény lényeges kifogásokat hoz. A cenzornak az antológia szerkezetére vonatkozó kritikai megjegyzéseivel jórészt egyetérthetünk, de semmiképpen sem oszthatjuk a Shvoy-hagyatékre vonatkozó kritikáját.

„...A naplórészletek az egész anyagban szétosztva találhatóak (ti. az egyes témakörök szerint, Sz. F.). Összefüggően az ún. „nagy találatnak” fémjelzett Shvoy-hagyatékban őrzött 1904-1919-es jegyzetfüzet, melyről a szerkesztők kijelentik: „Prohászka egyik legértettebb alkotásaként itt a mi válogatásunkban jelenik meg először.” [...] Érdeklődéssel kezdtem

olvasni ezt a ún. legérettebb alkotást. Tisztelet a szerkesztőnek, de elképeszt az is, amit közölnek. (Ti. bizonyos részeket, főleg 1919-ből elhagytak. Sz.F.) Ami a lelkiéletre, misztikus átélésekre, elmélkedésekre mondható, prohászka mély gondolatok, de a születés, vagy még inkább a fogantatás pillanatában nyersen tollvégre-került írások ezek. Nem is hiszem, ha Shvoy püspök tulajdonában voltak, hogy akkor nem bocsátotta volna Schützék rendelkezésére. Ha viszont a történelmi események, szereplő személyek, egyház és egyházi személyek vonatkozásait nézem, akkor nem is csodálkozom, hogy Shvoy püspök úr nem adta ki kezéből... Most meggondolatlan exhibicionizmus ezeket nyomtatásban közölni. Sajnálatos, hogy ezek ily hangsúlyt kapnak az egész anyagban.”

Meglepő a cenzornak ez a véleménye. Maga megjegyzi, hogy a háromkötetes hatalmas anyagot nem tudta végigolvasni. Valószínűleg csak beleolvasott és eleve ellene volt az új anyag nagy része kiadásának. „Nagyobb részük Prohászka naplójának anyaga, amelyet főként a maga számára írt s elsősorban ő tiltaná meg, ha élne, hogy nyomdába kerüljön. Keserű kitérések, gúnyos megjegyzések, személyekkel kapcsolatban olyan kitételek, melyek papírra vetéséhez Prohászkanak indoka volt, de senki sem teheti meg, hogy ezeket a nyilvánosság elé tárja.” A cenzor eme ellenvetésére már válaszoltunk az I. kötet előszavában. De éppen a fontos Shvoy-hagyatékban nagyon kevés ilyen megjegyzés, kitétel van (kivéve az 1919-es feljegyzések némelyikét). Viszont roppant lényegesek Prohászka lelki és szellemi fejlődése szempontjából, modern filozófiai és teológiai nézeteinek megértéséhez éppen azért, mert a születés vagy a fogantatás pillanatában kerültek tollvégre ezek a feljegyzések. Azt még értenénk, ha a konzervatív cenzor bizonyos modern („modernista”) gondolatokat kifogásolt volna (pl. Krisztus emberi öntudatára vonatkozó, nagyon érdekes eszmefuttatásokat, amelyeket ma már minden további nélkül elfogad a korszerű krisztológia). De úgy tűnik, a cenzor átsiklott ezeken az 1910-es, 1911-es jegyzeteken. Egyébként néhány olyan költői, irodalmian is kidolgozott részlet akad a naplóban, hogy Prohászka maga jónak látta közzétenni őket az *Élet*-ben, majd pedig Schütz felvette e darabokat (pl. „Az én napom” és „Kapcsolatban a természettel”) a *Magasságok felé* című kötetben.

A tilalomra igazi ok – amint ezt Belon Gellért elmondta e sorok írójának – a kommunista cenzúra volt: a kommunisták „reakciónak” tartották Prohászka Ottokárt, úgymond antikommunizmusa és antiszemizmusa miatt.

Éppen a teljesebb és igazibb Prohászka-képhez szükséges a naplójegyzetek teljes kiadása. Hogy a korabeli feudális, elmaradt jozefinista magyar (fő)papságot élesen bírálja Prohászka? Hát a klérus rászorgált erre a bírálatra! Hogy mi volt Prohászka álláspontja a „numerus clausus” kérdésében, annak hátterét többek között 1919-es keserű tapasztalatai magyarázzák. De politikai kiábrándultságát, a „keresztény kurzus” éles bírálatát is jobban megértjük naplójegyzeti alapján.

A tárgyilagos kutatásnak mindenképpen tisztázni kell ezeket a kérdéseket, figyelembe véve az akkori történelmi helyzetet, Prohászka egész életművét és eszméi-nézetei fejlődését is. Ehhez hozzásegít mostani kiadványunk.

* * *

Mint jeleztem, Prohászka és a modernizmus kapcsolatát, az indexre tétel körülményeit megvilágította a *Prohászka ébresztése* (1996) című gyűjtőkötetben. Tanulmányomban megmutattam – főleg a székfoglaló fogalmazványát elemezve –, hogy Prohászka kapcsolata a modernistákkal (főleg a bergsonista Ed. Le Roy *Dogme et critique* című cikkgyűjteménye révén) sokkal közvetlenebb és szorosabb volt, semmint azt eddig gondolták. Ugyanakkor azt is bizonyította, hogy a fehérvári püspök modern volt, de nem volt modernista (a *Pascendi* kezdetű, 1907-es enciklika értelmében.) Több kérdésben jó fél századdal megelőzte korát (a szentírás- és dogmaértelmezésben, a szociális kérdésben, az egyházi reformokat illetően):

valóban a II. vatikáni zsinat előfutárának tekinthető. Éppen ezért időszerű ma is, amikor a zsinati aggiornamentót akarjuk megvalósítani magyar földön. Egyik indexre tett könyvecskéje, a *Modern katolicizmus* (1907), amely újra megjelent a Koncz-féle antológiában, ma is programfüzet lehet az új evangelizálásban. Nemcsak 90-70 évvel ezelőtt, de ma is „Magyarország apostola és tanítómestere” Prohászka Ottokár.

Szabó Ferenc S.J.

I. Részletek a Némethy-féle füzetekből

I. Némethy-féle füzet (1891–92)

1891. nov. 12. Qui est mater mea et qui sunt fratres mei?! [„Ki az anyám, s kik a rokonaim?” Mt 12,48; vö. Mk 3,33] lehetséges-e, hogy a názárethi gyermekben, ki velünk sírt és nevetett, – ki velünk játszott, ki velünk növekedett, az isteni erő megnyilatkozzék?! Nem! Íme, az emberi mérték! Ember, miért akarod folyton tagadni az istenit? folyton anyaginak, szűknek, tehetetlennek állítod oda magadat, – igazságért fegyverkezel s harcolsz megdicsőülésed ellen? Miért tagadod az örök érdemet a silány cselekedetben, ... az istengyermekséget a halandóban, ... az isten hasonlóságot a lélekben! Krisztus nem törődik velük ... ne vessétek oda gyöngyeiteket a disznók elé! Szentségtek, méltóságotok, boldogságotok a tagadástól nem sérül, nem tűnik el. Azért Isten templomai vagytok, ha az együgyűség menedékhelyeinek is látszotok, ... a vértanúság izzó lelkeinek otthona voltak a katakombák még akkor is, midőn azokat a római szkepszis, az alávalóság és istentelenség vakondtúrásainak tartotta. Az a szeretet, amelyet örültek ... az a szüzesség, amelyet betegségnek gondolnak, győz mindenben ... s hozzá ami a fő ... boldog, ... egy izzó szívet árul el az a pihegő mell, – egy mélységes ismeretet az a ragyogó szem, ... gyöngyfejét hordoz abban a csendes, méltóságos derűben az a tiszta homlok.

Omnis, qui facit voluntatem [Patris] ille mihi frater et soror et mater est! [„Mindaz, aki Atyám akaratát cselekszi, testvérem és nővérem és anyám!” Mk 3,35] Íme, mily rokonságba vonattunk bele. A szellemnek, az isteninek vérrokonsága. Kasztokon, rétegeken, rendeken, ... családokon, nemzetiségeken felül, azokon kívül, azok nélkül egy más fensőbb elvben való közösség és egység. Ez elv, ez erő, mely kifejleszti magát, mely kitarja önmagát nem egyéb, mint a Krisztus az emberben. Az ember alakja, körvonalai, élete, szokásai, nyelve elmerül mindenestül e fensőbb elvbe. Íme az ember! magyar, német ... gazdag, szegény, ... tudós, tudatlan, ... előkelő paraszt, ... mint az árvíz elföd palánkot, házat, falat, követ, fát, bokrot, ... úgy ez elv, ez egység. – De ez az elv, ez a Krisztus nem érvényesül ... A francia revolutio segít, szolgál neki, ... a kasztok gyűlöletessége szétreped, szűk a léleknek, a léleknek, mely az embert, a méltóságot, az egységet és testvériséget lépteti föl a régi formákba! ... A socialdemokrácia segíti ... a nemzetiségek gyűlöletessége szétreped, szűk a léleknek, a léleknek, mely az embert, a testvért keresi. Ezek testvérek ... ezek a gazdagok és szegények, ezek a tőkepénzesek és munkások; megbosszulja magát a Krisztus rajtatok! De a rossz szellem s nem a jó lépteti érvényre az evangéliumot!

Nov. 14. Az Isten magvainak a sorsa ugyanazon emberben is különböző: a gyermekkorban útszélre esik, – az ifjúkorban köves földbe, – a férfikorban tövisek közé; főleg az utóbbi szentigaz, a világi szorgosság, mások közönye, a sokszoros visszautasítás, a gyakori csalódás csupa tövis, mely bök és lyuggat! – Akinek van, adatik, akinek nincs, még az is, amije van, elvétetik; a fogékonyság és készség megnyitja az utat az értésnek; a hívő gondolja, hogy igaza van, a hitetlen szintén, – a buzgó gondolja, hogy igaza van, a lanyha szintén: tehát nem az egyéni meggyőződés ad jogosultságot a cselekvésnek; hanem az igazság, – nem a konokság, hanem a készség, – nem a dölyf, hanem az alázat; – a valódi belátás, melyről másutt az mondatik: nisi crederitis, non intelligetis s e helyen Krisztust jellemzi, hogy ott van, ahol készség és fogékonyság van a jóra, nem önhittség. Lelkiekben a vak is azt véli, hogy lát. Mily ellenállást fejtett ki tegnap a kórházban az a különben szelíd, levitézlett munkafelügyelő; nem akar gyónni. De miért? ízetlen neki; nem látszott rajta gyűlöletes elfogultság, nem volt megperzselve szocialista rakétáktól s mégis nem és nem! –

Én úgy, ahogy most vagyok, elélnék örökké! Bizonyára jól emészt a gyomrod, s jól ízlik a szivar, nincs hideg és kellemesen mosolyog rád a szöllőgerezd, – testvéreid el vannak látva, s neked 3000 frt. a jövedelmed; de lelked vágya, értelmed öntudata most behunyta szemét, – lusta vagy a gondolatra e relatív lét értékéről, – függőségedről, e világ tengerén úszó forgács honnan s hová valósága elől futsz! De ha gondolkodni nem akarsz, a halál fölnyitja szemeidet, fölráz s azt dörgi feléd: mi van veled.

Nov. 16. Együtt nő a konkoly az egyházban, a szemináriumban, a szívben. Nem látni; nem nézik konkolynak. De lassan föltetszik abban a lanyhaságban, abban a megátalkodottságban, abban a megfeneklésben, abban a hősi szerepvivésben az előljárók ellen. Íme a szeminárium, az Úrnak szántóföldje; mit lát rajta az Úr szeme. A tavaszi vetés zöldül, csupa mosolygás, csupa szende leheletek járnak rajta, de mi lesz belőle? Valóban borzalmas sok lélek jövője. Az ifjúságban a hibák nem tűnnek fel oly kifejelettségben, de mégis csak megvannak. Inimicus homo! [Gyűlölködő ember!] Kicsoda közülünk fúj vele egy követ?

Az oltári szentséget kívánnám magamhoz venni az első keresztyények bensőségével. Ki van taposva már a mi hitünk, a mi buzgalunk, nem a XIX. sz.-dal, hanem az elsővel akarok érezni. Mikor Krisztus csodáinak légkörét szívták, mikor abban a teljes odaadásban éltek iránta, mikor azoknak a lelkeknek nyílt, tiszta szemük volt, szívük egyenes, az örökkévalóságba mélyedő, Krisztus közvetlen mesterük, tanítójuk, nevelőjük, útjuk, világosságuk. Nem evvel a nyelvvel, nem, hanem a katakombák nyirkos falaitól visszhangozhatott, édes, reményteljes hangokon; azzal a nyelvvel, melyen szólt a legtisztább, hősies szeretet; olvadékonyabban, vágyóbban, gerjedelmesebben mint a májusi éjek csalogányai. – Nem ezekben a városokban dívó életszokások közt, hol a tespedés és rémítő tudatlanság emelt téglás házakat, ah nem, hanem azon városok szellemével, melyek 19. sz. év előtt a középtenger hullámaiban tükröződtek. De jaj minden elkopott, elfásult, elfakult, kitaposottá lett, – hol szedjük erőnket, ifjú buzdulásunkat?

Columbiában Ortiz úr indítványozta, hogy az országot törvény által Jézus Sz. Szívének szenteljék; a nép lelkesen fogadta az indítványt, s van remény, hogy a kamara, melynek O. tagja, elfogadja. Exercitiumok és népmissziók dívnek, seregesen járulnak a szentségekhez. Nincs egyházi ünnepély, melyen gazdag és szegény ne versenyezne, hogy fényét emelje. A két egyh. parancsa sz. misehallg. és évenkénti gyónást illetőleg mindenkitől megtartatik.

Ecuadorban Jézus Szíve bazilikája épül. Quitóban valaki elrabolta a Szentségtartót a Sz. ostyákkal. Reggel (Nov. 3. 1890.) 70-et szétszórva találtak a földön; minden odasietett, s mialatt a világi hatóság a rablót kereste, a püspök engesztelési triduumot rend[elt el]; – a sz. áldozás nagyszerű volt. Könnyek peregtek s az emberek hangosan irgalomért esedeztek. A második napon még növekedett a buzgalom, midőn a többi sz. ostyát is megtalálták a gonosztevő házában. Az egész város odatódult imádkozni. Nagyszerű menetben vitték vissza.

Peruban széles körökben hullámokat vert egy Magdala című czikke a Peru illustradonak, mely Krisztus imádandó személyét megbecsteleníti. Alighogy megjelent a czikk, két nagy város emelte fel ellene szavát: Puno és Arequipa. Protestációt adtak be, melynek melege, hitbensősége elragadó. Punoban 630 polgár írta alá a tiltakozást. „A szerző nemcsak Arequisát, Perut és az egész világot gúnyolja, hanem mélyen sérti a kath. öntudatot, és a keresztyénység hitét. Arequipa katolikusai, mint az Üdvözítő vérével megváltott igaz gyermekei nem tűrhetjük, hogy nyilvánosan gyaláztassék vagy hogy atyjuk és istenük becsületét, nevét és isteni erényképét a legcsekélyebb lehelet is zavarja. S midőn A. most helyén[valónak] találja ünnepélyes kifejezést adni szeplőtelen kath. érületének, azért kívánja legalább jóvá tenni az égbekiáltó igazságtalanságot, melyet rajta egy nyomorult, garázda, kloakaszáj elkövetett, midőn őt egy a kath. vallást államvallásnak elismerő köztársaság fővárosában a sárba rántotta. A. követeli, hogy a gyalázó, piszkos cikk szerzője példás büntetésben részesüljön, s hogy elítéljék őket Istenkáromlásért s a ker. társadalom

megsértéséért Ar[equisa] ezáltal nyílt ünnepélyes hitvallomást tesz a szeplőtelen tiszta, szentséges Krisztus személyére vonatkozó meggyőződéséről. (Defensa catholica.)

Nov. 17. Hát csak írok! Álmos, ködös borongás szállta meg tegnap lelkemet; nem az alázat volt hangolóm! De ma megint teljesen ép és ruganyos vagyok, s gondolom magamban: nem engedek. – Sz. János erénye elbukott hősie halálban, az öröm, a szabadság, a teltség, a dicsőség kísérté nyugalmára. – De János sem térítette meg Heródest; mert a bujaság káprázatos benyomásaival feledteti a lélekkel az örök valót. Hogyne mikor az urak J[ános]nak ellenvetésére: esca vermium [férgék eledele] azt felelték „de addig”. Örvény a bujaság, úgy szorít és kerít s aki belejön karikáiba úgy elhagyja magát s az örvény tölcsérébe sodortatik.

Nov. 18. Ker. János születésnapja! véres, vigasztalan, nyirkos, bujdokol az erény napja, nyakát a bárd alá hajtja, pohárcsörgés, zene dana, bárdzuhogás, vér ... tánczos leány, mosolygó ajk, rózsás arcok, bogárszemek, hollófürtök ...! Ezt az ismeretlent az egyenletben megfejti Krisztus mondván: boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért. Az a lélek, amely küzd és szenved, csak azt tudja, hogy ügye az igazság s ne botránkozzék, hogy az igazságnak szenvednie kell. Nincs privilégiuma, a legderültebb sugárfényt a szenvedés önti rá. – Ez ad a lélekbe ruganyosságot! Egy feszülés, reakció, visszalökés, fölpattanás, letepertetés és fölrázkódás. Így hűtik a vasat s készül az acél. – Egy véres test, ... az igazságért ne botránkoztasson, ne inogj, ne kételkedj, mit vársz? Krisztus küzdelmet és üldözést emleget ... nagy boldogságképpen ... Angyali arcz vérben ... dobogó szív agyonkövezve, hősie lélek kiüldöztetve... Sz. István! Nem gondolja-e Isten, hogy kár így pazarolni az embert a maga fönségességében, ... hogy tánczó lányoknak s böszült tömegeknek essék áldozatul? Nem pazarlás ... megdicsőülés! Le kell csapni a trónról a zsarnokot...! Az erény más utakon győz, nem az erőszakéin.

Nov. 21. Tegnap kaptam meg Meschlich M. levelét, hogy minden alak differencialéja az absolut térnek s minden lény az absolut lénynek. Istenem, végtelen Uram! Hát az az olt[ári] sz[entség] akkor micsoda, mily édes, mily kellemes, mily jóltevő. A végtelen táplál minket közvetlenül s mélységesen.

Nov. 24. Haec est illa preciosa margarita! [Ez az a drágagyöngy] Az olt[ári] szentség! Az ifjú papokba nagy buzgalom kell; meg lesz, ha mindenüket az olt[ári] Sz[entség]re vonatkoztatják. Ha előtte sírni, buzdulni, kérni, panaszkodni, reménykedni tudnak. Hogy ezt tehessék, kell a gr[atiarum] actiót jól buzgón alázattal megtartani. Lelkemet úgy átjárja valamiféle érzélem, mintha elevenedni, testet ölteni, melegedni készülné ott valami abban az oltáriszentségben, ami eddig csak láthatatlan. – Az élet ide való; jól tudom; embereket keresztényekké szentség nélkül varázsolni nem lehet. Ne akarjunk nagyot tenni, de nagyon szeretni Jézust az oltáriszentségben; majd kapunk feleletet oly derítőt, oly mély értelműt s megnyugtatót. – S csak kihámozódni minden önzésből s rendetlen hajlamból, hogy magához vonzzon minket Krisztus. Kihámozni a tiszteletet, az áhítatot, a külső fényből, a hely, az idő körülményeiből, – kihámozni a zene és énekből, – hisz ezek nélkül, a szív mélységes hevülésében van meg a Krisztus. Úgy volt a katakombákban, úgy van a Zambesinál.

Nov. 25. Ti akartok gúnyolódni s a papok számlájára íratni az egyházzal a büntényeket s ebben oly tehetetlen, esélytelen expedienst láttok; hát ugyan a ti törvényeitek hová érnek el enélkül? Mi hordozza a társadalom erkölcsösségét, tán bizony az államtörvény? mi ringatja a családi erkölcs bölcsőjét, – mi állít az emberiség oldalára őrangyalt, tán bizony a törvény?! Nemde az egész erkölcsöt a lelkiismeret hordozza s a társadalmi élet rugóit nem a paragrafusok tehetetlen sablonjai, hanem az erkölcs képezik. (Schulmeister v. Sadova. „Erkölc” /jegyzetek/ a szív természete, Germania. – Az erkölcstelenség egyáltalában titkos: angyalcsinálás, vérfertőzés, onanizmus, – szegények segítése, nevelés.

Nov. 26. A „Kreuzzeitung” ezeket írja: Aki e napokban az emberek beszédeit hallgatta, kik a csődbe került, öngyilkos bankárok házait ostromolták, megrémült azon, hogy mily

mélyre vette bele magát a materialista nézet a gondolkozásba. Míg volt valaki, ki a szitkot, átkot nem toldotta volna meg az efféle megjegyzéssel: most meg öngyilkosok lettek, – a nyomorultak, kiknek a törvény szigorát, a tömlöczöt és a rabságot kellett volna élvezniök, – Ezek ugyan kinyalták magukat „dir sind fein raus”. Senki sem bánthatja már őket, s élvezték az életet. Íme, az élvezet evangéliuma, mely annyira terjed, amennyire a hatalom ér. Csak a hatalom löki vissza vásott homlokát. Mihelyt szemtelenség és szerencse távozik tőlük, viszik gyorsan az irhájukat s maguknál ostobábbakat küldenek a tűzbe. Az állam pedig már nem érvényesíti az erkölcsi elvet, ő már csak az a nem szívesen látott avatkozó, aki öreges szorgoskodásával a tagbaszakadt pimaszok ellen védelmezi a gyöngébb csemetéket. Vallás és erkölcs meghaladott s elkopott tényezői a népek boldogságának. Derekasán és sikerrel ássák alá falaikat. Velük szakad azonban romba az állam is, s az embernek ember által történő barbár kiszipolyozása új aerákat nyit. Aki ezt nem látja, az nem figyel a kor jeleire. De aki észreveszi, az azt is megtudja, hogy kell ez elharapódzó bajnak, eszményi javaink tönkjének ellentállanunk... A feladatot nem az állam, hanem a társadalom fejt meg. Először azon elemek vonják ki magukat az idő csábjaiból, amelyek családi hagyományaikban erős alapot mentettek meg. „... A kár, hogy többnek lenni látszassunk, mint ami vagyunk, az élet súlypontját a látszatba helyezni, tovább terjed. Magyarázunk azt bár a nagy gazdasági lendülettel, nem egészséges állapotok azok, ha középszerűen módos családok hónapszámra telelnek a fővárosban, míg a módból kifogynak.” „Helyzetünk mély fölismerése és egy erkölcsi magábaszállás élénk érzete menthet meg minket. Az intelligens körök kezdjék, ők tehetik legelőbb, – legalább is hamarabb, mint a közember, kinek ítélete az agitátorok és a politikai pártok ígérete alatt áll.”

Nov. 27. „Tetszett esztelenségnek látszó tanítás által üdvözíteni a hívőket.” [Vö. 1Kor 1,21] Penitencia bolondság ... pedig a magábaszállás termel kiváló gyümölcsöket ... Alázat, engedelmség bolondság ... pedig a fékek között fejlődik az ember ... önmegtagadás bolondság ... pedig egy önmegtagadó ifjúság reménye az emberiségnek ... munkás takarékoság ... szerény elvonultság... pedig ez ad hősies családanyákat... egyszerű hit, falusi erkölcs... pedig ez ad tiszta vért, mely a városokban poshad. Pokol... mennyország... minek? elég a törvény vasszigora! tetszett ez esztelen pokolra való emlékezés által a társadalmat fönntartani. Ampère két tenyérbe fogta fejét s mintegy bódulva kiáltott: „ó be nagy az Isten!”

A világ tele van érthetetlen hieroglifekkel... az Istenség temploma, az erkölcsi világrend hasonlóképp örvényeket léptet fel szemeink előtt, melyekbe elvész a gondolat, mint a szikra, melyet a fenyvesek közt álló kohó kilök a novemberi éjbe! E mélységek az ember tehetetlensége a földadattal szemben, melyet világosan ismer, – az emberi kar lankadása, hogy hidakat építsen rajtok, ... egy mélység, melybe ha bekiált, szava rémületesen elhal s nem vált ki feleletet: s azért egy fensőbb hatalom fölléptetésével segít magán; hitében egy kéz egyesül erőtlen kezével, melyet a halál meghidegített. – Elevenítő szózat üti meg fülét, mely behat az alvilág mélységeibe, megrázkódtatja a halál országát, s kényszeríti, hogy adja ki zsákmányát. Az Istennek kell a lelkeket elevenítenie ... kell a „fiat” sokszor ... kell az „absolvo”.

Az emberiség istenülni akar, – levonja folyton az Istent magába, – azonosítja magát vele ... Íme e vakmerő vágya a logikai következetességgel fölismert végtelenbe mindenütt ostoba tévedésekre ragadta ... csak a kereszténység egyszerűségében a megtestesült Istenségben bírja az igazság teljét. Az emberiségbe oltott Isten ... ez a fölcsapódó ár, mely a tengert földuzzasztja s a vonzás bűverejével görgíti vizeit fölfelé ... ez az egyház. Valamennyi örök tendencia ide fut be s itt tör fölfelé s viszont minden áldás fölülről jön lefelé. Az isteni öntudatra ébredt ember, ... hol az öntudat isteni ... ez a Krisztus ő az ember mondja: én Isten vagyok! ... én pedig által mondhatom „én az Isten testvére vagyok!” Ez a természetfölötti tény ... az egyház! s Krisztus szeret minket mint *övéit* (Hurter. I. 226) Minden érdek Krisztusban kiegyenlített ... bűn ... nyomor ... kereszt ... halál ... emberi méltóság ... testvériség ...

Nov. 30. Faciamus hominem [Alkossunk embert! Ter 1,26] ... Kész a ház, de kihalt, ... nem ... de ki van nyitva a könyv... legcsodálatosb bölcsesség pusztá ... minden szám és viszony szerint ... harmóniában ... az ész, a Verbum kifejezése az anyagban, ... az örök szépség belefojtott sugarai ... de minek a képek, ha nincs szem? minek az ének, a zene, a hangok harmóniája, ha nincs fül? minek érzelmet kisugározni, ha nincs szív, mely felfogja? napot, mely kilövelje sugarait a mérhetetlen éjbe? Minek megy ki az Istenségből az anyag árama, ha nem tér bele vissza? De hogy térjen vissza? A gondolat által! Rejtsük az anyagba az észt... a fejbe a tüzet ... kezdete az értelmi világnak. Alatta ... fölötte tömérdek alak...

Faciamus hominem: tehát két világ határán ... két tenger összecsapásánál ... zúgó, áramló, viharos létet! *Veszélyes lét* ... eresszük útnak e törékeny sajkát erre a viharos tengerre ... jól felszereljük, körülpántozzuk, fölvertezzük. Az észt viszi az égbe ... a jót viszi a szenvedély viharába ... Mennyi harc ... mennyi küzdelem, mennyi esés! de mennyi erő és dicsőség. Angyaloknál magasabb... ördögöknél mélyebb!

Faciamus hominem: mi, nyomatékozzák; alkossunk! Nem agyrém, az Istenre visszavinni az ember teremtését ... kicsi ugyan ... de lelke van! Nagy méltósága van? ad imaginem et similitudinem nostram [a mi képünkre és hasonlatosságunkra]! Boruljunk le mélyen, midőn e szavakat halljuk. Most már tudom, miért ez ünnepélyesség, e fönséges vállalkozás, e nekigyürkőzés ... a mű nagyságának föltüntetése „ad imaginem et similitudinem.” Íme az emberi méltóság: Istentől... folytonos teremtés... közvetlen akarata az Istennek ... Nem idegen hatalom ... édes az anyai tejben ... kedves az anyai szeretetben ... áldásos a jóban!

Faciamus hominem: ad imaginem ... *szereti önmagát bennem*, minél többet ad, annál több imago s minél több imago: annál nagyobb, szebb, annál nagyobb az ő dicsősége! In gloriam meam feci illum, creavi, formavi, illuum! [Saját dicsőségemre alkottam, teremtettem alakítottam őt.] Íme az ember! Non est judaeus necque Graecus [nincs zsidó, sem görög, Gal 3,28] ... Hová lett az ember? A négerek, a kannibálok! Fölkelt az *isteni szeretet: s embert csinál* belőlük. Isteni gondolat ... fölemelni az embert az Isten dicsőítésére „ad imaginem et similitudinem Dei!” [„Saját képére és hasonlatosságára!”] Mondják, s lealázza a revelacio! Ah az a tudomány, mely felmagasztalja, vajon az isten hasonlóságot felejtette-e ki benne? Vajon a kétségbeesés, vajon a semmiség legyen-e az ember csillagzata? Ah, az a függetlenség vajon boldogítot- ta-e az embert, midőn Úrnak proklamálta? Servi dominati sunt nobis?! [Szolgák uralkodtak rajtunk.] Szabadon bocsátotta a fűriákat, melyek belerágva magukat az emberi kebelbe, elállatiasítják azt!

Nov. 30. Ad imaginem Dei; a/ halhatatlanság ... ó tiszta, lelkes álom! minden vész, ez nem. Pulvis revertitur in terram suam, *unde erat et Spiritus revertitur ad Deum, qui dedit eum.* [A por visszatér földjébe, *ahonnan vétetett*, és a lélek *visszatér* Istenhez, aki adta őt.] Évezrek, örök haza... egy fensőbb egységben... nem a nyelv és a testi származásában összegyűlnek. Egyszerű lét ... animam occidere non possunt [a lelket nem tudják megölni.] ... Vég nélkül ... végezni buta szó! ... Nous sommes dans le vestibule de l'infini! [A végtelen előcsarnokában vagyunk.] Halhatatlanság, ó, akikben öntudattá felettél, mit műveltél ... ifjakban is ... Vagy tán elfojtsuk a legerősebb vágyakat tréfákba, pletykákba, emberi nézetekbe. Intsük-e: fiam tégy így, tégy úgy; Ne haragudjál ... Ne osztogass neveket, ne beszélj tisztátalanul! nem... hanem ébresszük fel bennük a halhatatlanság öntudatát ... Vágy a halhatatlanságba! a Szentek.

b/ a három tehetség: ész; emlékezés, akarat ... Megfogadjuk az Istent.

Dec. 2. Szentté tette az első embert; kinyilatkoztatta magát neki, isteni ismeretbe vezette bele s szeretetet adott bele, gyengédet... Mily szép az emberiség hajnala a természet s a kegyelem fényében, fölmagasztalva ... Azt az egyet tudom, hogy Isten az első embert igazzá teremtette, ő pedig töméntelen kérdésbe bonyolította magát. Ki az a bölcs, ki az igét megfejtse? Tiszta, világos, derült ismeretben, az Isten ismeretének egyszerűségében. Az ember ahelyett a jó és a rossz többféleségét választotta. Disciplina intellectus replevit illos;

creavit illis scientiam spiritus, sensu implevit cor illorum. [Az értelem fegyelmével eltöltötte őket, a lélek tudományát teremtette nekik, érzéket adott szívüknek.] Szívét uralkodóvá [tette] a rossz hajlam fölött, nem vágyódott az érzékiség szabadon, hanem az észről függött! Az ember Ádám típusa az embernek és atyja minden rendben... Gyengéd az Isten behatásaira; „in aura per perambulante Dominum percepti” [észrevette a hajnali szellőben sétáló Urat, vö. Ter 3,8.] Redves, vásott törzs, melybe belevette magát a rothadás, – ijesztőleg világít phosphorenciája! Mi, akik beleavultunk gyöngeségeinkbe, féltékeny érzékiségünkbe, apprehensioink – az őserővel a lélek tiszta tekintetét is nélkülözzük, – előítéleteinkbe gumósodtunk!

A teljes embert Isten gyermekévé tette. Leereszkedés... felemelkedés. Gyermek legyen az ember. [...]

[A személyes elmélkedéseket Prohászka punctákká fejleszti, amint az előbb az ember teremtéséről szóló eszmélődésében láttuk. Ezért itt megszakítjuk a jegyzetek közlését, és csak a személyesebb szakaszokat közöljük. Lásd bevezetőnk.]

1892. márc. 4. Jézus szíve pénteke! ó gyönyörteljes erő, mely eltölti a lelket, mely ég a gyertyafényben, ragyog az aranyműveken, villan a mélytűzű drágaköveken, nő avval a szent tölgygel, melyből az oltár van faragva. Szent az az erdő, – az a hely; külön megállnak az ég angyalai utukban, lengnek a sz. János bogárcák szikrái, illatoznak fűszeresebben a virágok, – szebb dalokat zeng a csalogány! – Ó be édes gyűlölni, – a gyűlölet pokoli tűz ... ezt is a szeretet tüze szítja; két tűz, az Istent szerető lélekben is lángol a pokol tüze, ó be édes e mámoros, tüzes bor; gyűlölet a rossz ellen: ez a szeretet lángos pohara! Jó, jó, ... gyűlölni a bűnt. S mi gyűlölhethetjük, – mi a pokol erőit ellene fordíthatjuk, – mi az Istent gyűlöletben is imádhathatjuk. Ó nyujtsuk ez érzelmet, mely a kárhozat fiaiban ellene fordul, az ő dicsőségének.
[...]

Márc. 29. Édes Jézusom, könnybe lábad a szemem, ha rád gondolok; ha nézem vánszorgó lépéseidet a skala sanctán, mikor hallom Pilatus szavát: Ecce adducam eum vobis foras! [Íme, elétek vezetem. vö. Jn 19,4] hirdeti, hogy csodálatos látványt terjeszt eléjük: nézzetek rá, gondolkozzatok, eszméljétek ... Krisztust, a meggyalázott, megtépett, leköpött, megostorozott Krisztust. Ecce adducam eum vobis foras! Ó haldokló kereszténység, mi bajod! Ó ifjú kereszténység, mi a te erőd?! Krisztus sajnálatától, Krisztus mélységes részvételtől támolyogsz, szenvedsz vele, ostorozod magad, tövissel koszorúzod fejed ... lész magad is hasonmása a Szenvedőnek, az ecce homonak! Azért adja neked ifjú kereszténység fotografiáját a Krisztus! s te magadba szívod vonásait, nöss úgy, mint ő, érzed úgy, amint ő! Nekem pedig össze van zúzva a szívem, mint ha temetésről jönnék, hol legdrágább kincsünket sírba tettük, erőnk, védőnk, – mint egy nagy csatavesztés napján, midőn elbujdosik az, ami erőnk s dicsőségünk volt, vagy vérébe hanyatlik a mi hősünk! Úgy érzem magam, mint aki el van hagyatva, akitől elfordult a világ, elfelejti s beláthatatlan messze pályákra indul hátat fordítva nekem! Ó az Úr Jézus összezúzott lelke, ó ez a taposott, az a megtörődött mag ... ó felszerken-e valamikor. Ó szívem szíve nyiss könnyeidnek örök forrásokat, elapadhatlan vizeket, csodálatos mágikus erőket, melyektől nyílnak bűbajos virágok, – melyektől a szellő is harmonikusabban suttag, – ezüstharangok távol csengésére, édesen lágy zengésre emlékeztet. Ó miért nem szerethetem én a szenvedő Krisztust ... szeretni, szeretni ... hisz meghalni akarnék, hogy ne lássam a kereszténység sorvadását, – vesztét a Krisztus részvétének, tünését a megtörődésnek, fájdalomnak, ájulásnak ... Szívem szenved, ó be éles a fájdalma, szenved, mert él kínok közt, kínjai a világ megfeledezése Krisztusról, kínjai ez ismeretlen, másoktól meg nem értett fájdalom ... kínjai a szív árva egyedülléte bajában s nyomorában, keservében, könnyeiben. De szerethet ... szeretetből, boldog, nagy, fönséges hatalom ... dolgozhatik, kínlódhatik végmegfeszülésben s nagy

dicsőséges ambíciója, elveszni e hősiesség, kitartó megőrlésétől! S mikor így van és kesereg, mindig magára gondol, kevélységére, hiúságára, kényeire ... s úgy szeret, oly izzón, oly forrón, hogy mindig magának karolja át először azt a Krisztust mindig magának, – fáj neki első sorban büszkesége, hiúsága, bűne, hálátlansága ... s midőn ezekkel bajlódik, a nagy világ viselkedése hiúságos árnyékká, ködképpé válik. Az ő szeretetével, lelke bajával, s nyomorával, keservével neki van csak baja ... az a másik baj ... messze van ... mintha nem volna. „Az én szegény lelkem” ... ezt mondja Magdolna ... ezt mondja János ... ezt mondja még a Szent Szűz is, s nem azt, mi lesz a zsidókkal ... de van ott Krisztus mellett egy nagy kathedra, melyen a lator tanít, a bűnös ember az ő kínjában s ez a lator azt mondja: *memento mei* [Domine], *mei* ó szeretet, ó mélység, ó bölcsesség, ó kereszténység. Krisztus keresztje mellett az ember érzelme ez, mindenik magáról, magában, magával „mei” ... mindenik oly mélyen, oly borzalmasan, oly rettentően látja, hogy mi kell neki? nekem kell az egész irgalom, nekem az egész kegyelem értem Krisztus egész vére ... értem egész kínja ... ne gondolj másra ... nem tehetsz semmit, ne gondolj, mintha te biztosítva volnál, mintha Krisztus nem érted szenvedne ... S azért értem ... értem ... a szent alázat, a szeretet, a hő bánat szava. Szent, lelkes egoizmus, – mély igazság! Hagyjatok magamra imádkozom magamért ... nem mondom, hogy imádkoztatok értem, ne ... hiszen ti is nyomorultak vagytok ... csak Krisztus imádkozik értem ... Minden lélek külön-külön odatérdel a kereszthez ... s megcsókolja azt rebegvén „értem” ... elmerül körülötte a világ ... mintha nem léteznék semmi ... csak ő, ő egymaga s az a kereszt ... s abból a keresztből reménye és hite ... csak egy segítő kar ez a leszegezett kéz, ... csak egy melegítő láng ebben a nagy fagyban: Jézus Szíve. S mikor így elmerül még ragyogóbbá válik az a kereszténység, kizárólagosabbá, egyetlenné az ő jelentése, az ő titka, az ő ereje ... az ő édessége ... s megérti, hogy úgy szeretett, hogy ha csak magam voltam volna a földön, értem, árva magamért szenvedett volna ... Mert csak én vagyok magamnak ... lelkemnek, boldogságomnak, csak én vagyok érzésemnek öntudatomnak: mindenki magának van, magának él, magának boldog ... Krisztus tehát enyém, egészen értem, – egészen nekem, ... ó értsd meg, hogy mi vagy te s megérted, hogy a kereszttel szemben legigazabban, legmélyebben, legkizárólagosabban csak magadat értheted, kérheted! ... Ez a legszentebb s legerősebb indulatja a szívnek ... ez a keresztet átkaroló, mindent megsemmisítő nagy önzés ... ez emeli ki a lelket, ez domborítja ki erőit, jellemét, ez feszíti meg gyengéd szálait is... Nem hagyja sokat botránkozni mások közönyén s érzéketlenségén ... úgy ráég, úgy beleég, mint a görögtűz saját szeretetlenségének szemrehányása s ettől a belső hőtől s erőtől megnyílik, – fagyban is, jég közt is ez a szeplőtelen fehér és piros szirmú virág! Hogy más lelkek bolyongnak ... nem, arra most nem gondol ... hisz nincs más csak ő, csak ő, tehát ő veszi magába a Krisztus hevet, Krisztus vérének. Krisztus sebeinek lázát, Krisztus testének reszketését, –nem bír kitérni ráborul egészen a szenvedő Krisztusra, nem bír kitérni, hova lépjen, – nem kérhet fel másokat, hogy fogják fel a vérző Jézus testét, hogy ne kelljen őt, mint saját lelke üdvének áldozatát felfognia, – nem kerülheti ki elhaló szemének sugarát, mert könnyeiben törhetik csak meg s olthatja ki tüzet ez a sugár ... nincs más víz, mely e tüzes nyilat eloltsa, – nem zárkozhatik el elhaló szavától, mert ez oly szó, mely csak az ő fülében halhat el: *sitio* [szomjúhozom], nincs más, senki és semmi, csak én, – „*Consummator noster, qui initiavit viam novam et viventem...*” [Bevégzőnk, aki új és élő utat kezdett.] zsilipet kinyitotta, hogy áramlott az új irányban minden! Ő az első hajó, megroncsolva futotta be útját és a kikötőbe tért ... csak egy! valóban *consummator*! a többi mind elveszett s rajta is látni a nagy küzdelmet, annál nagyobb dicsősége!

Értem az egész

[...]

Máj. 4. Ma reggel midőn a miseruhát letettem, keresztülnyilallt rajtam a gondolat, hogy az Úr Jézus belőlem, mint márványtömbből farag magának síremléket, – kifarag alakokat, virágokat, indákat, képzelmes leveleket ... gyönyörű gondolatokat ... azok mind egymásba nőnek, nyílnak ... ó remekmű! S mennyi remekmű díszíti a sírokat ... (Krisztus sírját mi díszíti?) az áldozásban hevülő lélek ... s csupa élet ... komoly, nem szomorú, csendes de életteljes ... s milyen teljes. Nincs itt poshadás ... itt élet és szellem van. Ó hogyan ékíti föl, hogyan dolgozza föl Krisztus a lelkeket ... emlékei a szentek. Gyönyörű szobrok, ... nem templomok. Jézus, édes szerelmem, nőj ki bennem!

Máj. 10. Sz. Alajos áhítatáról. Valami szent kenet, – szent léggör ... lefoglalás az Isten részére. Úgy látszik, hogy az áhítat nem egyéb, mint Istenben való elmélyedés, – benne való eszmélet, érzés, vágyódás. Mintha körülfolyna valami láthatatlan tenger, puhább, mint a hullám, lágyabb, mint a lég s az aether, oly illatos, oly vigaszos, szende és enyhe ... Ki tudná leírni! Tiszta, de mily tiszta világot hint szét a lélekben... tüzes, óh mily forróságot idéz elő a szívben ... bensőséges, mintha az élet leglényegesebb gyökeréből virágoznék ki. Az ájtatos lélek legközelebb érzi az Isten jelenlétét. Mintha legyezgetné arcát az elvonuló Isten fuvalma.

Az áhítatban az Isten közeledik a lélekhez! Boldog kinél ez a közeledés korán esett meg; akinek lelkében jókor alakot öltött mindaz, ami szent, – akinek szíve hamar ébredt ... de luce vigilat [napkeltétől virraszt]! Mily korán volt ez Alajosban ...

De hisz mindenki tud ilyesmit; régi benyomásokról beszélünk! Georgiana Fullerton mindig emlékezett, hogy három éves korában betűzván egy nagy könyvben e három betűt találta ki: G, O, D [God = Isten] Isten s anyja megintette: leányom: azt áhítattal mondd. Egyet tanult, szentnek tartani s tisztelni azt, ami szent. Tisztelettel kellett bánni szent könyvekkel, képekkel, szavakkal, soha [sem] volt szabad könnyelműen nyilatkoznia az egyház szolgáiról... Athanázia K.t is azt mesélte, öreg anyja megtiltotta, hogy soha se beszéljenek papokról rosszat; az nem hoz áldást!

Georg. Fullerton kis korában csent csokoládé pasztillát és rosszul lett tőle, senkinek se szólt, de nagy félelemben volt; nem azért, hogy meghal, – ez nem volt előtte borzasztó, – hanem hogy most mint öngyilkos jelenik majd meg az Isten ítélőszéke előtt.

Nagyon ájtatosak! ha nem bírunk valamit elérni, imádkozunk. Sokat kell imádkozni a papnak másokért. Istenem! mily szükségletekkel találkozunk! S ki imádkozzék, ha mi nem! Ha lesz bátorságunk imádkozni: bátrak leszünk hozzá is fogni a munkához, a dologhoz!

Jún. 15. Mélyen átérzem Krisztus engesztelő szerepét, összetörődöttségét, kínját, borzalmát a bűn miatt. Pusztítás most körülöttünk a Duna, – rothadás és enyészet van a kalásztenger s a kék búzavirág helyén ... kiáltanám: Uram, irgalmazz ... de nem tehetem, azt kiáltom: Uram sújts ... iszonyú gondolat: Uram, égess, sújts, vágj, ... csak azután kegyelmezz. Mert mi az örök enyészet?! s miért takarnád azt tőlünk? Hogy kívánhatnánk, hogy ne büntess ideiglenesen?! Ó rémíts meg minket szívünk – lelkünk mélyéig; hadd reszkessünk és vergődjünk! Édes Jézusom, lelkem Istene büntess engem és másokat, de úgy, hogy félni és borzadni tanuljanak. Nagy Kegy!

Jún. 16. A mi nagy, áldozatos betegünk az Úr Jézus sátorában, köztünk fekszik. Sebeit mi gondozzuk. Olajat s bort öntünk beléjük; csendben vagyunk körülötte; mert szenved. Nagyon nehéz a szíve, tudja, hogy mennyi a bűn mindenfelé, éles dárdák szegeződnek reá, átfúrják. Íme a mi áldozatos nagy szenvedőnk. Ó Istenem! Csak a szemek gyöngyét, mely oly habos, hullámos, réteges, azt ajánlhatjuk föl neki; minden egyéb gyöngy üveges, törékeny!

Ha az egész világ az Istenháza, ha ő mindent eltölt, mindenütt jelen van, de a gyöngy e gyöngyházban az eucharistia!

Lilium inter spinas, – lilium convallium, – lilium agri! [Liliom a tövisek között, a völgyek lilioma, a mező lilioma.]

Exercitia.

1/ Összetartás! minél többen az ár ellen! elszigetelve gyengék!

2/ Szellem ... erő! hogyan kopik ... nagy küzdelem az eszmék enyészete ellen.

3/ Segíteni a lelkeken, millió szükségiken; az ima szellemében.

a/ silentium ... [csend]

b/ reformatio [életreform]

Következik lelkigyakorlatos jegyzete; vsz. Kalocsán végezte.

1892. aug. 12. Szt. Klárának, a testben élő angyalnak, – a testen áttetsző, kedves, tiszta arának névnapiján kezdem meg sz. gyakorlataimat. Lúktet bennem, dübörög a gőz, mint mikor a propellert álltában próbálgatják; tele vagyok tettvággyal, tele lelkesüléssel. Kivált pedig tenni akarnék; hatni magamon kívül. Látom az óriási szükségét s okvetlenül azt kérdem önmagam felől „hic autem quid”? [Ez pedig mit akar?] Mondják, nem való nekem; én is úgy vettem többször észre, hogy nekem inkább cella való, de az agitáció nem. De nem is agitálni akarok én, hanem dolgozni a nép szellemi és anyagi javán, s azt agitáció nélkül is lehet.

Ma tehát „in die clara” [világos napon] elvonultam s oly jól érzem magam, ha magányomat nem tördeli más mint az óra ketyegése s egy-egy apró kis hangyának szorgalma. Nagy nyugalmat önt belém az Úr! Jelenleg nem akarok mást, mint úgy disponálni magamat, hogy rögtön meghalhattam. Mert ez utóbbi hónapokban azt vettem észre, hogy nehézséget találtam ezen és hasonló gondolatokban: ha most már meghalnék, ... mikor még oly keveset tettem, ... be nehezemre esnék, stb. Most evvel szakítani akarok: semmi nehézségem ne legyen, rögtön meghalni, ha az Úr akarja, ez a jó. Kell az az indifferentia, melyről ma P. Tim. azt mondta, hogy készség a nehéz dolgokra.

Én Uram, szeretlek és szolgállok! semmit sem akarok mást, csak amit te; amit akarsz, úgy legyen! De minél többet tenni, túrni, dolgozni, fáradni, áldozni, szenvedni. Ez az! ne felejtse el soha: minél többet ... áldozni is, ... amit az Úr kívánna! S azért minél szentebb életet, ezt biztonnyal kívánja. Hol lehet nagyobb ellenkezést s következésképp nagyobb áldozatokat hozni? P. Nadig legtöbbet hoz; én semmit; mert nekem minden kedvemre megy! Tehát ne felejtse el: minél többet áldozni! van áldozatod Esztergomban? emberekkel ... körülményekkel ... sikertelenségekkel ... avval a kopár nagy Ázsiával szemben, mely- ben élsz?!

Az „én”-ben ellentétben látja magát a természet az Istennel. Az „én” a hatalom, uralom, jog alanya, ... az Isten képe! Ez az a rengő, lengő szikra, mely a tűzből kipattan ... Laudet, reveratur, serviat [dicsérje, tisztelje, szolgálja], mintha ez kevés volna; mintha csak része volna annak a rengetegnek, annak az emberi életnek körülöttünk; pedig dehogy része, ... ez az egész! Vedd ki ezt ... mi az emberi élet célja? mi tartalma, mi értéke? hova tűnik idealizmusa, – hová bújjik erénye, mi lesz abból, ami szent, nemes, örök benne ... ó mindaz a sürgő, forgó kerék csak arra való, hogy azt a sima fonalat fonja s aztán tündöklő, ragyogó virágokká szője az élet szőnyegén. Istenem, hová téved a világ? a célta felejt, ... s mely a gondok terhes, ködös, olajfüstös levegőjében nem gondol arra az illatos, harmatos párázatra, mely a völgyet, ligetet takarja s a hegyek kékségét ihleti! S azért lett szegény, – pedig sűrű, forog, félti idejét, nem akad ideje fölnézni a végtelenbe. Dolgozik, erőlködik semmiért!!! Pihend ki magadat és eszmélj ... gondolj célodra! Közvetlen célodra, mellyel bearanyozzad életedet s örök célodra, mely örömmel töltsön el!

Este. Egy nap már letűnt s én azt hajtogatom: Istennek élek, halok, neki egyedül szolgállok. Laudo, revereor, servio. [Dicsérek, tisztelök szolgállok.] ... szigorú kötelmek; ha az egész világ enged s nem teszi, mit csináljak én mást, mint hogy még buzgóbban szolgállok s hozzá ... még nagy belső vigasszal s örömmel. Nem hagyom lelki világomat, mely derült az Isten mindenek fölött való szeretetétől, elborítani. Csak lehetne azt úgy elválasztani, hogy itt

nálam legyen belső, ígéretes világomban, az Isten kertje, kinn pedig vízmosság, kopár törmelék: de nem lehet. Azt sem akarnám, hogy az a belső édesség a teljesség közönyössé s elzárkózottá tegyen a szegény emberek iránt; jaj, hisz az tökéletlen Istenszeretet volna. Hanem úgy kell tennem: hogy be be be tolongjak, mint a Hallstadti gletscher örvényébe, kék, ékes, kristály örvényébe a víz, azután pedig titkosságomban kizúgjak a Waldbach-Stubban; senki se mehet utánam, se felülről, se alulról.

Tehát mi lesz? Buzgón és lelkesen szolgálok az Úrnak; minden töprengésem, tipegése, vajúdásom, érzélgésem, gondolatpitymallásom az övé ... S mindig jobban az övé, – kizárólagosabban, rohamosabban!

Gott sich vermählen,
Glücklicher Wählen,
Gott sich verbinden,
seliges Finden!
Lass dich nicht irren,
Blendend verwirren!
Alles vergeht,
Gott – er besteht! ...¹

Még az toporkál agyamban: kinn tedd ezt mind, az emberekért ... nem jobb benn? mikor el nem érhetjük őket!

Aug. 13. Könnyes szemmel írok; mert szívem vágya emészt, tenni, túrni Istenért, s minden, ami most kezem ügyébe esik, kevés, kicsiny. Hát legalább magamba térve bánkódom és sírok bűneim fölött, felajánlom magamat az Úr Jézusnak ismételt; tegyen velem, amit akar. Legalább ezt akarom hevesen, mélységes izzással; be jól esik, hogy e felajánlásomban mondhatom: Istenem, szeretnék úgy érezni, hogy semmim se legyen kívüled, s ne éljek másért, mint érted!

Saját bűneimről tartott elmélkedésben fölismertem azt a fokozást, mely az embert beláthatlan nyomorának örvényébe mélyeszt. Quid sum ego? quid est Deus! [Mi vagyok én? Mi Isten?]

Hiába, én mindent bearanyozva látok; még Szt. Tamás szegény kunyhói is fénylenek nekem; s ha azon a tarlón Ipoly-Damásd fölött fölsietek mintha repülnék, – ott látom azt a vén keresztet s a kigyózó, vízmosságos utat, a kifáradt, partot döntő patakot, ... s nekem ez mind aranyos, mind illatos, mind gyengéd s aztán megyek tovább a szent szeretet édes lejtőjére, Mária Nosztrára. Tudom én, hogy mindenütt sok a baj, a kereszt s az áldozat, de nekem ez mind illatos. Mindazonáltal úgy vagyok, hogy ha az Úr mondaná: hagyd ott azt az aranyos, verőfényes világodat, – mindjárt megtenném.

Aug. 13. délelőtt A pokol iszonya kipréselte könnyeimet bűneim fölött; ó szent források, ki ne apadjatok; gyöngyforrások vagytok, – megolvadó szív csurog belőletek, azért onnan csörgedeztek, hol az anyag leglelkebb, hol a lélek a testből kinéz: a szemek aljából! Minél több a lélek, annál jobban folytok, dadogtok!... Mit látni a pokolban? oh, azt kimondani nem lehet; mert a ragyogó, élő szem azt nem láthatja; már a földi romlás fátyolba takarja ragyogását: éj borulna rája, ha a pokolba pillantana. Tűz van ott; valami olyan anyagi ható, mely oly éles és borzalmas fájdalmat tud kiváltani az idegekből, mint a tűz; mikor látom a felhalmozott tölgy és bükkhasábokat, mint pattognak és dudorodik ki belőlük egyre gyors tempóban a láng: iszony fog el a gondolatnál: jaj, ha rá kellene feküdnöm. S az a kedves Jeanne d'Arc, midőn megcsókolta kezét: „ó, én ártatlan testem, – mondá, – hogy, jutottál ennyire, hogy ily halállal kell kimulnod.” Ó én testem, hogy jutottál ennyire, mi hozott

¹ „Istennel egyesülni, szerencsésen választani, Istenhez kapcsolódni, boldog találás. Ne hagyd magad eltévedni, megvakítva összezavarodni. Minden elmúlik. Isten megmarad.”

tégedet ide? Nem is kellene ezt festeni vagy csak siránkozva kellene e képekre tekinteni! ... Iszonyú erő a tűz, s ez is borzasztja idegeinket. Hát az az örök tűz! mit látunk még? milyen testeket, szétrohadt, rákfenés arcokat. Jó, hogy látok ilyeneket, látom az ember ideiglenes romlását, de e romlásban lakhatik az Úr kegyelme: milyen lesz a romlás, melyben nem lakhatik! Mondják: jobb szeretnék ott lenni a szépek társaságában? ó, gondolatlanság! mivé lesz a szépség, ha megromlik, – mivé a rákfenés arc ... mivé a kárhozott arc? Kárhozat, vagyis halál, enyészet! Ha Erzsébet azt mondta: hagyj 40 évig uralkodni s aztán szívesen elmegyek a pokolba; ez a legfelületesebb lélek lehetett és a szenvedély csapongásától nyugtalan. Nyugtalan! igen, nincs alapja, pihenője, eszmélése, –nincs, ahol megláthassa önmagát; tehát üres és valótlan s csak élvezetekkel töltökezik. Élvezet, szomjas lélek ... tehát üres és éhes! s mit ad neki az idő, az a folyam, amely szívet lelket érintetlenül hagy? mit a levegő? élteti az éhest, de nem elégíti ki.

Mit szagolni ott! Bűzt, vagyis romlást; ez a legszönyűbb romlás, ettől iszonyodik az érzék, – az érzék fél attól, ami ellenkezik vele s mivel az élet hajtása, fél, undorodik a haláltól. Itt a halált szagolni; de a második, borzalmas halált! Ó, ha az élet úgy tud illatozni annyi virágban, fűszerben, gyantában, olajban – pedig korlátolt, gyöngye élet: hogy tud bűzleni a halál, a végenyészet és romlás!

Aug. 13. du. A tisztító tüzről elmélkedtem; mennyit mulasztottam; itt ebben a szent házban gyengéd képekben lebbenek el emlékeim hangulatokról, melyet a Collegiumból való visszatértemkor éppen 16 év előtt lelkemben hordoztam. Az ifjú gyengéd, bánatos, Istenszerető lelkülete volt az. Jól tudom; irtóztam a bocsánatos bűntől; de nem azért írom ezt a múlt idő alakjában, mintha most nem irtóznám, ó dehogy nem; hanem azért, mert a tavasz színei gyengédebbek és elevenebbek a nyárinál. Hála az Úrnak, irtózom most is; de avval a sokat szenvedő öreg Bittnernével mondom: sokat láttam k.l.a [Kedves lelki atyám].

Mit tegyek? az most a kérdés. Hogyan érjem azt el, hogy lelkem gyengédségét a bocsánatos bűn iránt megőrizzem? Kedves, édes lelkem, te az örök dicsőség jelöltje, te az Úr Jézus szívének arája, – te láthatatlan, gyönyörű teremtés, ó ne fürödjél a porban, csattogtasd s terjeszd ki szárnyaidat a napfényben s repülj ... mikor látsz, érintsz valamit, ami piszkos, poros, ó csak azt úgy legyintsd meg, s menj, repülj tovább. Tehát szemeidet s szívedet a testi szépségtől vond el s ha látsz valamit, csak úgy lásd nyílrepültében; ó lelkem, galambom, szép gerliczém repülj, repülj vágyaid végtelenjébe repülj! meg ne akadj, fönn ne akadj, különösen ne a szép arcokon; ne fogjon meg igéző tekintet, ne bók, ne ezüsthagú édes szó, ... csak repülj égszülöttje; ne hadd magad megakasztani érdekek, versenygések, ambíciók, sikerek, észvívmányok, elismerések által, melyeket másokban észreveszesz ... te csak repülj s ne nézz semerre!

Azután mindent pontosan és szorosan venni: megszólást, szeretetlenséget, kritikát, lelkigyakorlatokat, gyóntatást ... repülj kedvesem, menj föl, fonják koszorúdat. Ó édes érzelmek, bár rohamosságokkal elragadnátok lelkemet tettekre, szent, pontos, buzgalmas életre.

Aug. 14. reggel Ma a halálról elmélkedtem s ismét erősen felvetődött bennem a készség meghalni, amikor Istennek tetszik; ez a készség zálogát képezi jóakaratomnak, melynél fogva csak Istennek élek, ha ma tetszik, ma halok meg, – ha holnap, hát holnap. Mintha csak arra készítene elő az Úr, hogy nemsokára meghalok. S óh mily édes öntudat jár e készséges följajlás nyomában; öntudat, mely boldogít, mely biztosít, hogy ekkép életem valóban Istené. Másrészt pedig telít a vágy: minél többet tenni Istenért! íme mintha csak két ellentétes sarok közt izzna lelkem; pedig szépen egybefolyik e két indulat, mert midőn minél többet akarok tenni és tűrni Istenért, nem találok nagyobbat és többet mint éppen ezt: meghalni, amikor, ahol Ő akarja: így bizonyítom életemmel s halálommal, hogy Ő az Úr s én semmi!

Aug. 14. de. Krisztus országáról! Krisztus már nem Úr, tényleg csak jogilag; a világ már elfordul tőle s más gondolatok uralma alatt áll. Reánk nézve fontos, hogy mi Krisztuséi

legyünk. S ez marad mindig a főkérdés: mit tegyek, hogy Krisztusé legyek? hogyan közelítem meg őt s az ő példáját? De a világ üres és hideg; mi lesz vele? Föl kell azt rázni s praktikus kereszténységét kezdeni, kimutatván, hogy erkölcs nincs: vegye tehát Krisztustól; – szegényedik, gazdagodjék Krisztus által; tönkremegy eszményeiben: keresse azokat Krisztusnál. Gondolom, hogy másképp lehetetlen, meghódítani a világot. A vallásnak minden hajtása praktikus, e hajtások elfonnyadnak vallás nélkül: e hajtásoknak kell megfogni az ügyet. Nevelés, tanítás, iskola, gazdaság, szegényügy, munkások, kórházak, sajtó, társadalom: csak ez érték manapság: ez a nyelv járja most. – Mint papoknak legnagyobb tekintélyük van a jezsuitáknak; gondolom, hogy közvetlenül a lelkiekben nincs az a püspök, aki a jezsuitával fölvehetné a keztyűt; de ők elzárkóztak s azokban, miket fönn felsoroltam nem igen működhetnek... Én tehát keresem a kereszténységnek jelenleg elfogadható s elfogadásra számítható „kurzusát”. Molnár apáttal beszélnek, hogy mit kellene tenni; hogyan lehetne az embereket angazsirozni; minő táncot járnának? Az a veszély, mely az embereket lenyomja, a gazdasági tönk, – a nehéz élet s úgy látszik, hogy a kereszténységnek ez oldaláról kellene fűrnia. Ha ezt a keresztény elvek által emelhetnénk, legalább könnyíthetnénk, – ha az emberek belátnák, hogy ez segít, hogy ez jóbarát, kezét fognának vele. Úgy látszik, hogy legnagyobb kilátása sikerre, egy keresztény szociális programnak és lapnak volna; az egyházat magában, – általános, régi alakjában feltüntetni, nem segít. – Az egyletek mind azt inaugurálják, ezt az irányt. – Beszélek több plébánossal a parasztegylet érdekében. Valóban csodák kellenének megmentésükre!

Imádkozzam buzgón, mély bensőséggel s lelkesen; vonjam bele gondolataimba a germanikusokat első sorban is a Szent Imre egyletet ... buzgó világiak megragadása által.

Aug. 14. du. Ez az elmélkedés a megtestesülésről nem sikerült; nagyon megszokottnak és ismeretesnek látszott s egy gondolatba se hatoltam bele mélyebben. Később azonban beláttam, hogy hol van a hiba. Nekünk mindig nagy alázattal föl kell magunkat ajánlanunk az Úrnak, s szóljon hozzánk, s indítsa föl szíveinket s keltse föl bennünk a kellő érzelmet, mert ez a fő; minden igazság örvényt nyit, bele- ereszkedni, öntudatunkra hozni e mélységeket, azt érzelmes behatolás által tehetjük csak. Ezt keressük az elmélkedésben, ezt kérjük az Úrtól. Így például ebben iparkodunk megérteni az Isten végtelen leereszkedését s nagy kötelességünket, azt neki lehetőleg meghálálni; tehát élénk öntudatba visszahozni, érzelmes fölfogássá emelni a száraz, régi tudást, ez az elmélkedés célja.

Istenem, mily érzelmek járnak Fölségednek tőlem; mint, hogyan kellene viszonznom kegyelmeidet? sokszor kell ezt kérdezmem? így könyörül majd rajtam az Úr!

Aug. 14. este Oh, be jó volt: ki érti azt, hogy mi a szív békéje? csak az, aki az Úr tanítását az alázatról, szegénységről, szükségről, gyalázatról megérti. Az evangélium összefoglalatát képezi Krisztus Jézus születése; s mivel a II. hétnek célja Krisztus tüzetes ismerete és szeretete; ebbe a mély tanításba kell behatolni, melyet Krisztus ad. Alázat, szegénység, szenvedés, megvettetés ... íme az Úr társasága; itt legfeltűnőbb, mert legelső, legkiválóbb alkalom, melyből Krisztust megismerhessük. Mivel ezt látni, mielőtt hangját hallanók. Mind ez az ő élete s ez több, mint a szó. Aki ezt meg nem érti, az Krisztus szívébe nem hatol s nem vezetheti saját szívébe Krisztus érzületét. Az angyali szózat fölöslegesen még külön kiemeli, hogy mit jelent ez itt, ez az életem, „pax hominibus”. A békébe csak ez a kereszténység szeret: ez az alázat, ez a gúny és ignorálás... tehát vágyódjunk rongyba és feledettségbe, mondja valaki... valóban önmagunk számára akkor érünk el mindent, azonban az emberek miatt, mint Krisztus mutatja, kell működni, tenni, küzdeni, harcolni... és győzni. De aki rongyba nem vágyódik, az nem fog sokat Krisztusért eszközölni; aki az Úr alázatát önmagán ki nem fejezi, az nem fog sokat lendíteni mások üdvén. S íme ez a nehézsége az apostoli életnek: szívbeli, mélységes alázat, – szeretete az emberek közönyének és ignorálásának, szomj a megvetés és gyalázat után, – igazi hempergés, gyönyörteljes dülöngés ezekben a tövisekben és csalányokban, s másrészt praktikus törés és igyekvés. Istenem, meditáció

nélkül, imában nagyra nőtt lélek és lelkület nélkül aligha... de azért többnyire azt látni, hogy a kettő megoszlik; bizony Opitz barátunk s más agitátorok alig bírják ezt a keresztény lelkületet s lehet-e újságíró ily keresztény? az szinte hihetetlennek látszik. A szentek tényleg ilyenek voltak ... de úgy látszik, hogy ilyen praktikus s a világi életbe belenyúló, abban szétmosódó művekben nem volt részük. Újkori szent az Don Bosco, s hasonlók, de újságírással nem tudom foglalkozott-e? S honnan itt a nehézség? mert az emberi szív nagyon nehezen óvja meg azt az önmagába való térést, azt a bensőséget, összeszedettséget a különféle lökések, támadások, fölháborodások közt; a kalkulálás világi tényezőkkel, az emberek kormányzása, gondozása, ügyeikkel való bajlódás valóban farkasszemet néz a szív mennyasszonyi elvonultságával és érzelmes teltségével. Mégis azt mondom, jobban kellene a külső óvóeszközöket igénybe venni s egy megtestesült külső munkásságot a benső összeszedettség kerékében folytatni!

Aug. 15. reggel Ismételtük a tegnap esti elmélkedést: az alkalmak a szegénységre, megvettetésre, kigúnyoltatásra számtalanok; tekintetbe nem veszik a papot, sőt megvetik; mindezt szívesen túrni Krisztusért s azt gondolni: így van ez jól, ez krisztusi sors. Azután pedig tenni, dolgozni fáradhatatlanul, feltartóztathatatlanul. Ó, boldogságos Szűz, mennyi édes illatos érzelem kelt már fel e napon szívemben; Ó fejleszd e szívet, e lelket örömdre, mind tovább; felajánlom magamat Neked, s forrón kívánom, hogy minél teljesebben megfeleljek szentséges anyai indulatodnak. Érzem is az ösztönt, hogy nagyobb megerőltetéssel adjam át magamat a benső, lelki életre. Óh akkor majd neked teszem, szent Szíved örömére válom. Jaj, Istenem, van-e gyönyörködtetőbb indító ok a föld hátán, – s volt-e valahol valamikor lovag, aki ily hölgynek kegyelméért tört lándzsát?! Nem volt; hát leszek én.

Aug. 15. du. Jézus iránt a leggyengédebb és legbensőbb szeretettel viseltetni; tőle akarom venni minden gondolatomat és érzelmemet; iránta úgy érdeklődöm, mint mélyen tisztelt, sőt imádott, de egyaránt szeretett barátom iránt. Azért tisztán, derülten őrzöm meg az ő képét lelkemben; szeretetre méltó, kellemdús vonásait, édességét s bensőségét, mellyel elárasztja a szeretőket. Istenem, nincs a világon semmi, ami a kopárságot, a haldoklást, enyészetet bearanyozhatná, csak a szeretet; szeretet pedig csak az emberek közt lehet. Érted, én lelkem, hogy mit tanulsz az emberszeretetből? ugye azt, hogyan kell szeretned Jézust az embert. Nincs kétség benne, hogy az Úr Jézus, ha majd láthatólag megjelenik köztünk, elragad, szerelemre hevít, mely szerelem édesebb, tüzesebb, lágyabb, szenvedélyesebb lesz minden egyéb szeretetnél; mert a Megváltó iránti szerelmünk. – Lám mivel az Úr Jézust evvel az emberekkel átölelő szeretettel kell szeretni s mivel a mi szeretetünk mindig emberi marad: azért kell Krisztus iránt szívünknek úgy viseltetnie, hogy kivirágozzék benne ez az édes, ez a gyengéd, ez a hódító érzelem; azért kell szívünknek megfigyelnie az Úr Jézus iránt s mindazt a gyengédséget, azért kell kedveskednie neki virágokkal, ajándékokkal azért kell örömmel meglepni őt némi kis hódolatokkal, azért kell nevét szopogatni, mint gyermek a cukrot, s édes mámorban elandalogni a reávaló emlékezetben; azért kell a virágokban Sz. Sebeit csókolni, a harmatban könnyeit siratni, az erdő suttogásában nevére bólintani, s ó ha lehetne vele s róla álmodni, vajon nem természetes volna-e ez? Az Eucharisztia marad mindvégig a mi verőfényes vagy derült csillagéjes tartózkodásunk; néha olyan mint egy pálmakert, – néha olyan, mint télen az ég kékszíne, midőn halványságából csillagok kezdenek föltűnni. Érzem én, hogy mily nehéz ily gyengédnek maradni s gondolom, hogy a főbaj a gyóntatás s a sok bűn, mit az ember hall; de másrészt tudom, hogy gyengéd maradnék én ott is, ha gyengéd lélek gyónik nagy bűnöket, mert szerelmem gyógyírjával akarnám behegeszteni sebeit; a főbaj tehát nem annyira a gyóntatás, mint a lelkek durvasága s nyersesége, melytől van saját lelkünk lágysága. Folyton kell tehát lelkünket melengetni, nevelni, öntözni, védeni kenetekkel s illatpárázattal gondozgatni. Kiváltképp a penitencia fogja megtartani épségében és gyengédségében lelkemet; ettől szétfolyik, megolvad, ellankad szegényke: azért fölteszem,

hogy este nagyon mértékletes leszek, – hogy pénteken és szombaton böjtölök, s hogy csütörtök éjjel megtartom szentségimádásomat.

Aug. 15. *este* Csodálatos meditáció ez, mely a két zászlóról szól. – Az a nyugtalan, rohamos, előretörtetés, az a herce-hurca, az a hajsza, amelyben az emberek izzadnak s fáradnak, s nem tudják, miért; századunk szignatúrája. Azután átlag a gazdagságra irányul és pedig úgy, hogy a fölkavart hullámok, a szenvedély, az étvágy örvényei az egész emberiséget hullámozásba, bizonytalan ingásba, félelmekbe hozzák. Tehát az a mohóság, az a féktelen kapkodás, az a bizonytalan megrendülés ... ez dominálja a világot. Minek következtében homályban élnek; nincs idejük eszmélni; sötétség-, lelki borúban ténferegnek. Ez a gyors tempó, ez az ideges élet, ezek a gondok, küzdelmek, sötét rejtelmek elveszik a békét.

Krisztus Urunk az ellenkezőjét nyújtja. Nyugodt, derült; az ember maga természetszabta korlátoltságában; örül az életnek a napsugárnak; nem nyúlkál az elérhetetlen után s szíve békéjében várja Istenét ... Beuron tűnik föl lelkem előtt, vagy Kedves Testvérek háza... Pax serena requies. [Derűs béke, nyugalom.] De ezzel a paxszal rosszul járunk; oda érünk, ahol vagyunk; a nembánomság árkába. Csodálatos kontraszt! Csendes édes békében élni, a szenvedély támadásait, a puszkaszurony rohamait kerülni, nem mohón, nem levegő után kapkodva s mégis buzgón, lelkesen. Örülni az Istennek, a napsugárnak és virágnak, a hópehelynek s a szent szegénység s az önmegvetés mélyénél vértetni a szív örömeit. Ez a béke, ez a nyugodt derű, ez a szelíd, megnyugasztalt tekintet a természetfölötti rendé ... s ennek nem szabad számkivettetnie soha. A világ elégedetlensége, békétlensége, megzavarodása nyilvánvaló, lázasan s idegesen rángatózik s félrebeszél. Az a nagy kérdés: a szív rengetegében és vulkánjai közt, ki fogja e félrevezetett, fölkavart szívekbe a békét teremteni. Abban a forró és tomboló chaosban van-e ott az élet lelke, mely alakokat s rendet teremt? vagy nem kellene-e ezeket inkább abban az áldásos, de csendes hatalmakban keresni? Mi vezet az emberiséget a boldogságra? a törtetés vagy a megnyugvás? belső élet s nem nyugtalanság.

Aug. 16. *reggel* Szívem folyton reszket, hullámozik, mint a villanymutató a villanysodrony közelében: óh kicsapongásom, s ha kicsap, föl az égre, egészen... azt nem bánom. Nem tudom, hogy mit tartsak magamról; otthonosan legyintett meg az Úr Jézus példája, hogy midőn 5000 ember szíve szenvedélye viharban tört ki, ő a csendes tó fölött kiemelkedő hegyre ment s ott megnyugodott: az a sima tükör, abban látta, hogy mit tartson a pezsdülő sokaság érzelmeiről, – az az éji csend ékesszólóbb lett, mint a zshivaj és lárma, – azok a néma, homályosodó bokrok, azok az árnyékban már szendergő füvek s virágok... fölemelték reá bóbítájukat s suttoztak neki édesen és nyugasztalólag. Úgy vagyok én; szétomlanék sokszor, ha a Vaskapun állok. [Magas hegytető Esztergom alatt, tetején óriási fenyőkkel] s nézek az esteledő tájra irigylem azt a magányos madárkát, mely a lombos lejtőn estimára hangolja zöngéit; itt szeretnék én meghalni; nem az emberek közt... sehol sem találok azt, amit itt. S mégsem akarok maradni abban a csendben, ő az megölne; az embereken akarok segíteni; a csendben csak szívemet kívánom fölemelni az Úr Jézus Szt. Szívéhez!

Édes Jézusom, tudom, hogy értesz engem; ó nem érzélgősség, hanem tiszta, tette pattanó vágy beszél belőlem; mély alázattal imádlak téged; te vagy a szívek ura s kormányzója; szívünk a legcsodálatosabb labyrinth, csak te ismered magad ki benne; tenger, hol hullámok keringenek, lejtnek, ütköznek, de irányt nem látni. Az öntudat is egészen a szív aspirációiban elmosódik, benne fölmegegy s mint a suggestió, idegbajos csak az ő érzelmeinek él; a szív alakítja, festi, színezi az egész fölfogást, a szívtől magunkat distinguálni vajmi nehéz. Nagy katasztrófák, – éles villámok, melyek bevilágítanak legmélyebb alapjaiba, képesek csak fölbreszteni s velünk megértetni: oh, ez az én szívem varázsa volt. Azért vajmi igaz, hogy a szív csal, ámít, hiteget, csapodár és csalfa... s kiismerni magát, az már tökéletesség.

Aug. 16. *du.* Az Úr Istentől el nem távolodhatunk; az ő keresztje s az ahhoz való ragaszkodás útba igazítanak minden ügyeinkben. Terhes az Úr Jézus szíve, kivált mikor már

közeledik szenvedése; az a bevonulás is Jeruzsálembe a kereszt jele alatt történt, az veti rá árnyékát vagy tán tán fátyolozott fényét. Nem értik a keresztet, én sem; az ember általában nem is fogja azt természetéből kiérteni; azonban nőjünk hozzá, simuljunk hozzá, mint a folyondár, a gyengéd hajlongó, tekerődő, mosolygó kelyhű folyondár – durva, nyers, de erős támaszhoz: s megértjük a kegyelemben, mikép kell örvendünk megvetésnek, gúnynak, üldözésnek, – mily kincs rejlik azokban, – kincs, mely abban áll, hogy a szív önmagába tér s édessé válik neki az Úr Jézus. – Ne feledkezzen meg soha Jézus imádandó érzelmeiről, melyekkel a kereszt s a szenvedés iránt viseltetett! Ó az a Szent szív mily mély s mily telisteli volt!

Aug. 16. *este* Jézus az olajfák kertjében mindig könnyekre indít; szent ez az éj; nem tudom melyik elsőbb a karácsony éje vagy Zöldcsütörtök éje. Ó ez éjben esik össze Jézus Szíve, amely eddig tántoríthatatlan erőben, hősies érzületben állt, a szegény ember, ki a főségesen félelmes jelenetnek tanúja lélekben, szíve legmélyebb rostjáig összeborzad, szinte hideg leli. Kimondhatatlan szent ez az éj, s óh bár ünnepezném meg avval a gyengéd, mély vallásossággal, mely jár neki.

Hát vigadhat-e a jó pap? aki látja a tömérdek bűnt s azok szomorkodó áldozatát, az isteni megváltót? Nem ... érhető, az hogy miért vonul a buzgó, apostoli papok lelkén s onnan ábrázatukon is végig a szent szomorúság vonása. Értik Krisztust az édes Megváltót. Ha lesz szomorúságom, bajom, keservem, egyesítem mindazt az Úr Jézus szomorúságával és szenvedésével. Nem válok el a krisztusi relikviáktól, – ó! édes Megváltóm illatáról ismerhetem fel: s ez az: nehéz, terhes, ijesztő a természetes embernek, de a keresztény lélek szívesen veszi, sőt följánlja magát a keresztekre.

Aug. 17. *reggel* A kereszt s az eucharisztia ezek az éden, a lelke édenének titokzatos pótlói: ha meggondolom, ha a mise Krisztus Urunk áldozata, ó akkor mintha gyökeret verne térdem, szinte föl nem kelnék, hanem egyre hajtogatom; ó ha úgy van, hogy kell nekem hálát adnom, – hogy kell magamba szívnom édes, fűszeres illatát; – hogy kell iparkodnom, hogy bennem oly mély forrása nyílják az Eucharisztia imádásának, hogy gyengédsége az ifjak hevülésének, – férfiassága a nép durvább lelkületeinek eleget tegyen, – azt ápolja, nevelje, fokozza.

Aug. 17. *de.* Az Úr Jézus föltámadása vigasztal bennünket; az az öröm, melyet dicsőségén érzünk. A keresztény szívnek nincs méltóbb és tisztább öröme, mint a Krisztus dicsőségén; örömben is ekkép leszünk vele egyek; nélküle s kívülre nincs örömünk; az ő öröme az a mienk!

[Vége a kalocsai lelkigyakorlatnak.]

Nov. 4. Ma hősies lélek szállt meg, de nem az az erőszakos, hanem az a nyugalmas; mely nem lelkesül az általánosságba, – nem érzékenyül, – nem lendül a felhők szárnyain; hanem végig nézve a sok, jeles emberen, látja az Isten ajándékainak megoszlását. Képzeteiből kikél; nem akar híres vagy mit tudom én mi lenni?! hanem egyet mozgat: szolgálni az Úrnak minél méltóbban; – tenni azt, amit ő akar. Igen, hozzá még azt: tenni minél többet, de mindezt egyszerűen, merő szeretetből. Hív az Isten, és végtelen nagy; – ember ne kívánja átfogni; hanem tegyen, dolgozzék s azután örüljön, hogy az Istené. Örüljön neki, hogy az Isten szereti őt... s erre büszke legyen, – de tegye hozzá, hogy az Isten mindenkit szeret, s e szeretetből tanulom én szeretni a többi embert. Mert az Isten is gyöngyöket keres, az Isten koszorúját fonja, az Isten építi palotáját... Keres márványt, melyből kivésse képét ... Íme Krisztus a legtökéletesebb Istenkép... legnemesebb anyag ... tiszta föld ... Szentlélek ereje. Amit szívéből eltanulunk, az a fő! S éppen szívet s nem agyát mutatja! nincs-e ebben egy fontos jelzés, hogy az a nagy kedélyvilág a világmozgatója; az a kiirthatatlan gazdag, bőséges

erezet, mely folyton hajt; mint az a maróthi úti akác; kivágták a törzsét, most egész liget zöldül környékén.

Nov. 5. Korona nem kellett Imrének a földön, ... István király is följánlja a Sz. Szűznek Magyarország koronáját: hány szent király teszi ugyanazt! Pedig mély dicsőség a korona, az az arany karika, mely egy fejét díszít, az ország kincse és talizmánja! Nagyobb ambíció volt bennünk, a másik nagy „Istenország” koronája után. Az arany fejék helyett a „diadema speciei” az örök szépség ékességét; – ibolyaszemeket, nádszál karcsú, hajlékony termetet, mint harmaton feslő rózsabimbó mosolygó piros szájjal... hisz ez szép ékesség az ifjú élet örök tavasza, ez kellett nekik. Kerestek koronát, mely el nem fonnyad, mely azoknak az ártatlanság és szüziesség halványságával szép lelkeknek jár: „Veni de Libano sponsa, veni coronaberis” [vö. Én 4,8]. Jöjj a tiszta, fűszeres magaslatok lakója, jöjj Libanon havasának hóvirágja, – jöjj gyémántragyogású lélek, – ereszkedjél az erdők és ligetek illatos hullámain le ... jöjj, megkoronáztatol. – Koronád gyöngyökkel és drága kövekkel ékes; hiszen te tudod, mit olvas ki a lélek a piros rubinból, milyen tüzet, – mit a zöld smaragdból, – mit a sötétvörös, mélységes fényű ... nézd ily koronát: „posuisti in capite ejus coronam de lapide pretioso... vitam petiit a te et tribuisti illi longitudinum dierum in saeculum saeculi.” [Fejére koronát helyezettél drágakövből, ... életet kért tőled, és a napok hosszú sorát adtad neki mindörökre.]

Korona kell nekünk: ó rajta, ki ne buzdulna az „ország” koronájáért!

Nov. 8. Mi itt hitet vallunk... szívünk hitét és hűségét; hitet mellyel a keresztségben megáldattunk, de azután mintegy magunkra maradtunk; és hűséget... hitet hűséget itt a Bakács kápolnában, mely akkor épült, mikor még nem volt szakadás a kereszténységben! Örülünk hogy visszamehetünk abba az egyházba

a) mert azon egyházéi vagyunk, melynek Krisztus tekintélyét adta: „aki titeket hallgat: engem hallgat. Neked adom a menyország kulcsait, ... Atyád van, de nincs anyád.

b) melyre lelkünket bízta; 7 szentséget adván neki mint 7 színű szívirányt: olajába a Szentleket, kenyérébe a Krisztus testét, – szavaiba a biztatást: föloldozlak

c) mert az ő templomaiban van a jegyes... ott vár... van az áldozat... az örök remény s ez oltárból táplálkozik a szeretet. Hol Szűz Mária s a szentek mosolyognak le ránk a boltozatokról; hol a holtakért imádkoznak!

Nov. 11. „Sanctissimum” ez a földön... Ó Istenem, s én vele érintkezésben; Sanctum Sanctorum régen volt, Sanctissimum most van; fátyol ott, kárpit, – fátyol itt! de mély változat: Szeretet, merő szeretet! Jézus a legizzóbb szeretetben; mi lehetne szent és szentebb, mint az Úr Jézus szeretete; ez a titokzatos, mélységes, bensőséges szeretet. Jól mondod és ismétled: sanctissimum! odaadással legteljesebb, – legvéresebb s én úgy tűnöm föl magam előtt, mint a középkor lovagjai, kik vérükkel beálltak a hitért s amellet a hölgy mosolyáért is viaskodtak: mert azt mondhatom, hogy szeretem és imádom az eucharistiát, bár sok nyomorúság van rajtam! – ó fogadjunk mindent mint szentet! fogadjuk az oltárról a megszentelt kardot, – a megszentelt ruhát, – a megszentelt jegyest... fogadjuk, mint visszfényét Krisztusnak. [...]

Nov. 22. Midőn ma az utolsó evangéliumnál az evangelistákra néztem, kiknek szobrai az oltáron állnak, mélyen bevilágított lelkembe az a gondolat, hogy ezek az egyszerű emberek hivatással bírtak az evangélium hirdetésére. Tudomány s műveltség nélkül, – szerep és hírnév nélkül; háborítlanul mentek Alexandria zshiváján, fényes boltjai, márványpalotái mellett, – tőlük uralkodhatott Caracalla vagy Vespasian; folytathatta üzleteit a pénzváltó; az államminiszterek, és praetorok igazgathatták műveleteiket: ők a szegényeknek hirdették az evangéliumot, a jó hírt! S valóban mély független ez mindentől; s mi köze neki ahhoz? Van-e a szívekben kiolthatatlan vágy az örök élet után? s lehet-e azt elfojtani bennük? nézzétek a vallás domináló hatalmát! Mondják, hogy a szó s nem az ész, – hogy a sejtés s nem a tudás tárgya, – mondják, hogy érzelem kiáradása?! s én mindennek igazat adok! Látjátok, hisz azért lehettek a vallás apostolai a szegények s a tudatlanok... de emberek voltak, vágyódó,

szenvedő, örök aspirációk világos öntudatában élő emberek! ez az apostolság! A vágyódó, Istent s boldogságot kereső lelkek szelleme! Van ebben gondolat is... hogy ne volna, van ész, van tudás is, ... de mindez hozománya az embernek s azért minden ember teológus.

... Hol tanult Assisi sz. Ferencz teológiát? Assisi sz. György templomában hallván a predikációkat és a középkori vallásos család körében... Mit tudott Vianney Mária a teológiából? Minő teológiát tanított Claver Péter... azt a logos spermatikost [eszmémag, csíraeszmé], mely a természet adománya, Krisztus Jézus kinyilatkoztatásával megvilágosította. – De hát van teológia az egyetemeken is! Van... de az a száraz, hatni nem képes teológia... Ó igaz az, hogy erkölcsi fogalmaink nem növekedtek, igaz az is, amit Bnekle mond; igaz az is, amit Lucas mond, hogy a vallásos férfiak több teológiát tanulnak édes anyáinktól, mint valamennyi teológustól. De azért ne támadjatok az egyház ellen; az egyház intézmény; külső rend, gerendák és deszkák czölöpök és fosztnyik... Külső támaszok a szellem óvására és megsegítésére... ezen belül, de meg nem kötve nyilvánul a szellem! Nézd szentjeit, honnan veszik magukat; ki nevelte, honnan a lelkük? ... Ez az egyház a társadalmi alakulások szorulatain küzdi át magát; számol; diplomatizál; küzd; ennek az egyháznak van főpapja! A socialdemokraták panaszkodtak, hogy mi még mindig „papi nép” vagyunk. Mennyire igazuk van! Minden felekezetben vannak mélyen vallásos lelkek! Erős meggyőződések, milyen Huss J. és Luther Márton. A huszita küzdelmeket... a keresztény hadakat, ... a szerzeteket nem a pápa alkotja... de a szellem, mely független! Az államtól teljesen függetlennek kellene lenni... Krisztus nem kérdezte: zsidó vagy pogány-e az a gyermek? A szentek sem, de magukhoz ragadták! ... A vallás s az egyház főpapja... egy rostélyt tisztel a kegyelet, melyen hajdan Lőrincz diakónust megsütötték... Ez a püspök itt akarta magára ruháztatni a lelket! Kérdezem, hogy mit gondolt volna itt a protestans... mit a mohamedán... testvéreknek ismerték volna egymást! Ez mind vallás

[...]

Nov. 22. „Szenteltessék a te neved.” aki mást szeret, az tudja, hogy miért ragadja feléje a gondolat; őrvongó viharokat, édes mámorokat, az indulat orkánjait támasztja a szeretet s uralkodik rajtuk... hogyne volna az imádságban is első jussa, első helye! Imádkozó szív, ... neked vonzódnod, vágyódnod, szeretned kell őt! Ima, téged is glóriával övez a szeretet. Imára is készíted, ... a legszentebb a legvágyóbb indulatra... „szenteltessék a te neved.”

S valóban lehetne-e szentebb ima, mint ez a nagy fölhívás, melyet a mindenségbe áraszt? Lehet-e a léleknek élesebb sugára s a szíveknek reszketőbb indulata, mint ez a paraenesis: „szenteltessék a te neved.” Ismerd meg és szeresd, úgy, hogy megszenteld! Ismerd meg ... pihentesd rajta tekintetedet; midőn a végtelenbe téved, abban az űrben ő lesz vigaszod... Ismerd meg ... és dicsérd, és öleld és szeresd valód minden rostjával, ... becsüld nagyobbra mindennél, – szentebbnek fönségesebbnek semmit se tarts ... ő az Úr!

Ez legyen eszed s szíved ébredése! Ez legyen fáradt pilláid lecsukódása! Ez legyen álmod s álmaidban tündéri angyalod, ... Ó mily szent és igazságos kérelem.

Az égben visszhangzik s a földön! mert „szent, szent, szent az Úr” [Iz 6,3], telve az ég s a föld az ő dicsőségével.

Nov. 27. Mit érzett Ágoston a csendes nyári éjben, midőn Ostiában édes anyja oldalán a csillagos égre nézett; szívében avval a nyugalommal, mely sok hányatás után lelkünkbe levonul? érezte a nagy vágyat a mennyeiek, a halhatatlanok, az el nem évülők után! Fölébredt a mámorból! Szeszélye az emberi szívnek: hajszol a tünékeny virágok kelyhéből, az élet örömeiből mézet inni, s miután szürcsöltük sóvárgó ajakkal: lelkünkben nagy úr támad! s avval az űrrel valamiféle utálat a világ, s mondva csinált nagysága, örömei iránt, – még inkább szívtelensége, kegyetlensége iránt. S ez elévülésben, e fosztlásban, ez elfakulásban látja kiemelkedni a lelket, mely folyton lerázza magáról a port, – csattogtatja szárnyát s repülésre készül. – Az emberben mindenfelé jelentkezik a vágy az anyagiasságtól el az eszményibe s az eszményiből a kereszténységbe. Ammon vágyódik Tamás után, de

megutálja; a szép testen kívül szeretetet keres... Sz. Ignác fölmegy többször a ház lapos födelére s onnan röpíti vágyait az égbe; ha hozzáhajtjuk fejünket, meghalljuk: Heu quam sordet terra. [Mennyire mocskos a föld! ...]

[...]

Dec. 6. Óriás csatasorok... rossz az egész csatavonalon; nyomor, szenvedély, baj, halál, bűn, kárhozat; lábtoppánásra előállnak újak meg újak, – fejlődik a rossz, s a bűn, – aléltan, leteperve a hadsereg, – elcsigázott kedéllyel, reményleni nem tud... akkor föltűnik, mint a macchabeus harcokban fehér lovon az angyal s a csataél elé áll... a boldogságos Szűz... egy Szűz, kin a győzelem megtestesült... lelkünkben föltűnik az erény győzelme... Isten által ti itt győztök. Nézzetek e csatajelre a harcos Szűzre! Tiszta, szeplőtelen, makula nincs rajta; de ő is ember; ő tehát megvan törve az átok?!

Dec. 8. Ne legyen az Isten gondolata legalább egyben tiszta és szent, – sértetlen és fényes? Íme az ember, amint azt Isten gondolta a Szűzben. Praedestinációja utolérhetetlenül ragyog, sziporkázik rajta. Ego ex ore altissimi primogenita... [Én a magasságbeli szájából elsőszülött vagyok. – Vö. Péld 8,22.] Változatlan erőben... !

Dec. 8. Isten háza... nagy közös érdekünk háza... Szent a család, mert ahol ember ered, fontos hely s tiszteletben tartandó... Szent a temető, tiszteletben tartandó... Szentek a kórházak árvaházak, iskolák, hová az ember menekszik nyomorában: de a legszentebb, ahová az ember jön imádkozni! Itt a legnagyobb és legnemesebb, mert tudja meghajtani a fejét egy Úr előtt, kit szemével nem lát, csak eszével és hitével.

[...]

Dec. 14. Úgy-e szép nap, pedig oly sötét a reggele, csak a hó világít. S mégis szép, szívünk gyönyöréből veszi kellemét. S szívünk gyönyöre az a boldogságos Szűz, kit az angyal üdvözöl. Van-e szebb kép, festői ecsetre, emberi teremtő képzeletre, szívünk áradására érdemesebb, mint az a kedves Szüzcseke abban a názárethi hajlékban, tiszta és romlatlan, mint egy remekmű. Hajnalnak hívja a szentírás; oly tiszta és józan kedélye, mint a hajnali fuvalom, – oly gyengéd mint a korai égbolt, midőn a közeledő nap halványságát bíborral futtatja be. Máshol meg a hajnalnak szép virága, az egyetlen, aki nincs elcsúfítva; az Isten őrizte, hogy szépen nyíljék, – szépen mint az első ember, kit az Isten keze alkotott úgy, hogy kedve telt benne. Ez az egyedüli romlatlan leánya az emberiségnek; homlokán a tisztaság derüje; arcán az almavirágszín üdesége, – szemeiben a szemérem csillogása, – ajkain a kellem, – egész testtartása vonzó és fölséges, mint az angyalok szüzi királynőjéé. Így képzelte őt az egyház, midőn reá alkalmazta; ego ex ore altissimi prodivi primogenita... az elsőszülött, mielőtt elhomályosult a gyönyörű Istenkép mielőtt elromlott vére, mielőtt elcsenevészedett szűz ereje! S ismét: Ecce tu pulchra es amica mea... genae tuae sicut turturis [Én 1,15], oly gyengéd és finoman színezett a te arcod... S teljes díszedben lát a zsoltáros: Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato [Zsolt 45,10]: aranyból van szöve ruhád... változatos szépség ömlik el körülötted.

S íme az első Istengyermekhez indul az angyali ... Missus a Deo... Az Istentől; hol van az Isten? távol talán? nem közel; de megnyilatkozik a Szűznek angyali szépségében, angyali jelenésben, angyali hangban, angyali érzésben és erényben. Az Isten szól hozzánk a jegeczek tornyos, rovátkos alakjaiból, a csillagok ragyogásából, ... az előmlött szépségből... szól műveiből, szól a nemes szívekből, nagy ragyogó lelkekből s íme a Sz. Szűznek áhítatos szívéhez szól a legmagasabb angyal gondolataiban és csengő szavában; Az Istentől küldetik az „Isten ereje” a gyenge, tiszta harmatos szűzhöz az „Isten szerelmes leányához”. Az Isten ereje az alázatos Isten cselédkéhez, – a legmagasabb és szelleme a názárethi völgyek lilomához, mintahogy jó a napsugár messze a magasból s játszik a kert rózsájának rügyeivel; aetheri finomságában a lombok közt reggeli párából fátyolt lenget, s a harmat gyöngyeivel ékíti a gyepet, – azután pedig szövi a virág koronáját: Ó nemes, fölséges követe az Úrnak;

Isten angyala, – erős mint Sennacherib tábora, – ragyogó, mint az édenkertjét őrző lángpallos; bölcs, mint aki az Istenbe néz és elmerül.

De minek küldi az Isten angyalát? Hiszen ő az Úr és tehet amit akar? minek kérdez? ő mert a természetfeletti kegyelem mindig az embertől függ. Fölemellek, ha akarsz? megáldlak, ha akarsz? leányom leszesz... anyám leszesz, ha akarsz? De itt nem csak az van, hanem eljegyzi magának az emberi természetet az Úr; küldi a vőlegény követét ... a Szentlélek? akarsz jegyesem lenni? s ajkairól kívánja hallani a szégyenlős, szemérmes igent. Előbb kell megfoganni az Istent lélekben, azután testben! Íme mily közel áll a Szent Szűz üdvünk munkálásában! s ugyanazt az utat követi az Isten minden lélek megszentelésében. Akarat, akarat... ez a szentély! nem az érzelem! ott születik a bűn, ott születik az erény! Sokan vádolják magukat, hogy rossz gondolatuk volt; de ez nem bűn.

Dec. 14. Az angyal belép mély tisztelettel, szeretettel és vonzalommal üdvözölni királynőjét. De lehetett-e azt tennie? nem hízeltetés, nem tettetés? Légy üdvöz, boldogság és üdv neked, – miért hajlom meg előtted? koronád a kegyelem, üdvözlégy malasztal teljes, – hatalmad az Úr hatalma, az Úr van veled, – nemességed és szépséged nemcsak királyi véred, hanem az az áldás, mely rajtad nyugszik minden asszony közül rajtad ... áldott vagy az asszonyok között. Nézzétek mily páratlan üdvözlés, mily csodálatos dicséret! Angyal ajkról hallani ily isteni üzenetet; tudni világosan, hogy az az áhitat, az az erény nem látszat, hanem boldogító valóság, – tudni, hogy lelkünket körülfojja a koszorú, – hogy szívünk az Úr drága kincse ... pretiosa margarita, – tudni, hogy lelkünk értéke a halhatatlanságban és örökkévalóságban változatlan, – hogy van ott egy világ számunkra és egy diadalív, melyen a lelkek Istenhez térnek. Nemde nagyszerű? mit gondolunk nagyobbat? ugy-e örök aspirációink erre terelnek? ugy-e ha a földön csak úgy megyünk végig, mint a számkivetett király darócban ellenséges földön, aki tudja, hogy palotái vannak otthon és fényes meze. De mi ez mind k. t. u. [Kedves tisztelendő urak] mily képek? mi lehet nagyobb mint ez „gratia plena”? válogassatok ... elhomályosít mindent ez a királyi szárnyalás, ... ez a méltóság, ... ez a szépség ... Libanon hava éked és a rózsa pírja szemérmes, isteni gyermek. Erényeid drága köveid ... erőd a romlatlanság ... légy tehát üdvöz királynő és Szűz. Királyi szűz ... Szűz királynő! s beleheli a követ szíve tiszteletét a gyengédséget és áhitatát.

S mit tesz a Szűz? Szerénységében, szemérmében, alázatában megzavarodik! Nézd e virág szirmai? nézd, mi nyílt Istennek? szirmai a gyengéd erények ... ezekbe az erényekbe foglalta magát csírában az Isten. Lám mikor kinyitotta kelyhét, beleszállt a harmat gyöngye... Mikor legszebben nyílt az a páratlan virág, akkor megtermékenyített s gyümölcse a testté lett ige! Így fogantatik az Isten; ő szív, mely fogan! boldog vagy! boldog mint senki más! ő termékenységed a te erényeid! Nézd a tavaszt, nem-e ilyen? s ha a szívnek van tavasza, nem-e ilyen? nem-e gyengéd és tiszta, – hajlékony és harmatos, – érzékeny?

S mily szépség ez, melybe temetkezik az Isten ... s mely előtt meghajol az angyal?!

Dec. 17. Istenem van-e borzasztóbb mint a meghasonlott kedély? hová meneküljön önmagától ... kettészelve ... ontológiában lehetetlenség, a logikus, morális rendben szörny. Harmónia s egység, rend és szükségszerűség ... ezt dancolja és dúdolja úton és útfélen minden s íme az ember, kiből öntudatra ébredt a természet ... ezeket a viperatozásokat kelti ki! Tagadhatja-e a kötelesség, a törvény, az erény valóságát; ha mindent tagad, ezt nem tagadhatja; ha tombol, ezt le nem rázhatja. Ha zúdul ellene, megsebesül; sivár, üres nélküle az élet! Mit tegyünk? Rendületlenül így argumentáljunk: emberek, mitek van? ha nemes, öntudatos lények akartok lenni; érzitek, hogy nyomorultak vagytok. Nézzétek meghasonlástokat! belső ellenkezés pusztít titeket: ez-e a világ? ez-e az igazság?

Dec. 22. [...] Mikor édes anyai teje fakad az Isten táplálására, kiről a breviarium himnusza: „et modico lacte pastus est, per quem nec ales esurit”. [és kevéske tejjel táplálták, aki által még a sas sem éhez.] Mikor egyik szűzünk, aki az ártatlanok ártatlana az Istent találta méhében s legtisztább, sugárcsillámosabb Istent imádó érzelmeit gyermekére

terelhette, mert e gyermek Isten volt. S ő lett nagy Debóránk, – harcias asszonyunk kik
fölszabadításunk harcában előre megy s Istenünket testvérünkben mutatja meg ...
gyermekében! Ó nagy gondolat, a nagy tények úttörője ... nagy szűz ... Szűzek szüze ... Isten
anyja. Várod az embert, aki Isten; csak ez kellett nekünk! S te borulsz le legelőször s
biztosítasz minket: ez a ti Istenetek! Félünk a bálványozástól ... Ne féljetekek...! [...] Ó igazán a
lélek ünnepet érez. Ünnepet érez; ... valami mélyen megható indulatot, ... valamit abból a
békéből és nyugalomból, melyről oly sokat beszélnek s oly keveset találnak. Valami olyat,
mint a rab, midőn billincse lehull, ... olyat mint a reménytelen, midőn újra fölserken erénye,
... olyat mint a küszködő, mikor ismét bízni kezd. Szent nap ez és vigaszteljes ... szent, mert a
legszentebbet üli: Isten irgalmát s az ember megváltását ... vigaszteljes: mert, az a nagy átok,
melyet az ember cipel bűnében és vergődésében, mintha szétfoszlanék rólunk.

Amikor az ünnepélyes érzelmekkel telve keresünk alkalmas helyet, ahol elérzeshessük és
elsírassuk, amit érzünk: íme egy barlangba vezetnek, istálló szemetjére, ahol egy jászolban
egy gyermeket találunk pólyába takarva, édes anyja van mellette; ápolja és imádja.

II. Némethy-féle füzet (1892–3–4)

1892. Dec. 25. – Világosságot és életet kér az emberiség; ó mily bensőséggel rimánkodik ezek után, a szeretet örök és mélységes ösztönével. Az éj és a halál két rém; az egyikbe kísérteteket és rémlátomásokat helyez, – a másik mögött kárhozatot és ördögöket lát. Leglágýabb érzelmeivel folyja körül a világosságot s az életet; emlékei gyengéden kinyílnak, s minél több fény, annál több élet, s mikor a fény a nap sugarain ömlik le a földre, kivirul az ... föld, s a nefelejcs és vadrózsa színeivel mosolyognak bele a világba, mihelyt a világosság s az élet megreppen a lélekben. S mit csinál a liturgia? A liturgia kifejezi a hittitkot; nagyszerű kerete hitnek, a misekönyv lapjait a művészet beszegi lombbal, virággal, ... (?) adással s állattal: éppúgy a hittitkot is környezi a csicsergő, mozgó, szökkelő, pajzán indulat, – kép és alakzatok, az arabeszk szunyadozó s álmodozó vonásai! S miről beszél mármost karácsonykor? mily alakzatokat s képeket használ? Fényről és életről! éjéről és halálról. Ez suggestiója, – ha ébredez; csak erről beszél; mámorában is erről félrebeszél! Deus, qui haec sanctissimam noctem veri luminis fecisti illustratione clarescere: da quaesumus, ut cujus lucis mysteria in terra cognovimus, ejus quoque gaudiis in coelo perfruamur”.² – Vannak tehát titkai a fénynek, – vannak fényes titkok, – s van titokzatos fény! „Mysteria lucis”. Ó bár lelkünk felfogná e titokzatos fényt”! A karácsonyi éj a fénynek éjjele. Ez egészen az égből jön, a magasból s megindít egy életet, melyet kegyelemnek s nem természetnek hívunk! A próféta szavai kezdik a hajnali misét: „lux fulgebit hodie super nos, quia natus est nobis Dominus et vocabitur Admirabilis...” és az oratio ismét arról beszél: „Da nobis, quaesumus, omnipotens Deus, ut qui nova incarnati Verbi tui luce perfundimur, hoc in nostro resplendeat opere, quod per fidem fulget in mente.” Halljuk: nova lux, ... fulget in mente! Új ismeret ... homo genitus idem refulsit et Deus ... Homo-Deus ... ez az a „nova lux”. Amit mond és tesz, mind igazság és szentség, ragyog előttünk; látunk új elveket és gondolatokat! „Dies sanctificatus illuxit nobis, venite gentes et adorate Dominum: quia hodie descendit lux magna super terram.” „Viderunt omnes fines terrae salutare Dei nostri.” „In ipso vita erat, et vita erat lux hominum, et lux in tenebris lucet...” Így azután a fény életbe csap át s aki fényt kér, az

² 1892. dec. 25-höz: Prohászka a három karácsonyi mise szövegéből idéz. A magyar fordítása (az új misekönyv szerint):

Az éjféli mise könyörgése:

„Istenünk, te az igazi világosság felragyogásával tetted fényessé ezt a legszentebb éjszakát. Kérünk, hogy akik (Fiad megtestesülésének) tündöklő titkát megismertük a földön, az ő örömeit is elnyerjük a mennyben.”

A hajnali mise kezdőéneke:

„Fényesség ragyog ránk a mai napon: (Urunk megszületett! Ő a Csodálatos, (az Isten, a Béke fejedelme))”...(Iz 9, 2.6.)

A hajnali mise könyörgése:

„Mindenható Istenünk, örök Igéd megtestesülésével új fény virradt ránk. Add, hogy a hit fénye, amely lelkünket eltölti, tetteinkben is megnyilvánuljon.”

Az ünnepi mise Allelujája:

„Fölragyogott ránk a szent nap. Jöjjetek, nemzetek, és imádjátok az Urat, mert nagy fényesség szállt le a földre.”
Áldozási ének:

„Meglátta a föld minden határa: Istenünk hozott nekünk szabadulást.”

Az ünnepi mise evangéliumából (Jn 1, lkk):

„Öbenne élet volt, és az élet volt az emberek világossága. A világosság a sötétségben világít...”

Az éjféli mise felajánló könyörgése (secreta):

„Kérünk istenünk, fogadd kegyesen mai ünnepi áldozatunkat, hogy az itt megvalósuló titokzatos csere által eljussunk Üdvözítőnk dicsőségére, akiben emberségünk már egyesült az istenséggel.”

A hajnali mise felajánló könyörgéséből (secreta):

„...ahogyan ma emberi alakban felragyogott előttünk az Isten, úgy ez a földi áldozat szerezzé meg nekünk az isteni életet.”

fölváltva életet emleget; kéri, hogy az ész fénye a testekben tündököljön s a hit fénye életet adjon; kér istenülést: „Accepta tibi sit, Domine quaesumus, hodiernae festivitatis oblatio, ut tua gratia largiente, per haec sacrosancta commercia, in illius inveniamur forma, in quo tecum est nostra substantia” (Secr. I missae). „...Ut sicut homo genitus idem refulsit ac Deus, sic nobis haec terrena substantia conferat, quod divinum est.” (Secr. missae II), ezt a secretában suttogja... ez a legmélyebb irányzatossága és vágya. Ó szép, örökifjú vágyak, csak Krisztust segítsétek felöltetni, életünkben kifejezni! Mily nagy készítés ez a jóság az igazi keresztény erényre. Szégyenkezem, ha magamat Krisztussal összehasonlítom. S azért azt a kereszténységet keresem, mely tűr, nélkülöz, lemond, áldoz, ... szeret és pedig áldozatban szeret.

Dec. 30. Jókívánságok repkednek a légben s a legtöbbről azt kell mondani: „légvár”; tündérvadlók, alapok, támfalak nélkül! Vannak nekünk jókívánságaink; vannak kívánságaink, melyek követelmények, kellékek, alapföltételek boldog élethez. Vannak kívánságok, melyek áldásként lebegnek ezen szeminárium fölött is, imává olvadnak ajkainkon; kívánságok, melyek az egyház kívánságai... Sőt Jézus Szíve kívánságai. S mi e kívánságokat ismerjük, k.t.u. (kedves tisztelendő urak) s azért nem követek el merényletet, ha Jézus Szíve e kívánságai tolmácsának csapok ma fel, s e kívánságokban visszhangoztatom saját jókívánságaimat egy boldog újesztendőre!

[Folytatódik a szemináriumi puncta; Prohászka felsorolja a kispapoknak elvárásait: mit kell tenniük, mit kell kerülniök... – *Szerk.*]

1893. jan. 1. „A kereszténység csak ígéret volt. A socialismus a teljesítés. Akarja a gondolat és a tett egységét, – az élet harmóniáját, a valóságos morált, mely teszi, amit parancsol. Nem tűri, hogy az „én” minden s mások fölött álljon, – akarja egyenlőségét mindannak, aminek emberi ábrázata van... Meg akarja törni a Mammon s a Moloch kettős igáját, azt a borzasztó ikerpárt, mely az emberiséget arany- és vas-lánczokkal rabságban tartja, mely Isten tiszteletét ünnepli szennyben és vérben. Nehéz és küzdelmes harc, – Moloch és Mammon erősek.”

[Nincs megjelölve, honnan az idézet. *Szerk.*]

Akarnak békét...erőszak által; a liberális állam, hadseregek által; a socialismus a fölkorbácsolt népszenvédély által, mely megtörjön mindent, ami van, államot, hadsereget. De a békét nem erőszakra kell fektetni, hanem a béke fejedelmére, mint aki kezdet óta békét hozott!

Láttuk csillagát: a fényt az éjben! Az ismeret által mutatja be magát a Messiás. Kiút a pogányságból. Csillag az éjben. „Populus vidit lucem magnam.” Megvilágítja, elítéli: föltünteti, hogy mi a pogány.

[Prohászka reggeli elmélkedését továbbszövi, kibontja punctává.]

[...]

1893. jan. 19. Nagyon sírtam. Hogy lehet az, hogy ahol 13 helyen imádkozik Krisztus az Eucharistiában, mégis oly nyomorúságos állapotok legyenek; hogy a gyermek anyjukat így szólítsák: te vén kurva; hogy az anya kis leányának így bókoljon: hol voltál te kis kurva? Iszonyú elvadulása az erkölcsi fogalmaknak; s ezt katolikus templomok árnyékában! Nem Uram! Itt nincs rendben a te egyházi rended; a te papjaid; ó itt nem égne; hiszen elemésztene őket a bánat, a fájdalom. Hogyan tűrhetnék azt, ha szeretnének téged forróan? Amint szívemben csak megrezdül szereteted: már kiállhatatlanná lesz, unszol, feszít, nógat; mit nem tennék érte, hogy kielégítsem! Értesz, édes Jézusom? nagy főpapunk! Istennek, az

Atyának Apostola! Hogy itt a nevetés szentségtörés, bűnnel nevelnek nagyvá embert; csoda-e, ha átkukká válik?! csoda-e, ha a szülők szélütötten gyermekük istállóiban reszketnek a fagytól? íme, ez itt napirenden van? A gyermek nem tiszteli szülőjét, mert bűnt lát rajta; káromkodással ösztönzik az engedelmisségre; annak csak kárhozat lehet a vége.

[...]

1893. Húsvét (?) (márc. 12. és ápr. 7. között)

Halhatatlanság. Ó boldogító és vakmerő gondolat, – ébresztő, lelkesítő hit: de van-e alapja? Szívjuk magunkba halhatatlanságunk biztos öntudatát.

Lelkünk halhatatlan: erre következtetések által jutunk. Ne beszéljünk most lélekről; vagy nem tudjuk, van-e lelkünk: beszéljünk önmagunkról; mi a mi természetünk?

1) Van számunkra valami nagyvilág: az igazság országa, melyet elfoglalunk az ismeret által. Ismerni...ismerni: minden arra hív és késztet, s midőn ismerünk, közlekedésbe lépünk a szükségessel, az abszolúttal; időből és térből kiemelkednek a gondolatok, az eszmék, a törvények. Minden, ami körülöttünk van, az enyészet s a romlás alatt áll, de mi ebben az enyészetben és romlásban örök szükséges valóságot emelünk ki: az igazságot. Ha világ nem volna: az igazság volna, – ha mi nem volnánk, az igazság volna; s az igazság mindenütt van, – mindenben van, s mégis csak számunkra van; az állat ebből semmit sem bír; de nekünk ...ánokat nyit és hív, hív föltartóztathatatlanul. S mi magunkba vesszük, élünk belőle: értjük sz. Ágoston szavát: quid enim fortius desiderat anima, quam veritatem? [mit kíván erősebben a lélek, mint az igazságot?]

S mire való ez a veritas s ez a desider(ium) verit(atis)? Mire való? Hogy gondtalanul éljünk, hogy az élet küzdelmeiben biztosan átvergődve nyugodalmas létet biztosítsunk? minél nyugtalanabb az élet: annál inkább ébred bennünk a desid(erium) verit(atis); annál inkább kifejti erejét és fényesen bizonyítja, hogy az emberben van valami, ami önmagáért szereti az igazságot: ez az ő eleme: benne s belőle él; a változatlan, örök, halhatatlan igazság a mi „elemünk”. S minden lény pedig „eleme” után vágyik s belőle él, – belőle épül föl: Van tehát bennünk valami, ami az örök, változhatlan, halhatatlan igazságból épül föl: ami elemeit belőle meríti; folyton asszimilálja magamagát az örök, változhatlan, halhatatlan igazsághoz. Tehát a mi lelkünk olyan, mint az igazság: örök, változhatlan, halhatatlan.

De azt mondhatnák: igaz, hogy az igazság örök, de az embernek csak ideiglenes életéhez van rá szüksége. Praktikus haszonná változtatja, s az emberiség haladása eléggé mutatja, hogy mire az igazság?!

Sőt éppen az ellenkezőjét mutatja; mutatja, hogy nem erre való. Ha az igazság ismerete a földi élet kényelmes berendezésére volna való, akkor jobb volna helyette az ösztön s a tisztán érzéki ismeret. Dacára a modern vívmányoknak, nem tudjuk természetünk követelményeit úgy fődözni, mint az állat; mert ez biztosabban, könnyebben és tökéletesebben tesz mindent. Szövőiparunk sohasem fog úgy gondoskodni rólunk, mint a természet az állatok mezéről, – czipőink sohasem lesznek olyanok, hogy azokat bármelyik állat megirigyelje; lakásunk sohasem lesz oly nekünk való, mint a fecskének a fészke, és az orvosságtan haladása, chemia, fiziológia, anatómia...képtelenek oly diagnózisra és ellenszerekre, mint ...állatának ösztöne szolgáltatja. Ha tehát csak erre adatnék az igazság ismerete: jobb lett volna finom állati ösztönnel ellátni, könnyebben s tökéletesebben élhetnénk a földön.

S mialatt ezt a reflexiót tesszük: megczáfol minket az igazság beláthatatlan világa, mellyel szemben a praktikus hasznosság csak gyöngé, keskeny erecske, s kérdéseket vet föl, melyeknek semmi közük az ideiglenességhez. Ittassá tesz az igazság szemlélete s mindent elfelejténénk tőle; mindent szívesen. Sőt azt vesszük észre, hogy akik az igazságot keresik, mindent elhanyagolnak; kutatnak, hogy tudjanak; fölládozzák erőiket és egészségüket, gyakran életüket; ideiglenes kárukkal átkarolják az igazság kincsét. S minél nemesebb, kiválóbb s kitűnőbb az ember: annál magasabbra emelkedik e halhatatlan régiókba! annál többet él! Bizonyára onnan való az igazság ígérete, melyet a lélekre gyakorol, hogy ez a lélek

halhatatlan, független az ideiglenességtől s azért nem törődik vele: hasznára van-e itt a földön ismerete vagy nem.

De hiszen a lelkek szinte beleélnek, belenőnek.

2) Tekintsük meg az élőlények fejlődését. Mindegyiknek van egy határvonala, melyen túl nem mehet. Ha ezt eléri, ha életének teljéhez jut: egy darabig megáll rajta; aztán lehanyatlik. Az emberi test is e törvény alatt áll, fejlődik, virul, pompázatában áll: elhal. S így magán viseli minden az enyészet és múlandóság jellegét. Mert ami kifeslett és teljes: ami végzett, csoda-e, ha elmúlik?! S ha minden itt, az élet határai közt, futja be fejlődése pályáját: folytatódjék. De ha egy ember sem készül el, egy ember sem fejlődik ki itt e világon: nem kimondja-e a fejlődés ugyanaz a törvénye, hogy folyása egy más világban legyen? Pedig egy ember sem kész itt a földön ... egy sem!

Az emberi szellem tökéletesedése a végtelenbe nyílik; bármit ért el: eszméinek kerülete új ívekké domborodik, – új gondolatok meghosszabbítják ezer mérfölddel távkörünk sugarát. Ha élethossziglan is bűvarkodott: szerényen ismételheti Newton: „Nem tudom, hogy mit szól majd a világ munkáimról; gondolom, hogy csak gyerek voltam, aki a tengerparton játszik s majd egy kavicsot vesz föl, mely simább, majd egy csigát, mely fényesebb: míg az igazság nagy óceánja véghetetlenül terjeszkedik előttem.” Ismertek nagy férfiak vágyódásai, – telhetetlen, elégedetlen hánykodásai, – esedeznek nagyobb világosság után. Legvilágosabb ez a befejezetlenség, s annak emésztő érzete éppen a legfontosabb kérdésekben, hogy honnan és hová? minek és miért? mily viszonylatban vagyunk az ősökhoz és a végcélhoz?

Általános bevégzetlenség... ez a legáltalánosabb tény! Értelmi, erkölcsi, emberi bevégzetlenség! Az emberiség óriási többségének még alkalma és ereje és ideje sincs bevégződni; a 10 000 művelt pedig világosan látja, hogy befejezetlen az élet.

De hát maradjon befejezetlen?! Befejezetlen legnemesebb s legmagasabb tehetségeiben? Ez a természet törvénye ellen van! Minek adta rá akkor a leküzdhetlen szükségességet? Minek a küzdelmet, mely a természet mélységeiből tör föl s magával ragad. Minek a követelést folyton hangoztatni?

Azonban azt mondják tudákosan: hány ikra, hány pete, hány tojás vész el, hány körte, hány alma hull le éretlenül? De ha egy ikra se, egy pete se ... ha egy körte se érne meg? mi volna e természetből? egy ember sem érik meg ... pedig az ember nem körte, – nem ikra; lelke szabad, önálló individuum; célja nem másnak szolgálni, hanem befejezettségét elérni!

3) Vessünk még egy pillantást az ember akarására. Leghatalmasabb s legtermékenyebb vágya: a boldogság után való vágy. Mindenki tisztában van ez iránt. – Ez nem álom, nem képzelet; nagy valóság! De ha ez természetes, általános vágy, nem lesz-e befejezettsége? A természettudomány ezt tanítja: ahol ösztön, törekvés, szerv van valamire: ott kell tárgynak is lennie, melyre irányuljon. A kis bogarak és férgek milliárdjai közt, ha testükön valami kis szerv, valami kis csáp, valami szagló szerv vagy védőeszköz van: azért van...mert van tárgya, s oktalanság volna azt mondani: az tárgytalan.

Utánozzuk a természettudósokat: ellesik az állatkák ösztöneit, kutatják természetüket s így következtetnek: az állatnak erre meg arra van ösztöne: tehát ez a táplálék létezik. – A vándormadár érzi az ösztönt, mely melegebb tájakra hajtja: tehát. – A hernyó hernyósága végén új életre megifjul... Az ásatag állatoknak szemük van: tehát volt fény akkor: és a boldogság nagy ösztönével mi lesz? Ha nőne szerve a boldogságra: ezt mondanátok: van boldogság; nohát van szerve, van ösztöne, mély és hatalmas.

Ó tehát örüljünk nemességünknek. Gondolják el, hogy mit hordozunk? Kérjenek bármit: gazdagságot, tekintélyt, méltóságot, hírt, sikert...jöjjön aztán elő valaki, s kérdezzék, mit akarsz? Halhatatlanságot! igazán de kérek legtöbbit s legfönségesebbet. S íme kérnek sokat halhatatlanságot: Nagy Sándor és Napóleon, Horác és ..., de mi az? Szappanbuborékok. S Krisztus jön: „ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam” [hogy mindaz, aki hisz benne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen, Jn 3,16].

S ápolja bennünk ezt az örök életet: „qui manducet meam carnem ... habet vitam aeternam et ego resusc...” [aki eszi az én testemet, annak örök élete van és én feltámasztom... Jn 6, 54]. S az off. def. [a halottak officiuma] így kezdődik: „regem cui omnia vivunt...” [a királyt, akinek mindenki él...]

Ó mily szép a föltámadás hajnala, az éjfélből bontakozik ki: oly szép a remény, mely int felénk! Szép ez a húsvéti reggel, megcsendülnek a harangok, s visszhangzik az üdvözet: Regina coeli...

Ápr. 7. Szép, kellemes meditáció Krisztus Jézus emberséges szívéből föltámadása után; mint siet vigasztalni s az asszonyok sürgölődését, virasztását, jóakarátát megjutalmazni. Íme az emberséges Szív! nem változott. Nem kicsinyel ily szolgálásokat; miért kicsinyelje? hiszen az emberi gyengéd buzgalom kivirágzásai s az Isten mindent méltányol, ami kinő a természetből...

Szept. 8. Mária nap! a mi kedves kisasszonyunk napja. Kicsike ... de asszony is, domina! Be jól éreztem magamat; hevültem, égtem, lelkesültem – és ... sírtam. Könnyeim gyöngyeim! S mialatt én sírtam, addig egy ügyes pók szép kerek hálót szőtt a Mária oltár virágai fölé; ő maga pedig nem maradt a kör közepén, hanem elköltözött; mert az emberek nem szeretik őt. Nem tudom, ki lesz olyan kegyetlen, hogy levegye hálóját, hiszen finom fátyol az a virágokon, azokon a bíborszínű muskátlikon. Ó édes Szűz, add hogy újjászülessen kegyelmedben! ... az áhítat kegyelme ... édes elmerülés ...vonzalom... átmelegülés...

[...]

Szept. 27. I. Az öreg vértanúk napjain mindig valami mély s egyszerű érzés vonul át lelkemen, olyan mint a tenger lehelete, az a balzsamos, enyhe s mégis friss tiszta fuvalom, mely hősökét és szenteket éltet. S akkor aztán egyszerre könnybe lábad a szemem és sírok édes, fájdalmas könnyeket. Miért sírsz? Van egy nagy szentelt fájdalmam. Siratok nagy romokat, nagy sírt; s azután siratom az együgyű, otromba nemzedéket/népet, mely e sírok s e romokon jár érzéketlenül. Siratom az egyház sorsát, az örök gondolatok telét és éjét; siratom, hogy miért születtem én most, mikor minden törpe, miért nem akkor, mikor itt pálmák virágoznak. A grönlandi lapp hallgatja a meséket a paradicsomról, mely előbb ott volt s aztán jéggé lett, bánatosan és érdeklődve, nagyokat néz az olajlámpa lobot vető lángjába s összekuporodik még jobban medvebőrös kunyhójában. Bámulja, ha a jégből itt ott egy pálma halavány, karcsú levelét kihúzzák s elmereng: íme nem mese a jéggé lett paradicsomról. Hallgatva üget a beduin karaván a tar pusztában, egy-egy tekintetet vet a Vörös tenger ragyogó, izzó tükrére s a Sinai ormok kékes, violás, bíboros, karmin és vérvörös szegényeire s elgondolja: mikor vezette Allah nagy szolgája Husa (?) a kétmilliónyi népet. – Úgy siratom én ezt a telet, melyben örök, sudárpálma gondolatok megdermedve oszlanak; siratom ezt a pusztát, melyben kő és homok terjeng, s keserű források gúnyolják a fáradt utast. Hol van apostoli szellem nálunk, k.t.u. ? Három missionáriusa van Magyarországon, s azokat is visszasírják rendjeik; nem prosperálnak; fiatal papjaink 4 évi meditáció után avval lepnek meg, hogy gyűlölik a németet vagy a tótot s mikor az egyszerűség annyi példáját látták, a világius tempók bábujainak bizonyulnak. Katechétaink közül többen mutogatják, hogy a szemináriumok szelleme egy kis léghuzamhoz való csak hasonló, mely földagasztja az arcot, de nem erő az, hanem ránk kényszerített toldalék. Hiába, k.t.u. ezek óriási bajok: úgy látszik, hogy csak patakok a posványban, lassan kígyóznak és erejüket veszítik. A népnek szelleme lankadt s önök is belőle valók, s nem akarnak elbúcsúzni a vityillóktól, nehogy a palotákban nagyobbat kelljen gondolniok; nem akarnak szakítani a köznapiasság léhaságával, nehogy megerőltessék magukat.

Hol nőnek az apostolok? itt s látni-e rajtuk ilyesmit? vannak kitünőbbek, mint látszik; de vannak, kikben nincs vér, hanem víz, – nincs velő, hanem higany; nincs agy, hanem szivacs, mely csak váladékot csepegtet, – nincs szív, hanem tapló, mely tüzet fog, ha az ember aczéllal s kovával dolgozik körülötte s akkor is csak oly tűz az, hogy pipára gyűjthassanak

rajta. Hibák, vétkek, rendetlenségek tovább kígyóznak; hibázik s nem veszi észre, hogy ezt is el kellene hagynia, ha szereti az Istent. 1891. okt. 4-8-ig exerciciumok s a vége az lett, hogy a negyedévesek nem beszélnek a harmadévesekkel egyet-kettőt kivéve. Én akkor nevettem...

Csodálkozunk, ha bizalommal jövök valaki elé, tudják, hogy meg nem érdemlik.

II. Iparkodjanak kiművelni magukat. Hogy minél magasabban álljanak a lélekben. Ne bánkódjanak, ha nincs tehetségem, mi lesz belőlem? Ha márvány nem, vagy csak szemcsés homokkő, kifaragnak s rátesznek a templom kapujára, – ha szögletes is vagy, ha csúf vagy, ilyen részletekből épül a góth dóm. Ha fölkerülsz, nézz az éjbe, ködbe s óvd magad, hogy le ne törjenek, hogy le ne szitázza éleidet az eső, a fagy: így tégy!

Egy szeminárium nagy baja, hogy klerikusai a halálos büntől nem rettegnek, az örök gondolatok még nem járták át őket; gondolatok, melyek erősek, mint a halál; mélyek ... magasak ... erőszakosak; s annyi lendület, annyi tűz van bennük, annyi fönség és szépség, hogy a boldog halhatatlanságba kényszerítenek, sűrgetnek: menjünk...oda!

[...]

Okt. 17. Mily kicsiny az is, amit nagy emberek, amit a szentek tesznek. Ha a világon átszáguldunk, mily keskeny közök azok, melyekben igazán nagy szívek sugároznak életet s meleget; egy város, egy vidék, – egy országot már nem mondhatok. S hogyan törhet akkor az ember a végtelen dicsőségére, mikor minden dicsőítése mint a szűnyog esti zenéje. A végtelen bizonyára szerez magának dicsőséget, a virágok szférájában kiépíti oszlopaikat. Jobb volna tán ha nem mondanók, hogy az Istent dicsőítjük, mert ez tévedésnek látszik; a végtelennek nem éri föl láthatatlan kis ízét, amit a teremtés neki dicsőségből juttathat. Tehát nem a végtelennek dicsősége; hanem a mi szolgálatunk; a mi felfogásunk, a mi világunk kerületében dicsőítjük a végtelent: de ez a valóságban semmi. Nézd azt a kagylót! Köszöni a végtelen tengernek, hogy öblögeti; úgy látszik neki, hogy csak vele törődik; a virág csókolja a szellőt, s gondolja, hogy csak őt ingerli; pedig hány kagylót mos az óceán s hány szirten morzsolja s hány zátonyon gördíti hullámain. Mint téved a kagyló, ha képzelet, hogy ennek az óceánnak, mely oly nagy, hogy vele is bibelődik, ékességül szolgál!

[...]

Nov. 1. Az ember mindenütt képviseli az elvet: viribus unitis (= egyesült erővel) ez elv jegyében születik, neveltetik, művelődik, boldogul, él és küzd és győz. Az állatosság egy-két alakot kivéve sehol sem képviseli ez elvet. Az állat kész vagy mindjárt, mint ahogy a halacska készen oszon ki az ikrából, vagy nemsokára, mint a veréb s kirepül fészkeből, anélkül, hogy hálát csiripelne, s emlékül egy kis ismeretet vinne el magával. Ruha nem kell nekik, házukat nem építi más, élelmüket nem szerzi más, nem tanulnak mástól semmit, nem segíti senki, nem gyógyítja senki, nem szorul senkire; önmagukban állnak, függetlenül, hidegen, erénytelenül, ismeretlenül s így is vesznek el.

Nem így az ember; sohasem kész, sohasem független, mindig száz és ezer kézre szorul; minél műveltebb, annál több ember munkája szolgál neki: az ő hazája, az ő haladása, az ő boldogulása másoktól van. Ki csinálja ruhánkat? hány kéz dolgozik, míg a kenyér előttünk áll? Ki építette e házat, hány kőműves, hány fuvaros, hány asztalos, ács, lakatos? s azokat hányan tanították, ápolták, nevelték, főztek nekik? Városaink, falvaink, az utak, melyeken járunk, a kövezet, a papír, melyre írunk, – a levél, melyben kedves sorokat olvasunk; mind a szociális munka vívmányai. S valamint a viribus unitis elve tartja fönn életünket, ugyanez az elv tartja és fejleszti minden haladásunkat; tudományunk, mesterségeink, intézményeink, mind a szociális munka eredményei: hitvallásunk az emberek közössége.

[...]

[NB. Az 1894-es év jegyzeteiben nagyon sok az áthúzott oldal, tehát Prohászka ezeket már felhasználta az *Elméltetések* kiadásakor.]

Lelkigyakorlat Kalocsán (1893)

Kezdődik 1893. július 18-án

Szeretetből váltunk ki az Istenből. Ez a mi bölcsőnk: az örök szeretet! *Creatus est homo, ut salvet se.* [Az ember azért teremtett, hogy üdvözljön.] A potenciából kiemeltetett, hogy akció legyen, egész az örökkévalóságba, föl bele az Istenségbe. Egyik terminusa: a semmi; másik terminusa: a minden. Elmondhatja: *signatum est super me lumen vultus tui*; [Megjelölt arcod fénye.] *az örökkévalóság fénye.* Mert ami van: örök és leginkább *én vagyok.* Törni az örökkévalóságba: ez a cél. Ez főséges és vonzó cél. Mint ahogy vonzza a lázkereszt tetejéről fölnyilalló halász-sas; – ez energikus és mélységes cél, fölkarvar és megfeszít – e változatos és mindent átfogó, hasonlít a minden-Istenhez. Mindenben suttog és perczeg, – szivárog és élet, – sürget, tol, feszít.

Ha a teremtő kézből kiszóródott mag vagyunk s az Isten magva: úgy-e nem csoda, ha felé nővünk?! s kifejlik bennünk az Istenség, a maga analóg vonásaival: mélységgel és magasztossággal, az általánossal és osztatlansággal, – az örökkel és ideiglenessel. Hasonló, hasonló az ember a nagy Istenhez. *Hiszen tőle van.*

Tehát hozzá nő, simul és hasonul. Hasonulni ez a fejlődés. S minél jobban teszi ezt: annál inkább lesz meg a másik is: laudet, revereatur, serviat [dicsérje, szolgálja, tisztelje].

Kifejlődni, pompázni: Istenhez hasonlóvá lenni... s ennek kifejezést adni, mint *dicséretben.* Hiszen ebben hozzá emelkedünk, – érzelmeit magunkra öltjük, – gondolatainkat kifejítjük.

1) A mű dicséri a mestert? nem szóval csak, hanem tettel. Ez a mi megszentelésünk. *Mindig az örökkévalóságért tenni s másoknak is örökkévalóságát biztosítani;* ehhez a karóhoz kötni létünket; erre a vonásra reflektálni folyton. Tehát *lelkünket legtöbbször becsülni s megszentelését követelni.* Én igazán nem tudom, hogy valamit többre becsülnék. Elöttem Pofel és Ramsch és Wurst [selejt, érdektelen] minden egyéb. Látom a rondaságát ezeknek.

2) Servire. Minden érdekét megfeszülve fölkarolni. Az első érdek: lelkem. Tehát bravourral s passióval neki iramodni az erényeknek. A többi érdek egy öserdő, melyet fölgyújtunk.

Compendium. Az ember az Isten magva; csírázik, nő, mindig hasonul.

a) lappang benne az isteni; de mag is, erőtlen, fejletlen.

b) csírázik, nő, hasonul; minden erővel és tulajdonsággal; föltartóztatlanul (laudat, revereatur, serviat.)

c) benne pihen.

Július 18-án délután. Tökéletlenségünk okai

a) hivatáshiány, ellenszenv, kelletlenség. b) hajlamok más foglalkozásokra s azért undor: *nauseat anima nostra* [undorodjék lelkünk] a bölcs szerint: a fohagyomával telt gyomor undorodik a mennyei kenyértől. c) sok fáradság ... kimerülés. d) sikertelenség; szántunk tengerpartot.

De hányszor jön haza üres kézzel a vadász, a halász, a földműves.

Okok: hit ... remény ... Krisztus szeretete irántunk és a mi szeretetünk Krisztus iránt.

Július 19. Szent Vincze napja; máris könny fátyolozza szememet; úgy vagyok, mintha révedezve a tenger partján állnék s néznék a messze távolba. Mindig vágyódom; mindig küzdök. Főtámaszom és alapom: Krisztus. És pedig a folytonos Krisztus, a folytatott Krisztus. – Nem lehet ellankadnom, nem lehet lemondanom semmiről; Isten látja lelkemet. Mindig ki vagyok feszítve; ó de mennyire! Sohasem pihenek, sohasem nyugszom meg; nyugtalan vagyok; csapkodom korlátaimat, mint a tenger a partot. Énekelnék, de csak a

„vándor” éneke tetszik nekem. Ich komme vom Gebirge her, – es saust der Wald, es braust das Meer! [A hegyről jövök, zúg az erdő, morajlik a tenger.]

Lehet, hogy ez büszkeség és hiúság; de én csak élni, csak Istent keresni akarok. Lehet, hogy határozatlan kapkodás, de egyben határozott: csak Istenért dolgozom. Talán nagyon földi, de Istent keresem a földön. Hibák, ismeretlen balfogások, tévelyek ösvényei, – elfogultság szögletes szirtjei, – szakadozottság s elszóródás erosio és porladás, – csuszamlások... emberi mindez; de sasként emelkedem mindezek fölé. Kicsiny és alacsony az ember; gyöngye és hiú; s mikor jót tesz, akkor is gondolkodik róla, hogy baklövéseket tegyen. De a szeretet s az ismeret segít, emel és biztosít.

Július 19-én. Ismét az az ájuldozó, kegyelmes érzés, mely az exercitiumban összezúz. A lélek megtöretik, összezúztatik, s az jó neki. Ráborul az Isten. Az Istent a teremtmény el nem viselheti, nem mint szeretetet, nem mint igazságot; attól olvadoz, ettől megfagy. Mintegy végtelen fagy, mely megroppant mindent, – halálmezőt terít be szemfödőjével. Ó mily borzasztó vagy s fagyasztó vagy nagy igazságos Isten! Be könnyű ilyenkor a mély magábaszállás, a kesergő bánat. S mily tisztelettel telik el az Úr iránt! Átérti, hogy végtelen az Isten s fél és imád.

A „propria peccata” [saját bűnök] megfontolásánál, a II. pontban. A bűn utálatossága: mint romlásé, korhadásé, – mint fölületességé és törpeségé. Főleg a különös kegyelem révén: a papban. „Filius enutrivi!” [fiakat tápláltam] s kiöli a nemes tiszta érzést, mint a megfertőzött szűzből.

A III. pontban: mily kicsiny vagyok. Kivált az alacsony látkörnél fogva: mozdulni sem tudok a jövő problémáival szemben; a patkány látköre milyen, ha fölmászik a hegyre! Tiszavirág, ephemer! No ez igaz; a nap emberei: „Männer des Tages”. Mit bizzunk rájuk? – Meddig hatolunk a térbe? a mélységbe, a magasba? – Mi a mi erőnk? a függés láncában. – Mi a mi erényünk? Az a nebántsvirág, – az a pityergő ne nézz rám. Az a sopánkodó, – az a magamagát hamar martyrrá fölavató, folyton önmagával bíbelődő, – körben járó; tehetetlenség és gyámoltalanság. Hol vannak igazán magas látókörű s a pillanat és a meter szerint mért nehézségeket legyőző lelkek? Nekem bizony úgy tetszik, hogy az ember eszénél fogva kilát messze, de azután a reflexió őt a legszűkebb s legalacsonyabb körbe szorítja s ott csömöríti és eltörpíti. Ha pedig meggondolná, hogy ez mind apróság és pizsmogás, hogy az idő s a tér csak a határolt lét bódéja, vásáros panorámája, melyben sok a kép s körülötte nagy a lárma, de azután fölszedik. Ha valaki szem előtt tartaná a nagy érdekek örök értékét s ideiglenes veszélyeit: akkor küzdene s le nem kopnék s nem hagyná letörni szarvait. Ha belenézünk az emancipáció föladataiba, melyeket lelkünkben meg kell valósítanunk, az emancipációra a bűntől, hibától és szűkkeblúségtől, a jellegtelen és törpeségtől: bezzeg nem lesz lekonyuló fej és sáporás ephemer sikertelenségen, hanem elementárisan kitörő vágyódás és harc az ifjúság egész bravourjával és lelkeségével.

Úgy éreztem magam előbbi exercitiumaimban, mint aki mindig megifjul s rendbeszedett érzelmekkel és indulatokkal s nagy reményektől duzzadó vitorlákkal szeli a tengerpart hullámain: s mintha ez nem volna most. De csak nem volt; most már van. Az előbbi lapon leírt reflexióm megtörte a jeget. Ez a jég- ne tagadjuk – az érlelődő por hidege. De én nem akarom tűrni magamon. Én mindig ifjú lenni s maradni kívánok. – *Dolgozni az örökkévalóságnak* ez ad erőt, nem konyul, nem forráz, nem perzsel, nem öregszik, mert nincs az időben, sasszemű és angyalszárnyú, gyermekarcú és leányszívű, tiszta, gyengéd, le nem tarolt, ki nem taposott szívű. Keresi a szépet, az eszményt, a nemest, – épít dómokat, rak múzeumokat, rendez játékokat: ez által ember van a földön. Nézzétek mindenütt e törekvés! De sehol oly forrása, mint az örök valót affektáló szívben! Nem építsz-e nagy, hatalmas hajót, bár öreg vagy? Nem nyílik-e meg szíved szép városaidon és életvidor népeden? Nézd te élni akarsz. No lám, hol van élet, olyan, mint a miénk??

A fáradt, életunt öngyilkos nem teremt: nincs élete. A lelkes haldokló csodadolgokról szól: van élete. Hát akinek van örök élete?

Az ételleje: az örökkévalóságba törés: ez a buzgalom forrása.

Július 19. *este.* Mit tett Jézus velem? Én papja, helyettese vagyok. *Kiválasztott, nevelt, oktatott.* Folyton foglalkozom ezekkel, forgolódom ebben: mivel foglalkoznak mások? szennyel? s íme hasonló lettem hozzájuk: mindenben velük! Jó házból származott leány, mivé lett? – ó hogy fáj az?! sír az idegen nemeskeblű ember is.

Fölszentelt, – fölvezetett a kisebb rendek lépcsőin az oltárhoz s oda állított s rám bízta szentségeit, igéit, rám lehelte lelkét s barátságába fogadott! Megbízott, hogy járjak el nagy céljaiban, Szíve nagy szándékaiban! Kezeimbe helyezte főleg eucharistiáját, szenvedésének emlékét. Izaiás látja fölmagasztaltatásomat: Tu cherub extensus! protegens. S igazán a lelkeket védem! Angyaluk vagyok!

S ez a kiválasztott, fölszentelt ember vétkezzék? pártot üssön a kedves gyermek s megfertőztessék a drága szent kehely? a templom istállóvá, s az oltár rommá legyen? igazán sírnak az angyalok. S mennyire vette magát bele ez a kenet lelkembe; jobban mint a zománcz a tüzes kehelybe.

Quomodo cecidisti lucifer [Iz 14,12]... Qui dulces mecum capiebas cibos, in domo Dei ambulavimus cum consensu?! [Hogy lezuhantál lucifer... Aki velem édes ételeket kaptál, az Isten házában jártunk egyetértésben.]

Náthán próféta szavai Dávidhoz! S Dávidnak egy szava van: peccavi [vétkeztem]. [2Sám 12,13] A következmények úgy a községre, mint a papra kimaradhatatlanok s véres könnyekkel megsirathatók, de le nem moshatók!

Valóságos eredeti bűn! Iszonyú következményekkel. Halál, métely, ragály!

Krisztus vére lábbal taposva; minden fölforgatva és tönkretéve!

S a papban? a halál dögletes bűze s rögtöni halál. Szent Alfonz szerint a rögtöni halál gyakran büntetése a bűnös életnek; Szent Pál mondja, hogy miért hálnak vagyis alusznak sokan a korinthusiak közül? mert méltatlanul eszik az Úr testét. Tehát ez is ítélet!

Július 20. Farsang keddjére ez lehetne témája a prédikációnak: az Isten házának szelleme az ima; az Isten házához hasonuljanak házaink; imádkozni közösen; Klobusiczky; Tirolban közszokás; ha harangoznak miseközben, otthon imádkozunk.

Azért van itt ez a ház, hogy áldása kiáradjon reánk. E háznak szelleme az ima. Jézus imádkozik. Ha az ember nem imádkozik: eltéved, elfárad, elgyöngül, kioltja lelkéből az örök gondolatot, – s oda tapad bajaihoz.

Ha az ember imádkozik: ég lámpája az éjben s föl van övezve a küzdelemre. Gondolatai Isten felé járnak.

Igazán nagy munka: az ész s a szív munkája s imádkozunk mindenkiért; Jézus érdekeiért.³

Július 21. A vezér alakja már magában világosan fölismerteti velünk a küzdelem szükségességét; ahol az emberek élén ily alak áll, ott csak harcról lehet szó. És ha háborúról volna szó, bizony nem maradna otthon egy árva lélek sem. Hiszen fellah és pária senki sem akar lenni. De nem is tulajdonképpeni hadjárat ez, hanem fölszólítás, hogy mindenki jószágán várat építsen, – foglaljon az ellenséges földön minél többet jobbról-balról. Küzdjön saját szakállára, itt nincs ütközetről, mint inkább várvédelemről és körötte térfoglalásról szó. S mindenki úr és várkapitány.

Így vagyunk mi mindnyájan az Úr Jézus országában. Ostrom alatt, folytonos támadásoknak kitett várak. Erőseknek kell lennünk a test, az ördög, a világ ellen. De ne gondoljunk először Krisztus érdekeire az emberekben, hanem magunkban. Meglehet, hogy

³ A július 20-i jegyzetknél több sorközi betoldás található: Prohászka nagyon apró betűkkel, rövidítésekkel írt, kibogozása szinte lehetetlen.

tehetségünk sincs külső sikerekre, s hogy oly időkben élünk, melyeknek forrongása alkalmatlanná teszi az egyház s Krisztus érdekeinek fölléptét. Mit használt a múlt században annyi jezsuitának meditációja, „de regno Christi?”. Mit használ most? Tehát ne kápráztasson el a külső siker. Bensőnkre kell gondolnunk s avval beérnünk! Azt kérdezem tehát: mit kell leküzdenem önmagamban, hogy Krisztus uralkodjék bennem? Hogy kell vigyáznom jobban a kritikára és megszólásra? Hogyan készülöm halálom órájára? Gondolom, hogy külső tevékenységre alig van alkalmatlanabb ember nálamnál s mégis azt veszem észre, hogy folyton oda ragad vágyam. Csodálatos önámítás és gondolatlanság! Még a semináriumban is kénytelen vagyok tapasztalni, hogy némelyek a klerikusok közül féltének, hogy mások rászédnek s azok a némelyek azután tanácsot adnak, hogyan kell viselkednem. Nem mutatja-e ez az egyetlen körülmény is eléggé azt, hogy az emberekkel való bánásmódomra nem adnak patentet?! Hogy mások legkevésbé sincsenek elragadtatva az én szereplésemről. Tehát csak dörgöljük ki szemünket, hogy lássunk! El vagy-e te ragadtatva Czen... vagy O... tevékenységéről? S fölötted pedig az ég olyan, mint a hős primadonna szemeiben a bámuló és tapsoló páholysor és karzat.⁴

Július 22. A szent szegénységet meg kell szeretnünk, mert az Úr Jézus élete és szava hozzá utasított, mondván, hogy benne van a boldogság. A gazdagság u. is elvonja az embert, megbékéltetni akarja itt e földön és sok bűnnel cimborál.

Július 22. A szent szegénységet meg kell szeretnünk, mert az Úr Jézus élete és szava hozzá utasított, mondván, hogy benne van a boldogság. A gazdagság u. is elvonja az embert, megbékéltetni akarja itt e földön és sok bűnnel cimborál.

Ez tény! A szocializmus hamis, mert a mennyországot megveti s itt akarja, azért hamis és ugyanakkor ostoba és elégtelen. Hiszen vannak jómódúak most is sokan, akik a felsőbb javakról azért le nem mondanak, és hol van az a logika, mely szerint ezt a kettőt összekapcsolhatnók: jó dolgom van: tehát nem törekszem magasabbra. Minek ezt a fölületes cikkelyt fölvenni ott, ahol a szegénység nyomorának megszüntetéséről tanácskoznak? Ha igaz, hogy a socializmus által nagy haladásnak nyílik meg útja: akkor a belátás is tért foglal majd, hogy halhatatlanság és örök élet az egyedüli, amit az ember méltán kíván.

Július 22. Az Úr Jézus rejtett élete az igazi bölcsesség. Kihatására számított Krisztus megváltási munkájában. Én szívesen zárkózom el vele. Nem is lehet boldogság a földön, ha nem egy zárt szívben. Azért elzárni a szívet s az elzártat telíteni; ez bölcsesség, ez szükség! Érzem a szükségét, hogy reggel hosszabban meditáljak, és napközben a lelki olvasmányt megtartsam. Úgyis szeretem a magányt, a magány élet nekem.

A tökéletes élet önmagunkban foly le. Az élet bensőség. Szereplés, forgolódás a nyilvánosságban, az nem élet. Az csak az élet egy külső munkája. Olyan az mint a malom a patakon. A patak nem a maloméért van, nem miatta szökell és tükrözik, nem miatta cseveg és karikázik. Hát az a kis patak, mely a szívet hajtja, – az ugyancsak nem néz oda más malomnak. *Elég az a szív neki.*

Ajánlom a Kempis Tamást világiaknak.

Júl. 23. Krisztus Jézus a szenvedésben kivált a megalázásból veszi ki magának a számíthatatlan mértéket. Nem nyitja ki ajkait! Péter neki vág a tömegnek, nem fél; csak miután Krisztus gyalázatát látta, zavarodik meg, s megtagadja Urát. A vereség lehangolja a sereget, a gyalázat elveszi erkölcsi erejét. De az apostolnak nem veszi el erejét, mert a gyalázatból él. Igaz, amit olvastam: más a dragonos és más a püspök bátorsága. Szó szerint igaz! A megalázás az apostolét növeli; a katonáét tönkreteszi.

⁴ Czenczik és Okányi karkaplánok voltak Esztergomban. – Itt kb. másfél oldalnyi német szöveg következik – Prohászka hirtelen átváltott németre. A kereszténység helyzetéről szóló megjegyzések eléggé személytelenek.

Július 24. Ó édes Jézusom, szenvedni még nem tudok; ha tudnék! Nagyon összeszedve kell magamat tartanom, hogy ezt a balzsamot szívemben fölfoghassam. Betegségben, mellőzésben, kicsinylésben Jézus keresztyét fölismerni, s ápolni magamban gyengéd részvétet a szenvedő Úr Jézus iránt.

III. Némethy-féle füzet (1894)

Kezdődik 1894. ápr. 18-án

[Otthon (puncták)

Ugyanaz nap, pünkösdkor vázlat a bazilikában mondott beszédhez, továbbá elmélkedés Szent Alajosról és a Szent Szúzról.]

1894. máj. 13. (Pünkösd)

A Lélek ünnepe, az élet ünnepe. A karácsony az élet szerény kezdete naivsággal és szeretettel behintve, – a húsvét az erős küzdelmes (élet: áthúzva) harcnak győzelmi ünnepe, – a pünkösd az élet ünnepe. Mennyi élet lombban, virágban, gyümölcsben, – reng a fák gallyain és titkos örömben reszket a virág az erdőn és mezőn. A nap tűz és fényhullámai elúznak sötét árnyakat és fagyos fuvalmukat, – s az éter hullámain ezer szín, a légben ezer hang, a szívben ezer érzelem ébred, s a sötét lombban tüzes rózsák mint megannyi égi lángok jelzik azt a tüzet, mely az égből jött. A templomban fölhangzik az ének, s a régi vágy: veni Sancte Spiritus [=jőjj el, Szentlélek!]. Beszélnek tüzes nyelvekről, – de nekünk tán szól is tüzes nyelveken az Isten Lelke, oly olvadékonyan, behatóan, szívhezszólóan önmagáról, nagyságáról, boldogító, emelő, teremtő hatásáról, hogy kitör a vágy: ó jőjj! Emitte Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terrae. [=Küldd el Lelkedet és létrejönnek, és megújítod a föld színét.]

Mindezt a lélek teszi, a lélek az emberben –, s az ember lelke adja azt, a meleg vért a dobogó szívet, mely az ajkon szól s az arcon pirul, a szemben ragyog, s ha eltávozik, hűlt helye az irtózat és romlás fészke. S ha nincs lélek, üres és kóczos a vászon, – alaktalan és erőtlen a szó, – dísztelen a kő; ha nincs lélek, néma a lyra, – ha nincs lélek, gyászol az ecset, lehanyatlik a kar. Mily hideg van lélek nélkül; nincs sugár, nincs fény! Nincs számunkra virág; életünk dísztelen és tehetetlen. Halott a lélek.

No hát valamint a természetben a lélek alkot és alakít, hint szépséget és életet mindenfelé: úgy a természetfeletti rendben van egy Lélek, egy imádandó Szent Lélek, – emitte spiritum tuum et creabuntur.

Lehet-e nagy vágyat és reményt másképp, mint térdelve s imádkozva...(?) Egy új teremtés és új világ, egy föléledés és megemberelés, egy új alkotás a Lélek által. Hol van ez: in spiritu et veritate. [=Lélekben és igazságban]. A Lélek világa az igazság, a szentség, az erény, a jellem, az akaraterő és szívnemesség világa; ott alkot ez a lélek, ott épít, ott teremt, ott nevel, ott erősít, ott küzd, ott játszik ... az Isten dicsőségére, a világ legyőzésére, a szív boldogítására.

[Folytatódnak az elmélkedési pontok.]

1894. szept. 4.

Egy szentelt jelvény alatt, mely nap is, csillag is – egy jel alatt, mely az egyház egén, az utolsó idők egyházának egén tűnt fel, s melyet az Úr Jézus maga tűzött oda, kezdjük meg ezt az évet *ma*; ez a jel Jézus szíve, s a mai nap Jézus szíve péntekje. Mily vonzó, mily kedves, mily biztató találkozás! Szívjuk magunkba e Szent Szív szellemét, – melegedjünk lángjainál –, gyűljünk meg szikráitól. Hiszen ez a föladatunk. Ez a Szív *nemcsak* jel, ez a Szív *kifejezése* annak, amit tennünk, túrnunk, éreznünk kell.

1) Jézus szíve papjaivá kell lennünk. Szellemétől, lelkétől, vágyaitól izzunk! A szív jellemről beszél. Jellem úgy-e a jót nem annyira ismerni, mint inkább szeretni, – jellem a jóval, a joggal, az erkölcsi széppel összefogni s azt mint kedves harmóniát az egész

egyéniségen föllépetni. Jellem a jó és nemes léleknek kiépülése és tisztult tükrözése ítéletben, nézetben, érzésben és érületben. S hová gravitálnak mind e vonások? úgy-e a szívbe? Jézus jelleme e szent Szívnek ereje, kelleme, melege. Azért mutatja Szívét.

S kiknek inkább, mit nekünk? Kik egy jellemtelen világ csúszó-mászó existenciáitól körülvetetünk; nekünk mondja e szent Szív: netovább! Ne arra! Jellemek kellene, tehetségek vannak; szívek kellene, észből van elég: meleg, lelkes szívek kellene, nem megtört, nem haldokló emberek, – szívek kellene, melyek fölfelé törnek, nem hajótörött földönfutók, – királyi szívek kellene, s nem földhöztapadt koldusok. Nem halljuk-e: sursum corda! Egy nagy lapályban a lemondás kísért, az észtól segítséget a szívnek nem várhatunk. – Körülfog, körülvesz a kétség s a lehangoltság, ... csúnya lelkek aranyat szomjaznak s minden tehetségüket ráköltik, – nincs szív, nincs jellem! Sokan szegények és vívódnak a fájdalommal, melyből kijutott nekik; tompa lemondásban vagy romboló dühben ... szív kell nekik! Az átlagos ember valamit élvez, s valamit szenved, köznapi ... porban lélezkiz; láthatára a sötétszürke, olyan mint a nagy városok sajátságos homálya, mely elborul tornyok, paloták, gyárkérmények fölött ... szív kell nekik. – Sokan küzdenek és törekednek, segíteni sietnek, – de terhük nagy s lelkük fáradt: szív kell nekik!

És a papi pályán, k.t.u.? Kell-e oda is szív? Mintha kérdeném: Kell-e oda szárnyaló, hevítő gondolat? Gondolat föl az égig, melynek szeretetéből mint a tűzláng a száraz szalmán fölsiklik a lélek ... föl ... föl? Gondolat, mely oly mély, mint a pokol és oly magas, mint az ég, mely hordozzon és lendítsen és az érdekek napszámját megvesse, ha aranydíszen(?) vagy czímsallangban lép is föl? Gondolat, mely szárnyat adjon, hogy fönn ne akadjunk azokon a tuskéken, melyeket a rosszakarát, félreismerés és fonák magyarázat ad s amely az embert halandó portól halhatatlanná teszi? Sursum corda! S ha kell hősiesség, vajon a számítgató hideg észnél kopogtatsz-e? úgy-e nem. Az okoskodás a tett halála.

Apostoli férfiak származnak innen: jellemek. Áthatni tehát magát! S élni belőlük. Jól esett hallanom, hogy valaki minden eszméit megváltoztatta. [...?] Jellem, k.t.u. nézzék milyen nagy a romlás: honnan? nem hatja át őket az igazság s az élet! Könnyen kiemelik egy-két év napjai, hideg környezetben, vagy egy könnyelmű lelkület, melyre minden szó, mint a falra borsó.

2) Ami a másik intelmet illeti: Jézus szíve bensőséges embereket akar.

[...]

3) Kellene szentek! Közönséges becsület nem győzi. [Ez a pont nincs kidolgozva.]

4) Kellene törekvők. Megroppan a hadsereg a békében, rozsdás lesz nemcsak a kardja, hanem a szelleme...

[...]

1894. szept. 30. Szürke, hamvas felhőt kerget a szél, lomhán kúsznak a hegyek fölött, s az erdőt homályba burkolják; – sárgás, vörösesbarnás, meggyszínű, vörhenyes a lomb, csak az erős tölgyek lombjai zöldek még; szép színek, de nem melegek, hanem komolyak és hidegek; nem a menyasszonyi koszorút fonja most magának a természet, hanem szemfödőjét szövö; elvonul az élet. Föltámad bennünk is a vágy a tavasz s az élet után, – föl mint a hektikus beteg aszó mellében, – s a hit által átvezettetünk egy örök élet vágyába.

1895. szept. 22. Ősz van; az erdőn sötétlenek a színek; virág nincs, csak néhány... Hosszabbak az éjek s álmosan kel a nap, a lomha köd kerékkötője a világosságnak, késlelteti az élet ébredését. Álmos minden, – fonnyadt, fáradt, elhalni készül. Ez első őszi napon az idén egy őszi csendes kép lép szemünk elé az egyházi évben is. Szép, de szomorú, – kedves, de gyászoló; a komoly és homályosodó természet. Keretébe üdvözljük a természetfölötti világból a fájdalmas Anyát. Szép és Szűz Mária úgy is, mint fájdalmas Anya; most is sine macula [szepplő nélkül] ez anya, de komolyabb a vonása; – szép, de szépsége nem ragyogó, hanem árnyéka van, – a szenvedés fátyola van rajta. Ki ne akarna e gyászoló szép lélek világába merülni s ezeket a gyengéd és mély árnyékokat megmérni, amennyire teheti...

[Következnek az elmélkedési pontok.]

IV. Némethy-féle füzet (1895–97)

Kezdődik 1895. dec. 25-el (Két szent éj)

1896. febr. 9. (Sexagesima)

A lélek ruganyossága elsősorban a vidámságtól, derültségtől, a lelki örömtől függ. Igen, ha ruganyosak akarunk lenni; ha sokat akarunk menni [?] s el nem fáradni; ha nagy terhet cipelni s össze nem roskadni; ha a szív sebét, fájdalmát ki akarjuk heverni s azon kívül s azon túl a békét élvezni: akkor keresztény öröme s vidámságra kell szert tenni.

A régi népek közt azért van több szent, mert vidámak! S méltán szólhatok épp most erről, mert hiszen a farsangban a gyönyör poharai ... erőlködik vidámságban. Bacchanáliákká válnak a világi gyönyörűségek forrásai, szökőkutai mind ki vannak nyitva; – az élvezet mámorba ringatja, percnyi boldogságba híveit, kiindul s örömeük illatárjával elárasztja a földet –, ópiumos elomlatásban nyílnak meg a báltermek, osonnak el a susogó selymek, – hangzik a bódító zene: örömet, örömet *isznak*, mert szomjasak.

S rossz néven vegyük ezt nekik? élnek s örülni akarnak; tény, hogy az élet élvezetre szomjaz; minden attól függ, hogy merre keressük ezt.

A szem nincs arra, hogy igyon, hanem hogy az Isten műveit lássa és elittasodjék; – hangjuk van, talán, hogy üvöltsön s ne énekeljenek? Szívük nincs arra, hogy keseregjenek, hanem , hogy Isten ... legyen. Mire való a föld, hogy hullákat hordozzon vagy az Isten képmásait? hogy nyákos gombákat teremjen vagy a mező virágait? úgy-e Isten, természet egyaránt azt kívánja, hogy vidámak s derűsek legyünk s örüljünk.

S íme így már tárgyunk kellő közepébe érteztünk s kérdezhetjük, hogy ez szükségesség, hogy honnan az ösztön, hogy az öntudat szükséglet az öröm után?

A feleletet erre Arisztotelészről és sz. Tamástól veszem: [görög idézet], az élvezet, mely valamely működésnek természetszerűleg jár, azt tökéletesíti, benső erejét s tartósságát emeli.

Az érző lények egész világában az öröm az a tényező, mely által a természet biztossággal eléri célját, mely által erőiket kifeszíti és nekik a szükséges rugalmasságot adja:

A természet bajnokának éltetője az öröm
Nagy hatalmát ez üté föl az egész világon
Magból ez csal sok virágot, égboltról ezer napot
S ott is gördít égi testet, hová bűvár nem hatott.

Ez legkevésbé sem költői képzelgés!

Valami csak akkor erős, tartós s üttörő, ha élvezettel s örömmel jár. A tanítás akkor hathatós, ha örömmel történik, – a szónoklat akkor villanyos, ha szív reszket belőle, – a magány akkor igazi magány, ha úgy szeretjük, hogy mindent felejtünk. Az életpálya akkor nyújt boldogulásra kilátást, ha öröm, mikor szolgál; az erényt akkor karoljuk föl, ha maga [?] szépségétől elragadtatunk. Csak mikor a természetfeletti szépség légkörébe jutunk, akkor élünk lelkileg.

Tehát öröm! élvezet! gyönyör! Mily szépen rezegnek a húrok az Úr Jézus himnusában: Jesu dulcis... O Jesu mi dulcissime, spes suspirantis animae! Te quaerunt piae lacrymae! [Édes Jézus... Édességes Jézusom, sóhajtozó lelkem reménysége! Téged keresnek a jámbor könnyek.]

Az apostol is nyomósítja: tristitia saeculi mortem operatur [a világ szerinti szomorúság halált szerez, 2Kor 7,10]. Azonban nem is annyira arról, hogy öröm nélkül nincs boldogulásunk, mint inkább arról, hogy hogyan? mi az öröm szökőforrása?

Mondjuk ki mindjárt: a lelkek különböznek s így örömeiknek forrásai is változnak; mert az egyik ebben, a másik másban keresi, és pedig a *lelki életben is*. Egyik komolyabb, másik vígabb, – az egyik nehézkesebb, a másik könnyebb, – az egyik aktív, a másik kontemplatív, – az egyik elevenebb, a másik csendesebb.

Eszerint az öröm forrása is más és más.

[...]

De bár elismerem, hogy ez mind jó, az öröm legtisztább s legfüggetlenebb forrását mégis csak a lelki vidámság klasszikus szentjének szavában találom megjelölve: *A keresztény vidámság az Isten ajándéka, mely tiszta szívből folyik, szent szabadságban áll, kicsinyli a világot, túlteszi magát mindenem*, aminek a földies érzület szolgál, Istenben gyönyörködik.

Nem keresni pénzt, becsülést, tiszteletet, élvezetet; szeretni az alázatot, – a szegényeket, a szenvedőket, – segíteni sok emberen; és nevetni a világ nagyzását.

[...]

Mindent Istenbe; minden gondolatot, szeretet, szenvedélyt, minden érdeket, vonzalmat és reményt: Istenem mindenem! Ismered úgy-e házatokat, hány ablaka, kedves helyeit, szőnyegeit, az ... lubickoló szökőkútját, képeit; ruháid, ékszereid, kedves állataid, madarad, szolgálid; tudod nevezni őket nevükön, s hangjukat s mozdulataikat ismered. Óh ha úgy belépnél s eloszlalnád a bút, s nyakába borulnál atyádnak. Te szereted az Istent; mindent oda érte; lemondasz; nincs más örömed...

Szeresd az Urat! Vagy ez igaz, vagy a kereszténység hamis, téves; Istent szeretni kell teljes szívből, lélekből, erőből; mindenből!

Ne botránkozzál másokon; szeress. Mit akarsz azoktól, kik nem szeretnek. Mit akarsz betegektől? harcokat? mit...? győzelmeket? mit akarsz?! Szeress! Kérdezi-e aki szeret: miért nem tesz más is így, mint én? minek e kérdés? Elég neki, hogy szeret.

Ó ki ad szeretetet? bűnöket, áldozatokat? Kiszívott szívűk, – nekies. lelkiismeretben, mely szeretetet juttatunk? a világ elleni való állásfoglalásunkban? a szeretet expozíciója a földi és földalatti életben? mely igazság?

s mikor lehetünk csak jobbak, hogy szeress, miért nem?

Mindent Istenbe; minden gondolatot, szeretetet, szenvedélyt, minden érdeket, vonzalmat és reményt: Istenem mindenem! Ismered úgy-e házatokat, hány ablaka, kedves helyeit, szőnyegeit, az ... lubickoló szökőkútját, képeit; ruháid, ékszereid, kedves állataid, madarad, szolgálid; tudod nevezni őket nevükön, s hangjukat s mozdulataikat ismered. Óh ha úgy belépnél s eloszlalnád a bút, s nyakába borulnál atyádnak. Te *szereted az Istent*; mindent oda érte; lemondasz; nincs más örömed...

[...]

Szeresd az Urat! Vagy ez igaz, vagy a kereszténység hamis, téves; Istent szeretni kell teljes szívből, lélekből, erőből; mindenből (!)

Ne botránkozzál másokon; szeress. Mit akarsz azoktól, kik nem szeretnek. Mit akarsz betegektől? harcokat? mit...? győzelmeket? mit akarsz?!

Szeress! Kérdezi-e aki szeret: miért nem tesz más is így, mint én? minek e kérdés? Elég neki, hogy szeret.

Ó ki ad szeretetet? buzgót, áldozatosat? Kísértetünk, – nehézségeink legyőzésében, milyen szerepet játszunk? a világ ellen való állásfoglalásunkban? a szeretet expanzív és hódító törekvéseiben?! Mily gyávaság?!

S mikor látjuk ezt jobban, hogy szeress, mint ma?

[...]

[Utolsó a füzetben: 1897. jan. 31.]

Lelkigyakorlat, Pilis-Csaba, 1904. okt. 29.–nov. 1.

(különálló kéziratból)⁵

Megint itt vagyok itthon. A rossz, küzdelmes, értelmetlen világból haza, ahol a léleknek legédesebb s legkincsebb valóságára akadok: a harmóniára.

Az élet rettenetes, ha szemébe nézek s ha átlátok a szitán, azon a fátyolon, melyet a gondatlanság, a káprázat borít rá. – A religio – religatio a végtelenbe, ósokba, az őscélba; mindjárt a legmagasabb szempontra emel; filozófokat nevel, qui magna vivere volunt [akik a nagy dolgokat akarják megélni]. Nagy élet... a program; ez mindig mű, remekmű; a gondolatnak, az energiának érvényesítése. Mi alakítunk... s miből? létből, mely roppant nagy ... vérből ... körülményekből ... szerencséből ... szerencsétlenségéből ... keresztből, kínból, szegénységéből, foglalkozásból, emberi viszonyokból, családi, baráti összeköttetésekből, bűnből, szenvedélyből, lelketlen környezetből, közszellemből, szóval, amit világnak hívnak... e világban én egy járó-kelő öntudat vagyok. Ez öntudatba lép be a világ s nekem e bennem élő, engem kínzó világból művet kell alkotnom! – A világ ... a szikla, a fa az erdőn; ebből kell nekem formálnom embert...

Ez a „világ” alaktalan, kemény, kegyetlen, szívtelen, szívós. Nézzétek a rövid élet telve illúzióval és bizonytalansággal, sok nyomorúsággal testi éltünkre nézve. Az Ecclesiast. XL.1. – Az élet rövid örömeiben s mégis hosszú szenvedéseiben, Jób, VII. 20. A munka tör és gyötör; az állatok keveset, de a kultúra tűzzel! Ps. 89.10. hogy pókhálóinkat kiszőjük, kimerülünk s ugyan miért, hogy legyeket fogdossunk; morzsákat... Mily gondfelhő az emberiség egén s mennyi gyötrelem. – Van minden korszaknak baja. Mi az ember csecsemő korában... Micsoda öntudatosságában, lázában, álomlátásában; öregségében, midőn az élet elhagy érzékeinkben, tagjainkban...! Et pourtant il n'est personne, qui ne désire vieillir encore! Ajoutons, que l'homme n'est jamais satisfait de sa condition. L'homme vit comme un malade, qui ne fait que se retourner dans son lit, espérant, mais en vain, trouver du soulagement et du repos.⁶

Ha filozófálunk: nem értjük, hogy lehet isteni, mikor aposztáziával van tele, kínnal, káromlással. De errefelé elvesztjük a talajt lábaink alatt... menjünk máshonnan befelé. – Ébredjünk öntudatra: eszmények, törvények ragyognak szemünkbe, s biztosak vagyunk benne, hogy ezek vezetnek, szentek és törhetetlenek... fölségesek és nélkülözhetetlenek... Ezek hirdetik, hogy a jó Isten, a Szent, a mi Urunk s életlen- halálon- mindenén átér hatalma; de nincs készen semmi, tehát alakítani kell... a gondolatot bevinni. Pl. a világ vad, alaktalan... a bízó, hívő gondolatot kell ráöntenem ... a világ keserves, a megnyugvását, ... a világ kegyetlen, a hűséges munkáét... az emberek bambák, ... az anya töprengését... Az alak győz...! a hívő, bízó, türelmes lélek...! De az alaktalan elem ront, rombol... igaz, de ne hagyjuk. S így alakul bennünk ki a nemes, jó, alázatos lét...!

Aki nem így tesz, diszharmonikus és meghasonlott! Ők nem értik a legnagyobbat, hogy csak az gondolat, mely életet alakít, igazi energia!

S miért van annyi rossz? ezt „mysterium iniquitatis”-nak [a gonoszság titkának] hívják! s miért nem ad efficax kegyelmet? ez ugyanaz; mindig az: miért túri Isten ezt! minek választotta ezt a világot? ezt a küzdelmes, konvulziós, fejlődő, vulkanikus, erupciós világot?

⁵ Némethy Ernő gépeléséből. Az eredetit nem találtuk. A lap tetején a felirat: Manuel des retraites suivant l'esprit de S. Vincent de Paul, imprimé par Pillet et Dumontin, Grand Augustins, 5.

⁶ És mégis, senki sincs, aki ne szeretne öregedni! Tegyük hozzá, hogy az ember sohasem megelégedett állapotával. Az ember úgy él, mint egy beteg, aki csak forgolódik ágyában, remélve, de hiába, hogy megkönnyebbülést és nyugalmat talál.

Miért ezt az utat dicsőségéhez? De nem kell-e e kérdést úgy feltennünk s miért kell nekünk a jobb világot kialakítanunk; miért nem kész az, vagy legalább miért nincs beállítva úgy, hogy spontán lepereg?! Felelet: annyi bizonyos, hogy nem, – az is bizonyos, hogy erő van hozzá; hát ha nem kész, készítsük, s ha potenciában van, fejlesszük, s ha sok a rossz kiindulás és folytatás, javítsuk; mindig tenni, ez legyen az energia moccanása, soha röstség! Mindig előre az eszme után, ez legyen a hit szava, soha a kételybe: mindig bízni, ez az alakító, feszítő remény érzése. Örök adventbe állunk!

Önmagam iránti kötelmemül kivált ezt: nagyra becsülni a lelket, mint szellemet, anyagtól függetlent, örökkévalót, Krisztus véréből ázó, s öröme destináltat. Vigyázok tehát, hogy e veleszületett s ráadott méltóságból ki ne essék; királynő a lélek, ne váljék szolgává... Azért kell önmagunkat fékezni, nevelni; az ész s a hit kettős uralmát biztosítanunk, nehogy az alacsony hatalmak szerencsétlenségbe, alávalóságba döntsenek! Kell, hogy a dicsőség, gazdagság, élvezet ne fűzzön láncra! Pas préférer des bagatelles aux devoirs. De n'est pas aimer, mais se haïr, que de s'exposer à perdre l'éternité bienheureuse pour un plaisir d'un moment! – Comment avons-nous employé notre santé, nos biens, les Grâces, les inspirations, les lumières, les pieuses affections, sa parole, les sacrements, les bons exemples, les conseils du confesseur? Vivons nous sur la terre sans attache criminelle ou dangereuse!⁷

Bűnről.

Peccatum est Deo horror et abominatio; detestatur impium Sap. 14.9. Mily frappans motívum! Horror infiniti et omnipotentis⁸... Mit csinál az, ha fölborzad? Borzad a tenger; láttam kegyetlen hullámozását? Ó óceán, te szívtelen, keserű, bár tiszta mérhetetlenség... s e horrorban áll a kereszt! ... s azután a világ; szürke tenger, az alávalóságnak, nyomorúságnak tengere. Szemléld; merd szemlélni; szemléld, viseld el! – azután az ördög, akinek ez öröm. Joie du démon dans la perte des hommes: donnez-moi des âmes, et faites du reste ce que vous voulez. ... Joie du démon à provoquer des tentations incessantes. J'ai fait tout le tour de la terre ... Joie du démon à multiplier sans merci la ruine des âmes. Oroszlán... Job. XL. 18.⁹

Droits de Dieu sur l'homme. Étendue des droits de Dieu: ils ne sont pas limités ni par l'âme, ni par le corps, ni par le temps ni par l'espace; ni par l'autorité, ni par la science, ni par la mort: tout est soumis à son autorité suprême. Le domaine est universel, il est inaliénable, indestructible: ... Les créatures disparaissent à nos regards, Dieu seul ne meurt pas. Dieu seul vit toujours, avec tout son pouvoir et tous ses droits. Aucune puissance ne peut vivre toujours, avec tout son pouvoir et tous ses droits. Aucune puissance ne peut les lui ravir... sinon cette *glorieuse dépendance*. Nous acceptons de grand coeur cette obligation. Au milieu des épreuves de la vie, nous serons pleinement résignés à la volonté de Dieu. Faillait-il être exposé aux mépris, calomnies, persécutions. – Les peines et les maux de la vie entrent dans les desseins de la Providence; ils nous sont souvent plus utiles, que les biens.¹⁰ *Tehát egy*

⁷ Nem szabad elébe helyezni a bagatell dolgokat a kötelességnek. Ez nem szeretet, hanem gyűlölet, ha annak a veszélynek tesszük ki magunkat, hogy a boldog örökkévalóságot elveszítjük egy pillanat gyönyöréért! – Hogyan használtuk fel egészségünket, javainkat, a kegyelmeket, a sugallatokat, a megvilágosításokat, a jámbor érzelmeket, az ő szavát, a szentségeket, a jó példákat a gyóntató tanácsait? A földön bűnös vagy veszélyes vonzalmak nélkül élünk?

⁸ A bűn borzalom és utálatosság? „mert egyaránt utálatosság Isten előtt az istentelen és az istentelen alkotása” Bölcs 14,9. – A végtelen és a mindenható borzalma.

⁹ A démon öröme az ember veszte miatt? add nekem a lelkeket, és egyébbel tégy, amit akarsz. A démon öröme, hogy állandóan kísértéseket provokál. Bebolongtam a földet... (Jób 1,7 nem pedig XL,18). A démon öröme, hogy könyörtelenül a lelkek romlását megsokszorozza. Oroszlán: minden biztonnal utalás a mise után akkor szokásban volt Leó-imára: „a sátán mint ordító oroszlán körüljár, keresve kit nyeljen el.” [1Pt 5,8]

¹⁰ *Isten jogai az ember felett.* Isten jogainak kiterjedése: nincsenek korlátozva sem lélek, sem a test, sem az idő, sem a tér által? sem a tekintély, sem a tudomány, sem a halál által: minden alá van vetve az ő legfőbb

magasabb álláspontot! *Milyet?* a jó életét; addig szolgálok, míg jó dolgom van? Alacsony! Míg nem üldöznek? Míg nem apostatálnak? [aposztrofálnak?] följebb! míg megértem a világrendet? míg az Isten Úr? följebb! Mindenben ő az Úr, a rosszban is! *Quis separabit nos?!* [Ki szakíthat el minket... vö. Róm. 8,35.]

Az ő jogai alapulnak 1° a teremtésen 2° a fönttartáson 3°a megváltáson 4°a meghíváson.

Devoirs de l'homme envers Dieu. Le premier motif de nous acquitter de nos devoirs se tient de l'excellence et de la souveraine perfection de Dieu 2) emplir à cause de sa bonté relative, qui le porte à se communiquer. – Il nous a tracé différentes lois pour nous manifester nos devoirs: la loi naturelle... écrite ... de grâce.

1) devoir une très haute estime de sa souveraine excellence 2) amour tendre, filial, constant... 3) souverain respect pour tout que a rapport au culte de Dieu 4) une confiance filiale dans la providence 5) une sainte et religieuse crainte de ne jamais rien faire, qui puisse déplaire à un Dieu jaloux 6) une grande fidélité à nous acquitter convenablement de tous nos devoirs de religion: les prières du matin et du soir, la sainte messe, les confessions, communions et les divins offices.¹¹

Mit használ az embernek stb. ebben az is van s először fejlesszük ki önmagunkat. Mit használ uralkodni a szíveken, meghódítani a kedélyeket, vezetni a világot, kiérdemelni a dicséretet, mit használ?!! ... a Szentlélek mondja: Kinek lesz jó, ki magamagának nem az?! Tehát szeressük magunkat... il faut être fidèle à nous rendre *ce que nous nous devons.*¹²

Devoirs envers nous! ezt ebben az önös korszakban hangoztatni... !

Etendue de nos devoirs au regard de nous mêmes. 1° un estime raisonnable de nous mêmes, que nous fait apprécier l'honneur, que nous sommes immortels... chrétiens 2° amour raisonnable qui nous porte à nous procurer efficacement, par tous les moyens possibles, les seuls véritables biens. – Estimons beaucoup nos âmes, comme des substances spirituelles, indépendantes de la matière, éternelles, rachetées par le sang. Veillons à ne pas les faire déchoir de leur haute noblesse... Mortifions le corps¹³ ... alakítsuk...

Tehát becsültük-e, hogy a dicsőség címét el nem vettettük, vagy csak a hiúság inspirálta önbecsülésünket? Szerettük-e magunkat üdvünkért s arra való tekintetből? Nem vontunk-e ez elé más semmiséget? Nem hanyagoltuk-e el lelkünk tökéletesedését?! Formáltuk-e testünket?

tekintélyének. Területe egyetemes, elidegeníthetetlen, lerombolhatatlan. A teremtmények eltűnnek tekintetünk elől, egyedül Isten nem hal meg. Isten mindig él, teljes hatalmával és minden jogával. Semmiféle hatalom nem rabolhatja el tőle az övét... hacsak nem ez a *dicsőséges függés*. Nagy szívvel elfogadjuk ezt a kötelezettséget. Az élet megpróbáltatásai közepette teljesen ráhagyatkozunk Isten akaratára. Ki voltunk téve – így kellett lennie – a megvetésnek, a rágalomnak, az üldöztetésnek. A élet szenvedései és bajai benne vannak a Gondviselés terveiben? ezek gyakran hasznosabbak számunkra, mint a javak.

¹¹ *Az ember kötelességei Istennel szemben.* Az első indíték, hogy megtegyük kötelességeinket: Isten kiválósága és legfőbb tökéletessége. 2) teljesíteni kötelességeinket hozzánk való jósága miatt, amely őt arra hajlítja, hogy közölje magát. Különbféle törvényeket jelölt meg nekünk, hogy kinyilvánítsa kötelességeinket: a természetes törvény ... az írott ... a kegyelemé.

1) kötelességünk legfőbb kiválóságának igen nagyra becsülése, 2) gyengéd, gyermeki, állandó szeretet... 3) legfőbb tisztelettel lenni mindazzal szemben, ami Isten tiszteletével kapcsolatos 4) gyermeki bizalom a gondviselésben 5) szent és vallásos félelem, hogy sohase tegyünk olyasmit, ami nem tetszik a féltékeny Istennek 6) nagy hűséggel kellőképpen teljesíteni minden vallási kötelezettségünket: reggeli és esti ima, szentmise, gyónások és áldozások és a szent zsolozsma.

¹² Hűségnek kell önmagunkhoz, hogy megadjuk önmagunknak azt, *amivel tartozunk magunknak.*

¹³ Kötelességünk önmagunk tekintetében. 1) önmagunk ésszerű tisztelete, ami nagyra értékelteti velünk azt, hogy halhatatlanok ... keresztények vagyunk 2) ésszerű szeretet, amely arra sarkall, hogy hathatósan, minden lehetséges eszközzel megszerezzük magunknak az igazi javakat. – Értékeljük nagyra lelkünket mint szellemi valóságot, amely független az anyagtól, örök és vér által (ti. Krisztus vére által) megváltott. Örkdjünk, nehogy lelkünk lebukjon maga méltóságából ... Fékezzük meg testünket.

Devoirs envers le prochain. Motifs a) az Isten így gondolta: összekötött minket s összeszótt szíveket... egy levegőt szívunk... b) Jézus Krisztus közénk állt s minta lett s hajtó erő lett c) az ítéletet a szeretetszolgálatok szerint szabja ki: Venite benedicti... nem szabad idegennek, kegyetlennek, szívtelennek lennem.

Quels sont les devoirs? aux supérieurs un respect cordial et une filiale obéissance; à nos égaux sages conseils dans le besoin, le bon exemple à toute occasion; à nos inférieurs une vigilance attentive pour les éloigner de tous les dangers et la correction pour les avancer, les punir de leurs fautes. – En général, quelle estime faisons nous du prochain? L'envisageons-nous dans les vues de la foi, par le rapport qu'il a avec Dieu? Nous nous pour lui un amour cordial, sincère, véritable, efficace, constant? Cet amour n'est-il pas intéressé, humain, passionné? Ne sommes-nous pas trop souvent indifférents pour lui et pour tout ce qui le touche? N'avons-nous jamais été jusqu'à nous réjouir de ses défauts? Notre respect est-il religieux? Vient-il du cœur, ou bien est-il hypocrite, politique? ou de simple bienséance, supportant les uns, rebutant les autres?

Quels exemples donnons-nous? Sommes-nous la bonne odeur de Jésus Christ? Avons-nous rempli le devoir de la correction? N'avons-nous pas fait des soupçons injurieux, ou montré quelquefois une faiblesse coupable? Sommes-nous officieux, serviables, pleins de bonne volonté, toujours prêts à faire plaisir? ... C'est le caractère d'une âme bien née, tout-à-fait chrétienne et nourrie des paroles et des exemples de Jésus Christ?¹⁴

A pokol. Mysterium; az Isten érthetetlen nagysága; nagy a megmerevülésig; nagy a megsemmisítésig. – Ezt a kemény vonást most már elviseljük... s miben is áll

a) poena sensus. A lélek most csodás életforrás; érintésére bugyog belőle szín, hang, íz... Berkeley szerint: Isten akarására... Kant szerint: ismeretlen behatásra... Fichte szerint: önmagától; végre is belőle: s a pokol mi lesz? az Isten nélküli lélek, elszakadva a céltől, céltalan világot él, kint, gyötrelmet produkál.

b) poena damni. Isten nélkül. Van a földön valami Isten nélkül, sőt ellen: van tagadás, az ő tagadása: erre egy végtelen rossz a felelet: a pokol.

Jour spirituel. Raisons a) Dieu demandera compte de leurs actions (inférieurs, domestiques) à ceux, qui en sont chargés, et ils seront réputés coupables de leurs fautes: „Qui suorum, maxime domesticorum...” En prenant soin du salut de ses serviteurs, on a procuré la gloire de Dieu.

Devoirs... instruire... reprendre de leurs défauts ... ne pas souffrir que Dieu fusse offensé dans notre maison. Travail raisonnable sans oisiveté... éloigner toute occasion de péché ... leur donner bon exemple.

Moyens pour bien s'acquitter de ses devoirs: prier Dieu; leur infliger sévère correction, lors'qu'ils manqueront gravement... Avoir soin de les faire prier Dieu à genoux, matin et soir.

¹⁴ *Felebarát iránti kötelességeink.* Indítóok a) ... Jöjjetek áldottaim... [Mt 25,34] Melyek a kötelességek? szívélyes tisztelet és gyermeki engedelmesség az előljárónak? a velünk egyenlőknek bölcs tanácsok a szükségben, jópélda minden alkalommal; alattvalóink felett figyelmes örködés, hogy eltávolítsuk őket minden veszélytől, és megfeddeni, hogy előrehaladjon és büntetni hibái miatt. – Általában mennyire értékeljük a felebarátot? A hit szemével tekintjük-e, Istennel való viszonyában? Szívélyes, őszinte, igazi, hatékony és állandó szeretetet tanúsítunk-e iránta? Vajon ez a szeretet ingyenes-e, vagy pedig emberien szenvedélyes? Vajon nem vagyunk-e gyakran túlságosan közömbösek iránta és azzal szemben, ami őt érinti? Vajon sohasem mentünk el addig, hogy örültünk hibáinak? Tiszteletünk vallási indítású-e? Szívből jön-e, avagy képmutatás, számító? vagy egyszerű illendőség, elviselünk egyeseket, elvetünk másokat? Milyen példát adunk? Vajon Jézus Krisztus jó illata vagyunk? Teljesítettük-e a testvéri feddés kötelességét? Nem tettünk-e igazságtalan gyanúsításokat, vagy néha bűnös gyengeséget mutattunk? Szolgálatkészek vagyunk-e, telve jóakarattal, minden készen arra, hogy örömet szerezzünk? ... Ez a nemes lélek tulajdonsága, amely teljesen keresztény, és Jézus Krisztus szavaiból és példájából táplálkozik.

Tenir à ce que les dimanches ils assistent à la sainte messe. Quand ils seront malades...
Veiller sur leur conduite; les exciter à une grande dévotion.¹⁵

De la fragilité de la vie. a) pour les dangers qui menacent le corps. Il ne faut, qu'un air malsain, odeur pestilentielle, rayon du soleil trop ardent, froid trop vif pour nous tuer la vie. Si l'on demande pourquoi telle personne est morte, aussitôt on nous répondra: elle a pris telle nourriture, telle boisson... frayeur subite l'a saisie, une [...] excessive l'a emportée. Isai. XL. 6.

b) pour les perils pour l'âme. Nous portons un trésor ... de grâce, mais dans des vases de terre. II. Cor. IV. 7. Beaucoup des dangers et d'occasions... le démon, le monde, la chaîne tendue à tant de fidèles pour prendre les âmes. Ps. X. 7. Nincs biztosított hely; az égben az angyal elesett... apostol Júdás, első keresztény Safira.

c) fruits à tirer de la fragilité de la vie. Dieu a permis que notre vie fut si fragile, cette considération fait grande impression sur notre esprit, savoir, qu'il n'y a de distance entre nous et l'enfer qu'une vie périssable et d'une fragilité extrême. Egerek rágsálnak gyökerünkön...

Inconstance de la vie. a) vicissitudes perpétuelles, l'inconstance et les changements.¹⁶

[Eddig Némethy gépelése. Úgy tűnik, hogy nincs befejezve.]

¹⁵ *Lelki nap.* Indítóok a) Isten számon kéri tetteiket azoktól, (alattvalók, házi alkalmazottak), akikre rábízták őket, és vétkeseknek találtnak tetteikért. Szolgái üdvösségén fáradozva Isten dicsőségét munkálta. (?) Kötelességek... oktatni... megfeddeni a hibákat ... nem viselni el, hogy Istent megsértsék házukba. Ésszerű munka, tétlenség nélkül ... eltávolítani minden bűnalkalmat ... jó példát adni nekik. Eszközök, hogy jól teljesítsék kötelességeiket: kérni Istent; szigorú büntetést kiszabni, amikor súlyosan hibáztak... Gondoskodni arról, hogy reggel és este térdelve imádkozzanak. Ügyelni, hogy vasárnap szent misére menjenek. Amikor betegek lesznek... Órködni magatartásuk felett, buzdítani őket nagy buzgóságra.

¹⁶ *Az élet törekenységéről.* a) a testet fenyegető veszélyek. Csak egy kis rossz levegő kell, romlott szag, túl erős napsugár csípős hideg, hogy megölje az életet. Ha azt kérdezik, miért is halt meg ez a személy, rögtön így válaszolnak: ilyen és ilyen táplálékot evett, ilyen italt vett magához, a hirtelen félelem ragadta meg, túlságos...? ragadta el. (Iz 40,6) b) veszélyek a lélek számára. Cserépedényben hordozzuk kincsünket, a kegyelmet (2Kor 4,7). Sok veszély és alkalom ...a démon, a világ, láncok feszülnek, hogy elveszítsék a lelkeket. (Zsolt 10,7) ... c) Az élet törekenységéből levont tanulságok. Isten megengedte, hogy életünk ilyen törekeny legyen: ez az eszmélődés nagy hatással van szellemünkre? tudni, hogy köztünk és a pokol között a távolság csak egy veszendő élet és végtelen törekenység. Egerek...

Az élet állhatatlansága. a) állandó viszontagságok, állhatatlanság, változások.

II. A Shvoy-hagyaték

1904

Pax Christi. **Május 26.**

Mélyen átéreztem, hogy mily világ és psyché az, amit a szó mond: repleti sunt omnes Spiritu Sancto¹⁷ a) a világnézet... látás... intuíció tekintetében. Hogy emelkednek lelkünkben a justitiae Dei montes¹⁸... hogy izznak... hogy ragyognak mint a tiroli hegyek Hohenschneeangauban azon a szép vasárnapon! Ó látás... szenvedély. Ó nagy gondolatok, telve tisztelettel és odaadással...!

b) mily tisztult, erkölcsi világ, csupa éter és kék illat... Tisztulás, processus longus [lassú előrelépés]... mosás, öblítés mint a hullám... simítás mint a gleccserek jégekéi és gyalui. Aki ezt nem éli át, az nem élvezi önmagát. Könnyeink és jéggyaluink; alázatos, megalázó, szinte rideg és hideg érintések;

c) mily agitatio-tempo... Az a pszichologia nekem mámor és költészet... energia és motus, mozgás. A tűz is az... a villám is az... Animus candens est animus agitatus... exagitatus...¹⁹ Qui spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei²⁰... az agitált lelkek... nem a hideg, rideg lelkek.

Mi kell? – szívbeli, áttetsző tisztaság. Sok az önzés, a titkos kevélység, az érzékiség, a kényesség, a restség, a gyávaság. Be van szöve... be van itatva... be van préselve geológiai rétegezések súlyával... s ezt érezni kell... Akkor porrá leszünk... átázunk... s kilúgozódik, kipálik belőlünk az a sok nemtelen, rendetlen, tisztátlan szál. Hajcsövecske...!

Lelkünk rendetlenségének sejtése nagy kegyelem... a száraz csontoknak az élet leheletével való érintkezése... ó mily jó... jó ez nekünk!

Jézusom szívből megalázódom... szív tisztaságot ez értelemben keresek... spiritualizálódást... sublimizálódást... finomodást!

I. A Szent Lélek a lélek érvényesülésének s a lélek karizmáinak ünnepe. a) A lélek nem érvényesül csak a miliőtől... nem a nagy példaktól... nagy gondolatok konstatálásától... a nagy egyéniségek közellététől... neki önmagába kell térnie s önmagában átélnie az igazat, a jót, a tisztát, a szenvedélyt...! Jézus 3 éven át tanította tanítványait... a tan, a példa, a csodák iskolájába jártak... *de kell nekik lélek, ki az igazságot átéleti velük...* ki a jót megszeretteti... ki elváltotatja őket s egy új világnézetet nyit. Nem a regnum mundi... ez volt a hályog... más országba nézettek... b) Pünkösöd... *lex gratiae... in cordibus scriptae...*²¹

II. A lelkek ez érvényesülésére kell objektív intézmény: az egyház... karizmákkal fölszereli. Két szubjektivizmus ellen a) a vélekedés ellen (infallibilitas) b) az erkölcsi elzúllás és elvadulás ellen (bűnbánat szentsége)... Pedagógia... !

Május 27. Loquebantur variis linguis²²... A Szentlélek tanította őket beszélni; ő tanít; ő mama; néma fiaikat nem nevel! Taníts beszélni... Előbb te szólj: loquere...

Loquebantur... in psalmis et hymnis et canticis spiritualibus... cantantes et psallentes...²³ éneklő lelkeket nevel.

¹⁷ „Mindannyiukat eltöltötte a Szentlélek.” (Csel 2,4)

¹⁸ Isten igazságosságának hegyei.

¹⁹ Égő lélek, felindult, zaklatott lélek.

²⁰ „Akiket Isten Lelke vezérel (mozgat), azok Isten fiai.” (Róm 8,14)

²¹ A kegyelem törvénye a szívekbe írva.

²² „Különféle nyelveken beszéljétek.” (Csel 2,4)

²³ Beszéltek... zsoltárokból és himnuszokban és lelki énekekben... énekelve és zsoltározva.

Tanít énekelni. Repes szívünk, mihelyt illeti. Be szépen énekelnek! A mester kitűnő...
 Che gioconda armonia dovette risuonare... che su note si belle facevano quei sacri cantori...
 O spirito santissimo, venite al mutola anima mia... chiedetemi: sonet vox in auribus meis...
 Mily kantor excellens!... Gloriam canit... Mily cantores Coelestes angeli és itt a földön
 animae amore succensae!²⁴

Máj. 28. Facta autem hac voce... convenit multitudo...²⁵ Ezt a szent Lélek mozgatta meg; ő harsona... ő tárogató... lelkek ébresztője... amilyen széles, öblös az ég, oly öblös tárogatója... íme az ég harangja... kék lapis-lazuliból... Ő mozgathat... ha akar... *lelkek* rezdülnek meg tőle... *nationes*...! S nem halljuk-e e harangot? s nem szól-e ez a tárogató? Ó jöjj... és szólj... Megsemmisülve hullok porba... porból te költesz föl dicsőséges embereket...!

S ők is szólnak majd, mert eltelik lelkük a végtelennek nagyságával, az örökkévalónak fölségével s akkor eltörpül a világ. Mi a szent? A Szent egy oly lélek, mely végtelen perspektívákba néz; ezekben porrá törpül a világ... hervadt levéllé a dicsőség. – Mondjuk róla, hogy megvet; ez tán rossz kifejezés. Nem vet meg, hanem kicsiny előtte mindez. Gyöngye neki ez őserővel szemben, ami van... Ez a természetes praeponderancia természetesekké teszi a lelkeket. Fa, che si senta altamente di Dio, delle misericordie, eccellenze e misteri... e tu ne parli, non con tiepidezza, e bassezza d'animo; ma con lingue di fuoco e con fervore ammirabile...²⁶

Folyton várták Krisztust. Ez a vágy utána a kereszténység hangulata, Szent Pál tanú rá. Ez a vágy fölemelte, kiemelte őket föld- és kincs- és érdekharcból. (A Szent Lélek mint nagy vágy volt előntve, mint vágyódó szeretet. Caritas Dei diffusa per inhabitationem Spiritus.²⁷ A Spiritus itt lakott s bűgött s vágyott Krisztus után. Az első kereszténység paruziás gyülekezet.)

Máj. 31. Szeretném, ha a mélység elnyelne, egy fenékhullám elsodorna, hegyek megőrnélnek... érzem, hogy investigabiles divitias Cordis Jesu patefacere deberem et non possum.²⁸ Szent lehet csak Krisztus kommentáriusa; csak az... Inflammatum est cor meum intra me et renes mei commutati sunt...²⁹ ő ezt egyre tapasztalom és szenvedek alatta... Jézus, neked organum kell, szerv, szív, lélek... az a régi szent Szív most nem lángol köztünk, csak a hit leple mögött; ő bár kitörne és alkotna... Szent Szív, szenvedek, hogy nem te vagyok... ezt, ezt sürgetem és kérem...

a) Nagy, nagy lélek kell *cum exultatione et simplicitate cordis*... laudantes Deum... – habentes gratiam ad omnem plebem...³⁰ íme a paruziás gyülekezet! De ez a paruzia ragyogása, sugárzata... Animae expectantes...!³¹ Valamint a boldogság vágya a morális indítóoka, csírázó csírája... úgy a Krisztus országának hite a vágya feszültséget teremt bennünk s ezzel akarjuk a jobbat. A föld a mi megölnök; temetünk, lelkünk sírgödre... az ég a mi ifjúságunk titka... Az élet, a korlátolt lét lelkünk szárnyainak elkorcsosodása... A halhatatlanság a mi nagyságunk forrása.

A boldogság vágya segítünk! Ut bonum sit tibi!³² Ezt sürgeti bennünk minden!

²⁴ Milyen édes harmóniának kellett felhangzania... milyen szép hangot adtak azok a szent énekesek... legszentebb Lélek, jöjj, (?) a lelkem... kérd tőlem: szóljon a hang füleimben. Mily kitűnő énekes... Dicsőséget énekel... Mily angyali énekesek és itt a földön szeretettől meggyulladt lelkek.

²⁵ „A zajra tömeg verődött össze.” (Csel 2,6)

²⁶ Tedd, hogy hangosan Istenről, irgalmasságról, kiválóságról és titokról halljanak, és ne beszélj langyosan és lelki alacsonyossággal; hanem tüznyelvvel és csodálatos buzgósággal...

²⁷ „Isten szeretete kiáradt szívünkbe a ránk árasztott Szentlélek által.” (Róm 5,5)

²⁸ Jézus Szívének mérhetetlen gazdagságát kellene megmutatnom, és nem tudom.

²⁹ Fellángolt bennem a szívem és veséim elváltoztak.

³⁰ „... örvendezve, tiszta szívvel... magasztalták Istent és az egész nép szeretetében álltak...” (Csel 2,46)

³¹ Várakozó lelkek.

³² Hogy jól menjen neked.

b) A nagy gondolatok hangolnak lelki nagyságra! ideális, nemes irányzat, a „bassezza d’animo”³³ eldurvít: utánozni kell az Urat: úgy érezni, mint ő.

Tehát egy *paruziás lélek s egy nagy szív nagy érzésekkel*.

Jún. 7. Mélységes megindulásban szenvedek. Szívem ég, s másokat is szeretnék gyűjtani, de nekem inkább kín, mert nem tudom. Kín nekem és sírok: *continuus dolor cordi meo*³⁴... mindenütt, hol lakom s ahol misézem, sírok. Másrészt ez az én gyönyöröm; az apostol kínja... O si gigas essem! Sis Potes! Quomodo? patere, age, tende, nitere... et fle! E. est anima electa a) quia in difficilibus circumstantiis educata, tamen fervore Deo adhaeret...³⁵

Kell gyermekeimet nevelnem a) a *gratia sufficiens* [elégéséges kegyelem] fölhasználására; mert gyöngék magukban; vágyódjanak; imádkozzanak, erősödjenek.

³³ Lelki lealacsonyodás.

³⁴ Állandó fájdalom szívemnek.

³⁵ Ó ha óriás lennék! Légy! Lehetsz! Hogyan? Nyílj meg, cselekedj, törekedj, törj előre... és sírj! E. választott lélek a) mivel nehéz körülmények között nevelkedett, mégis buzgón Istenhez ragaszkodik. (Valószínűleg E=Farkas Edit, szerk.)

1908

Okt. 5. Kierzem a szamaritánus parabolából [vö. Lk 10,25–37] a lélek ösztönét a formák letörésére. Tantum quantum... Belőlük is; ne legyenek a haladás és fejlődés akadályai. A lélek nem tűri a copfot, a sujtást; pántlikák, quasztlik ne akasszák meg. Ez most folyton lelkem irányzata. Szinte könyökkel csinállok magamnak tért. Nem akarok lekötődni mindenféle theol[ógiai] sententiákkal. Az ember attól, amit más gondolt, gondolkozni nem mer, s attól, amit más épített s tett s alakított, tenni nem mer.

Bah! mily végzet! A szépet azért nézem, nem hogy megbűvöljön s belemerevüljek, hanem hogy fölszívjam s sajátosságomban új életelemmé használjam. Mindent az erős életért, tehát a szabad, szép egyéni fejlődésért. – Úgy érzem ilyenkor, mintha Isten vonzana önmagamba, mert a lelki világ mélységei belül vannak; test = a külső, – lélek = a belső; ebből jön a külső; így Istenből a világ! – Mai misém élet, erő és szépség volt lelkemben. Krisztust szeretni szívből s érteni azt, hogy javai örök értékek; pl. jelenléte... de a lelkünk azt úgy szívja föl, mint a XX. században; ez az én magán keresztül érintkezik velem; azokon a rétegeken át, melyek a több igazság, több tudás, több tapasztalat. Jézus, Isten... én Istenem! Szabadságot adj, de erős fejet és vállakat is, annak elviselésére, mert szabadságra éretlen az, ki attól nihilista vagy szkeptikus lesz! Nem szabad passzivitásba merülni, nem a templom félhomályában szenderegni; ez apathia és lustaság. Erőkifejtés... ez a program. Ez nem rothadt maghintés... ez nem lidéretűz. Kolostori aszkéták nem eszmények.

Okt. 15. Lelkünk megtermékenyül a természetben, a társadalmon s kifejlenek erői: de biztosan vannak útjai s erőforrásai befelé is. A lélek ui. a legmagasabb fokán áll a világnak, ne nyúljon tehát csak visszafelé, hanem előre... előre itt annyit tesz, mint befelé. Önmagán át, a mélybe. Ez az istenség, a többnek iránya. A természettől vehet sok alakot, szépséget, formát; ébresztheti természetes energiáit, melyek lekötött erők s már megvannak, de a többet, azt, ami nincs benne Istentől, aki nem ő, nem természet, veheti csak. Ez pedig az erő, teltség, bensőség, megnyugvás, meleg, boldogság, a több élet. Az élet s az öntudat a természet; az átítatott öntudat, a széppé, erőssé vált élet = isteni érzés!

Okt. 19. Függhöm a *mindenségtől*, nem mint durva túlsúlyos erőttől, hanem mint rendtől, törvénytől, észtól, jóságtól... az én lelkületem nem a tompa resignatio, hanem *a szerető bizalom*. – Azután az Istent nem foghatom föl mint tisztára transzcendens valamit, de a világot s a létet átjáró, végre is immanens valóságot. – Ez immanens valóság bizonyítja magát a fejlődésben; látom az emelkedő irányzatot: szervetlen, szerves... embert mint fizist [természetet], de látom mint morális fejlődést, mely küzd s fölküzdi magát, mikor az egyes el is pusztul... vagy lehanyatlik... Tehát nemcsak egyed, hanem az egésznek öntudatos s az egész fejlődést szolgáló köz-lény vagyok... ki az egésznek fejlődését s haladását szolgálja; minden emberben magamat látom, ugyanazon jogokat és kötelemeket: ez morálisom... Religióm pedig: hogy az egészben nem dirib-darabot, nem véletlent és chaoszt, hanem örök törvényt és rendet látok, mely az élet, ész és jóság forrásából fakad. De nekem nem elég a világ okai láncában *érvényesülő öntudatlan ésszerűség*, nekem öntudat és élet kell bele. De nekem nem elég a *végtelenbe mozgatott anyag*, mert akkor a buta determinizmusba érek. Az Überwelt [világfeletti] azért kell, mert a Welt [világ] nem oldja meg a föladatokat, melyekről le nem mondhatunk.

Okt. 19. „Die Begeisterung für die Philosophie hat etwas nachgelassen. Ihr Schlüssel scheint mir wohl zu mancherlei Türen zu passen in dem verwünschten Schloss der Welt ... Nur nicht zur Ausgangstür” (Wilhelm Busch)³⁶

Okt. 28. Mindenben Istent s az ő gondviselését átélni – utánaélni; ő az élet forrása s az ember belőle merít. Aki öntudatra nem hozza az istenit, az a vallás áldását át nem élheti. A szép, helyes életet mindenütt a gépies, öntudatlan, megszokott üti agyon. Szoktatni, nevelni kell, de éppen hogy legyen meg a könnyűség az akcióban, de abba aztán méginkább több öntudat; magunkból kiindulni, a lelket, a szellemet élvezni. Szívünkön, szükségleteinken át az Úrhoz; viszont fölismerni, hogy e szükségleten át ő jön, szól, emel... Így például a gyónás. Ne nézzük parancsnak, ne is csak úgy, hogy meg kell tenni, mert különben nem bocsájtja meg az Úr. Ne a kötelességet emlegessük s a kötelet és láncot rázzuk, hanem ismerjük föl a szellemet, az Isten jóságát, a lelket, mert lélekhez szól. A lelkünk meg fogja mondani, hogy az alázatos s töredelmes bűnvallás mily jól esik a bűntudattól elgyötört szívnek. Kell az ilyen szenvedőnek egy jó barát, kivel közölje baját, s ha elmondja, ami terheli, megkönnyebbül. Ez szívünk vágya, hajlama, szükséglete. Ezt szentséggé emelte, a szív természetes szükségletét istenítette. – Emeli e bűnvallás áldását, hogy a lélek Jézusnak szeretné elmondani, elsírni: íme maga helyett; én Jézust látom ott a papban; az ember benne süket, vak, nem ismer, nem lát... még élete árán is meg kellene óvnia a titkot... Továbbá, mikor az ember így kiönti a lelkét s őszintén bemutatja magát, mikor szétszakít leplet, fátyolt, melyet ember szét nem szakíthat soha: tényleg Isten világosságába, szemei elé áll s tetteleg mondja: te látsz...! Veled beszélek, veled érintkezem... Ah mily vigasz ez, nincs hozzá fogható, így leomolni s ... Isten keblén találni magát; elítélni magát, letörni... s íme Isten emel föl. Innen fakad az erő, az áldás – itt megoldódnak kételyeink, aggodalmaink, gyarlóságunk erőt, támaszt talál s hogy cseng akkor fülünkbe: amit megoldotok...

A vallásos élet Istenben, világosságában, erejében... élvezni fényét, melegét, szépségét... átalakulni belé!

Okt. 28. Hogy kell küzdenünk? a) türelemmel elviselni. Szembeállítani: természettel (én is az vagyok), társadalommal b) bizalommal. Bízni, hogy lehet. Van erő – Isten bennem. c) alázattal... d) kitartással... (Diessel 2.213)

Mi a hit? *Mahner*: lelkiismeret. Tűzoszlop... ismeret... lélekbe nyúl! Szenvedéllyel s örömmel, kéjjel szemben örök elvekre, célokra, eszményekre figyelmeztet. b) *Richter*: ítél... c) *Freund*, der immer zum Gebete und Gnadenmitteln drängt. Jót akar, boldogítani, nem tűri a mérgezést... a léhaságot... d) *Führer* ... durch Wüsten...³⁷

Nov. 1. A halál hatalma rettenetes volna, ha szeretet nem volna, mely a halált legyőzi! Mit jelent a halál, ha a szeretet megőrzi a holtak emlékét? Mit jelent, ha a szeretet meghalni kíván, hogy a holtal minél előbb egyesüljön?

Nov. 2. Horváth sárpentelei plébános beszélte, hogy Cecén káplán korában sétált, zivatar jött, fa alá bújt, az eső erősen zuhogott; ekkor gondolata támadt, hogy menjen: elindult s száz lépésnyire nem volt, mikor a villám a fába ütött.

Svédországból írják, hogy egy úton szerencsétlenül járt egy utas, nekivágódott kocsija a kőnek, kifordult s ütőerét összevágta; alig jár ott ember, hétszámra. Az orvos 16 kilométernyire lakik s íme épp arra jött kocsijával s segített.

Nov. 16. Vessetek szeretetet. Azt tudjuk, s aszerint teszünk a szántóföldön: tegyünk úgy a lelki világban. Vessünk szeretetet gyermekeink szívébe... keveset vetünk, szomorú aratás... Kevés bennük a szeretet, sok az ösztön. Továbbá szegények szívébe...

³⁶ „A filozófiáért való lelkesedés valamennyire alábbhagyott. Úgy tűnik nekem, hogy kulcsa passzol ugyan a világ elvarázsolt kastélyának különböző ajtóihoz, ... csak nem a kijárat ajtóhoz.”

³⁷ A hit egyes szempontjait német szóval jelzi: *Mahner*=intő, figyelmeztető; *Richter*: bíró; *Freund*: barát, amely mindig az imára és a kegyelemeszközökre sarkall; *Führer*: vezető... a pusztán keresztül...

Wir müssen verstehen.: die Leute fesseln wissen... singen wissen... beten wissen... arbeiten! Tue etwas neues. Sage was noch Niemand gesagt... Überall Unternehmungen: Wissenschaft, Politik, milit. Welt; nur nicht in der religiösen Welt? Dann arbeiten! Aus Glauben und Liebe.³⁸ Szidok valakit, hogy türelmetlen. Jöjjön – mondja – s lássa életemet, reggeltől estig! Eljött, segített.

³⁸ Értünk kell hozzá; legyünk képesek lekötni az embereket, legyünk képesek énekelni, imádkozni, dolgozni! ... Csinálj valami újat. Mondj olyasmit, amit még senki sem mondott. Mindenütt vállalkozások: Tudomány, politika, katonák világa; csak a vallási világban ne lenne? Tehát dolgozni! Hittel és szeretettel.

1909

909. Febr. 15. Ami összes notióink arra valók, hogy eligazodj. Lécek, keretek a világ fölfogására.³⁹ Bizonyára reálisok, vagyis nem hogy meghatározottságuk szerint léteznek, de úgy, hogy a létben vannak, a reális világ elvei. Tehát ideális momentumok a reális létben, például lét, ok, anyag, alaki, cél-ok. El nem különíthetők így például: ez a lét, a lényeg, az meg az okság. – Ez elvek segítenek a világ fölértésére s mi fogalmainkat kiépítjük például: Isten, világ, lélek, élet, történés. Más és más fogalmak vannak ezekről; a tüzeesebbet keressük; ez mind relatív; nem is lehet más. A lélek benn van a testben s azután a nézetek, fogalmak, a hit miliójében; abszolúte, függetlenül nincs; meghatározásai vannak létünknek, kulturális fokai; járnak az eszmék s azok tartalma függ a tudomány s a történet adataitól, mert az utóbbira nézve például igaz, hogy vannak materialista és idealista áramlatok és fogékonyságok... Ettől nem szabadulhat az intelligencia, hiszen intelligens életünk is éppoly összefüggések közt van, mint építő, ruházkodó, gazdasági, ipari életünk. Nem szabad hangoztatnunk az ismeretet úgy, mintha készen volnánk; hisz nócióink, fogalmaink ugyanazok, mint voltak a VI. században, de a világkép más; pedig ennek kialakításától függ minden, vagyis ez a tartalom.

Minden időszakban korlátoltság is van, vagyis várjuk a folytatást. Tehát pszichénk is ilyen legyen: vágyódó, kutató, vállalkozó, ne maradj. – Nem nyugtalan, mert van igazunk, az is nagy jó, a miénk. Ezen az alapon is van *alázat*, hogy relatívek vagyunk; napszámosok, de telve aktivitással. Krisztus lelke is relatív; a kinyilatkoztatás ezt nem törli el; hiszen emberségét meghagyta, őt abból ki nem emelte s az Isten adja magát a természetben s amit ebben ad most, azt nem adta akkor. A kinyilatkoztatás Krisztus emberi, tehát történeti, tehát relatív lelkében megy végbe.⁴⁰ Adta ezt, amennyit adott 1900 év előtt s azt beállította a fejlődésbe. Hogy mindent tudott volna, az a) lehetetlen, b) senki sem mondja, például a

³⁹ Itt és a következőkben megfigyelhetjük Prohászka székfoglalója (Az intellektualizmus túlhajtásai) geneziséét. Erről lásd: Szabó F.: Prohászka és a modernizmus in: PÉ. 116–123.

⁴⁰ Prohászka elfogadja az evolúciót, a történetiséget, amely a kinyilatkoztatást is érinti, sőt – Newman nyomán – beszél a dogmafejlődésről is. Ez a gondolkör a modernista viták középpontjában áll. Ebben az összefüggésben kell értenünk azt is, amit Jézus Krisztus emberségéről, emberi öntudataról jegyez be majd ide, naplójába. Az újabb krisztológia mindezt már magáévá tette, de a század elején, a modernista válság korszakában gyanúsíthatók voltak egyes kitételek. Persze, a filozófiai (isme- retelméleti) problematikával foglalkozó székfoglalóba nem kerültek bele krisztológiai kérdések.

moszatokról, s amit tudott, időleges meghatározásban volt. Az Isten végtelen; Krisztus lelke csak csepp, galileai, geocentrikus, akkori kémiai, politikai nézeteket tükröző csepp.

A filozófia okoskodik: Krisztus a tényt állítja: lelkét, öntudatát (hist. tényt) s általa új kapcsolatot a verus [igaz], vivus [élő], sanctus [szent] Istennel.

Márc. 11. Krisztus azért jött, ut cognoscamus *Deum verum* [hogy megismerjük az igaz Istent]. A reális Istent! A filozófia sötétben tapogatódzik, s kínlódik. Éjből s óceánból áll világa; sötétség s bizonytalanság. Irányai sokfélék, mehet arra, vagy erre s meg nem nyugszik. A nyugtalanság meg úzi új utakra. Bagolyszeme s denevérszárnya van s néhány adaton folyton egy egész világot alakítani kényszerül, vagyis gyér alapokon szellős épületeket, majd az éjszaka, majd a napsugár motívumaival. Ezekben nem a tartalom, hanem az alak, a művészet a fő; világnézeteink műdarabok.

Krisztus a Deus verust [az igaz Istent], a realitást állította bele a világba, (nem okoskodással⁴¹, nem új világnézettel, nem művészettel, hanem ténnyel: önmagában, akarta, hogy lássunk, megnyugodjunk a reális végtelenben s az argumentum mi volt? ő maga, egyénisége, öntudata: mondta: az a reális végtelen én vagyok. Látni nem lehet, de megnyilatkozik öntudatomban, az egység öntudatában az Atyával.

S adott fogalmat róla, helyeset – s megmutatta az összeköttetést az Istennel: összekötve, egyesülve, megpihelve, világot, bajt legyőzve, tisztelettel, imádással, hódolattal lenni. Istent önmagában nem mutatta meg, hanem nagy hisztorikus tényben, önmagában állította oda. A fogalom fontos, de az összeköttetés ténye még fontosabb. A fogalmat tanította, de az összeköttetést öntudatában megmutatta. Ez az öntudat az Atyával való egységnek, az Istenközösségnek öntudata; ez az új argumentum, az új világosság. Istenről tanítani sok okosat, jó? de Istenhez elvezetni, minket vele összekötni egy nagy tény, s ez a tény ő. E tényben látunk: lux mundi [világ világossága] ...)

Krisztus a Deus verust, a realitást beállította a világba a) *tannal*. Hogy ki ő ... tanított, magister, ... adott fogalmat, kijavított sok nézetet... Tanított tiszteletre, imádásra, hódolatra. Sokan tanítottak. Értéket állítottak be. S e részben metafizikai alapokon emelkedő új világnézet volna, több napsugárral, szerencsés biztató, megnyugtató motívumokkal. Végig barangolva az emberi kultúrák városain sok vigaszt találnánk. Látnók, hogy mily tiszta s nemes irányzat, – hogy nem Moloch, nem Dragon, – látnók igénytelenségét, szerénységét... az élet szépségét... nem sötét unknowable [megismerhetetlen]. De csak ezzel állította bele? Nem, hanem b) *nagy ténnyel*. Nem okoskodással, művészettel, világnézettel; ezek fogalmak; önmagában, öntudatában mutatta meg. Nekünk ténylegesség kellett épp a gondolatok bizonytalansága miatt; nekünk logikai kapcsolatok helyett tényleges közvetlenségek kellettek: látni, tapintani akarunk, miután vakok vagyunk s éjben járunk, sok verbum [ige] repdesett, csengett, akartuk megtestesülve, ténylegesülve, valósulva látni: ez a ténylegesség Krisztus. Nem a teste, a szeme, az ajka, hanem az öntudata, hogy ő Istennel egy, hogy öntudata az Istenközösség tartalmával tele. Ez az egyéniség, ez az Isten egység, ez az Istenközösség a nagy történelmi tény, s ez teremt meg oly kapcsolatot köztünk s Isten közt, melyben megnyugodhatunk. Benne van argumentumunk, hogy megnyugodhatunk a realitásról, a veritasról, – ő egyesít és összeköt, – ő a kapcsolat lélek s Isten közt.

Azért ő nem csak magister [tanító]... hanem lux mundi [világ világossága]... benne látunk... Azért hív: a lomsátorok ünnepén, mert a pusztai útra s a tűzszlopban vezető Istenre emlékeztet: Ego sum lux mundi... Nagy stílusban gondoskodik, hogy a világosság ki ne fogyjon: ecce ego mitto ad vos profetas [íme, én prófétákat küldök hozzátok], ő az „igazság”, „világosság” ősforrása... s így tana is: életige, élő szó... verbum vitae, vivus sermo [az élet igéje, élő beszéd].

⁴¹ A zárójelbe tett szakasz, egészen a lux mundi-ig, áthúzva a kéziratban.

Tehát nem eszmét, eszményt, hanem az Istent mint szubstanciális valóságot... nem hipotézist és posztulátumot... melyeket nem lehet megfogni igazán, hanem velős, tényleges valóságot... Gondolatok, melyekről nem tudni valóságok-e, ki nem elégítenek... Az ember szomjas, éhes... sok inger, de ez mind emészt, de ki nem elégít... Ha a filozófia csak gondolatművészet és bravúr és cirkusz, ahol dialektikai és logikai akrobaták mutatkoznak be, kik ugyan erőt fejtenek ki, de hasznos munkát semmit, akkor ez is csak a szemek gyönyörködtetésére, de nem a lelkek nevelésére való. A lelkek nem szavaktól, hanem igazságtól, tehát valóságtól élnek. S amely tudomány ezt nem bírja, az csak játék, nagy erők játéka; az pózolás és mutogatás, hogy így lehetne.

A mi századunk sokat beszél eszmékről, de pszeudoidealizmus, ha nem hisz bennük. Akkor szavaknál és ingereknél (dogma) egyebet nem ad; nincs tartalma. A lélek, mely valóság s valóságra született, itt életpusztító szegénységben tengődik s míg a szavak narkotikuma hat, addig jól vagyunk, de mihelyt azt fölszívjuk s elfogyasztjuk, annál sivárabb s nyomorultabb öntudatra ébredünk...

Ugyanez a sivárság a *morálisban... a történelemben.*

1910

1910. 5. 26. Sokszor szinte lázban égek, gyötör a vágy, eltalálni a formát, kifejezni az ént... s így érzem azt a nagy nyugati tendenciát az egyedinek szabad különb, formákat teremtő kialakítására. Ez a tendencia a fejlődés iránya.⁴² A fejlődés új fakadás, új hajtás, új alakulás, de az az új nem lehet más, csak egyedi. Annak az újnak le kell győznie a főnállót, a szokásost, az eddig érvényben levőt; annak az újnak az általánosnak helyébe kell állnia; de az új nem lehet más, mint egyéni inspiráció, az általános, a közgondolkodás, a közérzés, a divat formáival szemben...
Add magad... találj ki újat, de újat, mely a haladás irányában legyen... Újat, amerre a szellem folyama s árama tódul... újat, kapcsolatosat, folytatást, hová gravitál és folyik az élet folyama...
A szép, erős, egyéni, független élet új kiadása! Felszabadulás, un affranchissement de l'individu, un perpetuel effort pour briser les solidarités [?], qui l'étreignent et l'oppriment.⁴³
Bureau, La crise morale (342) Főleg 358 stb. dolgozatra! 381.⁴⁴
Csak aki az odaadásnak, áldozatnak, önmegtágadásnak nyit földet elárasztó áramokat, csak az tapogatózik az elevenjén. Idealista és érzelmes emberek, kik égne s halnak (397). Szóval égi, isteni magaslatok, erők!

1910. 5. 31. Le sens religieux, le besoin rattacher à un être supérieur notre misère, qui pourtant se sent appelée à toutes les richesses et à toutes les générosités, est à ce point organique en nous et immanent à notre âme, qu'il lui fait à tout prix, même au prix des contradictions les plus évidentes, se créer de divinités nouvelles, le jour où de fatales

⁴² Prohászka, a nyugati gondolkodás (Bergson, Nietzsche stb.) hatására itt olyan meglátásokat rögzít, amelyek az egzisztencializmusra emlékeztetnek. (Lásd Szabó F.: PÉ 130–137.)

⁴³ Az egyén felszabadítása, állandó erőfeszítés, hogy megtörjék a szolidaritásokat [?], amelyek megfojtják és elnyomják.

⁴⁴ Nyilván Prohászka készülő székfoglalójára gondol; a következőkben a lapszámok és idézetek Bureau könyvére vonatkoznak. Paul Bureau: *La crise morale des temps nouveaux*, Bloud et Cie, Paris, 1908.

équivoques ont persuadé aux hommes que le Dieu de leurs pères n'était plus là pour répondre à leurs appels. (401)⁴⁵

(Ki lehetne mutatni, hogy vallássá lesz a szocializmus, szabadkőművesség 393 stb.) A nagy vágy teszi azzá: cette fièvre réformatrice [ez a reformáló láz].

Mindenütt az intellektualizmus pusztítása;⁴⁶ az absztrakt ideák s azokból való kiindulás: filozófiában; de főleg nagy a baj, ha morálisban, művészetben, szóval az étellel érintkező, az életben álló ismeret- és cselekvésirányokban érvényesül. Az absztrakció a mi művünk, nem adja a dolgot; a dolog több; végtelenül több; az absztrakció egyik másik nézőpontból fogja föl s bár fölfogását reálisnak tartom, de mivel nem meríti ki a dolgokat, azért főleg ott, hol az egész érvényesül s nem a rész, – hol az egészről mint folyásról, folyamról, fejlődésről van szó, nem mérvadó; nem futja! Más szóval, hol a valóság s nem az absztrakció dönt. Így a művészet nem indulhat ki definíciókból, ahogy e virágzás nem a mag hüvelyéből, hanem a valóságból „aus dem unendlich verzweigten Getriebe tausendfaltiger Daseinsformen”⁴⁷, tehát végre is saját élményünkéből.

Amely művészet kész, befejezett mintákhoz, fölfogásokhoz kategóriákhoz ragaszkodik, az fölöslegesen babrál és imitál. Die gesamte nachklassische Poesie ist arm an solchen selbständigen, in eigener Weltkenntnis wurzelnden Geistern, und zwar vornehmlich deshalb, weil die nachfolgende romantische Dichtung ihre Schöpfungen auf dem *schönen Schein* der Dinge aufbaute, sie aus einer bereits stilisierten Kunstwelt hervorgehen ließ, statt von neuem zu dem *Naturkern der Lebenserscheinungen* vorzudringen und ihr Sein zu offenbaren... Dadurch erhielt die Dichtung jenen spielerischen, farblosen Charakter... Poetische Poesie, keine Dichtung.”⁴⁸

A morálisban, a szociális evolúcióban is így vagyunk: kiemelünk általános elveket, irányzatok lesznek belőlük; kifogástalanok, jogosultak; dogmák lesznek belőlük; de azután megint csak a valósághoz, az élethez, a tényekhez kell menekülnünk az absztrakciók zsarnoksága ellen. Érintkezésbe kell lépni a valósággal, tapasztalunk kell, hogy helyesen tájékozódjunk. Melyik a helyes morál? kiállja-e a laikus morál az életet? Így a régi tradíciók hívei (De Maistre) tapasztalhatják, hogy elárvulnak; hiába hirdetik, hogy igazuk van... a laikus morál hívei pedig látják a bomlást s nem segíthetnek; de az élet, a bízó élet megy a maga útján. Nem szorul bele a mintákba, melyeket a gyerekes föltevések eléje adtak, folyton kiküszöböl tanokat és intézményeket, melyek nem felelnek meg igényeinek. Dolgozik újakon. „Les hommes de bonne volonté ne doivent pas se laisser d'aller à son école, ni d'écouter d'une oreille docile les leçons à la fois si subtiles et si fortes de cette incomparable maîtresse.” (Ide való 433)⁴⁹

⁴⁵ A vallási érzék, az az igény, hogy nyomorúságunkat egy felsőbb lényhez kapcsoljuk, amely nyomor mégis érzi, hogy hivatta van minden gazdagságra és minden nagylelkűségre, annyira organikus bennünk és annyira bennmaradó lelkünkben, hogy minden áron, még a legnyilvánvalóbb ellentmondások árán is, új istenségeket teremtet vele, ama napon, amikor a végzetes hamisságok meggyőzték az embereket arról, hogy atyáik Istene már nincs jelen, hogy válaszoljon kéréseikre.

⁴⁶ Itt világos, hogy *Az intellektualizmus túlhajtásai* megfogalmazásánál vagyunk.

⁴⁷ Az ezerféle létformák végtelenül szétágazó forgatagából.

⁴⁸ A német idézet szerzőjét (helyét) nem sikerült megtalálnom.

„Az egész klasszikus utáni költészet szegény az ilyen önálló, sajátos világismeretben gyökerező szellemekben, és pedig valószínűleg azért, mivel a következő romantikus költészet alkotásait a dolgok *szép látszatából* építette fel, egy már stilizált művészi világból indult ki, ahelyett, hogy *az életjelenségek természetes magvát* bontakoztatta volna ki, és annak létét nyilvánította volna ki... Ezért mutatja a költészet azt a játékos és színtelen jelleget... poétikus poézis, de nem igazi költészet.” – Itt világosan a látszat és a lét dialektikájáról van szó, amelyet a fenomenológia mélyített el Husserl nyomán, majd pedig az egzisztencializmus fejlesztett tovább.

⁴⁹ Prohászka továbbra is Bureau könyvét idézi, vagy az oldalszámokkal arra utal. „A jóakarátú embereknek fáradhatatlanul az ő iskolájába kell menniök és tanulékony füllel kell hallgatniok e páratlan tanítónő finom és egyszerre erős leckéit.”

„Au lieu de chercher *in abstracto* où d’imaginer apriori une doctrine morale qui serait capable, en échauffant les coeurs, d’éclairer nos intelligences... il faut donc se borner à interroger une fois ce milieu social, qui nous entoure, ... Regardons, si d’aventure la vie ne ferait pas éclore, quelques échantillons supérieures qui seraient comme la concrétisation vivante et tangible de la solution cherchée.”⁵⁰ Kell felsőbb mintáknak lenniök, kell alakulási próbáknak! (356) Kell a társadalomnak élnie... nem vész el... kell modernül és morálisan (361).

Ne tartsuk sátániaknak a dolgokat (361)!

A végtelennel szemben állunk: az abszolúttal, szükségessel, örökkévalóval... Mi abba akasztjuk bele magunkat... A fölség az eszmény... az abszolút tökély... Mely nekünk is regula és törvény... szóval a „felsőbb”. Ezen nem ütközhetünk meg; értelmünk végre is az embert valaminek, egy darabnak; – a természetet is valaminek, végesnek ismeri, következőleg azt kiegészíti a természetfölöttivel, a végtelennel... föltalálhatja s kell föltalálnia az élet elemeit mindenütt, immanensek azok, de az nem zárja ki, hogy kiegészítésre szorul, hogy relatívak, hisz a sróf s a menete is immanens, de kívánják egymást...

Ez a complementum teljességet ad s erőt s biztonságot!

Ez a complementum nem csak a gyerekes kort jellemzi...

Miért? hanem az emberit... 406...

A Szent Lélek folyton sugalmaz, fölvilágosít s érzéket ad. Kinyilatkoztatja magát egyre jobban; mélyebb, finomabb, magasultabb erkölcsi érzéket ad. Nagyobb igényeket támaszt bennünk, s ezeket az igényeket kultúránk kiegészítő részeivé teszi.

Nagyobb érdeklődést kíván embertársaink sorsa, ügye, baja iránt. E részben újabb megnyilatkozásai a lélek irgalmának és szeretetének.

Dieu se révele à nous par les besoins de la vie morale supérieure, de la générosité et d’amour qu’ils sentent surgir des profondeurs de leur âme (407) 430.⁵¹

1910. 6. 4. Telve vággyal Krisztus után, memor ejus... [emlékezve rá] úgy révedezem; elgondolom a lelkét. Érzem, hogy olyan mint én, de teli, túlcsonduló. Isten szeretet lévén erő: fakadás és öröm... hát ez van benne. Az ontológiát ő sem érti; sem az Istent, sem a világot. A léthez semmi közünk; a mi létünk az élet, tehát érzés, szeretet, akarat; a mi világosságunk. Krisztusnak is ily világa van! Kitölti, átjárja... nem az „on”[lét], hanem az élet... Ez lép öntudatába. Én nem mehetek át másba, hanem az én tudatomba, érzetembe léphet át más; hát az isteni áthatotta Krisztust, át egészen s mikor ő azt mondta: mielőtt Ábrahám volt, én vagyok... ezt a tudatból mondta, mely egy vele, – hogy tudata a legbensőbb egyesülésről, az átértett egységről tanúskodik, melynél fogva ő én s én ő volt. Csakis ez érzés szólal itt meg; nem az ontológia. Ez érzésnek lehet aztán ontológiai fogalmazást, mintegy substrukciót adni; de mi közünk ahhoz, s mit nyerünk vele? Hiszen az absztrakt gondolatok lánc, mely végre is csak jelez s nem merít ki; ez meg, az érzést értem, a valóság, a számunkra megközelíthető valóság. Istenem; így vagyunk mindennel: világgal s lélekkel, szabadsággal s szeretettel... Ami az életben kiváltódik s ahogyan kiváltódik, az latba esik, a többi mintha nem volna.

Legnagyobb világosságot nekem saját öntudatom nyújt; az, hogy hogyan gondolkozom s érzek, magam s mások. Ezzel a mai vallásos igények miliójében vagyok s azok szerint

⁵⁰ Ahelyett, hogy absztrakt módon, a priori elképzelnénk olyan morális tant, amely felhevítve szívünket megvilágosíthatná értelmünket... arra kell tehát szorítkoznunk, hogy kérdezzük a társadalmi környezetet, amely körülvesz bennünket. Nézzük, hogy véletlenül az élet nem bontakoztatna-e ki néhány felsőbb mintát, amelyek a keresett megoldás élő konkretizációi lennének.

⁵¹ Isten kinyilatkoztatja magát nekünk a felsőbb erkölcsi élet igényei által, a nagylelkűség és a szeretet követelményei által, amelyek – érzik – lelkünk mélyéről merülnek fel.

képzelem s alakítom Krisztust. Például az ontológiába nem megyek; mert alig ad valamit (például Krisztusban az isteni s emberi természet egyesülése).⁵²

1910. 6. 4. Teljes vágyammal Kr. után, Mennor után ... úgy véve, hogy a belső.
 Érzem, hogy olyan minél is, de belső, belsőre forduló. Jól értem, kíván s érő; felfutás és önmé-
 kál az az az. Az ontológia a s az érte; s az az jól. s az az vágyat. A belső
 a s az s az; a s az belső az érte, belső érte, s az az, az az; a s az vágy-
 vágyat. Kr. után is így vágya az. Kíván, az az s az ... a s az, hanem az érte ...
 a s az s az. A s az s az az érte, hanem az az s az s az, érte s az s az.
 az az s az; az az az s az az Kr. l., az s az s az s az s az: az
 az s az s az, az s az s az s az s az s az, s az s az, - hogy s az
 a s az s az s az s az, az s az s az s az s az s az, az s az s az s az s az
 s az. az s az s az s az s az s az; a s az s az s az. A s az s az s az s az s az.
 az s az s az s az s az s az; az s az s az s az s az s az s az s az s az.

Jún. 21. Ma remek nap. 4-kor keltem s kimentem s élveztem. A kápolnában kezdtem meditálni vágyamról Isten után s hogy mindenre kész vagyok, amit akar, amit ő akar. De ha vele akartam menni s őt megfogni, nem találtam hozzá, nem volt mit gondolnom. Nem tudtam, hogy mit akar, kíván, mi az ő gondolata. S így voltak előttem mindnyájan, a XVII. században úgy mint a IV.-ben s akkor világos lett, hogy nem lehet kívülem keresnem s hogy abból ott, a nem-énben semmi sincs nekem való, – hogy minden bennem s én magam is nem valami izolált darab vagyok, én-(em) nem abszolút, hanem csak folyó pont; mozgó pont; én, ami értést s érzést illet, csak egy szelvénye, egy bevágása vagyok annak a végtelen folyamnak, mely a gondolatvilág, a szellemi világ folyása. Mindenem funkció, amim van, azt vette, az a múltból való, ide jött, itt van, most van; ez az itt és most = én; s ugyancsak folyófélben van irányítással s iramodással, telve feszülő fejletlenséggel, elváltozófélben levő erővel, rügyező s ki-kifesző gondolatokkal s érzésekkel. Ez az én egyszersmind próféta-alak, telve készülődéssel és az öntudatban sejtéssel. – Úgy vagyok a morálissal is. Az nem merev adat, az nem a múltból veendő tétel, hanem a kultúrfoknak megfelelő finomság, lelkeség, korrektség. Azt nagyon kell őrizni, féltetni, óvni és nevelni.

Így aztán Krisztus is mint idejének alakja mutatkozott be nekem. Ő is úgy gondolkozott, érzett, akart, mint ahogy az ő korában, Názáretben ácsminőségben szoktak. Az isteni nem változtatja el az embert; hisz ezt az embert a kifejlődés, alakulás folyamatába fektette az Úr! A kultúrával jár a morális is. Más a morál Ádám Éva korában, a klanokban. Mikor nincs tulajdon, nem lehet lopni, – mikor a házasságnak nincs jogi formája, nem lehet paráználkodni; ezek mind formák, – megfelelő erkölcsi értékelések, melyek a kultúrának, az ember viszonyainak világhoz s emberhez megfelelnek. Krisztusnak is megfelelő s nem örökérvényű értékelései voltak vagyis Krisztus fogalmai s értékelései is az akkori kultúrának feleltek meg. Ezzel szemben állni látszik az ő istensége; de helytelenül. Krisztusban az emberi egyesítve volt az istenivel, de nem változott el; az isteni nem rontotta le Krisztust, az

⁵² Ezekről a krisztológiai kérdésekről Prohászka már korábban, 1888-ban írt: ÖM 49kk: „Kicsoda Krisztus az ember fia” – Vö. Szabó: PÉ 116kk.

isteni nem merevítette meg. Márpedig az emberi nem merev forma, hanem folyam s Krisztus nem a XX. századbeli folyamnak átvágása, metszete, hanem az I. századbelinek.

Mikor először gondolkoztam Krisztus öntudatáról s olvastam olyanokat, hogy az ő fogalmai is ideiglenesek, „akkoriak”, nagyon megbotránkoztam; mert bele voltam állítva az emberinek merev, statikus fogalmazásába; erről az oldalról azután nehéz ezt megbolygatnia, mert a felelet az lesz: Krisztus lelke el volt látva mindennemű tudással, ignorancia nem volt benne; ő az örök gondolatok s értékelések példaképe. De ha azt az emberit szükségképpen, amint kell is, folyófélben levőnek, alakulóknak, munka- s tapasztalati funkciónak, folyton elváltozóknak fogjuk föl, akkor nemcsak hogy nem lehet a Krisztusban az embert, az örökérvényűt simpliciter látni, hanem ellenkezik is, hogy valami előbb legyen; a XX. századbeli ember nem lehet az I. században. Krisztusnak is az az emberi természete volt, melyet atyáitól kapott; az, melynek fejlődnie kellett; az a múltból kinövő, kinyúló; az a jövőbe elváltozó s alakuló természete. Ez a sajátság épp oly természetes, mint az ideg s a vér. Hanem igen, az ő természete Istennel érintkezett, benne fakadt páratlanul, benne kibuggyant az isteni, de mivel emberi formában volt, hát szükségképpen kellett, hogy az is fejlődésre alkalmas. Például nála az Atya fogalma, a gondviselés megnyugtató alakja, mint gyermeki bizalom, s tudta nélkül hajunk szála sem esik le: nálunk ez az „Atya” túl antropomorf s erősebb, mondjuk, ontológiai vonások domborodnak ki: milyen az örök szükségesség; a rend, a fölség, – a gondviselés hátrább lép s inkább az emberi erők érvényesítése s bajban a természetes folyásra – az isteni akaratra – való reflexió. Ha fogam fáj, gondolom: Isten ilyenek teremtette az ideget, jó is, rossz is nekem, mert ilyen vagyok, relatív...

Ezzel azt is mondom, hogy Krisztusban nincs lezárva a vallásos fejlődés! Hisz látjuk, hogy nincs! S nem is lehet. Ha elemezzük a fogalmakat Istenről vagy ha átlag belátást nyerünk minden fogalomelváltozásba a kultúrától függően: akkor ez nem hittagadásnak, de isteni rendnek színében mutatkozik be s akkor az egész evangélium szintén az lesz, tudniillik egy akkori fölséges kinyilatkoztatás, mely Istenről, lélekről, Krisztusról, bűnről s megváltásról szól; ezt mind adta, de prófétailag adta, magvában, kifejlődési keretkezéssel, a folytatásra való utalással adta; melyről sok fogalmazás készülhet, de a fogalmazás sohasem kész vagyis nem lehet örökérvényes.

Ezt mind kitűnően állíthatom bele a fogalmak absztrakt voltáról való értekezésembe.⁵³ A tartalom nincs megmondva: csak jelzésekkel dolgozunk: *substancia*, ez kasztli, de mi van e jelzés keretén belül? *persona*, ez definíció, kasztli, de miben áll voltaképp? Mi az *anima*? *gratia*? Hogy van az Isten *bennünk*? hogy *dolgozik*? hogy kell a *megváltást* érteni? Ezek mind nem kész dolgok. Vagy pl. hogyan gondolkozunk mi a mennyországról, Krisztus föltámadásáról, mennybemeneteléről.

Érlelődünk kell bizonyos fölfogásra, például társadalmi érzésekre; rá kell nyitnunk problémákra, a kötelességekre, melyeket előbb nem ismertünk. A társadalmi formák fejlődését szívesen fogadjuk el, de éppúgy vannak egymásután értelmi s érzelmi formák. A tömeg, az nem törődik még velük, de lassan ott is tavaszodik. Sőt a tömeg lehúzza mindent, elront; elrontja az éneket, a rítust, az imát, a képeket, a templom díszét... a morális s aszketikus fogalmakat!

Azt, hogy Krisztusban nincs lezárva a vallásos fejlődés, úgy kell érteni, – hogy a Krisztusban föllépő isteni kiáradást, amely tény volt, élet, érzés, ellágyulás, fölmagasztosulás volt s amelyet Krisztus így vagy úgy fejezett ki, nekünk magunknak valóan kell kifejeznünk. De nem a kifejezésen múlik. A krisztusi kifejezés, fogalmazás is efemér volt, a mienk is az.

⁵³ Világos utalás „Az intellektualizmus túlhajtásai” című, 1910. április 10-én felolvasott akadémiai székfoglalójára. – Az itt kifejtett gondolatokról, a dogmaértelmezésről szóló nézeteket befolyásolta a bergsonista Ed. Le Roy *Dogme et critique* című cikkgyűjteménye. Erről bővebben lásd Szabó F.: Prohászka és a modernizmus, PÉ, 107kk.

„Ex parte cognoscimus et ex parte profetamus.” [Rész szerint ismertünk, rész szerint profétálunk; 1Kor 13,9] ... Az intellektualista elem mindenütt szerepel, de változik; a próféta is mindenütt van, az a fejlődő, az a tapogatódzó, a nekünk valót, a jobbat kereső irányzat. Ez nem fogalom, ez nem absztrakció, hanem az élet, a tapasztalat adata, amint lelkünkben fakad... Ez a fakadás fogalmakba is öltözik; azokat veszi magára, amelyek kéznél vannak. Mennyi ruhája volt, ha végignézzünk; mily durva kócba, zsákba, mily finom áttetsző szövetekbe öltözködött. Íme az isteni élet a lelkekben nyilatkozik, kinyilatkozik s azután tükrözik absztrakciókban.

Miután Krisztusban Isten nyilatkozott s az emberit átizzította, ezáltal az isteni, tapogatódzó életnek bennünk, mely ugyanabban az irányban fejlődik, mint ahogy Krisztusban fejlett (hiszen ugyanaz a szellem teszi), külső mintát s eligazodást is adott, utat mutat, irányt jelöl, a fejlődés tapogatódzásait segíti; a mi isteni életünknek az ő isteni életén kell kifejlődnie... De ez nem annyit jelent, hogy azt a belső, nagy valóságot épp úgy koncipiáljuk, hanem minél tüzetesebben s igazabban. Hogy gondolják el például a természetet, melyet látnak, a régi gondolkozók, a 4 elemnek fizikusai, vagy hogyan a fényt, a villamosságot? Durván, nyersen, azután jobban, igazabban? úgy vagyunk a magát kinyilatkoztató isteni étellel. A próféták, Krisztus, az apostolok isteni megrendülései a végtelennek reájuk való hatása, benyomása, ez az isteni valóság az emberi tapasztalásban kifejezéseket nyer, beszélnek róla; míg e kifejezések spontánok, rendszertelenek, míg analízis, szintézis nem dolgozik rajtuk, addig a kinyilatkoztatásnak természet adta elemei, telve képekkel, hasonlatokkal. Erről van a reflexió, az „adatnak” kidolgozása. A kidolgozás különböző. A ki nem dolgozott „adat” nem tézis, nem szisztéma; a ki nem dolgozott „adat” az adat; a teológia pedig alkotás, azt mi csináljuk.

A kinyilatkoztatást mint adatot, közvetlen érzést s benyomást, mint tényt kell vennem. Ilyen pl. a fájdalom benyomása s az, ahogy kifejezem: fűr, tép, nyilal, ónsúly a mellemen, agyamon; vagy a lelkiismeret mint szózat, sugallat, intés! Van tehát itt kép, képzet, kifejezés, de ez nem elvont, gondolkodás által nyújtott beöltözés, hanem annak az isteni érzésnek némi kifejezése. Ezek a megjegyzések oda céloznak, hogy a kinyilatkoztatást mint adatot, összes elemeivel, valamiképp elkülönítsük az intellektuális, rákövetkező munka eredményeitől. A „kifejező” elem, a reprezentatív elem, megvan az eredeti kinyilatkoztatásban is, mert lehetetlen, hogy képzeletünkre s értelmünkre ne hasson a minket eltöltő isteni, de nem fejezi ki egészen, hanem inkább valami velejáró, illusztráló, a kinyilatkoztatásnak az észbe is hulláma, rezgése, mely valamiféle képzetet ébreszt.

Mikor kinyilatkoztatásról van szó, természetesen az elbeszéléshez, ahhoz a nyerseredeti kitöréshez kell fordulnunk, de azzal a tudattal, hogy az reprezentatív ecsetelő, elbeszélő keretezés csak valamiféle spontán kifejezés, a tárgynak az ősi, eredeti kitörésszerű, a lélekbe belépésének jelzése; ez mind tárgyi; ebben tárgy van. Az az elbeszélés is csak adat, nyom, jel; csak az összefüggő tehetségek sajátos, szimpatikus rezgése... s nekünk abból következtetni, azt földolgozni kell.

Ebből az is világos, hogy a *kinyilatkoztatás*, tudniillik az elbeszélés miképp ad „igazságot”? úgy adja mint a tárgyban, az átélésben, a tapasztalatban bennlevőt, tehát *tárgyilag adja* s nem *fogalmazva, mondatokba* foglalva. A kifejező elem is csak adalékos, csak egy tehetségnek, tudniillik az észnek reakciója ott, ahol a többi mind rezeget és ágál s valamennyinek eltelése a kinyilatkoztatás...

Mily különbség lesz, ha a kinyilatkoztatás egy ősi emberben vagy egy maiban van!

Die Offenbarung ist eine Tatsache, nicht ein Urteil. Ist nicht eine Erzählung, sondern ein Gesicht (auch trotzdem es erzählt wird!) sie selbst ist ein Gegenstand theologischen Nachdenkens!⁵⁴

Jún. 22. Úgy érzem, hogy tapogatódzom az isteniben s addig, míg ott vélek lenni, csak analógiákat találok; azután meg a kezdetleges képes, metaforikus beszédfogalmaknak enged helyet s egyre precízebb lesz. Benn vagyunk az emberiben. De hogyan jöhettünk bele? S ha ott fönn maradtunk volna, vajon precizírozhattunk volna-e? Úgy látszik, hogy megfélekedünk arról, hogy az az eredeti, ősi, kezdeteszerű, hogy az szétfolyó, mert nem lehet megfogni? Öntudatában kellene lenni, hogy azt kifejezni nem lehet, – hogy az emberi kifejezés magában véve hiányos, s hogy ha van is az isteninek bennünk való jelentkezése, kinyilatkoztatása, hogy az is absztrakte, dialectice csak jelezhető, de az a kinyilatkoztatás konkrét, lelki történés!

Das Gewissen ist nicht nur formal und negativ in seinen Anweisungen, es ist auch positiv und konstruktiv.⁵⁵

Jún. 23. Hogy mennyire relatívek s kicsinyek vagyunk Istennel szemben vagyis inkább, hogy érintkezésünk vele a reális világban s történelemben folyik, melyben az ő akaratát s megnyilatkozását látnunk kell, legvilágosabban kitűnik, hogy magunk, mint abszolút keretezett s önmagunkra szoruló értékek alig számolunk. Mily vallásom volna, ha a bennem folyó kinyilatkoztatásra volnék utalva? Mily kultúrám volna s nem volnék-e mindenképpen, ha kezdenem kellene? Mi volnék misztikus, szellemi világomban? ezek a tehetségek éppen hogy ébrednének; félig alvó, öntudatlan ténfergés volna életem. Így pedig kincseim vannak, mások, milliók tapasztalata ébreszt, vezet; a közszellem visszahat szellememre s én rá. Íme, a fejlődésbe van befektetve minden, én is. Akarok Istent s istenit, valahogy külön önmagában? nem lesz semmim; itt az Isten! Többet akarok? gyűjtsem a szikrákat; kondenzátor kell, akkumulátor. – Tehát az isteni el van ásva, bele van szöve.

Jún. 28. Lelkem repes; érzem, hogy a kinyilatkoztatás szimbolikus kifejezése, kinyilvánítása az elérhetetlen realitásnak. Ez az elérhetetlen realitás, *a hit tárgya*: Isten. Ez az Isten közvetlenül is adja magát. „Is”; sőt biztos, hogy közvetlenül! Nem fogalmakat ad, nem szimbólumokat, hanem magát s mi tapasztaltuk, hogy bennünk van, hogy gondvisel, hogy most is engesztel, hogy megbocsát... Ezt tapasztalom, ezt Isten teszi bennem, ez az a „*pius credulitatis affectus*” [a hitkészség jámbor érzéke], az „*illuminatio*” kezdet óta. Ez ugyanakkor egészen egyéni tapasztalat...

Jún. 28. Nekem a vallás nem bevégzett, történeti tény, melyet úgy bizonyítanak, mint más tényeket... Nekem nem tan, melyet úgy bizonyítanak, mint más tanokat logikával... Nem külső, befejezett, nekem juttatott kinyilatkoztatás; hanem örök, folytonos, bennem megnyilatkozó... Ádám bűne nem csak történelem; mi közöm volna hozzá; hanem öntapasztalatom... Krisztus megváltása bennem folyik... a misztérium megismétlődik mindegyikben. Ádám halála s Krisztusban való új életre ébredés s újjászületés csak személyes cselekvés által történhetik. Ami öntudatunkon kívül van, az nincs...

Jún. 29. Tudom, hogy az egyes nem mérvadó s ötletei nem kritériumai a való, igaz fejlődésnek; tudom, hogy az egészben s változó formáiban fejlődik a végtelen Isten gondolata: de azért kell, hogy legjobb tehetségünk, s impulzív teremtő vágyunk szerint lökjünk az egészen. Nem a holt, passzív viselkedés; nem a türelmes semittevés, hanem az akció vezet...

Jún. 30. Miért kell vallás? Mert lelkem gyökerei elhatnak a misztikus mélységbe, s mert öntudatom kiemelkedik a valóságból, leomlom: a világ az ő akarata: véred olyan legyen,

⁵⁴ A kinyilatkoztatás tény, nem pedig ítélet! Nem elbeszélés, hanem egy történés (annak ellenére, hogy el is beszéljük), ő maga a teológiai reflexió tárgya.

⁵⁵ A lelkiismeret alkalmazásakor nemcsak formális és negatív, hanem pozitív és építő is.

milyet a fiziológia kíván, szíved is... munkád a világhoz alkalmazkodjék; ez az ő akarata; igen, de átütöm a világ fenekét... s kibúvik a fejem a világból, mint a szeg a zsákból. Én nemcsak mű vagyok s darabja a valóságnak, én valaki is vagyok, s nekem nemcsak a műhöz van közöm, hanem a művészhez... Azt mondják: a művész rád nézve csak művében nyilatkozik! Nem; hanem bennem is, lelkemben! Én nemcsak a világba csavarodom bele, hanem kinövök belőle. A világ a földszint; de a lét tovább épül bennem. Viszonyok kezdődnek: tehát az isteni itt folytatódik; még pedig már személyesen! csak azt sajnálom, hogy mily kevés összeköttetésem s érintkezésem van vele; gondolataim nem futják, – érzéseim nevelésre szorulnak; minden emberivé válik bennem; emberivé az isteni... De azért nem ember az Isten s ő is arra jó, hogy a több ember fejlődjék s menjen feléje. –

Tehát csak emberről lehet szó nálam, emberi világról, érzésről, akarásról, mely akkor teljesebb, ha isteni alapokig ér le s isteni kapcsolatokba fekszik bele... Tele vagyunk relativizmussal s evolúcióval! De azért erő kell s bizalom s öröm s szépség! Ilyen a világ s ebből nem engedünk!

Ha kérdem, mit ad a természetnek! Felelet: egyáltalában nincs természetem sem nélküle, mert természetem feléje néz s telik vele, erős lesz, mély, bensőséges, bízó, bátor, öntudatos, kilátásos, meleg, inspirációs. Természetem akkor való, addig nem korrekt; nem találja meg önmagát.

Ha mondod: keveset ad. Distinguo: értelmet, igen; de érzelmit, valót sokat ad. S értelemmel, kész gondolatokkal kevésre megyünk; hanem a több-lét az a több életben, több lélekben; a fakadó lélekben, az inspirációs lélekben van adva s arról gondolkozunk, s azt megérteni iparkodunk. De természetesen minden értés csak hozzávetőlegesség, körülbelültség; nem szívja föl ezt sem.

Azután a valót az értelmi különféleképp fogalmazza és fogja: lehet mélyen vallásos Dávid, mohamedán, buddhista szent; de az a vallásosság sokféleképp fogalmaztatik: Jehova, Allah, Visnu, Evangélium, Atya... s a tökéletesség ennek szebb, gazdagabb, igazabb átélésében van; hogy mit éltek át a vallásos géniuszok nekünk. – De ezt is, hogy Atya, lehet általánosabban s különösebben átélni, például milyen gondviseléssel van, milyen elnézéssel...

Szept. 18. Az értelmi ismeret silányságát mutatja, hogy maga az ismereti aktus mily keveset mond a lélekről. Belőle való, tükrözése, de mily silány. Ki kell belőle okoskodni, hogy milyen is a lélek természete. Amilyen az illat a virággal s borral szemben, melyből való, olyan az aktus a lélekkel szemben. Mily óriás valóság a lélek, új adat, élelve s mily keveset mond az aktusa róla; nem is érzi azt, hogy mi; disputálni lehet róla, hogy van-e egyáltalában. Ha igaz is, hogy operatio sequitur esse [a cselekvés a létet követi], de mily távol van az operációtól az esse! S ezt nem értjük. Az akció a természetünk, szükséges gravitációnk. Úgy látszik két jellegét kell megkülönböztetni: a logikai tartalmat s az ontológiai vagy pszichológiai tényszerűséget. Ez kell, mert ez által halad, fejlík a lét; de ennek a valósága nincs kifejezve a logikai tartalomban, vagyis az aktus valósága nincs kifejezve az ismeretben; megint csak következtetni kell a logikai ismeret fellegeiből az aktus physicus voltára, s bizony nem is tudjuk, hogy mi az?

Tehát: nem tudjuk, hogy az aktus maga micsoda? s ismeretünkre jut csak egy nem én, egy objektum.

Tehát: nem tudjuk, hogy az aktus forrása micsoda s ismeretünk csak következtet... Ezek után azt mondhatom: hát mi lesz az aktusban az objektumból, mikor ily nem mély tükrözésre van beállítva?

Az ismeret silányságát látszik mutatni az emberiség radikális érzéke, hogy a valót becsüli s az eszmét, bármilyet, csak föltételesen... ha igaz, vagyis ha a valósággal kapcsolatos; ha nagy valóságra támaszkodik, ha azt valamiképp födi... Neki az ismeret tükrözés s ha csak elvet mond vagy követelményt, de realitás nincs mögötte, megveti, például nagy keresztény

elvek, ha nem élnek szerintük. – Csak oly tükrözést becsülünk, melynek objektuma van, akár hogy az objektumról való, akár hogy objektumot teremt vagy sürget.

Szept. 19. A gondolat főirányai változatlanok a nagy változásban; nem mintha nem változnának, hiszen itt is divat járja, hanem mert alapgondolatainkban egyre visszatérnek s fölváltva föltámadásukat ülik. Van azért rajtuk némi változás vagyis inkább körülöttük; más ugyanis a keret, más mellékes dolgokban a foglalat; a nüanszok, az árnyalatok mások. A fejlődő világ folyama az ő kanyarodásaiban ugyanazon tájékoztatásokat nyújtja az emberiségnek, akárcsak egy kanyargó folyó, mely lefelé folyik ugyan, de azért majd keletre majd nyugatra, északra s ismét délre kanyarodik s így az orientáció vissza-visszátér. Kant az újkantiánokban, Fichte Windelbandban, Rickert és Euckenben, Lips és Münsterbergben támad föl; Schelling Eduard von Hartmanban, Drews és Ostwaldban, Hegel Bradleyben, Taggart, Stern és Croceben; Leibnitz Stumpfban, Hume a pragmatizmusban. Van új idealizmus, új realizmus, új vitalizmus, új romantika; a régi gondolkozókra támaszkodnak az újak, s újak annyiban, hogy újak a viszonyok s körülmények, melyek közt a régi gondolatok föl-föltünedeznek s melyekhez alkalmazkodnak...

Ezeket a viszonyokat megteremtik a reális tudományok, a szélesebb látókör, a dolgok gazdagabb ismerete, a haladó élet, az erők érvényesítése s ezek közt a keretek közt a gondolat, az emberi szellem az igényekhez alkalmazkodva vagy bizonyos pszichológiai törvényszerűségnél fogva, mely ráun a régre s újat vél találni, ha a régít föleleveníti.

Ezt az elevenítést a lélek adja; az új inger új reménységgel indul neki az újra fölkapott iránynak. A gondolatirányzatok egyoldalúságában rejlő igazságok vagy hasznosságok mintegy lelepleződnek. A megszokottság feledéssé lett s egyre sűrűbb fátyollal borította be azokat; azután a fátyol szétszakad s a feledett irányzat megnyílik. Ez újságban s újításban, e föltámadásban az oroszlánrész a pszichológiai elemé, a haladó ember szellemi váltógazdaságáé, a hangolt léleké.

Az új világ, az új tudás, megfelelően hangolja az embert, s a világhangulat egy-egy kiválóságban teremt meg a gondolatok fölébredésének kellékeit, föltételeit... A filozófiában csak így lehet ébredés. Mert a filozófia az időszaki részleges világnéztek kivonata vagy inkább összképe. Az egyes tudományok munkálják s tökéletesítik a részleges világképet; a filozófus a részleges világképeket harmonikus összképpé, világszemléletté alakítja; az egyes tudományok nyújtotta adatokat összefoglaló szintézisben fölhasználja.

Szept. 21. A mi fölfogásunk, hogy Istent lehet fölismerni; a világ tanúskodik róla; 1) de azért sem írás, sem teológia nem mondja, hogy ez ismeret evidens vagy legvalószínűbb... Krisztussal is úgy vagyunk: hihetünk benne ésszerűen, okosan... 2) Ugyancsak, hogy higgyünk, nem elég az elv, hogy Isten az első igazság, mely nem csal... 3) a hihetőség motívumainak ismerete is olyan, hogy preambuluma az okos hitnek: tehát mindenütt kell tett, a mi tettünk, s ahhoz kegyelem. A mi teológiánkban az argumentumok inkább vezetők, eligazítók: *gli argumenti sono considerati come suggestioni e come guide, piuttosto che come prove; e gli sviluppi come incrementi spontanei e morali, non come risultati scientifici e convincenti di opinioni accettate.*” (Newman, *Lo sviluppo del dogma christiano*. 350)⁵⁶

Szept. 26. A lelket új erőnek tekintem, új kiindulása a hitnek, új motívumokat képes bevinni s beállítani a világba. Ő nemcsak észreveszi a bajt, a kint – belőle (benne) az ütközés nemcsak mint kín jelentkezik, hanem mint legyőzendő kín – a mulandóság kínzó öntudat, a

⁵⁶ „Az érveket úgy tekintik mint sugallatokat és mint vezetőket, nem pedig mint bizonyítékokat; és a fejlődéseket mint spontán és erkölcsi növekedéseket, nem pedig elfogadott nézetek tudományos és meggyőző eredményeit.” – A modernista viták idején a dogmafejlődés egyik központi téma volt. Prohászka olvasta (olaszul) Newmant, aki a múlt században már foglalkozott a kérdéssel; a századfordulón pedig Maurice Blondel, a cselekvésfilozófus igyekezett helyesen megvilágítani e problémát, többek között vitatkozva Le Roy-val is, aki Bergson mellett Blondel megfontolásait is közvetítette Prohászkanak. (Lásd Szabó: PÉ 92kk.)

gyarlóság stb. Másrészt pedig a harmóniák, az egység nagy törvénye kívánja, hogy itt is harmónia legyen, – hogy a fájdalom, a szenvedés, a bánatos emlékek sivító vagy zúgó disszonanciái ne álljanak fönn, hanem szintén a harmóniák törvénye szerint alakuljanak s alkalmazkodjanak, – kell, hogy megtalálják helyüket, – a ritmust. S ezt nem lehet másképp mint új kilátásokkal, új összefoglalásokkal, szintézisekkel tenni. A valóságból új erőknél kell előtörniök, – kell új magaslatoakra hágnunk s új kilátásokat nyitnunk.

S áttörések bennünk ugyancsak mutatkoznak; ilyenek: a megmaradás, azonosságunk az időben, – az összefoglalás, a kiemelkedés, hogy az atomizált más és más fölé kerülünk, – a kiindulás, hogy princípiumai vagyunk a cselekvésnek, – a fizikai egymásután s láncolat áttörése a morális törvény, az erény parancsaiban, például hogy a kellemetlenségek, szenvedések árán is kell ezt vagy azt akarnunk, amire nem a közvetlen lökések s állapotok s körülmények, hanem felsőbb tekintetek irányítanak.

Szept. 26. A halotthamvasztás elleni állásfoglalást nem a dogma, hanem az érzés vagyis inkább a dogmákból kisugárzó érzés inspirálja. A föltámadás derűje a sírok fölött; de nem is ez, hisz föltámadás tenger fölött is lesz; hanem a holttest szent volt, úgy nézett rá, hogy mi vár rá, – áhítatos, rejtelmes lélekkel tudta, hogy szétporlik, de ő maga nem akarta elrontani, hagyta a természetet, de maga nem gyorsította. – Ha csak korhadt hüvelyt látunk, ha csak rothadó valamit, akkor szabadulunk tőle; mire jó; teljesen leszolgált, lekopott; de ha a nagy rendeltetések kapcsolatban vannak; s ha ezek a sírok, koporsók, hamvak még viszonyban állnak nagy katasztrófákkal, akkor nem. Ha az aradi vértanúk sírjai kapcsolatban volnának a magyarság megdicsőülésével, vajon földúlnák-e?

Tehát itt érzések: ragaszkodók vagy elfordulók; ezek pogányok, azok keresztények voltak... (Newman. Lo sviluppo del dogma 419.)

Szept. 28. A paleontológiában prófétai alakokról van szó, oly típusokról, melyek több oly vonásnak s jellegnek együttes föllépését jelzik, melyek később különválnak a külön faji jellegeket alkotnak. Prófétai alakok annyiban, hogy a jövőbe, a jövőben előálló alakra utalnak; jelzik azt, ami lesz. E részben azután sejtelmesek... nem készek... De úgy látom, hogy ez a prófétai jelleg szinte általános, amennyire általános a fejlődés. Az egész élet a jövőbe van beleakasztva, a jelen előkészíti... a jövő nem kész; nemcsak az lesz, ami van s kell jönnie a jövőnek... Így látom azt a nagy geológiai korszakokon... ezt látom a kultúra korszakain... a tudás, a technika, vagyis az ember hatalmának, az ember alkotta világnak az arculatán... De megvan a prófétai típus az egyes embereken nagyon is. Mindenkiről igaz; „véleményed szerint mi lesz e gyermekből?” S nem a karrierre gondolok, hanem az egyéniségre. Nem tudni, mily nézetek, mily irányzatok... nem tudni, mily benyomásokból tevődik össze... mily eredővé egyesülnek az egyes indítások. A pszichológia lesz, fejlődik... s aki ezt tudja, az önmaga előtt is sejtelmes alak... s ez a sejtelem ki van öntve életére. Érzzi, hogy nem gondol mindent, mikor magára gondol... érzi, hogy a gondolat csak valamit mond, a lélek mélységeit, tartalmát nem adja, ...a világból is éppenhogy valamit... Méginkább érzi, hogy ez az öntudatlan nagy valóságból gerjedések, ingerek, érzések, hajlamok fakadnak, melyek ítéleteinkre hatnak, befolyásolják s más-más értékelést adnak. S jóllehet e részben az öntudat, a belátás, a reflexió vezethet; de minden nem kész, mert ez a mai reflexió nem lesz a holnapi, belátásomat is más ingredienciák tarkítják. Szóval az öntudat is jelzi, hogy az „én” más-más, némileg elváltozott tartalommal ébred önmagának tudatára. S nevezetesen az érzések fakadása szinte nincs hatalmunkban: vonzalmak s taszítások, gerjedések és apatiák, száraz és lelkes hangulatok váltakoznak...

Nem lehet tehát eléggé hangsúlyozni, hogy levőfélben... hogy az élet folyamat; hogy nem kész s hogy az öntudat is a világnézeti s az érzelmi tartalmat illetőleg nagy változatosságot, elváltozást mutathat: mindez azonban csak azt mutatja, hogy a lélek valósága, az ember világa, az a nagy valami, amiből öntudatunkra jut sok érzés, érzéklés, belátás, indulat, vágy és akarás, hogy az lefelé és fölfelé, önmagában mérhetlenül több, mint mennyi tudunkra jut, –

hogy annak a léleknek van öntudatlan valósága, mely (alapja és) forrászó feneke a gerjedelmeknek és hajlamoknak, – hogy az a valósága nem lép be egészen, nem olvad föl öntudattá, független az öntudattól, – hogy törvényei érvényesülnek, akár ismerem, akár nem; szóval, hogy az az én, az a tudatos valaki, az csak némi villanásokban megnyilatkozó emberi valóságnak csak némi megnyilatkozása, egy-két villanás belőle, melyet magában nem ismerek. E villanásokat fölfogom, ez az én lámpám s ezzel világítok magamra, lelkekre; melynek valójára, miségére csak e villanásokból következtetek. Az embernek, a szellemnek magára, mivoltára, sajátságaira, csak következtetnie lehet, hogy szellem-e, hogy halhatatlan-e? csak következtetésekből ismerjük föl, tehát csak absztrakciókon át, hogy mik vagyunk, szellem-e, halhatatlan, önarccunkat nem láthatjuk meg soha.

S lesz, ki e szerény tudástól elszontyorodik s inkább szkepszisre hajlik, de lesz, ki épp ebből mást hoz le, azt, hogy erre, ebben látja hivatva a prófétai jelleget, s sejti, melyet minden, tehát a lélek, az én is hord magán, a végtelennek nyomata. Épp ez az én reflexióm megsejteti velem, hogy ez a nagy, ismeretlen valóság nincs kimerítve ez apró öntudati villanásokkal, nincs megvilágítva... hogy mérhetlenül többet rejt... hogy mérhetlenül több valóság, mint ahogy öntudatba lép. Forrósodó feneke az életnek, melyből ugyancsak fakadhat több, szebb, amelytől gazdagabb s ha valóban élet a jellege, hát miféle életet fejthet ki... [...] miféle megnyilatkozásai, kitörései... Ha most is vannak bennük szentelt pillanatok, melyekben a lélek másképp, nemesebben, fölségesen mutatkozik... vannak megvilágításai, melyek bűvös fénybe állítanak... más világításban, [...] a létet, a főadatokat... ha vannak az entuziazmusnak, a rajongásnak, a hatalmi öntudatnak ünnepélyes fölemelkedései, mikor elhagyva az országutakat, hegyláncon járunk, ez mind az öntudatlan, ismeretlen feneketlen mélységből való. Ezt érezzük. A hipnotizmus, a telepatia, a szomnambulizmus is mily fokozásait mutatja az érzékenységnek; íme a lélek erre is képes. Ugyancsak bármily állást foglaljunk az okkultizmus magyarázatában is, a tüneményeket sokszor csak a lelki öntudat ritka bemutatkozásának vehetjük, melyek a fejlődés, a több élet lehetőségei elé állítanak s ezt kiemelik. Ide tartoznak James... A lélek tényleg érzi ezt; a pszichológia fenekén megvan ez öntudatlanság, melyből öntudat lesz s így nyilatkozik meg...

Az életnek mint a valóság némi, részleges bemutatkozásának alapján áll a hit a további életről... semen Dei [Isten magva] mag ez a (fenomenális öntudat) lét, vagyis inkább a létnek, a mostani öntudati tartalmaknak az alapja; most így ebben az öntudatban adja magát, ebben az ismeretben s érzésben, de más körülmények közt másképp adja magát, más megnyilatkozásai lesznek s azok öntudatunkban mint elválkozás jelentkeznek. Tehát ez öntudati tartalom, modicum quid, aliquid... nonudum apparuit quid erimus... [Valami kevés, még nem világos, mik leszünk; vö. 1Jn 3,2.]

Igaz, hogy erről fogalmunk nincs; de épp a lét, az élet (önmagában megközelíthetlen) nagy ismeretlen valósága, s e valóságnak aránytalan kicsi bemutatkozása, a lélekben fekvő, öntudatba nem lépő energiák megsejtése, a világ fejlődésének törvénye ugyancsak a prófétai alak jellegeit süti a létre s az ember előtt is megnyitja az elválkozás csodálatos távlatait.

Szept. 29. Istenbe belemélyeszteni tudatomat, elérni hozzá; mint ahogy a fizis [természet] a metafizikába van ágyazva: úgy a morálist tudatosan visszavezetni az örök, végtelen akaratra. Durchleuchten, auffrischen dadurch, es pulsire alles und bekomme ewige, göttliche Impulse... Göttliche Triebe und Brisen!⁵⁸ – Más egy eszmény felé (esztetice), más a valóság felé igazodni hitben...

A természet keretem, de perspektíváim azon túlra érnek s valahogy kinövök belőle, gravitálok ki. Megegyeztetni a kettőt = az erős természetet az ideális kilengéssel. Természet

⁵⁷ Néhány egészen apró beszúrás a kéziratban olvashatatlan.

⁵⁸ Általa átvilágítani, felfrissíteni. Minden lüktessen és kapjon örök, isteni impulzusokat, isteni ösztönöket és fuvallatokat.

tekintetében hasonló a törvény más természetekével = erő kifejtés. Én is mondhatom, hogy Istenhez közeledem, ha dolgozom az ember világában, másokkal kezelt fogva, emberiesen. De hát nemcsak természet vagyok, hanem én, összefoglaló, egységesítő, a világot őskóra és céljára visszavezető valaki s nekem közöm van hozzá, értelmi kapcsolat, tendenciám. Nemcsak láncszem vagyok, hanem olyan, aki kiemelkedik minden felé s keres nem közvetett, a fizikai hatók láncán végig előre vagy hátrafelé közvetített kapcsolatot, hanem közvetlent. S az van is, épp mert metafizikai ható az a nagy x s így nemcsak a lánc végén, hanem minden szemében érvényesül, hiszen ő ez mind valamiképp. S íme így jövök én közel hozzá; a létebben van, bennem van, sajátos kiadásban van, ez az ő gondolata, akarata, tette s a felfogásban megelevenedik minden. De hát magamon kívül jutok-e így; mikor ő csak az adottban van s amennyiben adott? nem jutok; magamban maradok, de annak az ének életerős, győzelmes alapokat, gyökereket, kapcsolatokat adtam. Senki sem bújhat ki magából, de ennek a magának mélységeiben s magaslataiban megtalálja a végtelent. – A metafizika is az én világom, az enyém, ahogy a fizist a metafizika, úgy az Isten engem jár át, – ahogy az a metafizika = fizika, úgy az Isten = én.

Valahogy igaz, három emeletes a lélek: lent a sárban az alap, följebb az érzelme otthona, meleg napsugaras szobája s fönt a szellemi régió. De ez a harmadik, úgy húzódik, úgy nyomul föl föl oszlopokon, íveken, tornyosuló magaslatokon a messziségbe, hogy elvész... A létünk ki van nyújtva, ki van húzva s úgy érezzük, hogy természetes, ami fönn van, az szép s kell fönt laknunk s kinéznünk s bár szeretjük az egész házat, de e ház világgá s végtelenné tágul. Mindenkinek csak talpalatnyi a földje, de fölfelé mint végtelenbe tágul s a mindenséget is fölszívó tölcser s ha ellentétbe jön elszalad a talpától, de azért a nagy, szellemi, több valóságért megteszi; vért ad eszméért, port napsugárért, talpalatnyi földet mindenségért.

Láncszem a lét, de föl tud emelkedni valamennyi láncon s végére ér s akkor kacag, hisz nem ott az Isten, nem az idők elején, nem a térnek szélén, hanem a létben; itt a mélység (Ursache), itt a magaslat (cél). A fizis = metafizika; isteni ez mind s a valóságos Isten itt van. Ki nem bújhatom magamból, természetem a keretem, de a természet telítve vele.

Szeret-e Isten? Atyám-e? A természet kemény, a munka törvény, a fejlődés harc; itt a szeretetből kevés, de följebb kell menni; a szellemi világban új kilátások nyílnak; jobban adja magát; többet vehetek belőle: fölényből, egyensúlyból, harmóniából, kitartásból, reményből, kiterjeszkedő aspirációból, győzelmes lehetek. Itt mint végtelen jót adja magát, örök életet, tökélyt, boldogságot... Följebb a hitben: bűnbocsánat, istenülés, örök élet... Ezek több javak, nagyobb szeretet... s részemről ráképesítés. Szeretete a léttel tart lépést, s léttökélyben adja magát.

Szept. 30. Az értelmi ismeret silányságát mutatja a nagy relativitás, hogy hogyan fogunk föl s értünk s hogyan meg nem értünk és félreértünk. Tudásunk minden terén, mi mások fogalmát, szisztémáit, művészetét, műveit, csak akkor értjük, ha szeretettel beletaláljuk magunkat abba, amit ők gondoltak, hogy átéljük valamiképp ezek történetét. Kívülről nem sokat látunk, talán csak ijesztőt. A metafizika legfőbb nehézsége onnan, hogy a mi kapcsolatunkat mértékéül vesszük minden tapasztalatnak s főleg, hogy nem tekintjük s nem ismerjük jól föl, hogy mennyire levőfélben, alakulófélben van. Szeretettel lehet csak érteni, – másba állva bele, magát vele azonosítva, lehet csak látni úgy, mint ő.⁵⁹

Nov. 26. A legjellemzőbb s legigazabb kifejezése a mi filozófiánknak az, hogy a valóság messze fölülmúlja a fogalmakat, – hogy ezek a fogalmak egyoldalúak s mikor elemelődnek s minden fogalom elemelődik, mert absztrakt, – el is változnak. Van sajátos fiziológiájuk, kapcsolatuk s ez a tárgyi rend fölött abban a fogalmi zárt társaságban érvényesül. Ez a zárt

⁵⁹ Prohászka jegyzete itt a bergsoni intuícióra emlékeztet. Vö. Szabó: PÉ 131 kk.

társaság azonban folytonos alkalmatlankodást szenved a valósággal érintkező élettől, a fölfödésektől, a konkrét alakulásoktól; ezek be-betörnek az olimpusi nyugalomba, – ezek nagy dongók, melyek átszakítják a pókhálókat, kifordítják a szisztémák nyugalmas kereveteit, melyeken elomlik a viláгурalomról álmodozó gondolat; nyaka közé suhantanak öméltóságának s regbe súgják a kegyelmes urat... Akik tehát könnyen végeztek, azok mind csalódnak. Csalódnak, kik a valót valamiféle filozófiává oldják föl, akár materializmus, akár dualizmus a neve; csalódnak, kik a vallást filozófiává, vagy a szellemet anyaggá vagy az anyagot szellemé változtatják, spottet seiner selbst und weiss nicht wie [önmagát gúnyolja, és nem tudja, hogyan]. Vagy aki a történelmet az abszolút eszme fejlődésévé. Minden filozofálás nem akarhat fogalmakat állítani a valóság helyébe, hanem csak eligazítani akarhat, hogy tájékozódjunk. – Aki azt mondja, hogy minden megismétlődik, divat és történelem, az is absztrakt fogalmakkal játszik, melyek nagyjában illenek, ahogy szakajtóval le lehet fogni a verebet s kanárit s ahogy „zene” jelent verklit s Beethoven játékot... Ahogy a mons sacer-en [szent hegyen] táborozó demokratákat egy kalap alá vehetni a német birodalmi szociáldemokrata körrel. Ahogy a modernizmusban Giordano Bruno irányzatának késői hajtását, postumus, elkésett kiadását lehet látni; ahogy a spanyol klerikalizmusról azt lehet mondani, hogy azzal már egy félszázad előbb tisztába jöttek Franciaországban s még előbb Hollandiában. De ezek oly általánosságok, hogy kifér rajtuk minden s nem marad meg semmi. Ellenkezőleg a valóság, az élet, a történelem sokkal több s más és más; ha vannak is fogalmak, melyek eligazítanak s megvilágítják nekünk a történelemet, ne zárkózzunk el bennük, azt gondolván, hogy ott van minden s ott értünk meg mindent, hanem kezünkkel fogódzkodva az ideák köteleibe, úszunk a valóság hullámain. A történelem is vonal, hullám, minden történelem s az individuum csak pont benne.

S úgy vagyunk definícióinkkal; mit akarunk definiálni, ha a tárgy, a valóság, az élet fölülmúlja a fogalmat. A fogalommal úgy járunk, mint Dániel sárkányával; az is magába vesz, fölszív valamit, amitől megpukkad s el nem bírja. A filozófia sokszor fölszívja a vallást, vagyis az emberi lelket föloldja tudásban, azzal azonosítja, fogalmakká lapítja, képekké vékonyítja s mikor így fölvette, akkor megpukkad tőle s a lélek kitör ismét vallásos érzésekben. A teóriák erősek lehetnek, de a valóság, tehát, az érzés, s a tény erősebb. A tudományon, a jogon, az intézményeken áttör az élet.

Dec. 6. Mi a valósággal az ismereten kívül is összeköttetésben vagyunk: érzés, cselekvés, tapasztalat által. Ezek a konkrétet fogják; az ismeret az absztrakt fogalmat. Azért más többféle valósági értéket kiemelhetünk omnis, qui facit, venit in lucem [mindenki, aki cselekszik, a világosságra jön; vö.: Jn 3,21]. Azért az érzés „fölvilágosító” ereje: az intuíció.⁶⁰

Dec. 26. Az eszmék az élettal, a valóval való kapcsolat miatt vannak. Ha ezt nem teszik, hamar elkopnak. Lehet, hogy az élet árja másfelé megy, akkor nem vonzó; lehet, hogy nem igaz eszmék ingatnak s cselekvésre ösztönöznek, azok aztán erejüket veszítik. Lehet tehát, hogy a valószerűnek nincs ereje s lehet, hogy a nem valószerűnek van. Az egyikét az idő kijavítja, a másikat leszereli.

⁶⁰ Az előző ismeretelméleti kérdésekkel kapcsolatban lásd Szabó: PÉ 131 kk.

1911

Jan. 10. Érezzük, hogy megújhodni kell s hogy új erőket belevinni a közéletbe. Új indítást vett az élet a technikai haladástól s annak nyomán a demokratikus rétegek emelkedésétől, de az egyoldalú emelkedés, mely az élet igényeit ki nem elégíti. Ahol az emelkedés történt, ott nem veszik észre, de az egész emelkedésen észrevenni, hogy nincs benne igazi haladás s hogy az egészen nem tud lendíteni. Fáradtak, unottak; nincs nagy cél s tartalom, nincs morális erő és lelkesülés. (Ginents [?], 1910. 19–20.)

Nekünk is kell demokratikusoknak lenni, új erőket onnan kiemelni (274.1) Nekünk is kell a gazdasági irány (274.3); de mi látjuk, hogy a fő a lélek; hogy az idegrendszere a társadalmi testnek a szellem, hogy annak kell fejlődnie, s hogy annak kifejlődését hordozza a civilizáció s viszont az fejleszti a civilizációt. Hogy az egészséges magva az életnek, tartalma (úgy mint a velő tartalma a csontnak) a lélek értékei: a kötelességérzet, az élet átalakítása jósággá.

Velő a csontba minden organizmusban kell, – jó idegrendszernek éltetnie kell az edényeket; szellemnek, léleknek, jóságnak, kötelességérzetnek kell lennie az emberben, annak a gyermekben, annak a fiúban, a férfióban. Ez az elem nélkülözhetetlen. A szövetét sem lehet megmásítani. Ők akarják megmásítani. Tudomány miatt, mert hogy nagyobb a látóköriük, – technika miatt; helytelen okoskodás: a velő ugyanaz!

Ez a csodálatos elem érintkezik a különböző irányzatokkal. Ez elem constans!

Jan. 17. Mentem Sárpentele felé a vasúti töltésen⁶¹, este volt; a nap már lealkonyodott, de karmin s bíborvörös színnel borította a látóhatárt, a palástja izzó fodrai még belevilágítottak a homályosodó tájba s ami tükrözni tudott, az tele volt karminszínnel, a jég tükre jobbra-balra a töltéstől, a vasúti sínek fényesre mángolt s az ember szeme és lelke s ezek a pírok mind az elvonult királynak vörös szemfödője, mert a nap is mikor meghal, píról szó magának szemfödőt⁶². A pápát is piros miseruhába öltöztetve terítik ki koporsójában. Azért is az a pír ott az alkonyodás egén nem örömmek színe; de hogy az is elhamvadás s az elvirágzás színe, haldokló, elhaló színek s egyre oltódnak; több több világosság alszik ki s az ember lelkét is hogy elbágyasztja ez a látvány, az alkony, hogy elnyújtja, vékonyra nyújtja, csupa vágy azután, ami elment, az erő után, a szépség után, a fény s dicsőség után, a lelkes élet s öröm után. Húzza a lelket, vékonyul, majdnem hogy szétszakad. S én elgondoltam, mi volna az, ha szaladnék a nap után, ha ez a bíbor sáv soha ki nem aludnék, ha lépést tarthatnék vele, mindig fognám, mindig *uszályosa* lehetnék; de akkor éreztem, hogy ez kín volna s ha kín, miért? nem nekünk való; ez a nap elénk jön, ébreszt, ... a nagy gondolatok bennünk erőkké akarnak válni... springende, blühende Kräfte [szökellő, virágzó erők]... hullám, mely emeljen s melybe úszunk... nekem kell kivilágosodnom tőle, nem pedig homályban úsznom... ösztönözzön tette, ne vonsozjon... mutassa meg a világot, a tettek mezejét, a problémát, ne őt nézzem, felém kell jönnie, hozzám, ha missziója van hozzám; így folyton elszalad tőlem; minek mennék utána, abban nincs köszönet, annak nincs értelme. Az erő után nem lehet

⁶¹ 1911. jan. 17.: „Mentem Sárpentele felé a vasúti töltésen...” – Ezt a költői jegyzetet, amely tökéletesen kifejezi Prohászka világszemléletét, szemben egy bizonyos dekadenciával (lásd Ady: „Én a halál rokona vagyok”), a fehérvári püspök – több stílusbeli változtatással és rövidítéssel, ill. bővítéssel – már közzétette „Az én napom” címmel az *Élet* 1911-i évfolyamában. Ott a kezdőmondat így szól: „A vasúti töltésen iparkodtam Sárpentele felé.” Schütz A. felvette az ÖM VIII. kötetébe (*Magasságok felé*) 117kk. – Vö. Sík S.: *Gárdonyi, Ady, Prohászka*, 360–361.

⁶² Csizsoltabb változatban (8,117): „...Ami tükrözni tudott, az mind fénylett, pirosan, bíborosan: a jég tükre jobbra-balra a töltéstől, a simára mángolt vasúti sínek, s az ember szeme, meg a lelke, meg amik még nem voltak befagyva, a sárréti tócsák, azok is fénylettek...”

szaladni, az megvan vagy nincs... annak felém kell jönnie; Isten felém jön, az élet erkölcsi nagy értékei, – a lélek világossága, a jóság és szépség... Ezek kelő napok...

Bágyadtság is; elhal a lelkünk a vágtyól, mikor így nézünk; ahogy azok a színek ott az égen, úgy a lélek erő, energikus érzései... mit szaladnék folytonos fáradságban, bágyadtságban. A fáradság miliójében, a fáradság tempójában... s szaladni? Az nagy fájdalom, azt nem győzzük. Nem nekünk való világ, a nyugalomra térő világ, ha mindenütt csak azt látnám, hogy az emberek hazatérnek a munkából, a kimerültség fiziognomiája az ember arculatán, mindenütt végeznek, zárnak, csuknak, ágyaznak, ásítanak, lefekszenek... Így az Óceánon, így Amerikában, a gyárak túlkölnek, a lámpák kigyúlnak, a madarak elnémulnak; így a vad West-en, így Kínában, a dalai láma hazájában... Csend, némaság! Nekünk friss, ruganyos lélek kell... (Csak a patakok lejtének, azok nincsenek alkonyban... A fák is; sejtjeik laboratóriumában most nem raktározna, nem zsákolna napsugárt.) Erő kell, *mely hullámait felém gördíti, mely emel, mely lendületté, gondolattá, érzéssé... mely gazdagít, lök, lüktet... szabad járása az eszményi, erkölcsi erőknek... fogékonyság, gördülékenység, befogadó képesség, készség, hogy végig hömpölyögjenek rajta, hogy kihúzzák, kigöngyölítsék, kiterítsék vonalaikat, domború-homorú tükörben kisimítsák felületeiket... hogy kidomborodjanak... hogy úgy tudjak elterülni, elhajolni, elsimulni, mint az óceán hullámai, mikor a spiritus, a szél vagyis hogy a lélek beléjük fekszik s megmozgatja, s alakítja őket...*

A reggel pszichológiájában az erő s élet árja vágat, sugárzik, hullámszik felém s emel, a gondolat, az érzés ilyenkor mint a hegyi patak, az energia lejt benne. Ezért hat úgy a lélekre a hegyi patak is, oly frissítőleg. Nem tudja az ember, hogy miért? a folytonos mozgás, a mindig új aktus, az ismeretlen bágyadtság miatt. A patak a lélek, a szellem analógiája; a szellemi is ilyen; most az agyvelőtől s idegektől nem teheti, de a belső természete az. Mikor nézem a patakot, mikor úgy vonz, úgy tetszik nekem, az azért van, mert az ő attitűdje rokon velem. Ez kell, így kell!

Elszegényedés, árvaság, elhagyatottság az... s így szaladjak folyton, ily lelkületben. Szegényen szaladni gazdag után, soha el nem érni... Elhagyatottan lelkem kincse után s soha vele nem egyesülni. Ez kín, ez betegség, örületbe visz kár az erőlködésért. *Annak a mienknek kell lennie, föl kell kínálkoznia, keblünkre emelnie, ölünkbe hullnia...* Mit csináljon a tengerpart, melytől a tenger elvonul, – a gazdagító hullám, mely kincseket gördített, most homokot hoz s azzal temet el; ha ásnának mélységet, azt is telehordaná: iszappá, – ha a csatornák karjaival nyúlkálnának utána, bűzös lagúnákká válnának... Istenem, nem lehet szaladnia a partnak az elvonuló tenger után, nem az öreg embernek az ifjúság után s én sem szaladhatok a letűnő nap után. Nem állítok föl elméleteket; az élet járásáról, a szellemi világ óceánjainak eleven áramairól; nem mondom a betegnek, légy egészséges, de a léleknek vannak mélységei, lüktetései, benne a titokzatos gazdagság... itt nincs elhagyottság... Isten jár itt...

S mikor így szaladnék, mindig azokat a színeket nézném s a világból semmit, azt csak fátyolosan, álmosan... nagy fátyolon járnék... De a nap nem azért van, hogy őt nézzük; az téves irány és betegsége a léleknek; az fordított, fonák eljárás; a világosság nem maga miatt van, az mást világít... az is csak medium, finom, csodálatos medium; az összebogozza a lelket mindennel... Az a nap ragyogó pók, fönn az égen, villámgyorsan szövő fényfonalakból hálóját, ezer lábával hogy dolgozik, hogy sző, minden sejtbe, minden tömecsbe, minden szélre, útra ráakasztja s azt teregeti lábaink elé, s azt teregeti ránk, azzal kikárpitoz mindent... azért, hogy tessék, lássék legyen szemed hozzá, láss, nézz; a mint az életinger idegeiket birizgálja, ráncigálja, lök, húz, ezer fényingerrel, hangingerrel, ezer vallásos, erkölcsi, esztétikai motívummal dolgozol, körülötted fénytengerben lebhullámokat gördít rád, életed

mélységeinek energiáit [... ?]⁶³, s lám ez mind a naptól van, attól, mely a világot besugározza, s mely a létnek fény- s színhálót szövő pókja... Ne kergesd a pókot, mikor elment, mikor nem szó neked mikor sötét minden, akkor már nincs közöd hozzá, azért hogy ingereljen s leakasztja a szememet magáról s oda fordítja a világra s azt mondaná: ugye hogy szép... no lám s van mindenféle szépség, de ahhoz szem kell s van a lelkednek is egy olyan kidudorodása, szenzóriuma s a szemedben egy olyan idegkiágazása, hanem hát hegyezd ki, élesítsd, feszítsd ki s légy áhítatos, ájtatos, imádkozó, misztikus néző s akkor látni fogsz...! Minél jobban látsz s többet látsz, s minél több tisztelettel telsz el e fölséges világ iránt s minél inkább érdeklődöl e fátyol iránt s hamiskásan el akarod lebbenteni; mesterkedel, hogy az arcot is lássad, a létet; annál jobban becsülöd a fátylát is s tiszteled a fátyol alatt rejtőzöt s szeretetre gyullad ki a szíved, mert úgy érzed, hogy közöd van hozzá, ő magához vonz és csatol.

Íme mily lelki vonatkozásban állunk a fényvel s ezek a vonatkozások hogy világítják, meg, hogy tárják föl lelkünk pszichológiáját a psziché értelmét s természetét. Igazán itt az alkony is világít, az világítja belém, hogy nekem a felkelő nap, az életerő energiái kellenek, az élet kell, s nem a haldoklás, azt ne kergessem, azt kergetni is annyi, mint megfagyni.

Ha utána mennék s a fényt imádvá, azt mindenáron megszerezni s bírni akarnám, kihúzna a világból, a valóságból; a fény s a világosság szomja kiűzne a társadalomból... látok sokakat így indulni: anarchistákat s vértanúkat... szaladnék, akkor kiszakadnék abból a világból, mely miatt ő ott fön jár az égen; azért jár ott fön, hogy úr lesz s benn maradjak s ki ne menjek semmiféle eszményért, semmiféle nagy gondolatért ne felejtsem el az élet való problémáit s kötelességeit.

Vannak az isteni fényszomjnak aszkétái, kik így indulnak. Mi a bajuk? Nem szabadna szakítaniok, nem szabadna kiszabadulniok a reális okosság s életbölcesség talajáról; hinniök kell a fölkelő napban, az invictus sol-ban. De sok nem tehet róla, fut utána... mégis szebb, mint nem vágyódni, nem menni. Kell az eszményt szeretni, kell folyton feléje iparkodni, de *kell az eszmény vágyába is fegyelem, mely a mértéket kiméri s a lehetőségek korlátjai közé szorít...* Nem szabad elvesznünk a végtelenben, a vágyban... Nem szabad tagadnunk s felejtenünk mindent, ami van, azért aminek kellene lenni. Nekünk itt élnünk kell, s az eszményt alkalmazzunk. Nem akadémiai tradíciók, hanem az élet folytonossága, újraátgondolás és alkalmazás.

Úgy szaladnak eszmények után, hogy kiszakadjanak a világból, például mint Tolsztoj, aki a tökéletes harmónia után a bizonytalanba szaladt, azt se tudta, hová; hanem dolgozzunk a harmónia megteremtésén s higgyük el, hogy az eszmény fölöttünk álló hatalom, mely elsötétül s kigyullad, de mindenütt jelen van s gondoskodjunk, hogy lélek legyen hozzá, hogy azt érvényesítsük.

Lázféle gyötört, kihúzott, elnyújtott; a láz, hogy menjek utána. Ily láz gyötör... Fáj; érezzük, hogy mi nekünk ez a nap – hogy mennyire élünk belőle s ez jó ismeret; de nem szabad gondolnunk, hogy elhagy, – hogy égbe, sötétbe borulunk; csak azért megy el, hogy jobban essék nekünk. Tarló az éj, pihen a lélek, az élet tarló, erőt gyűjt s várja napját. Nem lehetünk nap nélkül, centrum, világosság, vezető, tartalmat adó, kitöltő erő, lefogó eszmény nélkül.

De attól nem kell búcsúzni; nem kell azt kergetni; be vagyunk kapcsolva.

Jan. 21. A hegyi patak útjának minden pontján mozgásban, vonalakban, lendületben, hullámban, pezsgésben váltja ki azt az erőt, mely a part köveiben, az álmodó fényükben is hatalom, de nincs akcióban kiváltva. Életünk inkább folyam s áram, mint kőzet s álmodó erdő s nekünk igényünk is van az akcióra s mint kint érezzük, ha merevek vagyunk. Ez lesz az

⁶³ Az apróbetűs beszúrásból két szó olvashatatlan.

öntudat élete, mozgása, izgalma, lendülete... a pihenő erők ébredése... ingerek kiváltása... érezni, hogy megyünk, hogy vonz... hogy az élet hajt, lüktet csakis az értékek öntudatunkra hozása által. Hogy ki van töltve életünk; a jelen perc, a jelen helyzet jóságával, – mi itt és most a teljes jóságot kibontjuk magunkban... A lélek jelen tudata ki van töltve jóakarattal, lelkeséggel... íme ez fakad, ez mozgás, ez a mélység fakadása, a fölség leáramlása... A jólelket itt és most állítom be, az egészet... tovább lejt a patak is, de szépsége s elevensége az és most kihúzott vonalaktól, a lendülettől függ; ő aktuális, nekem is itt és most kell az életet vennem, megfognom egészen, a percben, a helyzetben adni s bírni az egészet... Tehát aktualitás és jelenvalóság... jelen élet.

Mi az a jóság? a gravitációja a léleknek Istenbe... ő húz minden percben... itt is... a nagy gravitáció kifejlik... A jelen élet, minden perc szépségbe kíván öltözni, kíván; értsem meg.

Szebbé tenni, tartalmassá; tehát ingerekkel dolgoznak, aktualitást, mozgást... Az élet folyása szolgál vele; az ember keresi a képzelet, az irodalom, a kifejezés hatásával. Több ingert, a több aktus miatt s az aktusokkal tartalmat adni a tudatnak. Mértéktelenül teszik, a lélek, a szeretet rovására, például ott, ahol a test szeretetét élesztik, csak a formát: meglesz a formák ingere, de ne lepje el a lelkit... Van szépség, harmónia, van a vonalak folyása, varázsa, játéka, álló s nem folyó harmóniája... Ha csak a testit élesztem s mindenféle savval s aljjal dolgozom körülötte, inkább emészték erőt s életet, mint fejleszték. Nem pásztortűz ez, hanem kohózat... mesterséges vegyületek hevülete... nem az alkony színjátéka, hanem látomások, melyeket szemidegem mechanikus bolygatása által látok... Ha virágot savval, aljakkal kezelünk, hogy bűvös színekben gyúljon ki kelyhe... ha az idegeket, a szöveteket szétmálásig, szétfoszlásig letapogatjuk, lekopogtatjuk..., ha az erős reakciók a folytonos képzeleti vizsketegekben kiadják erejüket, mind olyan lassú égés, mely csupa füst s elhamvadás, de láng nincs rajta.

Ez a raffináltság, mely erőtlenséggé válik... a tűt úgy hegyezik, hogy eltörik, a borotvát úgy fenik, hogy a hajszáltól kicsorbul, a fonalat úgy finomítják, hogy a lehelet szétszakítja. Az ilyen emberek mint a repedt fazekak, kiszivárogoz erejük, erotikus folyásuk van, vérfolyásuk... s éppen arra nem képesek, amire folyton vágnak. Kihasznált, kizsarolt földek, melyek azonban gazban, üres kalászkok, csíráképtelen magra erőtlen gombatermelésben adták ki erejüket.

Folytonos gőzölgése, párolgása az új életerőnek s az egyesülés vágyának, amely ki nem elégít egy félt sem, mely a nem egyesülésben adja ki erejét... képzelet s nem bírás... eunuchok üres éldelgése... Nem valóság; képzelet. Dekadens, nem igaz irányítása a fantáziának. Minden fantázia is csak irányít, csak kapcsol a valóval, ez elkapcsol s gyöngít... ez nem termékenyít. Ez nem folyam, mely a vizeket a tengerbe lejt, ahonnan jöttek, mint eső s hó; hanem szárító szél, mely kiapaszt forrást, nem ad harmatot, vad tóvá változtatja a patak öntözte völgyet. Ah ezek a kábító, száraz szelek, a pusztá leheletei.

Jan. 29. Naiv az, ami nascitur [születik]; ami a lélek adata, a léleknek valóságából, abból a megközelíthetetlen konkrétból való. Azt nem csináljuk, azt nem gondoljuk, azt nem tervezzük; az nem az absztrakcióból való, hanem az öntudatlan alapból. Mint ahogy a rügy, a gyermek; nem a mi érdemünk. Ami naiv a szó nemes értelmében, az lelki... meleg... közvetlen... a forma korlátoltságával s bájával s a forma az öntudatlan fundusból való... Ami naiv, az springend [szökellő], friss, nem az észhez van címezve, neki nincs ahhoz köze; ő a konkrét világból való... Nem bizonyít, nem cáfol; nem oldoz problémákat, hanem adja magát... Az ibolya naiv, a csillag az égen naiv, vagyis ha úgy nézem ezt a valamicskét s a lelkelem megérzi a maga ibolyaságát s csillagsugárságát, – hát naiv nekem. – Mikor a természettel összefolyom, mikor az idegenszerűség benyomását a mély összeköttetések közvetlen érzete váltja föl, mikor úgy egynek, nem magaménak, magaménak csak kis részben, tudniillik öntudatomban, nem magaménak pedig sokban, az egész nagy ismeretlen valóban érzem magam, akkor naiv vagyok. Mennyi naivság, amennyi érzésben, vágyban,

formában, magát adásban megnyilatkozó nagy valóság. Ez a lélek nagy naiv alap, ein kühler Grund, ein blumenreich umflorter Grund [hűvös alap, virágpompás alap]... az a tulajdonképpeni termékenység s erő... minden költészet, művészet, minden érzés s vágy onnan, aus dem tiefen Grund [a mély alapból]; s onnan nem lehet fogalmakkal meregetni; nincs oda út és híd, az megközelíthetetlen, de magát adó mélység. A rügybe sem lehet bejutni, hanem kinn kell várni, míg fakad, a kérgen kívül kell várni! Ez a naiv alap különböző; tehetségekről beszélnek; hát igen, az ibolya más tehetség, mint a tölgy s a pálma más, mint a kankalin; de szuverén adatok, a mélység adatai... S az egyik ember más, de naivnak kellene lennie, naivnak, születőnek, fakadónak, melegnek, közvetlennek a valóság fakadásának... Az is igaz, hogy az alapnak a fakadásoknak temperatúrájába kell jutnia; kell idejét s körülményeit megvárnia... mert a szemétdombnak naivsága a nadragulya s a műveletlen földnek a paréj; mozog, indul, adja magát; de a benne rejlő jobbnak kell kifejeződnie, kell a lelket művelni, – de a művelés nem változtat a nagy tényen, hogy a valóságos alap, a termékenység energiái, az, ami fakad és alakul, az adat, azt nem szabad elnyomni, ignorálni vagy elhanyagolni. Különös művelés volna, mely a földet tönkre tenné, – különös kertészet, mely a magot elfojtaná! Naivnak, fakadónak kell lennie minden léleknek s a műveltségből csak annyit fogadjon be, amennyi a lelket kiemeli; ne annyit, amennyi elfojtaná... Legyen meg a lélek naivsága; minél többet tud, annál jobban értse, hogy nem a tudás teszi, hanem az csak eszköze az életnek, mint a kapa viszonylik a burgonyához s a kukoricához, mint az eke a kalászhoz: úgy a tudás a léthez. Nézzen úgy tudományára, mint a kukoricacsó nézne a kapára. Istenem, már csak nem gondolná a kukoricaszár, hogy ez a kapa ő, vagy a kapa miatt van ő, hogy a kapa több, mint ő. Az perverz irányzat volna a kukoricaszárban, s bizonyára tönkremenne tőle, degradálná magát, mert már csak nem lesz kukoricaszár, mely fölcsapván filozófnak a kukoricaföldön ily hereziseket tanítana. A kukoricaszár naiv hatalom, sokat köszön a kapának, de azért a kapa csak azokat az alvó, rejlő energiákat segíti, hogy ébredjenek, tehát a naivságot segíti. Segítse a tudomány is a naivságot, segítse a lelket, hogy adja magát, hogy alakuljon, fejlődjék, hogy több, szebb legyen, – hogy többet fakadjon, tehát hogy naivabb legyen!

Erkölcstannak, műveltségnek is azt kell szolgálnia, a lélekfakadást. Az erkölcs a jóság, ez tisztára lelkeség; ez a léleknek oly terméke, mint az alma, a körte, a barack, az alma- körte- s barackfának, nincs fa nélkül gyümölcs; nincs a nagy természetben egy szemernyi jóság lélek nélkül. Tehát jóság, lélekfakadás, még pedig a jó, nemes akaratnak fakadása; öntudatos s nem öntudatlan, tehát a lélek megnyilatkozása jóságban s szeretetben, hűségben... s naiv, mert adja magát, s naiv, mert beleszökik a világba s nem viszonylik s nem veszi arányait s mértékeit környezetéből... nem lenyomat... adat. Úgy belenő, úgy beletáncol... mint a gyermek mosolya.

Minden, ami naiv, szuverén; nem mondhatom, hogy fölséges, hanem hogy eredeti, nem lökték, nem faragták, ember nem alkotta, olyan mint a forrás, mint a hegyi patak. Mikor még malomkerék alatt sem bujdosott; olyan mint a sas, a sólyom, mikor még nem látott embert s rajta ruhát, – menházat, hanem csak sziklát, erdőt, s ami ily eredeti és friss, az természetesen erős is lesz, mert eredeti s erős meg ér meg vér, az mind valahogyan egy; hisz minden erő voltaképp eredeti; nem lehet hozzá adni, nem lehet erőt teremteni; az erő eredeti, az megvan, csak összetenni, összeadni lehet. Tehát az erős eredeti s az eredeti erős s csak a fejlődés és haladás irányában foglaljon helyet s akkor győzelmes is lesz. Van eredeti s naiv szépség... van eredeti naiv jóság, de mivel a szépség inkább forma s a jóság inkább tartalom, vagyis mivel a lélekben az arculat is típust inkább a tartalomtól kap, azért a legszebb naivság a jóság.

Das neue Jahrhundert 1911. n.3. (27.1.)

Ennek is sokféle faja lehet. Lehet a támadó, hódító, ellentálló erő (Mitra Dienst) vagy lehet krisztusi...

A naiv misztikus is; nem érti meg magát; azaz hogy ha filozóf is, akkor tézise is, hogy nem érti magát, ha pedig nem filozóf, akkor csak tényleg nem érti meg magát.⁶⁴ Nem érti; ez nem az ő aktusa az értés; azt mondhatná: az más: a fülemüle énekének semmi köze a repüléshez, az ének nem a szárny, az más! Hányszor kell azt mondani, hogy az más, más – folyton más s mily nagy a kísértés, hogy abba akar sodorni, hogy az = másik; hogy értjük s értéssel végeztünk vele. Nem értjük, s ha értettünk is valamit róla, azzal nem változtathattunk rajta, azzal nem teremtettünk semmit... S mit értünk? Látjuk, hogy fakad, hogy van, hogy fakadó valóság; csak annyira vagyok, mint az ember a forrás előtt; nem is ez ért valamit, hanem mint az ősember a fakadó barackfa előtt: amit gondol és ért, csak szimbólum, fogalmi csak az adatnak némi lenyomatai... S így mindig misztikusokul állunk, gondolatunk homályba vész! Folyton mélységek, megközelíthetetlen mélységek nyiladnak... Mint a gyermek, ujjával tipegeti a sziklát, melyből a forrás fakad... Nem is néz a mélybe, de ha néz, nem lát, s nem a látástól függ, sőt a nem látással összefügg, úgy érve, hogy nem a látás a tényező; mert azt nem kinézni, azt nem meglátni kell, hogy legyen; azt nem megtanulni kell. *Az más úton jár s nem a tudás útjain. A lélek mély alap s adja magát, mint érzés alakban (szépség) jóságban ölt formát... öltözködik... alakul... A mély alap s adja magát mint vágy, mint tendencia, kitölti magát jósággal... telik.*

A naivság a hitben mint egyszerűség s közvetlenség jelentkezik, mely belülről hajt ki s nem gondol a sokféle tannal, kerettel, filozófiai-teológiai szisztémákkal... azok pókhálók és száraz, élettelen gondolatfonatok s borzasztó egy szoba, hol sűrű százados pókhálókkal van befüggesztve ablak, teleaggatva fal és szöglet; pókhálók lógnak kötél gyanánt, pókhálók lengnek ívben, indák gyanánt, pókháló csap szembe, szemébe, pókhálót visz a lélegzet az ember orrába; pókhálót nyelünk, köpünk, pókhálót törünk le magunkról; pókhálós a padló, nesztelen a lépés; pókhálós a levegő; mert bele ide levegőt, kinyitni ajtót ablakot, északi szelet bele és söprűt a kézbe s neki... ne ezt a poros fáradt levegőt szívni... hát így érzem magam, mikor a lelkem bizalma ébred... Vallásosság csak közvetlen lehet, annak fakadnia kell... Isten a napsugár s a lélek a fája... s fakad. – Kell művelődés, eszmélődés... de csak a nemesítésért... Nem mondhatom, hogy mennyire tele vagyunk ezzel a teológiai pókhálózatokkal, fuldoklunk; egy gondolatunk nincs; mindenütt kész kaptafa; jaj, száraz fa!

A naivság egyszerűség, kielégít, fölszabadít... Törmelék alól ki; az egyszerűség forrása az érzés...!

A naivság egyedi, szubjektív: szükségképpen; de a nemesen egyedi, nem lázad a szociális ellen.

A naivság erő pl. az Isteni kapcsolatok tudata, a fölszabadulás, a fölény tudata, a tiszta, derült, bízó tekintet, egy darab friss ág a fizika világában, új hajtás, – a mély összeköttetések érzete az a lélek gyökérzete s abból indul ki a szépség s lelkiség lüktetése... erős lüktetések... Jól orientált lüktetések. Mert hát lehetnek itt is helytelen, vérszegény, gyöngye, életképtelen hajtások... Lehet falsche Liebe... wahre Liebe [hamis szeretet, igazi szeretet]... Kell a fát nemesíteni... A nagy irányításokból nem szabad kivenni!

Jan. 31. Búcsújáró helyen sok mankó lógott... száraz fa, forma; nem láb, nem élet, nem hajlékony, nem ruganyos, hanem segíti a gyöngye lábat... A mankó nem való, hogy láb legyen belőle; az túl van azon; *száraz forma* (száraz formák – szisztémák). Az ember mankót azért hordoz, hogy megszabaduljon tőle, hogy ne szoruljon rá, – hogy a mit a mechanizmus ad, az az életeréből fakadjon. A szisztémák arra valók, hogy erős életre segítsenek; csak mankók a

⁶⁴ Prohászka itt olyan gondolatokat jegyez le, amelyeket székfoglalójában bővebben kifejtett (ismeretelméleti szempontból). Egzisztenciális, misztikus megismerést, látást sürget, ami különbözik a fogalmi, elvont ismerettől. Mindig a hegyipatak, a szökellő erő, a fakadás dinamikus képe tér vissza, ami egyrészt a bergsoni életlendületre (*élan vital*) utal, másrészt az akciót, a cselekvést hangsúlyozza: ez blondeli hatás. Vö. Szabó F.: PÉ 131kk, 144kk.

cselekvéssel szemben, vagyis eszközök; míg absztraktak, addig külsők, s míg *gondolatok közt járunk* s azokkal bíbelődünk, addig mankókon döcögünk; mikor a gondolatot fölszívjuk, akkor a mankót fölszívtuk...

Mankókamra s mankókamrából való kidöcögés s mankókamrába való visszadöcögés... s gondolta, hogy szent. Lakott ily csodahelyen... s a népek csodálták... Jöttek a nagy mankós emberek, hatalmas mankókkal s letették s azt mondták: ki akar híres ember lenni, az fogjon egyet s lett sok híres ember s azok jártak mankóikon. Pedig az igazi szent hely, hogy az ember ott hagyja a mankót, mások gondolatait s él!

De hát megvetni a mankót? dehogya; nem ragaszkodni hozzá, nem ütni el vele az életet...

Volt egy mankós ember s annak fia; a fiúnak sok öröme s az apa verte a mankóval s elnyomorította, neki is mankó kellett. A fiú a mankókat igazította, kritizálta, egyenesítgette, jobbakat gondolt ki; rátámadtak s elnyomorították, neki is mankó kellett, azután szabadulni kívánt, s mindenütt mankókat kínáltak neki, végre eljött egy szent helyre s ott felakaszthatta a mankót. Azért szent hely, mert a) jó, vigyázz, ne légy mankós; élj erősen. Csak ne mankóval! Úgy buzdít az élet teljére, a sok szép színnel, az árnyas bükkal, a fakadó forrással ... szent kút, szent hely, szent fa s azok a csúnya fák (mankók) mily ellentétben s azok a viaszlábak a fürge erős lábakkal s azok a viasz-borjak a legelésző, csilingelő fö-le járó, mászó borjakkal, – mennyi vonal egy ilyen árkon, horpadáson legelésző, mind a négy lábát négy különböző színvonalon fekvő hanton, az a csontok, az izmok, az edények; b) mert szabadít a mankótól!

Van, aki a mankókat úgy gyűlöli, hogy a lábakat is elvágja (aki a gondolatot mint ismeretet tagadja), kell láb... vagy aki a járást kifogásolja, tehát a földet, melyen járunk, a gravitációt, az egyensúly képletet: ezeket sem lehet megérteni; de biztos, hogy a lét valóság, tehát el kell igazodni s nem a világot tagadni, vagy rossznak tartani; ördög hálójának, alávaló ingernek (budhizmus, nesztoriánizmus). Ez mind arra való, hogy legyenek; ettől nem akarok megváltatni! Élettől nincs megváltás; azt halálnak hívják...! (Die Lehre von der stellvertretenden Genugtung. Christi, Staab, 260.)⁶⁵

Vannak, akik válogatnak a mankók közt (szent helyre nem azért jövünk), akik csak azt keresik, hogy mit gondoltak mások s nem örülnek a gondolatfakadásnak magukban. Pedig az az Isten csupa a fakadás, életindítás, lélekoltás és inger, izgalom és indítás, actus purus; ahol nincs mit ingerelni, mert minden mozgásban s nincs mit pótolni, mert semmi sem adható hozzá... az az örök, kitöltött élet... az a szépséggel s erővel telítettség... ha volna harmónia, mely telítve van, nem lehetne több s nem olvadhatna át másba... s ha volna test formával telítve, hogy a hasonló s a más mind kevesebb volna... Hát ez a vidék, ahogy úgy telítve színnel s befuttatva fényvel s a vetés aránya, s a bükkerdő zölde; a lankás partok, s az sok lila s a pipacsok pírja, de mind oldatban, éteri diluciókban s azok a bodrozatok, bóbíták, szögek, kopják, fodrok, erdők, amiket tele vonnak az árkok sötétlő árnyalatai s azok a homályok a bokrok körül... azok a haragos zöld bodrozatok... színezalok... s ez mind lélekkel átítatva, kigyulladó érzésekkel, melyek nem fénybe gyulladnak, hanem mindenféle színbe, érzelmi kolorátokba... ez a sok játék, ez a színjáték, ez az amfiteatruma a nap sugarainak s ezek a fényes kopják hogy villannak, hogy cikáznak, itt egy egész vágató fényes kopjás vitéz neki s törik a lándzsa s máris törik, mennyi szilánk lesz belőle, vértéken, pajzsokon, szemeken, cseppeken, arcokon, virágokon, vele szemben minden fűszál, minden faszál, minden levél rajzvonal s az a sok pajzs leválik, s rátámad s hogy törik s porzik, ahogy fénytörik, ahogy színporzik s nagy csata s vér folyik, kék vér... ibolya vér... s azzal van beöntve, de halványan,

⁶⁵ Prohászka a későbbiekben is hivatkozik Staab értekezésére, amely Krisztus helyettesítő elégtételéről szól: Dr. theol. Karl Staab: *Die lehre von der stellvertretenden Genugtung Christi*, historisch-kritisch dagestellt, Paderborn, 1908. A könyvet megtaláltam Prohászka könyvei között. A 260. oldalon a büntől való megváltásról van szó.

leheletszerűen, mert a vér itt oly híg, mint a lehelet... s aki ezt hallaná az ütéseket, a töréseket, akinek fájna a fénytörés... nekünk pedig nem fáj, mert nem halljuk s mert szépségbe öltözik.

Nékem ez a főszabályom: mankó a gondolata másnak; a tudomány mankók háza, tára s válogatnak mankók közt...; míg magamat hozzá vagy ráakasztom, mankón járok... lábbá kell lennie, enyémmé s mikor enyém? ha élek belőle, ha élni segít... ha elvisz, – ha nem gyökeresít meg, ha nem állok meg tőle. De íme, hány mankó a gondolatok közt, megállunk tőlük. – Attól sem szabad megállni, hogy nem tudom, mi a föld, milyen mély, milyen erős; elég tudni, hogy lábunk termett, tehát hogy a föld elbír... Az én szent helyem, hol mankómat hagyom...! Teológiát, spekulációt s hol a szívem fakad...!

Baj volna, ha a lábam is mankó volna, ha nem volna enyém, ha külön élete volna, ha magáért volna, ha nem az életet segítené... ha a földtől való függéseit kezelné főcéljának s ha nem akarna indulni, mielőtt tisztába nem jönne, ha az egyensúly képletei érdekelnék, szóval ha nem élne! S hogyan helyezkedem be? a boldogságba, lelki békébe, a korrektségbe, a világfölénybe... hogyan adom át magamat Istennek! Ezt mind tanultam s elfogadtam s lábammá tettem, most már előre; mikor átélem, akkor az enyém. S hogyan lesz? Hát az élet jár körülöttem s ingereivel hat reám, mint a napsugár a magasból, csodálatosan ömlik. S a lelkem fogékony lesz számára, ez is az isteni benne, úgy meglágyul főleg a végtelenségtől, a közelségtől, a fölségtől (ettől a szakadékos, misztikus örvényes, mély völgyes, égbetörő csúcsos világszemlélettől, nem a szemlélettől, hanem az azonosságtól vele; a lelkem ilyen) s a bűntől, a sötét árnyékoktól s a szenvedéstől s azután az ezeket harmóniába foglaló kifakadó győzelmes érzéstől, hogy az ember megfogja Istent. Ez illuminatio [megvilágosodás]! De milyen! Az erő ilyenkor vonz, elragad mint pozdorját a szélvész, mint pókhálót a kohó lángja s érzem, hogy tisztít, megbocsát...!

Mankó a bánat, ha múltba néz, abba, amit tettem, ha a zátonyon ülök s sírok; el tehát, a szebb életet szolgálja, nem mankó, nem láb, hogy maradjon s dobogjon, hanem hogy lépjen s vigyen föl! Renovatio, regeneratio! [Megújulás, újjászületés!]

Tehát ide vigyen; a gondolat mankó, mely a szebb életre nem visz. S akkor érzem, tudom, hogy más vagyok. Ez az igazi fölszabadulás. A mankó nemcsak a gondolat, de minden megmaradás az alacsonyban, csupa mankó. Mikor más lettem s jobb lettem, akkor akasztom le magamról a mankót s ez folytonos folyamat! Hát bizony mankón járunk, de a jobbnak tudata s győzelme, a mi reakciónk minden mankózás ellen. Inkább elv és törekvés, mint céltérés. Ez is akció sine fine! Ez élet; élet csak ilyen lehet. Legyen, amen. (Staab, 263.1.)⁶⁶

Febr. 2. A naivság gondolatlanság, az absztrakt elmélyedés halaványulása, vékonyulása, páraszerűsége, kísértetiessége nélkül. A naivság a valóság gondolatlan adata; van mélység alatta, van csodavilág, maga is a mélységből s a csodavilágból való, de úgy jön, úgy bújik ki reflexió nélkül... Igazán úgy látszik, hogy a konkrétság s az alakítás, a valóság kinyilvánítás s mélység sejtelve nélkül, s elemzés s betekintés, reflexió, visszatérés, önmagára való reflexió, kérdőzés nélkül. – A mi életünk oly érthetlen, a gondolatok is csak bimbózások, csak vérszerkenések; nos aki adja magát s formásan adja, aki ezt az érthetetlen, megvonaloizhatatlan valóságot a maga sajátosságában, fakadásaiban, vetületeiben adja, az a naivot bírja. A szironták aranytálcája s a cinege ezüst csengésű sipogása s az embernek a való, a több való, a bízó való irányában való megnyilatkozása = naivság. Studiere mir, du kommst nicht weit [Tanulhatsz kedvedre, nem jutsz sokra] ... a patak hullámfodra nekem annyi, mint a gondolat... De belőlem, kell jönnie, enyémnek kell lennie; nem rámszoktatottnak, rámgyalultnak.

Febr. 3. A naiv a léleknek gyermetsége. Például tisztelni a nagyot azzal a jelleggel, hogy messze fölöttünk áll; korlátoltságunk közvetlen megnyilatkozása; a valaminek, a

⁶⁶ Staab itt a 263. oldalon a kegyelmi megvilágosodásról beszél, éspedig a bűnbánat kapcsán.

végesnek spontán megnyilatkozása. Amit kinézek emberi korlátoltsággal Istenről, keresztről, világról, emberről s amit érzek biztatót, összetartót. – Voltaképp az ember mindig naiv gondolkozván Istenről, végtelenről, – mindig szimbolizál, ha tudja, hogy ez mind kell s ő ebben örökké korlátolt, valaki... *A színek is naivságok*; nem szabad ezen megütközni, fölütödni...

Naiv a őseMBER gondolata, hogy Isten tűz, vagy állat; a szeme úgy volt beállítva... Íme gyermeki nézetek (*Religion und Ethos*. Scherer. 16.1.) A vadember naiv nézetei...; de ő nem tudja, hogy naiv! Tehát relatív valami a naivság, máshoz viszonyul tudniillik, aki nem naiv. – De az ember önmagát s életét s tudását ily fazekas babrálásnak nézheti... íme nézi a naiv embert. – *Az Istennek alakjai naivságok*.

Febr. 4. ⁶⁷ „Unter Mythos versteht Wundt die unmittelbare durch die Objektivierung der eigenen Gemütsbewegungen entstehende Weltanschauung des Menschen samt ihren dichterischen Umgestaltungen und Überlebnissen.” Hát nincs ez mindenkor?!

Wir sind alle religiös... Wir stehen ja im All, in Verknüpfungen, im Lebensstrom... es quillt auf in unserem Bewußtsein; es kann nicht anders... Wir fühlen's... Wir müssen's fühlen... es steigt in unser Bewußtsein... Es ist die Vibration einer unendlichen Verkettung...

Was ist's? Ist's Fühlen, Denken, Wollen? Es ist menschliches Bewußtsein, also alles Drei! Nicht nur Fühlen... Auf die Frage, ob die Religion Sache des Gefühls oder des Denkens oder des Willens sei; es sollte diese Frage heutzutage überhaupt gar nicht mehr gestellt werden, da ja alle Bücher darüber einig sind, dass diese drei seelischen Funktionen und Zustände nicht so voneinander trennbar sind, dass bald nur das eine, bald nur das andere [?]; wir mögen sie wohl logisch unterscheiden, aber in der Wirklichkeit sind sie nie geschieden,

⁶⁷ A febr. 4-i jegyzet, német kivonat Scherer *Religion und Ethos* című dolgozatából. Itt adom meg magyar fordítását. – „Mítoszon Wundt az embernek azt a világnézetét érti, amely a saját érzelmi megindulásainak közvetlen objektivációi által keletkezik, költői alakváltozással és továbbéléssel... Valamennyien vallásosak vagyunk. Hiszen a mindenségben állunk, a kapcsolatokban, az életáramlásokban... felbuzog öntudatunkban; nem tehet másképp... Érezzük... Kell éreznünk azt... felmerül öntudatunkban. Egy vég nélküli láncolat remegése. Mi ez? Érzés, gondolkodás, akarás? Emberi öntudat, tehát mind a három! Nem csupán érzés... Felmerül a kérdés, hogy vajon a vallás érzés vagy gondolkodás vagy akarás dolga-e; ezt a kérdést manapság egyáltalán nem kellene feltenni, – minden könyv egyetért abban, hogy ez a három lelki funkció és készség nem választható el egymástól, tehát hogy egyszer csak az egyik, másszor pedig csak a másik [működik], logikailag megkülönböztethetjük őket, de a valóságban soha sincsenek elválasztva, hanem minden tudati mozzanatban annyira elválaszthatatlanul össze vannak kötve és annyira kölcsönhatásban vannak, hogy egyik sem érthető a másik nélkül.

Az érzéssel kezdődik, vagyis ez az első adottság, azután fejt ki magát. Itt hibázott a romantika; olyan szenvedélyesen reagált a felvilágosodás lapos értelmességére és fagyos moralizmusára, hogy egyedül az érzést emelte mindenek fölé pajzsra mint a vallás mindenét; ez történelmileg érthető, de tévedés (ti. ez a kizárólagosság). – De az sem helyes, hogy »minthogy a vallás az egész ember önátadása, egészen az emberi élet gyökeréig, az észig, az értelemig kell behatolnia« (Pesch), ez nem lenne „be” és „ig”, hanem „fel”.

A fogalomból kiindulva dolgozunk... Istent tudatunkban hordozzuk be (szándékosan tudatot és nem érzést mondok!); mivel az öntudatban jelen van mind a három elem. Hamis lenne a vallási bizonyosságot egyedül az emocionális elemre, az érzésre vagy az ösztönre visszavezetni. Tehát a vallásban a megismerést előnybe kell helyeznünk.

2) Vajon a vallás tárgyilagos, amikor érzés? Olyan tárgyilagos, mint az emberélet kapcsolata a világgal! Vannak az emberi életben erős érzelmek, értékmegezések; ezek természetesen a Végtelen Hulláméi, egy világfeletti hatalom és jószág felragyogásai. Mi az adott tudatból dolgozzuk ki Istent mint fogalmat, így teszünk szert ismeretre.

3) Így eljutunk értelmi fogalmakhoz (Isten mint a világ alapja és a világ célja), de ezek már élettelen absztrakciók; *Isten* nemcsak absztrakt (elvont), hanem *eleven hatalom. Valóság... „Ő”*. Nem mint eszmét, hanem mint elhitt és közvetlenül adott valóságot értékelhetjük az eszményt. Ez a világalap ott van, a valóságban van. Erről alkotunk fogalmakat, ezt jelöljük szimbólumokkal. Emberhez és Istenhez méltó eszmékkel dolgozunk. *A megismerés elengedhetetlen. Vallásfogalmunknak a szellemi életet illetően minden oldalról helyesnek kell lennie.* A vallás tudat, amelyben a szellemi élet minden oldala tevékenykedik.”

sondern in jedem Bewußtseinsmoment so untrennbar verbunden und in Wechselwirkung untereinander, dass keines ohne das andere sich verstehen lässt.

Es fängt mit Gefühl an, das heisst das erste gegebene, dann entwickelt sich's. Da hat die Romantik gefehlt; in ihrer leidenschaftlichen Reaktion gegen die flache Verständigkeit, den frostigen Moralismus der Aufklärung hat sie das Gefühl als das ein und alles in der Religion auf den Schild gehoben; geschichtlich ist es zu begreifen, aber es ist ein Irrtum.

Aber auch das ist nicht richtig, dass „da die Religion Hingabe ist des ganzen Menschen, so soll sie bis in die Wurzel des Menschenlebens, bis in den Verstand, die Vernunft hinein gehen“ (Pesch.), das ist nicht „hinein“ und „bis“, das ist hinauf... (*Religion und Ethos* 166.l.)

Wir arbeiten aus dem Begriff... Wir tragen Gott in uns im Bewußtsein (ich sage zu Fleiss, Bewußtsein und nicht Gefühl); denn im Bewußtsein sind alle drei Elemente. Es wär falsch die religiöse Gewissheit nur auf das emotionelle Element, auf einen Gefühlswert oder Instinkt zurückzuführen. (Religion und Ethos 169. jegyz.) Also in der Religion muss man zum Erkennen vordringen.

2) Ist die Religion sachlich, wenn sie ein Gefühl ist? So Sachlich, wie die Verknüpfung des Menschenlebens mit der Welt! Es sind in ihr starke Emotionen, Wertempfindungen; selbsverständlich; der Unendlichen Welle, das Aufleuchten einer überweltlichen Macht und Güte. Wir arbeiten aus dem gegebenen Bewußtsein unsern Gott als Begriff heraus, *wir erkennen!*

3) Wir kommen zu Vernunftideen (Weltgrund und Weltzweck), das sind aber schon leblose Abstraktionen; *Gott* ist nicht nur abstrakt, *er ist uns eine lebendige Macht. Wirklichkeit... „Er“*. Nicht als Idee, sondern als geglaubte und unmittelbar gegebene Wirklichkeit kann das Ideal geschätzt werden. Dieser Weltgrund ist da, er ist in der Wirklichkeit. Darüber machen wir uns Vorstellungen und Symbole. Wir arbeiten an menschen- und gotteswürdigen Ideen...! (173.) *Das Erkennen ist unerlässlich.*

Unser Religionsbegriff muss dem Geistesleben nach allen seinen Seiten gerecht werden. (175.) Religion ist Bewußtsein, in dem das Geistesleben nach allen seinen Seiten hin sich betätigt.⁶⁸

1911. febr. 5. Mi a megtapasztalás, az érzés viszonyába is jutunk a végtelenhez, például fölséges természetben... s akkor érezzük mint titokzatost... Mi a fölséggel magunkban is találkozunk! – Ahhoz kell, hogy nagyon megkülönböztessük magunkat a világtól, hogy szemben álljunk vele, hogy nézzük ... És személyes viszonyba lépni... Hát nézni fogjuk lelkünk fakadásait... az élet kivillanásait... Távlatból, hogy gondolnók, hogy értjük, természetesnek vesszük e más világnak öntudatunkba való kiágazódását. Érezni fogjuk a mélységeket.

Azt mondják: ezek hangulatok! Igen, de kapcsolatok is. Honnan veszed azt a tudást, hogy a valósággal csak tudás révén kapcsolódom! Biztos az ellenkező. Tudom, hogy kapcsolódom; tehát kritika kell, igen, de nem ennek letörésére. Tehát megyek bele.

Febr. 6. Tele vagyok átérzéssel, hogy az értés kevés.⁶⁹ Íme mily hajlandóság a dogmatizmusra: materialista, evolucionista, determinista, animista, fajfanatikus dogmatizmus. Csupa részleges elv, mely itt és ott, bizonyos téren beüt s azt átviszik mindenre. Villanások, melyek kápráztatnak; így lesz belőlük Mózes vesszeje, tengert és sziklát nyit... kulcsok minden zárra. – A lelkünk az oka, mert egység a törvénye s így sajátos gravitációk oda viszik, hogy minél többet akar egyre visszavinni... majd mindütt... Csodálatos, mily ellentét ez benne, hogy akcióra való s mégis folytonos s rémes

⁶⁸ Prohászka nyilvánvalóan azért idézte ezeket a szakaszokat Scherertől, mivel kiegyensúlyozottan mutatnak rá arra, hogy a vallás tudat, amelyben a szellemi élet minden oldala tevékenykedik.

⁶⁹ Prohászka itt már megvédett akadémiai székfoglalója (*Az intellektualizmus túlhajtásai*) gondolatait variálja. Nyilván igyekszik számolni egyesek ellenvetéseivel is. (Pragmatizmus, agnoszticizmus...)

absztrakciókra vetemedik, – folyton a konkrét cselekvés előfutárja s mindig befejezettséget sürget. Hogy lehet a lélek öntudatlan mechanikája e téves irányba beleállítva? Hogy szolgálhatnak appercepciói, asszociációi arra, hogy a sokfélét egy-egy fonállal egybekössék s egy szövédéket adjanak? Felelet: az attól van, hogy egy-egy szállal, absztrakt notióval dolgoznak s összekötni egy-egy fogalommal s szállal sok mindenfélét lehet; de épp az a körülmény, hogy az csak egy-egy szál, fonál, notió; szövédéket lehet csinálni, de rájutnak, hogy e szövédék egyáltalában nem a dolgok értése, mint ahogy az a szál önmagában is csak valami s nem kimerítő adat. Ne mondjuk, hogy a varrás, az egy szállal való összefűzés csalás, hogy egyesítése a nem egynek; hanem mondjuk, hogy alkalmas szer és eljárás a dolgok összekapcsolására.

De most megfordítom a nyársat: folyton tapasztaljuk, hogy csalódunk s játszunk, hogy nincsenek meg azok az egységek s kimerítések, sőt, fogalmaink analízise rátanít, hogy nem is lehet. Naivság az, ha várjuk a végső szót, mikor betűzünk, ötlünk – hatlunk. Maga a gondolat, hogy a tudomány összefoglalja a világot képletben, oly naiv és kritikátlan, – éppúgy használható teóriáknak s hipotéziseknek általánosítása, oly mitikus, hogy az öntudatnak gyermekkorába való.

Tehát az ész e gravitációjában is a tendencia maga jó és szükséges (kell nekünk az összefoglalás, egységesítés), de nem a tartalom kifejezése miatt (hisz az egészben nem lehet több, mint az összetevő részekben), hanem az irányítás miatt. Kell nekünk világ, mely a miénk... kell bizonyosság, kellene axiómák. De, ismétlem, a korrektúra megvan: van sok világ, sok bizonyosság, mely mutatja, hogy aliquid et hoc et illud, valami ez is, az is.

S mit látok végre mindebben? Azt, hogy az élet s az akció szükségletei determinálják az észet. Íme az ész valamit lát s tendenciája (ez akció) viszi át általánosításra (ez nem látás, de érzési elemnek érvényesítése); valamit lát s csinál belőle dogmát (hogy kezelhessen – íme az akció – sokat). Az akciónak célja nem az értés, azért is itt nincs garancia arról, hogy a dogma igaz s az általánosítás helyén való; hanem az akció fölhasználja. Ezek vágányok, utak, lehet rajtuk előbbre menni. – Ugyancsak ebben látom a megokolását vagyis a forrását annak, hogy miért van annyi dogma, annyi igazság. Ezeket a hangulatok, a tendenciák és a praktikus használhatóságok csinálják. Az élet tapogatódzik, úszó, zajló jégablakon jár.⁷⁰

De hát ebből szkepszis lesz? A valaminek elismerése nem szkepszis s a valaminek mindenné való általánosítása nem igazság. A mi Kredónk: valami sokban (materializmusban is stb.), ami igaz, ami nem általánosítandó. – Azután erre a sokféle valamire nyílt, nagy befogadó képesség, ein wirkliches Offensein für jeden Wirklichkeitseindruck, und eine stete Bereitschaft, sich nach dem wohlgeprüfem Wirklichkeitseindruck einzurichten.⁷¹

Tehát minden tudásunk nyílt, nem zárt, nem befejezett, valami végtelenbe nyílt tölcser. Nyílt kapu, mely minden adatot, lehetőséget fölvesz, – új kilátások, új álláspontok, új kombinációk... Hajlékonyság, változási képesség, átformálás, átídomítás...

Fontos körülmény, hogy az indulatnak mily nagy hatalma van a fogalom fölött.

II. Az ész hajlik a dogmatizmusra s megmerevülne benne; de az élet kiránt onnan; s készlet a benemvégtzettségre, az aliquid (valami) öntudatban tartására, a többre, a másra való készségre; összetöri házikóit... keresztülgázol rajtuk... kegyetlenül. A dogmatizmus zsémbes, protestál, mert valaki mást gondol: nem lát, csak a képletét; de nem is halad, nem fejlődik, öl. Tehát életellenes, ellenséges hatalom; túllő, túltengés: élettagadás, megmerevülés. Életidegen, mert életből kivonult irányzat.

III. De hát minden folyik, elváltozik, nincs objektív, biztos ismeret? Ez is szkepszis volna. Nem teljes bizonytalanságot; ellenkezőleg használatát, alkalmas, ügyes (épp mert

⁷⁰ Prohászka itt Ed. Le Roy befolyása alatt ír, aki Bergson-t és Blondelt közvetített neki. Lásd Szabó: PÉ 92kk.

⁷¹ A német szöveg fordítása: „igazi nyitottság minden valóságbenyomásra, és teljes készség, hogy a megvizsgált valóságbenyomásokhoz igazodjunk.”

általánosnak nem hitt) alkalmazását az elveknek; a sokfélének; eszközszámbavételét, szíves készséges használatát; nagy, bízó jókedvet, tartani ezeket s becsülni mint termékeny teóriákat s eligazításokat...

Febr. 6. Religio mint népvallás! (Rel. und Geisteskultur. 1909. 2. 134. 1. kitűnő!) Religio mindenekelőtt vagyis valóságban konkrét, megtapasztalt viszony, kölcsönösség, egymásrahatás és függés... Tehát nem értés csak, nem világnézet; de tényszerűség, valóság. Azt is mondhatom: élet. – Ez irányban intellektualizmus által vétkeznek a műveltek, kik mindent megérteni, s bebizonyítani akarnak... kik világnézetet akarnak, az értelmi tartalmat kivenni s ennek folytán csak szimbólumokat látni az intéciókban is... Ugyancsak vétkezik a nép, mely a vallást hitcikkelyek és intéciók összegének veszi s azt mint történeti örökséget átveszi, hordozza s átadja.

Tehát élni: nem okoskodni, nem kimeríteni akarni. Erleben,... erklügeln...

S élni nem egy irányban például vigaszért, segítségért, hanem az élet gyökeres kezdetétől föl, végig... valóságom, életem. Ez nem világnézet. Ez viszony... személyes... meleg. Tudja, hogy meg nem foghatja; tudja, hogy sok elváltozást szenvedhetnek gondolatai... Kilátásai, a teljesebb élet kilátásai... Érzi, hogy az fő, amit bír... Érzi, hogy életének ez ad tartalmat... elvei, eszményei, kigyulladnak a végtelenségből... erkölcsi törvényei kimélyednek isteni akarattá... érzi összeköttetéseit vele s egyrészt ez entuziazmust ad az életre, másrészt nagy stílt, mert tudja, hogy ez a végtelen fejlődik, adja magát; bizalommal vagyok karjaiban s tudom, hogy mélységei égbe dagadó vízoszlopok...

Mi a bizonyossága? az élet, a valóság bizonyossága. Tudja, hogy nem érti és sokféle felfogás lehetséges; de az ő bizonyossága nem a tudományé, a tézisé... az érintkezés bizonyossága; nem arról ítél, hogy mi az érintkező.

Febr. 7. (Megvan a szembeállítás: Isten és a világ; de nem lehet ezt a térben gondolni, hogy a világ fölött legyen, de kvalitative s lényegében is lehetővé s létezővé teszi, tartja, átjárja... Önálló, más élete van, de benn van; magát adja benne. A szellemnek mindenütt önálló élete van: az emberi szellemvilág is szemben áll a természettel; nálunk ugyan függ a természettől, de mégis más!)

Az én Istenem: Lelkemen indulok el Isten felé... Csak róla vehetem vonásait; ő a leghasonlóbb... A természetben sok a hasonlóság a lélekhez, s a lélekben az Istenhez. S az első az, hogy nem látom, nem tudom, hogy néz ki, dunsztom sincs róla... fogalmakkal nehezen boldogulok; vannak, hogyne volnának; kellene, ki tagadná, hát hisz ez az írás is csupa fogalom; de hát mily gyöngeségek ezek a fogalmak, s mennyire maradnak távol egymástól az élet, a valóság s azok a következtetéssel, absztrakcióval készült fogalmak. No de engem ez nem zavar: én a lelkemet, magamat érzem, s örülök neki, ezt a definiálhatatlan élő valóságot s ugyancsak az én Istenemet, szívem Istenét, azt a rokon valakit, aki ilyen mint én, s akinek az arcát nem látni, mint a lelkem arculatát sem; akiről van sok gondolatom, de valamennyi nem bír vele, nagyobb... nem fogom meg, kisiklik) de más... Olyan megint mint a lelkem... oly éteri valami, oly diffúz, ki van öntve s hömpölyög, de *más*... Benne van, de más; különb...!

S ezen a ponton sok barbárság és naivság találkozik. A barbárság, hogy ezt nem akarják elismerni; tagadják, azt mondják, hogy nem más s a naivság is ront, mert az megint azt mondja, hogy nagyon is más, azt, hogy fölötte ül. S azok a haladók, akik a világ képét kitégítik, akik nagyobb fogalmakra segítenek, akik a mélybe is hatnak, mindenütt csak természetet, – akik az ember életét is csak fizikával magyarázzák, s azt a szellemi létet a valóságot tagadják. A naivok, akik elgondolják a természetet, a földet, levegőt, a csillagokat s a fölötte trónoló Istent s a barbárok, kik azt a keretet széttörték s azt mondják: látjátok, nincs ott fönn. Hát hol van, ha nincs ott fönn? Hát benn! S erre a barbárok azt mondják: annyira benn, hogy vele egy; a naivok meg megijednek s imádják istenüket s nem gondolnak igen rá, hogy tehát benn vagy fönn, vagy hol is.

Igen, benn, benn; de mennyire benn: lényegében... A tér korlátai szerint nem határoljuk az Istent, hogy kívül ő; de nem is zavarjuk össze a kettőt. Igen, benn... főleg bennem.

Lényegében van; az mind isteni, mint kópia, mint tartalmi, valamelyest ráemlékeztető részleges utánzása valóságában... tartja, teremti folyton, mint ahogy a víz a forrásból folyton, s a fény a lámpából folyton: úgy a tevékenységében, működésében, fejlődésében... a világ általa folyton... az egésznek rendjében, főleg az akaratok, a tendenciák, a feszülések, a vágyódások, a fejlődések világában, az emberben s ideáljaiban. Gondolataimban kiverődik... kinéz belőlem... át van itatva a lelkem nemcsak törvényszerűséggel, de ideálokkal, s az erkölcsi törvény mint kötelező, engem lekötő, engem vonzó, örök ideálok szolgálatába hajt. Varázsok alatt állok, sugárzások alatt... egész lényem érzi s ki ... nem emancipálja magát; mint a nehézkedéstől nem menekülök, úgy ettől sem. De ez a kötelezés, ez a szükség nem fizikai, nem lökés, nem nyomás, hanem az élet vonzalmai, melyek a szépség, jóság felé tartanak, s melyek diadalukat csakis a szabad akarat által, ennek hódolatában vagyis az eszményinek szabad kialakításában érik el. S ez jelenti azt, hogy benne van az Isten, vagyis úgy van benne, mint az öntudatos, egyéni, eszményt sugárzó, eszményt kidolgozó lélek.

... mint az örök szépség, jóság, szentség, mely itt van s gondolataimban is kivetődik mint ideál; kinéz belőlem; kifakad öntudatomban. Át van itatva a világ a jósággal, avval az ideális jóakarattal s az kivillan lelkemen, s fölzsabadít engem! Az erkölcs az éppen a jóságnak, szentségnek, fölényességnek érvényesülése, a személyinek a tárgyi fölötti szupremáciája, s átérzése, hogy van ilyesmilyen akarat.

Benne van s más! Megint csak a lelkemhez fordulok: önálló mint a szellem élete!

S így van világ és Isten. Nem azonosítva, nem végesítve, nem anyagosítva, nem elvilágiasítva; de nem is elszakítva... szembe állítva... A végtelenség nem tér, nem idő, nem súly, nem kiterjedés, hanem élet. Beleférnek világok... belőle valók, nem mintha kiadná magát s kifogyna s kiszőné mint a pók, de hogy kiad s megtart, egyformán teljes, mint a művész lelke. Nem vesztett, mikor teremtett, sőt a művész lelke teltebb lett. S a világban él és sző, s dolgozik; de nem úgy, hogy azt a világ s Isten teszik, mint ketten egymás mellett, mint két kéz egy kereken, melyet hajtanak. Nem is úgy, mint ahogy a gyermek kezét az anya keze fogja s igazítja, ez mind külső dolog, külső szembenállás... külön nem mérhető, sőt amit mérünk, az más. Maga az (a valóság s) a törvényszerűsége, a rendje sok elemnek, a szükségszerűsége isteniek, – a dolgok valóságában, létében Isten fönntartó ereje, de ez a mélység a fizikán, kémián túl, ezek nem érnek oda... s mi sem érünk le oda. Biztos, hogy isteniek létünkben s isteniek törvényeikben, mint ahogy az én létem ettől a bennem működő lélektől függ; de ott lenn, hogy az hogyan is van, azt nem tudom, s nem értem, sőt nekem s távol van tőlem, az érző, gondolkozó, akaró öntudat tényeitől, benyomásaitól. Azért azt nem firtatom; s inkább fölfelé tartok, ahol kiismerem magam s itt fönnt megint egy csudálatos analógiát látok, azt, hogy az öntudat, az eszmék, s eszmények s az akarat világa úgy terül el bennem a vér s az idegek s edények szisztémája fölött, mint a virágzás, a színek, a fények, a napsugárral tele szórt levegős világ s föld, a szirtek, a tenger fölött. Kapcsolatban vannak, egymáshoz tartoznak, de mennyire mások. Ebben az én világomban szabadabban járok-kelek, alakítok, rendezek. Így terül el a szellem világa s így terítette ki Isten is a szabadság s szeretet világát s e világban erőket léptet föl, kegyelmeket s mindig győzhetünk. S az egészet Isten magas célok szerint intézi, mint ahogy öntudatom is a szükségesen nem változtat, de a szükségest is céljaira eligazítja. Íme a lelkem jellegein igazodom el hozzá; legyen gondunk, hogy e magaslatokról, az öntudatlanul is Istenből embert s természetet csináló vallásos érzések le ne húzzanak!

Nem vagyunk panteisták, Isten nem a világ.⁷² A világ szélesebb lett, nagyobb lett, de nem lett Isten. Nem nyelte el Istent. Néha úgy beszélnek, mintha maga a világ az volna; néha úgy túlozzák azt, hogy benne vagyunk, élünk, mozgunk, mintha ez a napsugár, ez a levegő, ez a sok fényes háló, ezek a szép kis tavaszi fakadások ő volna. De nem ő. Azután meg az is igaz, hogy immanensnek szoktuk elgondolni s az isteni hatalmat, úgy nézzük, mint amely magát adja, kibontja, kiteríti... s hogy egyre jobban kitolakszik s elnyom mindent s kitölti az emberi tudatot s azt mondja: itt vagyok. Azután meg halljuk: maguk panteisták, immanentisták, pedig dehogy: Istenünk van. De az Isten transcendens! Igen, de hogyan? mert azon fordulna.

Religion ist nicht Wissenschaft, sie ist Leben. Musik ist nicht Kontrapunkt! Auf Leben und Individualität kommt es in der Religion an. Wir müssen auch stark und freudig werden an unseren Gott, uns erfüllen!⁷³ S bennünk tényleg fejlődik; tele vagyunk istencsírakkal!

Isten felé az első lépésem, ösztönszerűleg is kivitt... Ki a természetbe, mert az elnyúlt s feszült... sírt, ingemiscit, folytonos fejlődésben, feszülésben, munkában s azt a benyomást vettem: úton van... keres... alakul... Azután az égre s az nyugodt volt s tele tavaszi színekkel, kék, sárga, arany zöldesüst fénnel átítatva s tele akasztva a fák gallyai közé; oly sok diszharmónia a fakó avarszínek s az éteri fények közt, nagy kontraszt s nem a mienk... Mustrák, ezeket kópiázni, fényes foltok, ezeket föl kell itatni.

Febr. 8. Az akarat a lélek tendenciája... vágy is buzdulás is, kitágulás, hogy befogadjon s töltekezzék... kiáltó, vágyódó, kinyújtózó mélységek, melyek bírni s eltetni kívánnak... Azért tehát tesz, cselekszik, a jóság, szentség szabályai szerint törekszik. Benne nyilatkoznak meg új értékek, új ideálok; kihajtanak a lélek mélyiből, mert azok a mélységek Istennel érintkeznek; az akarat ugyancsak bírni akar, töltekezni akar.

Minden létnek törvényei benne vannak s megnyilatkoznak; a lélekéi is megnyilatkoznak. Nem az élvezetért, nem valami apriorista törvényért; hanem a lélek természetéből fakadva. Ezzel kitöltődik, eltelik a lélek; ez levegője. –

S ugyancsak minden létnek vannak értékei, céljuk akar ezért aktuálódni; ezek a célok abszolút értékek, örök értékek, s azért az életen túl vezetnek. Istenből Istenbe!

Man schafft Werte mit der Hand und baut Kartoffeln und transportiert und kocht sie. – Man ordnet Luftschwingungen in einem Oratorium und hebt Massen himmelhoch; man ordnet Farben und schafft Meisterwerke... Man wird gross durch seine Werte und weckt Menschen. Die psychologische Struktur unseres Geistes gibt es nicht zu, dass man sich zum reinen Positivismus bekenne!⁷⁴

Febr. 8. Mit gondolok a lelkemről? Arról könnyű gondolnom s elgondolnom, mert öntudatomban nyílik, nyilatkozik s terül el mint virágos rét, s összeszedem, s csokorba kötöm s először azt mondom: ez mind belőle való. Ha kérdeznék, hogy mi a rét? hoznék róla virágot: nézzétek, ez a rétről való. Ha kérdeznék: mi a patak? hát végigmennék velük, s mutatnám ezt a mozgó tükröt, mely ott fodrosodik, ott szökik s apró habkoszorúkkal játszik, ott meg csacsog és táncol s azt mondanám: ez mind patak.

⁷² Prohászka itt olyan gondolatokat pengetett, amelyek egyesek számára talán panteista ízűek. Ezért hangsúlyozza, hogy nem panteista. Ugyanígy a bergsonista Teilhard-nál is (miként más misztikusoknál) megtaláljuk azt a szemléletet, amelyet Szent Pál így fejez ki areopaguszi beszédében (Csel 17,28): „Benne élünk, mozgunk és vagyunk.” Teilhard ezt pan-en-theizmusnak nevezte, utalva 1Kor 15,28-ra: „Isten lesz minden mindenben.”

⁷³ A német szöveg fordítása: „A vallás nem tudomány, hanem élet. A zene nem ellenpont. A vallásban az élet és az egyéniség van előtérben. Meg is kell erősödnünk és örvendeznünk is kell Istenünkben; be kell tölteni magunkat!”

⁷⁴ A német szöveg fordítása: „Az ember értékeket teremt kezével és krumplit termel, szállít és főz. Az ember levegőrezgést rendez el az oratóriumban, és égi magasba emeli a tömegeket; az ember festéket rendez el és mesterműveket alkot... Az ember nagy lesz értékei által és felébreszt embereket. Az ember pszichológiai struktúrája nem engedi meg, hogy pusztá pozitívizmust valljunk.”

Hát én is úgy teszek: gondolat és érzés s akarat... színek, alakok; nem csak rezgések s gondolatok s érzések a világról s öntudatok s gondolatok magáról... s egyre a végtelenbe nyúlik ki... s lát, amit szem nem lát s csodálatos szálakat fon, együvé hűz, köt... s célokat s értékeket... Oly bámulatós elágazásai s fölszabadulásai vannak: számokon mér, tereken föl-föl szövö a végtelent... harmóniákat vesz észre s eltelik szépséggel... s az akaratban kifejlenek az igazság, jóság, szentség ideáljai... S ezek mint fényes eszményi árnyak, úgy kiemelkednek, mint a köd s úsznak a magasban... S azok az értékek... s így az élet kincses lesz teljes értékekből... s mindennek a magva, az alapja az irracionale, a lélek. (*Relig. und Kultur.* 1909. 3. 205. l.)

Azt mondják: ez metafizika! Jó; hát próbáljuk másképp: a természet anya, művész és teremtő; de voltaképp csak tömecs mozgás: a látás, a szépnek érzete... Azt mondják: ezt tudjuk. Mi a mozgás? mi a víz kristályosodása? Mi a kvalitás s az individuum s a történet? (uo. 191.)

Febr. 23. Egy új világ kezdődik bennem, melyet én teremtek. Hogy új és más, mint a többi, az nem a jellege; hiszen új és más többféle; a kristály nagy újság a világban, a növény élete óriás újság, az állat világa óriás újság, szenzáció. Mily újság a látás, hallás. Az állat is ismer, képzetei vannak, emlékszik, fölismer, asszociációi vannak... Az állatban vannak ösztönök; az ösztönös akarat... vannak hajlamok, a morál kikezdései... az állatban vannak érzéki élvezetek... Új világ, adott világ, természetszerű adatok... *lekötött világ*... nem teremtett, nem alakított... lehet dresszúra, kívülről alakítás; de az igazi újság az, mikor az adotton s a természetszerűn föllép egy új tünet, új mozzanat, mely maga tesz, maga alkot, alakít; mely a természetszerűtől elemelődik, vele szemben áll, *mely alkot* s ez az én, ez a szellem!

Ezt a szellemi világot alapozza az összefoglaló ismeret, az általános fogalom; mely a konkrét benyomáshoz s képhez kötött fogalommal szemben áll. S bizonyára ez alában van már óriási különbség... Összefoglal s magát is érti... logikáját megkonstruálja, pszichológiáját érti...

De a különbség nyilvánvalóvá lesz ott, hol az öncselekvés, öntevékenység lép föl: a művészetben. Az állatnak is vannak élvezetei... de az alakítás e téren, *a művészet* hiányzik... Az állatnak vannak faji, szülői, szociális csordaérzései... de morális nincs. Ez a kötelesség érzetével kezdődik s ideálokba néz... itt új világ, új erővel, új csillagokkal, új gravitációval... Ezt én csinálom...

Ez az én, ez a kiinduló, rendelkező erő, mely fölhasználja az ismeretet, a tudás által szolgáltatott elemeket s azután tesz. Tesz a tudományban. A tudomány nem csak adat, passzív fölvétel, – a fogalmak s ítéletek, a gondolatok útjai nem csak természetszerű agyfolyamatok; törvény érvényesül bennük, de azt a törvényt is én kezelem; én bírálom az adatokat, a megfigyeléseket, – én hasonlítom össze az ítéleteket, – én vizsgálom fölül s rostálok s kritizálok; én választom ki a gondolkozás lehetséges útjait. Vannak az asszociációnak törvényei, vannak kapcsolatok; adottal állunk szemben, de nem mint inkubációval; a szellem kilendül, fölemelkedik.

Az alakításban, a művészetben nincs meg a szépség vezető fogalma, nincs fejlődés... A faj sok ezeréves lehet, nem halad... (Rudolf Otto, 258.l.) itt a vallás régiója...!

Itt kell teremteni, itt kell kezdeni lenni; amit lét és élet eddig produkált, az mind adva van; itt kezdődik az, hogy most *én* teszek. Eddig van sokféle, aminek sokféle a neve: itt kezdődik az, amit embernek, egyénnek hívnak; az nem kész; csak a feltételek vannak meg; most kell föllépnie annak az új tényezőnek, meg kell indulnia annak az új cselekvésnek, hogy előálljon az az új adat: az ember. Az ember nem test és fiziológia, az ember nem pszichológia, logika, etika, amennyiben ezek törvények, adatok; az ember nem ingerek, ösztönök, benyomások, s jóllehet mindenki érzi, hogy ezek mind mélyen befolyanak, s hogy ezek mind építési anyagok, s hogy az ember is szoros összeköttetésben s összefüggésben van velük: de az ember ott

kezdődik, hol az, ami az övé, az ő tette, a maga önalakítása, a maga önadása kezdődik. Ahol magát érzi, adja...

Ez a kikezdés is kaotikus, a kikezdésnek gyarlóságaival kezdetlegességeivel. A jellegek fejletlensége, gyöngeségük is; nem bírnak gyökeret verni s állandóságra szert tenni, bukdácsolnak, föltűnnek, letörnek. Gondoljunk arra, mily soká tart, míg a vegetatív s gyöngén szétfolyóan induló önkényes, tetszik – nem tetszik motívumoktól uralt érzési élettől akaratos élet indul... Míg annak az ütköző, ingeres, izgatott impulzív kavarodásban erősebb központ fejlődik, mely uralma alá hajtja a periferia, a szétszóródás erőit, azt a sok oligarchát... azt a sok parasztot, lázadót... Ebben a rendezettebb világban s öntudatban, ahol rend s uralom, központi s intéző erős öntudat van, ott van az én világom, a lelkem világa.

Ezt a világot másból lehozni nem lehet; az érzés, a gondolat nem mozgás. Mozgással jár, de nem mozgás... *Toto coelo...*[teljen ti. különbözik] Azt mondják, hogy kíséző tünemény, hogy az élő testeken van csak, hogy ahol élő testek vannak, ott mindenütt. Igen, mindenütt; de *új kvalitás*. Tegyük föl, hogy lombikokban új sejteket, új élő alakokat hoznak létre; igen, ahol élet van ott ez is! A fejlődést mutat életfejlődést is, – igaz, de az új *kvalitást* nem magyarázza. Rezgések járnak s a fiziológia kimutatja az ingerek útjait: de mi a látás s hogy lesz az?

b) Sőt ez a tulajdonképpeni világ. A mi állásfoglalásunk a naturalizmus ellen s a naturalizmus támadása azon alapszik, hogy az az úgynevezett anyagi világ, a környékező természet, hogy az az igazi valóság... hogy az előkelőbb külön bizonyossági rangfokozaton áll.

De van sajátos szellemi okozás és kihatás. A mechanikában minden állapot egy más állapotnak az okozata, a-ból való b s b-ből c... De a szellemi világban nincs meg az a szoros és szegényes kapcsolat, hogy a-ból b, hanem az érzések, fölfogások, vágyak útjai kiszámíthatatlanok. Gondolatok gondolatokkal, vágyak vágyakkal kapcsolódnak, melyekben belenyúlhatunk, melyeket irányíthatunk. – A kapcsolatok s találkozások egészen új formáit teremtik meg; nem az összeadás s kivonás a számtani művelet, melyet végeznek. Ha az anyagi világban két erő találkozik, akkor egyesülnek; ha egyirányban hatnak, összeadódnak; ha különbözőben, eredőt adnak; a lélekben nem úgy van; például három hang akkordja nem összeadás; két ellentétes motívum találkozása nem kivonás.

Ennek a más, új világnak a legsajátosabb jellege a cselekvés: itt nem történik, itt tesznek. A legkiszökőbb jellege a szellemi világnak, melyet nem lehet kimagyarázni, s amiben leginkább eltér minden mechanikától. Minden eleme cselekvés; amit perceptív vagy volutív elemnek neveznek, amiből magyarázni akarnak, az már mind cselekvés, akció: Nincs ott atom, nincs ott tömeg; az mind akció; nincs ott egyesítés, összeadás, kivonás, integrálás, az mind akció. Nincs ott kémia s kémiai képletek, melyek szerint lesz valami, hanem cselekvési törvények... Ez a szintézis nem összeadás, mely magától áll elő, hanem melyet teszünk.

Ebben a világban van az én. a) szemben a gondolatvilággal. Nemcsak fogalmak asszociációk, nemcsak logikai törvények, hanem a cselekvő intézkedő én... Én ítélek, osztatlan öntudatban kapcsolok össze két fogalmat. Én az egység, bennem lesz eggyé, ami más és más. Én hozom össze az alanyt s állítmányt, – én az előmondatot s utómondatot, – minden gondolat az én gondolatom, az én ismeretem...

b) szabad vagyok, gondolkodásomat igazítom. Vannak asszociációk, de azokat is én intézem, maradok náluk, elfordulok. Tudom, hogy van törvényszerűség s természetszerűség, de én intézkedem.

c) magamat fegyelmezem, alakítom: *választok*. Érzem, hogy tehetem. Nem vagyok passzív. Ha nem volnék szabad, csak konstatálnám, hogy ez meg az van bennem s hogy vitetem... Ha minden szükséges, minden igaz, s minden jó; mert ha minden szükséges, akkor eo ipso úgy történik, mint ahogy kell. De ez nem áll. Van igazság, van jóság s arra törekedni

kell. – Minden törekvés jó volna, de akkor fölösleges is törekedni, minek? Csak ha különböző irányokról...⁷⁵

1911. júl. 6. Tragös. Mi a vallás? az embernek önalkotta világa, melyet rárag mint ideológiát, mint érzelmi világot – koszorúk, melyeket ráborít; – vagy talán flóra, melyet a lét, a valóság mélyén lát, mint ha víz mélyén látna. A pogány érzés azt mondja: minek? Minek azt mondani, hogy a bajt Isten küldte? Hogy Jézus a Getsemani kertben az emberekben Isten akaratát látta? s valóban ez utóbbi már a legmélyebb vízió s a legfinomabb vallás; de a pogányoknak azt kell mondanunk; ha van szemünk, mely a mélységbe lát, ha van fejünk, mellyel kiemelkedünk, mit tehetünk róla?! Pedig így van; igaz, hogy ez a vízió in aenigmaté... oly álomszerű... oly szakadozott... de hát mindenütt van. Azért ne oltuk ki, hanem örülünk, s nézzünk s hívjuk elő képeinket s ne féljünk, hogy mi csináljuk; mi variáljuk, mi fantáziánkkal dolgozunk, de az alap, a motívum megvan: az hangzik s az zúg s az belecsalja magát a vízesés zúgásából, az erdő zsongásából lelkünkbe, mint himnusz. Ó köszönöm, hogy vagy s hogy látlak! Köszönöm: s szabadítsd föl érzéseimet, hogy jobban lássalak!

Biztos, hogy az ember túl szubjektív s antropomorf ebben s azért szükséges, hogy az objektív nagyvilágon s történeesen eligazodjék. Gondolataink s érzéseink e részben mint az őserdő s a kultúra, a több uralom és hatalom az, hogy itt irtsunk s jobbat plántáljunk. Hogy örülök e buja természetnek, ez őserőnek, hogy tud hajtani s másrészt annak a revíziós, szabadsági, eligazító képességnek; ellentétek, melyek egymással ellenkeznek... egymásra szorulnak; a természet az anyag, a revízió az alak...

Júl. 7. Ne panaszkodjék, aki egy talentumot kapott; ha Istentől kapta, arra való, hogy gazdaggá legyen. Ebben az egy talentumban megvan a rátermettségek, hogy az egész életet széppé, jóvá tegye. Olyan az, mint az arany, mellyel lovat lovasostól bearanyozni lehet. Csak húzni, csak verni, szét kell kalapálni; kifutja, elég arra. Az Isten nagy talentuma a szeretet! jóindulat; szeretni a jót, akarni a jót, juttatni belőle; mily nagy baj, ha valaki ezt elássa s szegénynek tartja magát. Van az Istennek sok más ajándéka; van öt talentuma, van két talentuma s a világ, a közérzés azt többre tartja s az ember, ki az egy talentumra van tulajdonképp beállítva, az ötnek, a kettős talentumnak szemléletétől az egyet, az egyetlent kicsinyli...!

Spiritus fortitudinis. Jut belőle patetikus mértékekben vértanúknak, küzdőknek. De a Szent Lélek ajándékai mindenkinek valók; a spiritus fortitudinis is. Kell mindnyájunknak belőle, hogy kitartóan, hűen, jellemesen, bízóan éljünk. Azok a bátor emberek, kik bíznak, hogy élhetnek, hogy össze nem roskadnak. Ez nagy és szép temperamentum; ez derűt borít lelkünkre s az élet hajlékonyságát biztosítja nekünk. Bátorság annyi, mint élet; gyávaság annyi, mint halál. Bátorság annyi, mint cselekvés, feszülés; annyi, mint akarat mely célok után kinyújtózkodik. Bátorság melegít s lelkesít; folyton kiemel s az önállítást, s önbeállítás szempontjaira emel. E szempontokból összefoglalni segíti az életet, bántalmak, szenvedések, kicsinyességek fölött. A Bátorság meleget ad s míg a megtört emberek az éjszaka, a lét hűvös lehelletében fáznak s azt tovább adják, míg maguk körül haldoklást, hervadást terjesztenek; addig a bátor, bízó emberek elevenítenek. Íme lélek járt bennük, ez élteti, ez éltető élet sugárzik belőlük is. Természetes, hogy ez kell a léleknek, ez levegője, eleme. Oly kongeniális ez a szent Lélek nekünk. – A pesszimizmus ellen, mely bizalmatlan, sötét s megrohasztja az ifjúság lelkét, – mert a lélek gyökereit elvágja s erejét veszi.

A világ szép, a világ jó; nincs az a költészet, amely fölért vele; de az emberi gondolat és kultúra sokszor oly kisszerű benne, mintha szép vidéken csúf pagodákat, utálatos

⁷⁵ A mondat nincs befejezve. Következik az 1911. júl. 6-i jegyzet. Közben Prohászka értesül az indexre tételről. Ebben a naplóban nincs nyoma reakciójának, de más jegyzetekben igen. Lásd Szabó in PÉ, 119kk.

bálványképeket látok... Az ember tömlöcöket épít magának, gátakat emel, moréna sáncokat szánt útja elé, akadályokat gördít; mindenki külön építi házát, esetlen, lapos, alacsony, rongyos, tépett fészerstílusban.

Spiritus sapientiae. Az életbölcességben adja magát a Lélek. Az életbölcesség nem készen vett valami, hanem hosszú fejlődésnek eredménye, adat, drága kincs, amely belőlünk, életünkől, szenvedéseinkből, csalódásainkból, küzdelmeinkből lett, bennünk nőtt mint a kagylóban a gyöngy. Itt minden csepp életnedű, s minden csepp nemzedékek és századok könnyeiből s verejtékeiből szűrődött. Szőlővel hasonlítanám össze, mely virágzik, buján lombosodik, napsugárban izzik, s azután jön prés alá s szivárog; de annak is még fornia, erjednie kell... ! Abban is hasonlít a borhoz, hogy le kell ülepednie, feküdnie... soká, nem 9 évig, apud senes sapientia [az öregeknél a bölcesség]: azt nem lehet kiolvasni könyvből, azt meg kell ízlelni, megtapasztalni. Akkor lesz belőle vígság, s nemzedékek ereje, s öröme való belőle.

Júl. 8. Az igazság megismeréséhez, értéséhez is lélek kell, lelkiület, az a meghatározhatatlan valami, ami a lélek fenekén van. Hiszen értelem, érzélem, akarat, mindez a léleknek szükséglete; szükséglet van e mögött; e tehetségekbe árad a lélek ereje, mint a gőz a különféle gépekbe. A gép, a szerv sajátos alkatú, sajátos munkára van beállítva, de az erő egy: gondolat s érzélem, öntudat s öntudatlanság, hit és tudás, akarni s érezni, idealizmus, realizmus, különbségek, organumok, de a mozgató erő egy, s az a baj, hogy ezek széttagolva, kirántva, eresztékeikből kifeszítve, torzkép gyanánt állnak. Ahelyett, hogy valamennyi egyet szolgálna, s visszacsavarodnék az élet élesztésére, a kedv, az erő, lelkesülés szítására; ellenkezőleg töri, gyöngíti egymást s az egészet. – A tudomány e részben sok bajt csinál; ellentétekbe, diszharmóniákba kerget. Ó Szent Lélek, lelkem lelke, kérlek, legyenek akkord a lét harmóniájában.

Scientia

Júl. 10. Minden tudásnak tetőpontja s célja az élnitudás s azért a tudásokat összefoglaló s az okokra visszanyúló tudás is ezt akarja tudni s adni. A filozófia koronája az etika s a filozófoknak az élet tudását kell tanítaniok. Minden igaz filozófnak nevelőnek kell lennie s az embert emberré, jobb- nemesebb valakivé formálnia. Ha tudásról van szó a Szent Lélekkel kapcsolatban, erre a tudásra kell gondolnunk: *scientia vitae*, az etika... Mily biztató gondolat: Ó az, aki minket élni, érezni, tenni megtanít. – Ez nem az a száraz tudás, mely absztrakt fogalmakat fűz egybe, hanem mely az életet a maga üdeségében, eredetiségében, egyediségében, a maga gyökből fakadó érzelmes, indulatos melegségében fogja meg s alakítja s tárgyalja. Azért a tudás is tele van érzéssel, kedéllyel s a tudás közlése s átvétele csak meleg lelkeknek sikerül. – Ezzel függ össze az, hogy azért akarjunk sokat, többet tudni, hogy jobbak legyünk, jobban szeressünk, s hogy az is tudás, mely az embert nézi.

Intellektus = látás, önszemlélet s világszemlélet. Belehatol az valóba, a létbe s látni akar s magába hatol s önmagát megérteni. Kinézni valami célt a létben, – kinézni valami központi ideát, hol a küllök összefutnak mint agyban s hol a tengelyt, a forgó tengelyt s haladást szolgálgják. Az intellektusnak nem szabad a semmiséget rögzítenie, nem a semmit látnia; attól elborul. Bízni kell a szemnek látó hivatásában s épp úgy az intellektusnak is, hogy látásra született; zum sehen geboren, zum Schauen bestellt [látásra született, szemlélésre rendeltetett]... annyit amennyit! Távolság a sötétségtől, pesszimizmustól, ürességtől, nihilizmustól! Ne szűrjük ki szemünket; ne kételkedjünk; hanem nézzünk s lássunk! Van sok fátyol, sok árny; az nem baj, de látunk! De amellet az is tudjuk, hogy valamit látunk, s hogy így látunk, s mások másképp látnak s mást látnak sokban. De hiszen nem vagyunk készen; sok helyütt az út elvész, vagy összevissza futó, próbálgató ösvénnyé vékonyul. Tele vagyunk ingerkedő kérdésekkel s kikezdésekkel, mint ahogy a most pompázó fa tele van már a hervadáson túlra intő rügyekkel. – Ez gazdagságunk!

Consilium

A *sapientia* ellentétje az oktalanság, melyet ész és nagy tehetség oly nagy arányokban termel, az a sok beteges, helytelen gondolat, az a céltagadó, kételkedő, pesszimista nézet. Ez teszi azt, hogy sok, aminek lehetetlennek kellene lennie, valóság, s sok, aminek lennie kellene, képtelenség. A világ eltorzítva, intézményeiben, nézeteiben, szokásaiban mind megannyi töltés és gát, melyen át kell magunkat vágni. A Szent Lélek megérteti a jóakarátú emberekkel, hogy mi a rossz, a nyomor, a szégyen, a merev, lánc és tömlőc, ketrec és kolonc s biztat, tedd túl magadat. E fölismerésből a szabadító irányzatok, melyek Isten gondolatait ássák ki törmelékből és limlomból, – melyek szenvedés, sötétség, főleg lélekelnomorodás ellen küzdenek. A Szent Lélek nem fegyverezhető le azzal, hogy így teszek, így van, így volt; ő éleszt s újat ad! Tehát a nemesebb egyedekben él, mozog, fejlődik a Szent Lélek, minden a megtisztult lelkekből indul. Lelkekből, kikben világosság s derű lett, kikben kisütött a Szent Lélek sugara! Erre a világosságra az eleven, s küzdelmes étellel való érintkezésben teszünk szert; ott foszforeszkál a Lélek, nem a könyvekből csak, – nem absztrakt, régen kikalapált és kifényesített gondolatkeretekből... ah ahol az élet fakad, ott lesz... Gyerünk oda... A legnagyobb tézisek ott készülnek.

Inspiráció

Júl 13. A fák, ha 100 évesek is, tavaszkor újra hajtanak, lágy, finom, gyengéd, olajos hajtásokat. E hajtások újak, szemben az acélos, vaskos tövissel s új kikezdést, új mozgást, új kiindulást jelentenek. Hogy indul meg ilyenkor minden! Akar, mozog, lesz. Es ist im Werden. [Levőfélben van.] S ezt az erőteljes akaratot, mely akar valamit s keres s indul s feszül, ezt a nagy levőfélben való belső munkát, mikor munkában van az alak, a szépség, az egész erős lét, tavasznak hívjuk. – A lélek is hajt; új érzések, új gondolatok új gerjedések nyújtják, feszítik; akkor tavasz van bent. Azért szép a tavasz, mert az ég energiáját fölszívta minden, ami célszerűen, formásan mozoghat, feszülhet s magát s ami benne pihen s rejlik, kifejleszteni, kifejtetni akarja... Hát a belső világ is ilyen... tele kikezdéssel, önpihenéssel arra, hogy fölkeljen s induljon...

Júl. 14. Credo in Spiritum Sanctum Dominum et vivificantem! [Hiszek a Szentlélekben, az Úrban és Éltesten.] A legfőbb elv, hatalom és őselet, – de mely életet. Éltest adó élet, ősforrás és őstermékenység. Atya is őselet, a Fiú is őselet; de az Atya az őselet mint őselv, a Fiú az őselet mint önmagának közlése és folyása, a Szent Lélek az őselet, mint az isteni öntudatnak önmagán, azaz hogy az Atyából a Fiúba való átömlésen való tetszése, öröme. Az egy örök, végtelen életnek mint öntudatnak és folyamatnak önmagához való viszonya. Ezt imádjuk, ezt úgy, ahogy sejtjük, de alakokban el nem képzeljük. Az örök végtelen szellemi élet e belső folyamatát saját lelkünk osztatlanságában s különbözőségében halvány analogiaképen látjuk és sejtjük. Bennünk is érthetetlen mélységekből indulnak ki folyamatok, áramok, melyek mint különböző tartalmak s értékek jutnak tudatunkra, mint az értés és akarat tartalmak; a végtelen élet mélységei is tele vannak folyamatokkal, a fény s a meleg, a látás s az öröm, a teltség s az áradás, az adás s a bírás viszonyaival. Erről megint csak a lelkünk ereje, öröme s érzelme, ifjú üdesége s lendülete, bensősége és melege, heve és szerelme tud valamiféle képet adni. Az érzés, a gerjedelem, indulat, az öröm és lelkesülés, a kedély és bensőség az a Szent Lélek felé irányít... Az ő vonásai! Mily közel áll, mennyire nekünk való. Hogy értjük, profunda scrutatur [a mélységeket kikutatja]! Hogy ott fakad s ott jár a mélységben, de ugyancsak hogy van kimerevülése, kilendülése... Hogy olyan mint a föld legmélyebb rétege, melyet azután az erupciók a felhőkbe merevítenek föl, föl! föl!

Qui a Patre Filioque procedit [Aki az Atyától és a Fiútól származik]... Való, a vértük, a lelkük... Az Atya szellem a „paternitas”, a fiúé a „fraternitas” s ezt hozza a Lélek. Mint ahogy az erdő lehelete telítve illattal s a tengeré sóval: úgy az Atya s a Fiú Lelke... S ez a Lélek nemcsak lehelet, mely fölszedi az illatot s a párát, hanem mely a mélyből lehelődik, az Atya valója, a Fiú valója ezt a Lelket lehelik s lélegzik. Atya Lelke Fiú Lelke... Spiritus Patris...

Filii... Jesu... Először ez egységen, azután e szétágazó különbségen... azután e lélegző, magát érző, magát adó, magában kialakuló, kiáradó Lelken... Látás, bírás, erő, önértés... gazdag mindenség!

Idea = energia, a teljes, gazdag élet hordozója, ahol minden legteljesebb s leggazdagabb harmóniában egyesítve van, s az életet telíti. Veritas propter veritatem, vagyis az igazság, a több értés a több életért, – l'art pour l'art, vagyis a művészet a szebb életért... bonitas propter bonitatem, a jóság a jobb, több élet. Ez mind élet s mind az élet aktuálása és kiáradása...

Az élet ezekben mint formáiban, eszközeiben s céljaiban adja s bírja magát. S a lélek mindennek az ösztöne, a gyökere... mint nagy vágy s nagy erő a mindennek magában való s életben való kialakítására, kifejtésére.

A Szent Lélek magában mérték, szépség, zene; abból is világos, hogy fructusa „in omni justitia”, így adja magát. A geniusz sokféleképp adja magát mértékben, énekben, alakban, vonalakban... A lélek alakja a justitia, a rend, arány!

Az őselet kivet magából mindent, ami nem ő, ami nem élet, ami rossz, bűn, fekély... Azért tiszta, áttetsző, idegentől, ellentétől ment valami. S minél erőteljesebb, annál inkább sürgeti a tisztulást. Innen a penitencia szelleme, mely nemcsak megújulást akar, hanem jóvátételt, elégtételt! Hiába okoskodunk s magyarázunk bele mindenfélét; a fő, hogy megértsük pszichológiánk elemeit s adatait nem tagadni, de megérteni akarjuk.

Spiritu Dei aguntur... hogy kell, hogy tenni s lenni kell, hogy levőfélben áll a világ s hajtja az őserő. S ennek a „kell”-nek s történésnek az útja a törvény, mely a szellem világában mint kötelesség jelentkezik... Tenni kell, lenni, válni kell, ennek a szükségességnek célja van, arra felé lök s késztet és szorít föl. Az az út, az a cél, az a szükségesség csak úgy érthető, hogy van mögötte valami nagy akarat, akarat, mely nagyon akar s ugyanakkor hajt is s szabadságunk elé lép s diktálja útjait, de nem töri meg. – Így értem, fogom föl a Szent Lelket, az élet s a fejlődés nagy energiáját, mely bennünk új igényeket, helyzetet, új állapotokat, viszonyokat érleltet, előkészít s azután oldozgat.

Júl. 16. Magas sziklák alatt álltam a Klammban, 800-900 méter magasságra toltá föl a régi geológiai katasztrófák ereje a szirteket s úgy merednek vele az égbe. Mily magaslatok! Szemünk csak könnyen bír velük, de ez nem megtapasztalás, ez csak szemlélet, tehát teória. A megtapasztalásban akkor van részünk, ha megmásszuk. Ez praxis. Az a teória is ad valami fogalmat; de ez fogalom, a fogalmaink parányi, kevés, szerény valósági tartalmával; csak ha fölmegyünk, akkor tudjuk igazán. Ez a tudás igazi, közvetlen; az élet részletes folyamának a magasság, a szirtek részletes darabjaival való összemérése: egy kontaktus. Életemet ráapplikáltam, mint a mérővessző; tapasztalatom, öntudatom egymás utánja volt a lánc, melyet kiterítettem a kiterjedésre s így összemérodött életem, tudatom a valósággal. A szemlélet is csak a kiterjedésről való éterrengésekkel, míg a praxis a valóságos kiterjedéssel dolgozik. – Magasak hát azok a sziklák s őserő kellett hozzájuk s én, aki ott lenn állok s parányiságomban s gyöngeségemben összetöpörödök, ugyancsak tudom ezt értékelni; de azután ellebben az szirtek fölött a felhő; Istenem, mily magas az s mily könnyen jár ott s mily más erő, éteri erő emelte oda. Hogy erőlködnék a geológiai erőszak, hogy ezeket a szirteket oda emelje. Ennek a magyarázata, hogy új kvalitások, új állapotok, másféle erők lépnek föl itt, melyek a magaslatoknak a sziklákra nézve lehetetlenségeit, ellentmondásait játszva legyőzik; itt örvények, szakadékok, de ott fönnsimaság, egyenesség, – itt csupa nehézség és útbánállás, ott fönns csupa szabad tér, melyet kitölteni nem lehet s lefoglalni meg éppen nem. Hát íme: új magasságok, új erők, új létállapotok s ez új színvonalon legyőzetik az alsóbb színvonal sajátos ellentéte s ellentmondása.

Így gondolom, van ez az életben is. Az élet is sokféle színvonalak, magaslatok rendszere; csupa új adatok, mindmegannyi új rétegzések világa; ott is alulról épül föl minden, kevésbé szellemtelen, durvábban, ösztönösen a finomabb, a gazdagabb lét. S minden fok legyőzi az alsóbb fokon álló nehézségeket, nem azért, hogy eltörli, s megszünteti, hanem hogy felsőbb

elhelyezkedéssel föléjük emelkedik, az ellentétek megvannak, – a nehézségek fönnállnak, de fölöttük megy el s más, sajátos fölényességgel emelkedik föléjük. Ilyen a lélek maga, vagy mondjuk az élet. Új fajsúly, új adatok, új törvények. Ott lenn az a buta, értelmetlen szörny tömeg. Ha belefúrunk, hány kilométert tehetünk! S mily tömegek, ott fönn az égen s iramodnak s ütköznek s alakulnak tűzben, vízben számíthatlan századokon át! Mily őserdeje a mozgásoknak, rezgéseknek, kapcsolódásoknak; de minek ez? Ezt a tömeg kategóriáiban legyőzni nem lehet; de ha egy parányi szemben világosság lesz, ha az élet megjelenik, értem! Íme a tömegek nehézségei megoldatnak egy csepp életben.

Júl. 16. Mit adjon a lélek? Docebit vos omnem veritatem. [Megtanít benneteket a teljes igazságra.] Nem azt jelenti, hogy minden igazságot, hanem azt a nektek való, az egész igazságot, mely által egészek, erősek, nemesek lehettek. Nem azért jön, hogy a tudást szaporítsa, hogy tanítson „mindent”, hanem hogy azzal az igazsággal hasson ránk, mely az akaratot nagyvá neveli. Az egész emberiség akaratát igazítsa, terelje, hevítse. Ő vonz, ő húz. Nekem a kellő, helyes viszonyban kell lennem ez akaratokat igazító lélekhez; úgy is, hogy egész vagyok, föltalálom magamat a sokféle viszonyban, – úgy is, hogy az egészet tartom szem előtt s azt sürgetem. Ne veszítsem el magamat, – hanem találjam meg magamat s a helyemet az egésznek megtalálása, megértése s helyemnek s földataimnak az egészben való föltalálása által.

Önmagunkat, szabadságunkat, boldogságunkat ki kell dolgoznunk. Mindez helyes viszonyt, rendet, sok befolyás és inger, vágy és szenvedés közti egyensúlyt jelent. Ezt nem adják, ezt megszerzik. Ezt ki kell érdemelni. De hogyan is legyen másképp? A szabadság öntudat, állapot, melyre kiküzdöttük magunkat, – magaslat, melyre másztunk s a honnan lenézünk az ütköző elemek s tényezők közé, nem ki, hanem be s lenézünk. „Vor der Revolution war alles Bestreben, nachher verwandelte sich alles in Forderung!” (Goethe.) [A forradalom előtt minden törekvés volt, utána minden átalakult követelménnyé!] A boldogsághoz kell, hogy kis dolgok, apróságok is örömet okozzanak, egy virág, napsugár... Ahhoz megint az kell, hogy pusztaságon és sötétségen át mentünk legyen. – Boldogsághoz kell, hogy az ember önmagában megnyugvását bírja vagyis célját, melyet már magában hord, s ugyanakkor folyton fejleszt; – erőteljes, biztos s biztató fejlődésben ... tehát úton, de jókedvvel, tudván, hogy ez út, mely haza visz, – úton fáradtsággal, de kételyek nélkül, belső lélekszakadások nélkül. Kell boldogság, mely ilyen nekünk való, belső s tiszta s olyan legyen, hogy munkára, alakulásra, fejlődésre ingerekkel telítve legyen.

A nagy Lelken léleknek lenni, – a nagy egésznek életén élni, nem úgy mint az élősd, hanem úgy hogy önéletünk legyen, ugyanakkor kontaktusban, egységben, folytonos érintkezésben legyünk. Hogy ez a nagy élet s ez a nagy Lélek lelkiségünk hajcsövein folyton fölszivárogon, bennünk lüktessen. Belőle kapjuk ingereinket, de azután megint reagálunk, kidolgozzuk azokat; adunk valamit annak a nagy egésznek, de azzal a tudattal, hogy az csak parányi, kis funkció az egészet s beláthatatlan perspektíváit nézve, de itt a parányi is egész, nagy boldogság.

Júl. 17. Isten képe a nap: a) központ, erő, szükség, fölség; tisztelet neki; b) világít, melegít fejleszt, szép és nemes, jó és édes; c) adja magát, szétárad világossága; utainkon, dolgainkon ő; nem kell a napba nézni, mégis belőle s általa dolgozhatunk. – Csak egy a különbség: Istennel mint személlyel viszonyban! Mert rágondolunk, neki szolgálunk, őt szeretjük; d) a napba nézni nem lehet, de erejét, melegét érezni lehet.

A Szent Lélek mindenütt van, mindenkinek adja kegyelmét, hat reá, indítja, mozgatja; úgy van, mint a villamosság, mint az éter hullámai, mosnak, nyaldosnak; a jó gondolatok s érzések hullámai; de azután van villámlás is; tűzben nyilatkozik s megvilágít egyszerre. Ott kiadja erejét ünnepélyesen s így keretezi, villámló tűzben! Pünkösöd napján így jött.

Summum bonum. Az Isten a legfőbb, a végtelen jó, tőlünk elvonatkozva is. Önmagában, tehát magának jó; a végtelen magát látja és fölérti: ez a Fiú, ugyanakkor magát szereti, élvezi,

eltelik, áthévül, öröm, ének, tüze és illata önmagának. E viszonyba állítjuk a Szent Lelket! Fölséges, éneklő, ünneplő, élvező lélek; illat és ének [pneuma]! Ez az a magát akaró Isten, ez az isteni terminussá, kulminálássá emelkedett s kifejeződött akarat... élet!

Júl. 19. A Szent Lélek föladata adni magát s ez által a világba állítani az „új teremtményt”. Mindenki, ki a megszentelő malaszt állapotában van, lélekben elváltozott. Isten természetének részese, vagyis isteni. Nem azért isteni, mert erkölcsös, hanem azért erkölcsös s Istenhez, a legfőbb jóhoz s végcélhoz helyes viszonyban áll, mert a lélek isteni. A jóság, tisztaság, az erkölcs, az egész vonalon az isteni elváltozással adatik, bár az erényt azután gyakorlat által kell könnyebbséggé változtatni. – Természetesen az az isteni elváltozás itt a földön nem esik öntudatunkba, a léleknek ontológiájában van, de nem érzésében. A dicsőség is, mely ezzel jár, csírában van lefektetve lelkünkbe s ki nem fejtí magát. A léleknek ez átalakulását semmiféle morálissal el nem érhetnök; bármennyire fokozzuk is a természetes erényt s jóságot, ezzel az isteni elváltozásba föl nem érünk; ez más rend, más viszony, melyet nem lehet kiérdemelni, nem lehet kifejleszteni, hanem ezt a Szent Lélek adja, ez az ő új teremtése. Küldd ki lelkedet, s minden megújul...

A Szent Lélek világa s új teremtése tulajdonképpen a lelkek, kiknek magát adta, kiket átalakított. Ez az *Isten országa a földön* s az Isten fiaivá tett minket s az Isten fiai életében kialakítja a kegyelem életét, fölserkenti a kegyelem gyümölcseit, az erényt, a jóságot. Ez új teremtést a szentségek által eszközli, úgy értve azt, hogy ha lehet is kegyelem állapotába jutni hit, remény és szeretet által, de az új teremtés, az újjászületés eszköze, tulajdonképpen szerve a keresztség. Amilyen természetfeletti új tény s új valóság az istenülés, oly új s tényszerű organuma van, az a keresztség. Íme a Szent Lélek szerve s ugyanily szerve a többi szentség. Nem jel, nem szimbolum csak, hanem hatások eszközlője. Eleven vizek forrása, élet, természetfölötti élet közlője... A Szent Lélek misztériumai!

A keresztség által a Szent Lélek az Isten látható országának, az egyháznak tagjává tesz, az Isten gyermekeinek társaságává. Ez az Istenország is egy nagy tény, a Szent Lélek teremtése; ezt nem érjük el erkölcsi fejlődés, javulás, nemesbülés által. Ez nem az erkölcsi s kulturális fejlődés által elérendő tökéletesebb állapot, hanem Isten ténye. (Örök életet igényel minden ember; erkölcsi életünk gyökerei misztikusak, igényeink transzcendentálisak, de nem az erkölcsiség a mi isteni életünk; nem a természetes erényesség s a justitia a vallás. Nem azért jött Krisztus, nem ezt akarja a Szent Lélek.) Az Isten országát nem lehet erkölcsi haladás útján várni s nem lehet mondani, hogy a nemesebb, emberhez méltó erkölcs, melyre az emberiség valamikor szert tesz, az a vallás, az az Isten országa, melyet Krisztus hirdetett. Nem, azt az országot a Szent Lélek teremti meg. Igaz, hogy a természetes erkölcs is vallásos, hogy annak is misztikus gyökerei vannak s hogy az is örökkévalóságból való s Istenbe utasít, de ez nem vallás s főleg nem krisztusi vallás. A vallás több; a vallás viszony s élet Istenhez: s a krisztusi vallás istenülés s Istennek kedves gyermekség, lelki állapot, melyet Ő teremt meg a Szent Lélek által s melyből való az erény s a jóság. A krisztusi vallásban magunktól is van hitünk: az, hogy isteni átváltozás, isteni élet magva s csírája, az átszellemülés seminalis rációja van bennünk; világ, melyről hisszük s várjuk, hogy kifejlik, „más”, „dicsőséges” világgá. Erkölcsösek vagyunk, de a mi isteni életünk nem az erkölcsiség, ez abból fakad azután isteni természetfölötti valósággal. Ezt méltán hisszük, hiszen nem a természetes erkölcsiség kifejlesztése miatt jött Krisztus a földre s nem a természetes erkölcsit fejleszti a Szent Lélek.

A vallás szükségképpen vonatkozik túlvilágra. Mikor rájöttek, hogy az Isten erkölcsileg jó s hogy az erkölcs Isten akarata s szolgálata, akkor a vallás és erkölcs szorososan kapcsolódik.

De jóllehet Krisztus nem azért jött, hogy a természetes erkölcsben rejlő vallásosságot kifejlessze, vagy hogy a természetes erkölcsöt vallássá fejlessze s jóllehet a Szent Lélek is nem jó, az emberi ész kerületén belül álló jósággal rendelkező lelkek miatt jött, hanem az istenülés csíráját hordozó s az istenülés végleg majd valamikor kifejtő élet miatt; de azért

mindaz, amit Krisztus akart s a Szent Lélek megteremt, bennünk van, kik más–más történeti korszakokban élünk, kik tehát elváltató irányzatok s értékelések fejlődési útján járunk s épp azért más–más igény, más–más érzék jellemzi lelkületünket. A kultúra vagyis a természetes erők, tudás, művészet kifejlődése az erkölcsi érzéket is más–más irányba terelheti, érdeklődését fölébresztheti s így ami istenülésünkben folyó morálisunk is más–más benyomást és ingert vesz s más–más föladatak által foglaltatik le.

a) Mi ezzel a mi istenülésünkkel a világban, a fejlődő világban állunk; az istenülés alapjáról belenyúlunk erényeink a praktikus világba, kötelességeinkbe. Istent valónkkal a konkrét élet problémái előtt állunk, – kötelességeink az elváltató kultúrák behatásai alatt. Hiba volt, ha az első keresztények itt-ott az Isten országának katasztrófaszerű megérkezését várva a világból, a munkából, a kulturális tevékenységből kikapcsolódni akartak. A Szent Lélek kikorrigálta e nézetet s ráterelte őket a konkrét élet szükségleteinek kielégítésére. Nem lehet az életből elvonulni, az istent ember is a természet keretében áll, végezve ott dolgát. A fejlődő, munkát igénylő világban áll az Isten gyermeke az istent lelkiséggel, mely segítse őt rá, hogy helyét megállja a világban, hogy győzedelmesebb, a világot s a létet elbíróbb ember legyen. Az ember belseje, lelki egyensúlya szerint istent s az legyen, de mint a természet darabja, a mechanikus s az evolúciós világ munkájának napszámosa. Azt kell mondania: természet és Isten bennem bírják kapcsolatát, *az összeköttetések láncszeme természet és Isten közt én vagyok*, úgy értve azt, hogy lelkemben s hitemben e kettő kapcsolódik. Én természet is vagyok s istent is vagyok. Én erők szisztémája vagyok, mely e világon van hivatva tevékenységbe lépni s ez az Isten akarata, másrészt egy transzcendentális világot hordok már magamban, mely kifelé, túltra gravitál. Vallásosságom entuziazmusa is a túlvilág. De e két tendenciát harmóniába kell hoznom s úgy hoz, hogy az erő kifejlést s eo ipso a kultúrát Isten akaratának tartva, magamat minden érdeklődésemmel arra rávetem s magát ezt az érdeklődést s buzgalmat természetfölötti energiákkal s motívumokkal táplálom. Az Isten lelke teremtette a világot s ugyanaz a Szent Lélek egy más, isteni világnak a kikezdéseit s erőit helyezte belém. Az Isten alkotta természet munkám s haladásom által számtalan ingert s szolgálatot nyújt lelkemnek s az Isten által bennem teremtett istenülés munkámat éleszti, éberebbé, buzgóbbá tesz s kivált morális életem kötelességeit motívumai s indításai által mérhetlenül kiemeli.⁷⁶

b) A történet folyamán a pszichológiának nagy problémája lesz, úgy bele állítani az embert, hogy e két nagy értéket: a természetet s a gyakorlati életet egyrészt s az istent lelkiséget másrészt élje, fölkarolja, fejlessze s excentricitásuktól óvakodjék. A Szent Lélek e részben nagy korrekcióval szolgált. A kereszténység apokaliptikus irányzatát az első időkben a gyakorlati élet útjaira terelte: itt kell élnetek. Aki nem dolgozik, ne egyék. – Megszállhatja fölfogásunkat gyakran a tévely, hogy hiszen túltra igyekezünk, vessük hát meg a világot; istent lelkét hordozunk, a természet problémáit tehát szorítsuk le a minimumra. Helytelen; ez azoknak az érzülete, kik már készek, kik dolgozni nem akarnak, kik nem látják, hogy a munka az erkölcs atmoszférája s hogy csak ez atmoszférában fejlődik ki jól s egészségesen az istenülés magva. Tehát serényen, igyekezve, erőket kifejtve, a világba fektetett istent kifejlesztve, gazdagabb, teljesebb életet áhítozva s élve... Nem helyes, mert Isten minket e világba állított, tehetségeket adott s kötelességeket tűzött elénk, melyeknek meg kell

⁷⁶ Prohászka ezeken a lapokon, a görög egyházatyák szemléletét követve, az istenülést hangsúlyozza, ami a teremtő Szentlélek műve; ez a szemlélet, moralizmuson túlhaladva, a lelki élet természetfeletti alapjait világítja meg. Ugyanakkor óvakodik egy bizonyos szupernaturalizmustól is, amely megveti az evilági valóságokat, elfordul a földi feladatoktól. Ugyanaz a szemlélet ez, amelyet Teilhard de Chardin-nél találunk (*Az isteni miliő = Benne élünk* című lelkiségi könyvében), és amelyet átvett a II. vatikáni zsinat is a *Gaudium et spes* kezdetű konstitúcióba. Az emberi erőfeszítés humanizálja a világot, előkészíti a nagy átalakulásra, amelyet a feltámadt Krisztus Lelke visz véghez.

felelnünk. E kötelességek az élet egész vonalára vonatkoznak s folyton munkára s tevékenységre köteleznek s evilágba állítanak.

c) Szentigaz, Krisztus nem jött kulturális haladásért, az erők kifejlesztéséért, az ész s a természet keretében álló problémák megoldásáért, nem jött szociális reformokért, a Szent Lélek nem adatott, hogy az élet természetes szebb formáit megalkossa, hanem jött a lélek istenülésért s örök üdvért. De mivel ez isteni életből az erkölcs fakad s szinte természetesen lüktet, azért az emberi életnek s kultúrájának s haladásának s fejlesztésnek mint emberi kötelességeknek motora, idege s gyökere lesz, „Isten akarja” ... kiáltja a Szent Lelkes ember. „Isten akarja”, hogy ne a hitetlenek, hanem Isten gyermekei hordozzák az Isten zászlaját a haladás, a térfoglalás útjain. Nem azért jött a Szent Lélek, hogy a természet szerint, tehát Isten szerint munkára rendelt, hódításra beállított embert hivatása iránt megzavarja, hogy az erők kifejlesztésére utalt embert, ki Isten napszámosa, tétlenségre kárhóztassa. Istenülést adott, de természetes hivatását meg nem másította, s mivel ez istenülés erkölcsi egyensúlyt s nagyobb boldogságot ad, alkalmasabbá tette munkájára. Ne szálljon meg hát a gond, hogy mi már készen volnánk, hogy e világ nem az Isten gondolata s velünk való szándékainak világa! Küzdjünk a hamar nyugalomra szállni vágyás ellen.

Új, jobb világ az által lesz, hogy a világ ésszerűbben, tehát istenszerűbben rendezkedik be; ezt nem kapjuk készen, ez hosszú fejlődés. Nincs fogalmunk, hogy hogyan legyen s mi legyen a jobb világ; nincs is végleges állapot. A szociális reformok is csak folytatólagos javítást akarhatnak. Ezen az evangélium s a Szent Lélek sem változtat; de érzéket ad nekünk, hogy az idő folyamával föltűnő szükségletek, követelmények, változatok iránt nagyobb érzékkel viseltessünk. A Szent Lélek jellege tehát nem az, hogy csak a régit védjük, hogy a haladást rossznak, a változásokat istenteleneknek gondoljuk. Kell belénk nagy mérséklet, önzetlenség, tiszta szándék, fennköltség a világreformhoz, de hol kapjuk ezt inkább, mint itt. Ő a Lelke a Szeretetnek, könyörületnek... rokonszenvenek, szabadságnak. ” Ő titokzatos Lélek, nem sietsz, ohne Rast und ohne Hast [pihenő nélkül és sietség nélkül] dolgozol; problémáid végtelen perspektívát nyitnak s mi akkor teszünk jól, ha mindig a Lélek szabadságában elfogulatlanul s önzetlenül követünk... (Pünkösdi cikk. Életből)

Az isteni életet a Szent Lélek adja. Adhatná azt közvetlenül a lélek belsőjében véghezvitt átalakítás, tevékenység által, de miután az isteni művekben oly következetes az emberi természethez való alkalmazkodás s az isteni magát az emberi élet szférájának megfelelően adja, azért az isteni nem közli magát közvetlenül, hanem bizonyos jelekhez, szimbólumokhoz kötve. Ezek a szentségek. A szentségek nem üres szimbólumok, hanem hathatós okozók, eszközlői és közlői az isteni kegyelemnek, s mint ilyenek a Szent Lélek szervei; a Lélek árad, ömlik át rajtunk s árad ki ránk. A modern embernek idegenszerű ez a gondolat, de a zsidó régiség s az orientális vallásokban ez a fogalom általános: az Isten csodálatos hatásokat eszközöl bizonyos jelek által. Hogy ez hogy történik, az a régiséget nem feszélyezte, miután nem ismerte a történésnek mechanikai folyamatát. Azért mondja Krisztus is; újjászületni vízből s Szent Lélekből. A Szent Lélek adatik a keresztség által. Adatott nekünk is, adatik a csecsemőnek is, annak is istenült lelke van, jóllehet még nincs öntudatos erkölcsi élete. A Szent Lélek lefoglalt engem. Hogyan nézek a keresztkútra!

Itt születünk Isten gyermekévé. Krisztus mutatott rá az erőre, mely által: vízből és Szent Lélekből s szent János: adott hatalmat Isten gyermekeivé lennünk... [Vö. Jn 3,5 és 1,12.]

Az eucharisztikus Krisztus teste és vére; azt enni és inni kell, hogy istenileg éljünk, hogy az örök életbe belépünk, hogy testünk föltámadjon. E szentség körül a Szent Léleknek csodálatos kettős szerepe van; kettős e szerepben a reá való tekintet. Itt a kenyér s bor elváltozik, ezt a Szent Lélek teszi... Azután lelkünket táplálja s közvetlen, hathatós kapcsolatot teremt az ember s Krisztus közt. A szentáldozás valóságos zálog, valóságos lelki kapocs; akinek e záloga van, az betér az örök életbe, – akinek e pecsétje van lelkén, annak helye van az Isten országának asztalánál. Tehát a szentáldozás nemcsak emlékezés a

mesterre, nemcsak hangulatos visszahelyezkedés az utolsó vacsorára, hanem az áldozó keresztény léleknek szoros kapcsa Krisztussal, melynek következtében vele van az Isten.

Van az eucharistiának még áldozati jellege, Krisztus föláldozta magát értünk; halálával föl akart szabadítani az ördög hatalma alól s át akart vinni az Isten országába.

Quotiescunque... az áldozatos halált megjelenítjük s annak az áldozatos Szívnek odaadását Isten előtt megismételjük. A Szent Lélek a tűz, *melyben a krisztusi élet elég... testvéreiert*. Entuziazmusa, lelkesülése, hogy minket megszabadít; a Lélek hevében a mi elgyötört lelkünk képe, kik reá várakozunk, az ő víziója. Dilexit...!

Júl. 23. Nemcsak a növényekben *van gyógyerő* az organizmusra nézve, hanem *a természetben is a lélekre*. Hiszek egy intim vis mediatrix naturae-ben [a természet bensőséges közvetítő erejében]. Be lehet s be kell oltani a lelket fölséges benyomásokkal s tisztulni s tágulni s lendülni s ruganyosságunkat megtartani. Az ember magára maradván elsötétül s relatívvá, korlátoltta lesz, saját gondolataiból s képzeiteiből épít magának gátat, fölszántja útjait. Van hajlam az eltorzulásra... hajlam a pesszimizmusra... a fertőzésre. Kell egy antiszepepszis s ezt adja a természet.

A valóság pesszimizmává tesz, nem bír létének problémájával, öntudatlan a legnagyobb mérvben... egész őserdeje a céloknak áll velünk szemben, tele vagyunk illúziókkal s csalódások jellemzik a legjobbak törekvéseit. – Van azonban bennünk egy ösztön, hogy higgyünk s bízzunk, szükségünk van rá, de jöllehet előbbre visz, de a problémákon nem változtat, folyton le vagyunk borítva az értelmetlenség s a nagy aránytalanságnak leplével, mely van fölfogásunk s a nagy valóság közt. Ennek vannak céljai s áramai s az egyes nézetek mint a hullámok a folyóban, benn vannak, hozzá tartoznak, de inconmensurabilisok.

A Szent Lélek Isten gyermekeivé tesz. A gyermek jellege, hogy tele van hittel, optimizmussal s bizalommal s ugyancsak, hogy a természete neki, hogy néz, de nem érti föl a körülötte való nagy világot. *Egy nagy aránytalanság a tudat s a lét közt*. Azért a szó szoros értelmében eszköz, alkalmas munkása a haladásnak. Nem miatta van a lét, ő van a lét miatt. S csodálatos dolog, hogy ez kell. Kell nagy hit s a hit mindig gyermekded; hit, hogy győzzük, – hogy sikerül a harmóniákat a világba állítani, – hogy sikerül az Isten országába jutni. *S a Lélek szítja, neveli e gyermekdedséget. Biztos, hogy ez szükséges a léthez, szükséges a hit, a bizalom pszichológiája*. A természet adta ezt belénk s az ész nem tagadhatja el. – Így vagyunk mindenütt a haladással, az akcióval, az előretörtetéssel! Hit kell a tudás hatalmába, hogy haladjunk. Nagy hit hordozza a szocializmust. (Bivio 175)

Minden erő, csíra, képesség a tett végett van; feszül; tenni, lenni akar; célt akar érni, valamit a világba állítani. A rügy ki akar bontakozni, a tojás fölpattanni s a fiókról lehullni, a virág színesedni. S azért az szép, az jó, amit tesz. Ha kiadta erejét, akkor lehanyatlik, széthull, elfárad, elhervad. Erősnek lenni, bírni, tenni, ez jó és szép; ezt akarja a valóság, ez teszi a valóságot; gyöngének lenni, nem bírni, nem tenni, ez leha- nyatlás, hervadás, ez nem jó, ez csúnya; az egyik optimista, a másik pesszimista. – A magát érző, a valamit bíró, hivatást érző, tettevágyó, bátor, bízó lelkület optimista; az erejét kiadó, a munkáját elvégzett, a fáradt ember pesszimista. Az optimizmus a természet akcióra való hivatásával, s beállításával jár együtt. Csupa erő és tehetség, mely tenni akar. Csupa munkás, csupa eszköz a nagy célra. – Minél nagyobb az erő, annál naivabb: a) a nagy aránytalanság miatt b) az exkluzív egyre, a maga dolgára való odafordítottság miatt. Hát nem naiv a virágnak tendenciája, hogy szép legyen, mikor oly semmi a nagy világban, s mikor úgy dolgozik ezen az egyen, mintha ez minden volna. S minden is, csakhogy az ő mindene.

Lenni, nem ad oly fogalmat a jóról, mint tenni. Jó, igaz értelemben, a tett. Lenni úgy, hogy céllal bírni, erőt a célhoz, nekünk való föladatot... Ez által kitöltődünk. Az üres lét, a cselekvés nélküli lét; a telt lét a cselekvő lét.

Minden lét a tette van beállítva, akár fizikai, akár pszichológiai legyen; az által lesz jó = tett s nem üres és szép = formás. A tettben kiadja erejét s akkor kihül, széthull, kifárad,

elhervad. Ez az erős, formás lét a lélekben mint jó érzés, erő, bátorság jelentkezik; az ellenkező mint unalom, szenvedés, élettelenység. Az az optimizmus, ez a pesszimizmus. Az első a természet akcióra való beállításával, a nagy akció szükséglet törvényével, minden lét s a lélek legmélyebb ösztönével van adva. Ez bennünk fakad, mint ahogy fakad a rügy s hevül a vér s lelkesül a nagy gondolatok s nagy célok nyomán az érzés. A másik az empirikus s a szó igaz értelmében csak bennünk van. Az ember látja, hogy mennyi ütközés, mennyi értelmetlenség s elveszti naivságát, hogy ez jó s érdemes; – kezdi kevésre becsülni az élet céljait, s az értelmetlenség óriási arányokat ölt, melyek elnyelik őt s elborítják!

Ez téves, mert a lét jó s minden lét érdemes, hogy legyen s tegyen. Mily elenyésző a föld a térben; ez nem baj, s a csillag az égen s a virág a patak szélén. De ez mind több, mint az egész semmiség: a föld több, mint az egész üres tér... Ne nézzük a létet mechanice, nézzük cselekvésében, a nagy törvény alapján, hogy az akció a lét s hogy minden akció jó és szép, mert célt szolgál.

Hangulat, jó kedv.

A Szent Lélek az élet, a tett lelke; az erők lelke. Minden erő a tett végett, s míg tenni bír, míg valamire, munkájára képes, míg bírja, győzi célját s hivatását, addig erő. Övé a feszültség, a teltség, s kikezdés, a lendület. Akar, a célt akarja, tenni, teremteni, létbe hívni akar. A lélekben ezzel a kedv, az életvágy s öröm jár. De minden erő ki is adja erejét, kipattan, kifejti, kitarja, amit bír s aztán lehall; a lélekben ez kedvetlenséggel jár. Az élet nincs ez alól kivéve. Az ifjú az erős ember, aki céllal bír, aki érzi, hogy tud s aki bír tenni; akit elfoglal a tett, a munka, akit kitölt a teremtés vágya s sikere, az kedveli!

A Szent Lélek minket Isten gyermekeivé nevel, mindig gyermekekké, ami a tette képességet, készséget illeti. Isten gyermekeivé, mint akik nagy célok előtt állnak, a kezdeten, a kikezdésen, akiknek sok a dolguk s akik művüknek élnek; akik naivak, mert hisznek a jóban, szépben, dacára az élet konfliktusainak, akik tavaszban állnak s szépségre törekszenek, dacára a korhadásnak...

A rossz elemet nem szabad fokozni s túlozni, nem szabad az életet vele lehangolni, gyöngíteni, elkedvetleníteni. Természetes, hogy van hervadás, korhadás, hogy az erők kiadódnak... ez az akció törvénye, a szükség, így kell annak lenni. Tegyük mindig azt, amit lehet. Ha kikoptunk, ne búsuljunk, – megtettük a dolgunkat. – Aki tesz, az oly naiv, azt gondolja, hogy ez minden; aki nem tesz, ne legyen oly oktalan, hogy tagadjon mindent. – Ne mondjuk, hogy mit értünk el? Elérni? a dinamikus, a folyamatszerű világban csak dolgozni s tenni lehet, a magunkét tegyük! Ha egy hullám a hegyi patakban elsimulása közben azt gondolná: mit tettem? Rosszul gondolkoznék. Tegye meg a magáét s nyugodjék bele!

A Szent Lélek az életnek mindig nagy célokat ad s nagy erőket, akár fiatalok, akár öregek legyünk. A szép élet, szeretet s fegyelem: ez a mi művünk. Ne feledjük! Ez a legfontosabb. – *Nem vagyunk készek soha, fejlődünk, alakulunk.* – Számptalan kötelességünk van. A természetfeletti erőkből mindig készséggel s alázattal indulhatunk ki művünkre, arra, amit tehetünk. Ne mondjuk: nem sok. Mi a csillag az éjben s a föld a térben s a virág a patak partján? Ha van tartalma, ha tesszük, ha formája van, akkor szép s lélek teremtése.

Júl. 26. Komolyan venni a világot, az itteni kötelességeket s föladatokat s kifejteni morális érzékünket úgy, hogy e világ ügyei, a mi dolgaink mind Isten akarata. Csodálatos kontraszt fejlődik ki bennünk: vallásunk Istenhez igazít, őt keresi; tudjuk, hogy egy más világnak is vagyunk jelöltjei s hogy sorsunk az örökkévalóba hajlik át; másrészt meg *morálisunk a mi kötelességeinkre, tehetségeink kifejlesztésére, a munkára, a világhaladásra* utal s kötelez, hogy vegyük ki részünket. Aki a morált úgy állítaná be a világba, hogy nem venné komolyan e munkát s föladatokat, az nem tökéletesítené morális érzését s a természet szoros összefüggéseinél fogva, bizonyára megadná ez állásfoglalás helytelenségének árát, mert elmaradna, eldurvulna s alacsony nívójú kultúrát állítana a világba. Mindenekelőtt pedig minden kultúrával jönne ellenkezésbe. Mert ha úgy neveli magát, hogy a világ ügyeit

elhanyagolja s azt tökéletességnek tartja, nem látjuk be, hogy miért foglalkozik annyira is, amennyire azt teszi, a földi élet föladataival s miért töri magát egyáltalán valamiféle kultúra után.

(Ezt a szempontot manapság senki sem védi, sőt mindnyájan azon dolgozunk, hogy a vallásos s az erkölcsös élet vagyis az irányzat a túlvilágba s az irányzat az élet itteni föladatainak mint Isten akaratanak fölfogása és szolgálata teljesen egymásba folyják.) E fölfogásnak szükséges kifolyása az, hogy a földi dolgok, a munka, egyre jobban mint morális értékek állnak elénk. A morális bevonul oly régiókba, melyeket szinte kihagytunk befolyása alól: moralizálódik egészség, torna, szépség, ügyesség, munka, kereskedelem. S a moralitás mint hódító hatalom hatja át a világot. A moralitás e hódításán nem akadunk fönn, sőt azt természetesnek találjuk s e térfoglalás arányában történik, hogy a földi dolgokat mint értékeket, mint felsőbb föladatot, mint az emberi hivatásnak megfelelő foglalkozást tekintjük s a világot moralizáljuk.

Valami hasonló történt a munka értékelésével egyáltalában s ez érték fokozódást jól tudjuk szemmel kísérni. Régen a munka csak rabszolga foglalkozás, később az alsóbb osztályok életföladata. Bizonyára a kevesebb szellemi tartalom miatt is, s nemcsak a fáradozás miatt, melytől fáztak. De a munkába idővel egyre több szellemi tartalom szorult, a mesterségek magasabb nivóra emelkedtek, főleg némely mesterségek a művészettel szoros kapcsolatba jutván, a legnagyobb értelmi s erkölcsi igényeket is kitöltik s kielégítik s ezáltal új értékkel bírnak s művelt osztályoknak foglalkozásává lettek. Ezek szellemi tartalmat nyertek.

A világi dolgok ehhez hasonlóan nagyobb erkölcsi tartalmat nyernek. Nem szakítjuk őket el a túlvilágiaktól; a mi egész életünk Istenszolgálat s az Isten országa nem egy katasztrófaszerű világelváltozás, hanem a nagy fejlődésnek s Isten tervezte világnak s életnek két osztálya, két regisztere.

Ez alapon az egész vonalon az élet komoly s előkelő lesz s elkerüljük az ellentétet a túlvilág s a földi élet közt. Különös is volna, ha a komolyság csak abból származnék, hogy kizárólagosnak tartanók s mindenkinek mondanók a túlsó vagy az itteni életet. Különös volna, ha világot csak az akarná elfoglalni, aki azt mondaná, hogy nincs túlvilág, ha csak az volna igazán világra való; miért? hisz ez erőszakos és vak nézet s kihúzza dolgokból a morális ideget, az isteni akaratot. De különös volna az is, furcsa teológia, ha valaki az örök életben hívén az Istennek innenső műveit kevésbé venné. Mindkettő „mindennek” mond valamit, ami nem minden: az élet itt nem „minden”; de ugyancsak a túl élet nem „minden”; mindkettő valami s az egész az Istennek gondolata s akarata, mely világot teremtett s minket boldogságra hívott.

Pesszimizmus ellen: Nel conflitto tra la vita e la morte, fra il progresso e la decadenza, tutte le nostre energie devono combattere a fianco della vita [az élet és halál közti konfliktusban energiáinknak az élet mellett kell küzdeniök]... nem mintha a jövőben legyőznők a halált vagy nem mondhatunk csütörtököt, hanem csak azért mert minden morális erő kifejtésnek transcendens és abszolút értéke van. (Bivio 220)

A kikezdés erő és optimizmus, a kimerülés vég és pesszimizmus. Minden, ami kezdés, véges, a pesszimizmus kísértésébe esik. Ha le akarjuk győzni a pesszimizmust, akkor azzal az erővel kell az életbe beleállni, amely nem véges, – mely értékeiben kiemelkedik. Az életnek két oldala van, vagy két része; a fizikai folyamat, melyben a mi egész életünk is leperog, amennyiben az az agy, az idegek, a vér munkája s a morális érték, melyet mi teremtünk bele. Az előbbi folyamat folytonos kikezdések s bevezetések sora, lejtő hullámok, melyekkel az élet lesiet s ez az ár borít mindent s ebbe az árba vagyunk beállítva mi is. A másik folyamat az el nem múló érték, az abszolút jó az enyém. Nem az, hogy a világot javítja, vagy emeli, esik a latba, nem azon, hogy a haladást hordozza, fordul meg becse; nem azért van, hogy jó

legyen a világ állapota, hanem önmagában jó; ebbe a jóba kell fölhatolnunk, ebbe az állandó, empirikus tiszta szférába emelkednünk; ott legyőzzük a rosszat.

A világ múlik, a generációk vesznek, a végtelen szférák csendje elnyeli a munka zaját: itt nem maradhatunk, menekülünk. – Íme a világ s az öntudat maga szorít rá, hogy ne bízzunk a világban, a haladásban s a jobblét paradicsomában végleg s ne tekintsük nekünk valónak, hanem eszköznek. Azért a leglelkesebb haladási és világboldogítási processzusba állítsuk s keressük a morális szférát; ez a mi hajónk. Ha morálisan fogjuk föl s mindenben, a munkában a morális értéket mint a mi sajátos világunkat, jelenünket megfogjuk, akkor győzzük.

Júl. 28. Man soll etwas wollen, nicht alles und nur das seine. [Az embernek valamit akarnia kell, nem mindent, és csak az övét.] A természet szép és friss a sok apró, kis részlettől, a fűszáltól, a virágtól, a hegy és völgy kimért szerénységétől. Ha elégedettek leszünk, akkor formások és frissek leszünk. Mit tudunk írni, tanácsot adni! éljünk egyszerűen, frissen.

Júl. 28. Adjuk át magunkat nagy gondolatoknak. Azok húzzák a lelket föl. A szem fölsiklik a hegytetőkre s húzza a lelket s az oly jó, hogy van magaslat: úgy vagyunk a nagy gondolatokkal, azokon mi magunk is fölemelkedünk, följutunk. Nagy idők, nagy korok nagy gondolatokon föl: most kritizálnak mindent s lehúznak. Kritizálnak s gondolják, hogy jobban csinálhatnák meg, mint Isten tette s a természet teszi. Azt hiszik, hogy ez kontármű s megesik az ember szíve ezen hülyeségen. Hej, ha ránk bízták volna! Ez tisztára önámítás. Az ember mint a nünükebogár, ki mindent bepiszkítani tud s arról azt hiszi, hogy hiszen ő is tud s bír valamit, s hogy a dolgokat így kellene tenni... Ein grosses Wollen ist die Welt [nagy akarás a világ], át van vele hatva, bele van szöve, rá van hintve... Csupa fakadó erő... Ein grosses Sollen [nagy kell]... célokat kell elérni, ami nem kész, azt készre kell csinálni... s a legnagyobb készületlenség az ember, az a legkevésbé kész, ott kell dolgozni... ez a nekünk föladott munka... Lendület kell belém, kiindulás és lüktetés, mely erőmet fölizgatja, új ingerekkel szolgál s fölébreszti tehetségeimet s beleállít a nagy erők világába, hogy tegyek, hogy az akcióban résztvegyek. A kultúra is nagy hasznomra van; amit ember művelt, amit festett, faragott s épített, azon mindenütt a lélek izzik, a formának hánca alatt s azon kigyulladok. Ha a középkori dómokat nézem, a lelkem föllendül s a kövek s a vonalak néma zenéje s ékesszólása a nagy gondolatok és eszmék búvkörébe emel. Ha a föstményeket nézem vagy a műipar tárgyait, hogy szól hozzám az az elnémíthatlan lélek, amely ezt a szépet s nagyot gondolta, mely szerette s lelkesült s faragott s vésett magának formát, mint a növény szó magának virágot. E benyomásoktól ébred a lelkem, ezek nekem olaj és illat s meggyógyulok tőlük; de leginkább érzem a gyógyuló, villanyozó, telítő benyomást, ha a természettel érintkezem. Az a szépség s frissesség, az a gazdagság s üdeség olyan a lelkemnek, mint egy fertőtlenítő erős olaj. A világban beteg leszek, annyi sok sápkóros ember közt én is fertőzöttnék érzem magam; de aztán kimegyek a mezőre, az erdőbe, a hegyek közé, az ormokat mintegy rohamban megfutó fenyvesekbe s az az erő, nagyság, szépség, az az illat és fűszer, az a csendes csodás élet, az a zsongás és titokzatosság, azok az árnyak és fények mintha balzsam volna: erőm megjön, kedvem, a lelkem ujjong. De hát miért? Hát az érintkezéstől, a fölséges természet, melynek én is gyermeke vagyok, a lelkembe nyúlt, s azt a magára maradt, gondolataiban s érzéseiben elsenyvedő lelket kihúzza kuckójából, erőt csepegtet, fenyőfákról legyöngyöző harmatot, az áfonyával, mohhal benőtt földnek párás leheletét leheli arcomba, a remeklő színezés motívumaiból hálót szó szemeimre s mindent szivárványszínekkel fest meg, széthinti gyöngyeit s lépten nyomon új fényt csal szemembe. Megállok s hallgatom e zsongást s elnémul bennem minden diszharmónia, szégyenlenség, hogy e koncertbe belerikkantsak. Észreveszem azt is, hogy a lelkem is mozdul s a dicséret és lelkesülés motívumai kelnek bennem... S azután nézem ezeket a fakó, vörhenyes sziklákat, rétegeket s falakat, melyeket ezer éves kultúrtényező, azok a völgyben siető patakok vájtak s hogy emelkednek föl mintha kőfalak, bástyák s azután erkélyes várfalak, azután tornyok...

föl-föl... s leng rajtuk a fenyők mohos gallya... Örülök e nagyságnak s hagyom magam megdolgozni... Húz, emel... imponál... ismét szorít föl, ... beleállítja magát elém mint a dacoló, senkinek nem vétő, de önmagában érvényesülő fönség.

Júl. 28. A földhöz való ragaszkodást alárendelni a földtől való elszakadás alá (subordinare); de úgy hogy morális kötelességek kereteibe állítjuk bele az egész életet. A világ csak külszíne, küloldala a belső, a morális értéknek; ez örök! Gubanc.

Júl. 30. Nálunk másképp esik latba az, hogy *valami emberhez méltó* az életmódban, lakásban, ellátásban s azt erkölcsinek is gondoljuk. Azt gondoljuk, hogy nem mosakodni, földön feküdni, piszokban, büdösen emberhez [nem] méltó s azért nem tartjuk erkölcsinek sem...

Júl. 31. A világ bizonyára szép is, jó is, de nem szabad az egyes részletet vagy az egyes darabot elszigetelve nézni, hanem az egészet s a részt is az egészben. Szép-e a lepkeszárny, ha nagyítóüveggel nézem s szép-e az arc, ha egy redőjébe, a legszebb Júnónak egy hajfodrába vagy a legfölségesebb Zeusznak szakálbozontjába merevülök bele? Ha szép vidék elé állva, széttépem a kezem ügyébe akadó levelet, fűszálat, bokorágat s azt mondom: hát szép ez? Már pedig ilyenből áll az egész? ha a Tátrát megmászva gyönyörömet a hegyek vonalain, égbenyúló csúcsain, azzal oltanám, hogy a földre nézek, a kőgörgetegre s lökve rajta lábammal egyet azt mondom: hát szép ez? már pedig csupa ilyen dirib-darabka az egész? pedig dehogy, épp az egész hiányzik, s csak ha az egészet nézem, akkor láthatom, hogy szép is, fölséges is. A virág is, arc is, a vidék is valami egész; azt kell néznünk.

A Fölségesnek, a Szépnek, Nagynak át kell magunkat adnunk, hogy vezessenek. Helyes behelyezkedéssel, a nekünk való szempontra kell állnunk velük szemben; úgy hogy hassanak ránk s különösen, hogy mi általuk jobbakká, nemesebbekké legyünk. Ha úgy állunk hozzájuk, hogy nem hatnak ránk, ha lekicsinyítjük, szétszedjük, kikapcsoljuk magunkat; a természetnek, a nagy létnek kell hatnia ránk, hisz bele vagyunk állítva. – Kell kapcsolat hozzá, még pedig fejlesztő, segítő, minket emelő kapcsolat; részek vagyunk, hát az egésznek imponálólag kell hatnia ránk.

Átadom magam a nagy természetnek; élet- s erőforrás nekem; fölfrissülök tőle, lendületet, kedvet nyerek tőle. Nem állok útjába, nem teszek ellene, óvakodom, hogy le ne üsse kezét, mellyel lelkembe nyúl vagy föl ne zavarjam forrásait, melyek étellel s szépséggel kínálnak. Örülök, hogy belém nyúl, hogy fölüdít, hogy emel. Valóságos erő- s életforrásnak nézem. A hegyek, azok a hatalmas óriások, csupa (egyéniség), önállóság, hatalom, fölség; a kőgörgetegek uszályaik, az erdők sövényeik.

A kétely, a kritika nem adja át magát, hanem szétszedi, azaz hogy gondolja, lekicsinyíti, azaz a maga kicsinységének keretei közé szorítja; helytelenül nézi. Érzem, hogy emel ez a fölséges nagy természet; fölemel... s mikor belefáradok, húz, csalogat, hív, ösztönöz. Mikor szép tájban állok s érzem, hogy a lelkembe nyúl, hogy szépsége változatos benyomásaitól (hogy belém nyomódik) érzések s hangulatok, élet fakad. Mikor hatalmas hegyek előtt állok s nézem azokat a fakó, vörhenyes sziklákat, azokat a meghasadt kőrétegeket, a geológiai hatalmak ciklopszfalait; mikor föl-kúszik a tekintetem azokon a meredek bástyákon, hová a természet az élet törtető hatalma egy-egy megtépázott fenyőszálban tűzte oda zászlaját, mely azt lobogtatja s azt suhogtatja, hogy e büszke ködfalaknak mind egy felsőbb szépségbe kell öltözködniök: hát mintha gyúrná a lelkemet s szinte be nem fogadhatnám, imponál s megdolgoz s örülök, hogy ily nagyság, fölség szól hozzám. Ilyenkor átadom magamat a hozzám szóló nagyságnak; minden hegy, minden liget, minden erdőtisztás élet- s erőforrás nekem; friss vizek fakadnak belőle; voltaképp pedig bennem fakadnak a benyomástól.

Mondhatnám, hogy mindez nem nagy, hogy kicsiny, mikor hegyek előtt állok, lekritizálhatom, mi ez? löknék a lábam alatt tovaguruló köveken. Végig mehetnék az erdőn, széttéphetném a kezem ügyébe akadó levelet, hát itt ez a balzsam, az illat forrása s méregkeverő volnék; epémet, mérges lelkemet keverném bele; keresztes pók volnék a szép

erdőben, ki életpárját elkergeti, a szeretetet nélkülözi, aki a kakukkfű, démutka virágra pókhálót húz, s legyeket fogdos.

Csakhogy az ilyen mérges pók-lélek ne mondja, hogy lát és ért; hogy látja a nagyot a szépet, a fölségest. Dehogya is látja; ő csak lebernyeket, foszlányokat, köveket lát s az egészet nem látja. Pedig a szépség az egészben van... napsugártól átmelegített, illatos tavaszi réteken.

A biblia mondja, hogy Mózes vizet fakaszt a hegyből; ráütött a sziklára s patakzott belőle a forrás, melyből ittak s fölüdült rajta s belőle ember s állat.⁷⁷ Mikor a hegyek közt járok, a nap izzó foltjaitól tarkított erdőben járok, mikor az erdő csendje énekel, vagy mikor esti vagy reggeli világításban szemem elé tárják színpompájukat, azoknak a jubiláló színeknek énekét, úgy gondolom, hogy megfordítva történik velem, hogy nem én a hegyekből, de a hegyek a lelkemből fakasztanak forrást, életet, kedvet, örömet... fakasztják az érzelmek kristályforrását, melyek elárasztják a lelkeket s üdítenek s villanyoznak s harmatos és friss lesz a lelkem... Csodálatosan hathatós, üdítő s teremtő s megindító benyomások ezek s ki nem fogy belőlük az *a nagy természet, melybe Isten állított bele minket*, mivel Isten úgy fölszerelt, magikus hatások ébresztésére... lélekelevenítésre, jó kedv gerjesztésre, öröme. Naggyá teremtette, fölségesse, – *szépnek teremtette, bájossá, bővülővé, magikussá, ...* s tele hintette az erőt motívumaival, hogy lelkünkhöz szóljon, értelmet, ésszerűséget árasztott ki, s képesítette, hogy belénk szivároghon, hogy hozzám szóljon; ne hetvenkedjem, ne disputáljak: ő többet tud, nagyobb; hát szóljon hozzám. Hogy a lelkünkbe nyúljon, s fűszereivel vagy balsamaival, gyógyszereivel... Néha hatalmas erejében, úgy érzem, hogy a karját, néha a kezét, csak érintését áldásaiban, vagy az ujjainak halk, lágy, hipnotizáló érintését... elsiklását a hangulatok keltésében... Néha a benyomás ujjongássá s zsoldáros lelkesüléssé, néha édes méléző hangulattá válik, máskor friss, üde életörömmé, majd megint bizó, bátor, küzdő kedvvé; ezt mind ő teszi. Fia vagyok, tudja, hogy kell bánni velem. Játszik a lelkemen s úgy-e, ha ilyen geniusz játszik, hát azon legyen minden húr s hang, hogy jól rezegjen, úgy, ahogy ez a benyomást keltő kéz akarja.

S így tehát az az első gondolatom, hogy adjam át magamat annak a nagynak, a fölségesnek, a szépnek s titokzatosnak; engedjek utat a művészi, isteni hatalomnak; hisz tolakszik, szinte ökölrel dolgozik, hogy hozzám érjen, – hisz rám zúdítja... a színek s hangok hullámain mint tenger dagályán jön felém s akar emelni. Azok a hatalmas fenyőszálak, azok az égbe meredő kőszálak mintha egyéniségek volnának, csupa erő és fölség, azoknak szavuk van hozzám. Mikor századok vízfolyásaitól kivájt, szűk sziklaszorosokban állok s nézek föl azokra a sűrke vörhenyes, fakó ormokra... mintha csak gyúrnák lelkemet, belém tolaikodó hatalmak, de nem törnek össze, hanem emelik, húzzák, föl, föl, még magasabbra. Hát természetesen átadom magam a körülöttem, a velem foglalatatoskodó nagyságnak; hadd húzzon föl, hadd imponáljon, hadd meredjen föl a lelkem is, föl az égbe; hadd legyen erős, magas, lelkes... Hisz ezzel több vagyok: ezen a nagyságon nagy s emelkedett leszek én is, s a szikláról lelkembe vetődő benyomásoktól bennem a nagynak érzése, bámulata, tisztelete válik...

A nagyság s magasság motívumain lelkemben egy szellemi világ alakul ki, hegyekkel, mélységekkel, magaslatokkal, a hegyek, sziklák s lelki hegyek s sziklák, magaslatokká lesznek érzéseim, nagy, bátor érzésekké lesznek, kiemelkednek a köznapi, lapos gondolatok, ó be jó ez.

⁷⁷ Az itt következő lapokon (az aug. 10-i jegyzetig) Prohászka világosan vall természetmisztikájáról: szinte egybeolvad a teremtés szépségeivel, és az élmény költészetté szublimált kifejezéseket talál. Az itt olvasható ötoldali naplójegyzetet – némileg tömörítve, stilizálva, átrendezve – Prohászka közzétette az *Élet* 1911-es évfolyamában. (Ezért húzta át a naplóban.) Schütz felvetette a *Magasságok felé* című kötetbe (8,127–131) „Kapcsolatom a természettel” címmel.

A másik gondolatom, hogy örülök e kifogyhatatlan fölséges erőnek s szépségnek, mely környékez s hogy tele van gyógyító s erősítő s üdítő esszenciákkal. Ezek a léleküdítő esszenciák megint csak benyomások, melyek leválnak a hegytetőkről, sudaras fenyűkről, tele van permetezve velük a hegyek réti palástja, ezt lehel a kakukkfű, a fehér és sárga margaréta, a harangvirág, a szironták, a zsálya, a gyűszűvirág. Ezzel az üdeséggel van teli az átellenes hegyek lila párázata, s ezt lélegzem s úgy vagyok, mintha ez *az egész* nagy természet életét, a maga friss halhatatlan élet lebeít akarná belém s szívom magamba, az öröm, a kedv, a bizalom inhalációit élvezem. Éhes, szomjas vagyok rájuk, mohón vetem magam az élet e sugárzata után, de nem is ösztönösen, hanem inkább áhítatosan, s ügyelek, hogy el ne zárkózzam. Szükségem van ez ingerekre, ez életizgalmakra, e gazdagító, e vért pezsdítő éledésre... s örülök neki, hogy ily közel van hozzám, s hogy miattam van.

Tehetném én ezt másképp is, tehetném botorul és oktalanul. Tehetném, hogy a viszonyomat föl nem találnám ehhez a szép nagy egészhez s gondolnám, hogy nem szorulok rá, – helytelen állást foglalhatnék el s kételkedő, kritikus, elsötétült szemmel nézhetném. Oda állhatnék s azt mondhatnám: nem szép a virág, nem szép a lepkeszárny... Igen, csakhogy én volnék akkor a nagy hamisító, nem találván el a kellő szempontot s ügyetlenségemet, lelki szimétriámat vinném át reá s képromboló volnék. Volnék a méregkeverő, a képromboló, mert csirke eszem kicsinységéhez szorítanám le, s elfogultságom pókhálószálaival vonnám be a kakukkfű, démutka s a margaréták szépségét... S e benyomásoktól úgy tetszik mintha tisztulnék s gyógyulnék s mintha az erős s egészséges élet esszenciáitól kivetné lelkem mindazt, ami fáradt, kiélt; ami az akciónak már csak hamva és korma. Mert az ember emberek közt kicsiny lesz, elfogult lesz, beveszi magát apró, mérges gondolatainak kuckójába, pókhálók szállnak a szemére s elveszíti a nagy kilátásokat; a közélet durvasága s lapossága lenyomja a lelket s kik hősöknek indulnak, a szereplés cirkuszában clownokká, bohócokká lesznek, azután az a sok kislelkűség és bosszankodás epekövek gyanánt gyöttrik a lelket. Fürdő kell neki, ahol kimossa magából a benne rekedt sok port és iszapot; érintkezésbe kell lépnie a félremagyarozott nagysággal, kapcsolatba a hatalmas üdítő erővel; hát én a magasságok, a hómezők ellejtő leheletének tárom ki mellemet, a fenyűfákról leszívargó olajok, az áfonyás s mohás partok harmata nekem a friss élet kenete; a távlatok kékes lilás, napsugaras fényeitől eloszlik lelkemben az árnyék. A zümmögő, zsongó, zúgó erdő elcsitít bennem minden panaszt, hallgatom e zsongást, megállok; már nem csak a fülem, már a lelkem van tele vele s amely mértékben telik, abban a mértékben, zümmög, zúg, énekel ő is; kivész belőlem minden diszharmónia...

S mikor így a körülöttem álló természetén éledek, melyben a nagyság, szépség fölség ünnepe s átérzem, hogy át kell magamat adnom s rajta élednem s ifjulnom, mikor e nagy életerős benyomások mint antiszepszis hatnak lelkemre s megadják a ruganyosságot; ugyanakkor azt képzelem, hogy a lelkivilágnak is vannak hegyei, vannak magaslatai s azok is mint óriási, impozáns tények, mint felső hatalmak nyilatkoznak meg előttem, melyek szintén vonzanak s emelnek, sőt éppen arra való, hogy nagygyá, kiválóvá tegyenek. Ilyenek: Isten, a tekintély, a törvény, az erény, az eszmény, a jóság, a lelkiismeret, Krisztus, az egyház, a szentek, a történeti nagy emlékek, a hősök, a jellemek; ezek hegyek; van ott is csillagos, virágos élet, balzsam és fűszer; van ott is szépség s titokzatos világosságok, fények és színek; s ez mind azért áll körülöttem, hogy jobba, szebbé legyek rajtuk. Föltétlen kelléke a haladásnak s fejlődésnek a tiszta szem, az hogy lássak, hogy csodáljak s hogy átadjam magamat s kívánjam: jobb, szebb akarok lenni. Nem kételkedem s nem kritizálok; tudom, hogy van nagyság s fölség s hogy az nem azért van, hogy félreértsem s eltörpítsem; tudom, hogy van szépség s harmónia s hogy az nem azért van, hogy azt elrútítsam... Természetes, nem tehetem a szépségen s fölségen magán, hanem megtehetem úgy, hogy magamat keserítem s sötétítem el; akkor keserű lesz az édesség s homályos a napfény is. Aki a nagy elé oly szándékkal lép, hogy azt lekritizálja, az tényleg összetöri azt, anélkül, hogy megteremteni

s visszacsinálni tudná. Összetörni bármily remekművet lehet, ahhoz csak kalapács kell s mechanikai erő, de elgondolni s megteremteni azt, csak a geniusz képes. Aki a jellem s a szépség elé azzal lép, hogy apró hibáit keresi, az voltaképp a maga disszonanciáit viszi át s arra jut rá, hogy íme ez is olyan, mint én s nem lesz jobb általa. Az ilyen ember csak hernyó a káposztán, melytől nem lesz szebb a levél s csiga a pázsiton, mely azon mászik és piszkít. Az ilyen ember kioltja a fényeket s saját lelke sötétségét önti ki a világra. De ugyancsak hamisít és rombol és mérgez, megmérgezi elsősorban önmagát, mert nem képes az élet rossz s kisszerű, alacsony, hideg benyomásait, a rútság s alávalóság beszűrődéseit erős életáramokkal ellensúlyozni s a fölségesnek azt az antiszeptikus hatásait megízlelni, melyek új életre, új bátorságra képesítenek.

Legyünk meggyőződve: a világ tele van az életet fejlesztő hatalmakkal. Igaz, hogy a halálnak s az alávalóságnak nagy a hatalma; de az erőteljes, Istenben hívó ember a lelke ösztönét követve s a világ ésszerűségében s az Isten kegyelmében bízva lélekkel-szívvvel az élet fejlesztését szolgáló hatalmakhoz húz, bízik győzelmükben s önmagán tapasztalja meg az élet, a szépség, a jóság fölényét a halál, rútság s alávalóság fölött.

Aug. 10. Eletfejlesztés a nagy érdek s a nagy törvény.⁷⁸ Isten akarja s nekünk teljesítenünk kell ez akaratot, mégpedig úgy, hogy ezt mindegyiknek magának önmagán kell végrehajtania. Nem lehet azt a szó oly igaz értelmében máson tenni. Mászt buzdítani, oktatni, figyelmeztetni lehet, de az életet mindenkinek magának kell kidolgoznia. Ez a föladat a legelső, isteni hivatás. S ezzel születik s erre születik. Hivatás, mert ezt odaadással kell tenni. S lelkesülés kell saját lelkünk, énünk, s életünk iránt. E gondolatmeneten először is föltűnik az, hogy a legközönségesebb, legáltalánosabb dologról, az életről ily erkölcsileg magas színvonalú öntudati állapotokat emlegetek, amilyen a hivatás, odaadás, lelkesülés s ezzel jelzem azt is, hogy az nincs meg mindenkinél, sőt kevésnél. S ugyancsak sejtetni látom, hogy a dolog, amelyről szó van, egyáltalában nem könnyű, hogy az nem adatik készen s még kevésbé ingyen, hanem hogy az élettudás nagy tudomány, művészet, melyet érteni kell tanulni s mely csak fejlettebb értelmi élet fokán álló embereknek való.

Míg a gyerek inkább tárgy és szám, mint egyéniség, míg a gyerek csak csélcsap, s a nevelésénél inkább csak külső tényezők szerepelnek, amilyen a szülő, a mester, a bot, a szidás, koplaltatás, fenyítés, fenyegetés, addig ott a szó igaz értelmében nevelésről szó nincs. Nem nevelik, hanem szoktatják s dresszírozzák. Így nevelik a dakszlit, a pincsit, a majmot, a papagájt is; addig tehát a Petyi, a Sanyi, a dakszli, s pincsi majdnem egy színvonalon állnak; emberi nevelés ott kezdődik, hol a fiatalokú növendék önmaga kezdi belátni s a belátás nyomán akarni s sok akarattal önmagát szoktatni a jóhoz; amikor önmaga ember akar lenni, szép, nemes, jó ember, amikor ezt mint az élet eszményeit nézi, mint tartalmat ízlelni s mint értéket nagyrabecsülni kezdi. Mikor önmagát, életerejét s tehetségét szeretni kezdi, – mikor ezek fejlesztésében Isten akaratát látja, mikor ezt műnek, képnek nézi s az egész világot csak ráamájának s foglalójának. Az ilyen lelkületről méltán mondhatom, hogy hivatásra indul s hogy méltó nagyért lelkesül s erre a színvonalra szeretünk rásegíteni s ha már rajta vannak, a szép nemes, tiszta élet lelkes művelőivé s boldog tisztelőivé avatni a Zászlónk olvasóit. S ezt most egy *szünidei* benyomással akarom szolgálni, melyet hegyen völgyön barangolva vettem.

Akinek fejében ez eszmény s szívében e hevület már kigyúlt, annak figyelme forduljon a nagy természetre, mely rokonai is velünk, az életet véve s mely alakításaiban s törvényeiben valahogy szimbolizálja s magyarázgatja, példát ad s utat mutat arra, amit nekünk tennünk kell.

⁷⁸ Az itt következő naplójegyzet – átfésülve, stilizálva – megjelent a *Zászlónk* 1912–13. évfolyamában „A szellem tűztengerében” címmel (Ezért van áthúzva a naplóban.) Schütz A. felvette a *Magasságok felé* című kötetbe (8,136–139). – Prohászka az általa ihletett Regnum Marianum papi csoportról és *Zászlónk* című ifjúsági lapjáról: ÖM 20, 209–212; 22, 207–210.

Az első belátás, hogy az élet fényből s világosságból, tűzből s napsugárból él. A fény is tűz, az éleny is tűz, amelyet lélegzünk. E tűzben ez a napvilág csupa rezgés és lökés, mely ingerré lesz... az az élenyözön csupa folyékony tűz, melyben úszik fürdik a természet, csupa parázs, mely gyújt, csupa inger, csupa lökés, indítás s az élet kiterül réteiben szántóföldein, rónáin, kitárja karjait ágakban, erdőkben kibontja szikeit, levélkéit, lombátorát, hogy felfogja s el ne vesszen s földolgozza. Így kell tenni az embernek, szeretnie kell a napot s a napvilágot; élnie a napban! Mikor a nap elvonul, akkor az ember is hunyja be szemét. Mit is nézzen? sötétséget? Parányi kis fényforrásait ugyan igénybe kell vennie, de lehetőleg napvilágban dolgozni, napvilágban írni, olvasni. Mindent a napban! Mennyivel inkább kell ezt sürgetni szellemi világunkra nézve, a napot, a világosságot, fényt, tehát fényes világosodó biztató, bátorító gondolatokat. Vannak sötét, kételkedő gondok; gondolatok, melyek nem az élet pártján állnak, gondolatok, melyeknek nincs lengő zászlajuk, hanem lemondó irányzatuk. Gondolatok, melyek bizalmatlanságot árasztanak, kritizálnak s nem világítanak – nem váltják ki a jóra, nemesre a pihenő energiákat. Ide számítom a kételyt, a kedvetlenséget, a kritizáló, mindent lekicsinylő hangulatot. Szeretném, ha a nap szakadna belénk s ha az éleny, az életet kiváltó elemek szélvész zúgna át rajtuk s nem ajánlhatok nekik jobbat: fiaim, Krisztus mondja: filii lucis; csak ami világosság, az legyen utatok, arra s legjobb lesz, ha őt lefoglaljátok s ha őt mint az élet megtestesítését s az élet legszebb kiváltását szolgáló hatalmak vezérét, nézitek; azon erőket, melyek keresztültörnek, keresztülrépesztenek, melyek érvényesülnek.

A másik az a sok víz, erő, harmat; ez csepeg felhőkből, szivárog a földrétegek csapadékából; a levegő telítve van vele; kell frissesség, üdeség, hegyek, szirtek, föld; vizik felhők, hömpölygetik folyamok, a sejtekben iszom [?] szívom, kell frissesség, üdeség, hajlékonyság, kell fölvevő s alakuló képesség. Azért van az úgy kidolgozva: minden folyékony: a mézskő, az alkáliák, a vas, a foszfor, amiből épül fatörzs s szövődik falevél, amiből a csontváz s az izom alakul; vízben ázik, úszik; legfinomabb oldatokban, parányi szemcsékben. Azért lehet kipontozni s kiszabni s kicsipkézni s kifodrozni az élet szerveit, kifejteti azt a pompát s fölöltöztetni a szépséget, melyben a természet oly pazar. Hogy ömlenek a formák, a vonalak hullámai, mily rengés és omlás, mily rengés és hullámozás erdőn, réten, vetésben. Szeretni a vizet s nem a bort s főleg azt az üdeséget, frissességet, amelyet szimbolizál és teremti s hint szét e csodálatos elem. Frissnek s üdének lenni, hajlékonynak, fölvevőnek; nem merevnek, s kielégítettnek. A kamaszévekben az ifjak a legcsúnyábbak, tagjaik esetlenek, arcukon mintha valamiféle ösztönös, szellemtelen kifejezést s a szellemet: a lélek kifejezését befödő; némelyiken kirakodik a durvaság, a kérkedő erőszak. Ha már keresztül kell menni ez állapotvedlésen, essünk át rajta minél előbb s gondozzuk annál jobban az élet ösztönét a fölvevésre, az alakulásra, okulásra. Fogjuk meg a formát, mely az emberben a fegyelem. A kamasz esetlen, az előkelő nemes érzés még olyan rajta, mint az új ruha, melyet nem rá szabtak s vásáron vettek. Bele kell nőnie, magának lefoglalnia s rákényszeríteni a szépség, fegyelem méreteire s ritmusára az embert. Hajlékonynak, lélekben frissnek... Azt csak az erőteljes, ki nem áztatott bírja. Aki lecsapolja fán és csemetén életnedveit, – aki leperzseli érintetlen érzelmeit, aki elhervasztja a lélek virágait.

A harmadik az a sok olaj, gyanta, az a sok esszencia, mely erőtől való s erőt szolgál. Az a méz és cukor és zamat, melyet levendula és zsálya, gyűszűvirág s ezerjófű szűrnek, mely a virágban fakad s a gyümölcsben érik, az a sok csoda szín és fény és zománc, melyet a sejtekben kever s aztán a párták szirmain gyújt ki a napsugár.

Akárcsak egy boszorkakonyhában állnék, ahol ezer meg ezer tepsiben, nagy és kifazékban föl az élet leve, sava, bors, íze meg mérge. S ebből a nagy patikából vesszük mi is az élet gyógyszereit sebre és szemre gyomorra és fejre; ezek ingerlik idegeinket, megtisztítják vérünket, megkergetik, gyorsabb tempóba hajtják bele a szívet; fölviannyoznak,

fölhevítenek, föltüzelik fantáziánkat s valahogy lelkünk gondolatait és érzéseit kigyújtják. Hát bizony sokféle kapcsolat van közte meg köztünk, valahogy egy közös életet élünk, azt az életet, mely szívós s nem engedi magát, nem hagyja magát. Jár itt is ott is sok baj és betegség, van növénynek sok hernyója, léleknek s lelkületnek is sok bogara; van fájdalom és seb, ütközés és vereség; de e sok baj ellen fakadjon a lélek bensejéből balzsam és olaj, gyanta és kenet (s vonja be a sebeket, hogy el ne szívárogyon erőnk) forrjon föl az energia, az akaraterő sava. Ha úgy érezzük, hogy rendetlen hajlamok ütnek ki rajtunk, vagy kellemetlen tapasztalatok megmérgezik lelkünket, bízzunk az élet életrevalóságában, s hogy azt ki lehet heverni, keressük az Istent, tisztázzuk szándékainkat, hogy csakis őt keressük s szeretjük s akkor aztán járjuk ki, forrjuk ki, vessük ki munkával, és sétával, énekkel és sporttal.

Ifjak, menjetek ki a mezőre, a rétre; mily szomorú az, ha lábatok alatt ropog s törik a kiszáradt fű, ha szemét lesz abból, aminek virágnak kellene lennie, ha száraz avar, ha leperzselt törmelék, pozdorja sárgul körülöttem. A természet hervadását sokszor meg nem állíthatjuk, de a lélek üdeségét, frissességét mindig gondolhatjuk. Van szárazság a lélekben, van a szellemi világnak sárga pusztasága; de mi ott nem lakunk, azon csak átmegyünk, az csak hangulat, ideiglenes állapot. S ha van is ily kelletlen, kedvetlen hangulatunk, akkor is a kötelességet el nem mulasztjuk, hanem bátran előre. Isten velünk s közel hozzánk s ő majd fölfrissít, fölűdít kegyelmével; addig is, ha gyalog is s nem lóháton, de előre.

Íme a természet ránk borul gyógyító erejével, inspirál szépségével, az Isten kegyelme bugyborékol lelkünkben végtelen mélységekből; erősebbek vagyunk mint a halál, mert az nem él, s erősebbek, mint az ördög, mert az az Isten szomorú, bár dühös majma, mert majmolója: mi meg fiai vagyunk, – az élet inspirációival, – az örök élet motívumaival, – megfelelő erővel ifjú természettel s kegyelemmel. Isten is úgy akarja, hogy a szép élet megtestesülései legyünk; akarjuk hát mi is: akkor a szép élet meglesz, s a szép eszményi hivatásból, a sok jó szándékból s iparkodásból tett lesz.⁷⁹ Lássuk!

Kell valaki, aki nekünk a hidat megépítse a kultúrvilág s a mi hitünk közt. (Ezek az értékek egymás után jutnak szőnyegre, kifejlődnek, megérnek s megoldást követelnek. A modern világnak számos ily igénye van. Az igények is úgy jelentkeznek, amint a társadalom fejlődik; más-más stádiumban más föladatak, követelmények szükségletek és igények. Sie werden reif, spruchreif... Értékek...

Álljunk a fejlődés e szempontján s méltányoljuk ez alakulásokat s e fakadásokat s ismerjük föl: íme a mi dolgunk; a mi zónánkban, a mi korszakunkban lettek; ránk várnak, munkánkra. Értsük e kultúrbetéteket.

Értsük meg, hogy az államnak is föladatai lettek, melyek előbb nem voltak... Ne mondjuk: ez a mienk. Hogy fejlődik, azt mi is valljuk, hiszen a keresztény kultúrán oly keménységek s kegyetlenségek vannak, hogy azzal vigasztaljuk magunkat: majd lassanként legyőzzük. Van haladás, de a fősúlyt az emberre s belső világára fektessük, hogy mik az értékei s a vezéreszméi, hogy mi a stílusa s a tartalma annak a bensőségnek s e részben még rengeteg sok a dolgunk. Az ösztönök helye nevelése egy folytonos föladat, mely folyton munkát sürget.

⁷⁹ Itt fejeződik be az előbb jelzett ifjúsági cikk. – A 14. és 15. jegyzetben jelzett cikkek, miként a korábbi „Az én napom” című is, költői remekművek. Nagyon tanulságos összevetni a spontánul felszakadó jegyzetet és a cikknek átfésült, stilizált változatát: Prohászka írói, alkotó műhelyébe tekinthetünk így be.

1912

Jún. 30. Törvény és jog formák, melyeket az emberi érzés alakít. Az érzés fejlik: az ősembernek nincs érzéke az állandó lakhely s az otthon, a birtok, a család, a munka iránt. Ezek fejlenek benne s ezeknek megfelelőleg állapítja meg az élet formáit, azt, hogy mit kell, mit nem kell tenni, – mi jogos, mi szabad? Ezt az érzés inspirálja, – ez kezdi akarni, látni, kívánni, igényelni. Például hogy a nőt hogyan becsüljük, hogyan nézzük, – észrevesszük-e azokat a kvalitásokat, – értékeljük-e? Hogyan nézzük a természetet s életet? Halálbüntetés; ez tisztára az érzésen fordul.

A lelkiismeret is elsősorban érzék, érzés. Ez az érzés állítja be, sőt kelti az ismeretet, meghatározza, hogy így vagy úgy lássunk, nézzünk, gondolkozzunk. Ez az a moll, lágy, alakuló, ébredő, reakciók alá kerülő, formákat építő érzés...

Az individualizmus is a hajtó, fakadó, észrevevő, érző oldala az embernek; szemben áll a törvény, a szocietas, az objektív elem. Ez kész, az készül és fejlik és előbbre visz. – Sok ember nevetlennek látszik, mert ez individuális oldala, a meg nem kötött irányzata áll elől.⁸⁰

⁸⁰ Figyelemre méltó, hogy 1912-ből csak ez a rövid jegyzet szerepel e naplóban. Schütz a *Soliloquiá*-ba máshonnan több 1912-es jegyzetet vett fel.

1913

Jan. 14. Istennel kapcsolatban lenni; ezt hirdetik; mi az? mert nem gondolatban, hanem érzésekben, az élet valóságában, a megtapasztalásban. A gondolat csak kép, tükrözés; gondolatban nem lehetünk valakivel; valakivel, a valósággal csak konkrét érintkezésben lehetünk; gondolatban lenni = képével lenni. – Az csak az utat mutatja hozzá; az csak az akció medre s irányítása. Folyamagy is... vehiculum is; de a valóság miatt van. Azért sehol sem cél, hanem eszköz: az élet eszköze; példa rá az állatvilág. Az emberben is így kell lennie: eszköze, kapcsa az életnek. Minden tudomány erre való.

A valóság a konkrét lét s élet. Abban lennie s azzal érintkezni nem ésszel, hanem megtapasztalással kell. Természetesen az emberi tudatban is az van, de az ész a konkrét érzésekben, mondjuk az eszes érző, az értelmes érző, vagyis a felsőbb fokon álló érző.

Az értés is érintkezés a valósággal, az értés is az életnek tehetsége, aktusa, de úgy hogy elemel, kiemel egy-két általános elvet, elemet s azzal a nem-életbe, a tükrözésbe eltér. Iránya tehát a valótól, a konkrét léttől elemelkedik; a lét fölött csinál konstrukciókat finom, áttetsző sugarakból, de célja, hogy onnan lenyúljunk s tájékozásai által a valóságban teljesebben éljünk; de az élet nem ott fönn lesz, abban az áttetsző régióban, a fénysugarak konstrukciójában, hanem a valóságban. Istenem! hogy azt bizonyítani kell, hogy az élet valóság s nem gondolat s hogy gondolkozni is csak az élet eszköze, hogy a való teltebb legyen, melegebb, mélyebb, igazabb!

A lélek, az értelmes, önmagáról tudó lélek nemcsak absztrakciók révén érintkezik, hanem lát, – nem fogalmak révén, hanem közvetlenül érez, megtapasztal. Van egy értelmes látás, szemlélet, – van egy értelmes érzés, – van érző megértés. A valóság ilyenkor a maga konkrét formájában s tartalmával érintkezik lelkekkel, lelkem azt tapogatja, tapasztalja, nézi, élvezi...

Az élet maga csupa ilyen önmegérzés, önmegtapasztalás; arról csak intuíció vagyis közvetlen megérzés, csupa konkrét szemlélet van. Van absztrakt is, de abban látni igazán, hogy mily keveset ad, például, hogy mi a gondolat, az érzés, az élet, az ember. Ha kérdezzük a definíciókat, semmit sem nyújtanak. S talán még világosabb, ha kegyeteknek elmagyarázom, hogy mi az atom s aztán az elektron s hogy ez mozgásban van, hogy nekivágódik felületeknek s hogy azokat ingerli s hogy azokban is aztán támad mozgás, rezgés; ha kiszámítom e rezgések hullámvonalát, sebességét s a felületek reakcióját, ha ezt mind képletekbe rakom össze; akkor kegyetek már tudósok, de tudják-e Önök, aláhúzom: tudják-e, hogy mi a látás? mi a világosság, a szín, a csipkerózsa, az almavirág, a vadgalamb, a napnyugta bíbora, violája, azok a lebegő, fölbodrozott uszályai a napkirályné öfelségének.

Ez nem érzéklés csak. Ez az értelmes lélek élettapasztalata. Szent Tamás szerint „convertit se ad fantasmata”; az értelmes lélek teszi azt? Az csak azt jelentheti: az az értelmes lélek lát, tapasztal.

Ez azt jelenti, hogy a tudata más; az értelmes tudata más. Ha ugyanis csak az ő sajátos kategóriáival – például mind minőség, mozgás, tér, idő – fordul a fény érzékeléséhez, a fényhez, akkor nem kapna új tartalmat, de mikor én világosságot, színpompát látok, mikor életet érzek értelmesen, akkor ezt a valóságot a maga konkrétságában fogom meg s ítélek, gondolkodom, beszélek világosságról. A világosság nekem nemcsak kvalitást, mennyiséget, mozgást, formalitást, teret mond, hanem egy sajátos életvalóságot, melyet csak megtapasztalni, érző, értő lélekkel látni lehet... A vaknak intelligenciája ezt a látást nélkülözi. Nincs meg benne a *sensatio lucis*, ez az élethullám, de megvan benne a kvalitas etc. Mondhatjuk-e, hogy az *intelligens* lélek inventariuma benne ugyanaz, mint a látóban? Hogy csak a *conversio* hiányzik? a kategóriák alkalmazása? de hogy az értelmes léleknek a tapasztalata, a meglátása, a megérzése hiányzik.

Íme megtapasztaló, a konkrét világot s valóságot megélő, megérző értelmes lélek. Ez az intuíció.⁸¹

A valósággal nem absztrakt ideákon át érintkezik például a világosság, az öröm neki nem kvalitas, mozgás csak, hiszen ezzel meg nem közelítené, hanem az, amit mond: világosság, öröm, élet. Tehát ő többet fog, mint amennyit neki a kvalitas stb. ad. Sőt, mást fog, mert konkrét létet fog, amit a kvalitás stb. nem ad.

Saját lelkemet, aktusait, igényeit... „Una vista non è veramente bella se non quando diventa visione.”⁸²

Jan. 15. Minden értelmi képzet, a hit gondolatai is, absztraktak. Az absztrakció nem a dolog, hanem a képe, a jele. Világít nekünk s mutatja, hogy mit tegyünk. S mi lesz a dolog a hitben? a belső valóság = a lélek teljes megnyugvása, bizalma, odaadása, szeretet; a konkrét megtapasztalás.

Jan. 18. A világot meg kell teremteni. A mi világunkat is. Csak annak van, aki megteremti. Nem lehet készen kapni, nem lehet hódítani. Készen kapni nem lehet, mert a mi aktusunk, az én átérzésem. Nekem kell valamit magamból adnom, tennem. Kezdődik az érzésen. Az én aktusom az. Folytatódik a magam beállításán. Az én világom ugyanis az átélt, a megtapasztalt, a nekem tartalmaz világ s azt nekem kell beállítani; az belőlem indul ki. – Legvilágosabb ez a hódítókon. Nép, mely meghódít országot, beleül mások kultúrájába... Vagy a hold föld, mely alig tartott el néhány birkát, racionális művelés mellett sokakat tart el. Az ember több munka által, az intenzívebb gazdálkodás által földet teremt, több holdat. – A gépek által megtakarít időt; időt teremt; többet állíthat bele az életbe, meghosszabbítja életét.

a) A meglátott, megérzett világ; világ, melyre én az élet formalitásaival felelek, melyet lefoglalok látásban, érzésben, s így van világom, az én világom, melyet látok. Ha vak volnék s csak tapogatóznék, sokkal kisebb volna világom. Így vagyunk érzéseinkkel; ha nincsenek, ha nem reagálunk, ha hidegen megyünk; nincs világunk.

b) De látni s csak ösztönösen reagálni, abban kevés a lélek s azért szegényes világ; de gazdagabb, tartalmasabb lesz, ha a magunkéból adunk, ha mi a lelkünket, sajátos szellemi erőinket s értékeinket állítjuk bele. Ez által teremtünk emberi világot, emberi környezetet s minél több lesz ott a mi lelkünkéből, annál inkább igaz lesz, hogy ez a mi világunk. Mikor a nomád ember jár birkanyájával vidékről vidékre, már mondhatni, ez az ő világa... de hát nagyon kevésbé, mert keveset ad hozzá, belőle kevés való, de ha műveli azt a darab földet, abban az arányban, melyben belterjesebb a gazdasága, s többet fektet belé értelemről, munkából, annál inkább lesz az ővilága. Semmin sem látni azt annyira, mint azon, hogy pásztor korában az a vidék kevés embert táplálhatott, de... tehát úgy van, mintha csak teremtett volna földet... Éppen úgy régen soká éltek a patriárkák korában; de hát ha vesszük, hogy mit éltek meg, mit tapasztaltak, hol fordultak meg, mit végeztek: de most a gépek által az ember megtakarít időt, teremt időt... Ez a mi világunk. Ez a mi hazánk, és otthonunk. Világ, mely ha körülöttem van is, de leginkább bennem van: lelkem fészke s világa, érzése és tartalma, értéke és öntudata, egyensúlya és ereje.

Tehát: dolgozni és teremtetni. Nem lehet elhódítani ... Nem lehet erőszakkal. A harcok népek, akik másoktól el akarnak venni országot, elvehetik a földet, a városokat, de nem az övék... azután pusztítanak erőt: életet és értékeket, melyeket a több élet, az emberi lét meggazdagítására fordítanak. Magukat is gyöngítik s erőiket fogyasztják, melyekkel nemzeti géniuszuknak megfelelő ipart, művészetet, ízlést, életet „teremtenek”.

⁸¹ Prohászka az előbbi jegyzetben megismétli azt az ismeretelméleti tételt, amelyet székfoglalójában kifejtett. Mivel több kritika érte, ill. dolgozata indexre került, ezekben az években több tanulmányban jobban tisztázta álláspontját. Lásd *Az elme útjain* című dolgozatait 1911-től kezdődően. Bergsonról, ill. az intuíciónál vallott nézetét is világosabban körvonalazza. Lásd Szabó F. in PE, 131kk.

⁸² Az olasz szöveg fordítása: „Egy látvány csak akkor valóban szép, ha látomássá válik.”

A harcias népek helyzete tarthatatlan a világon, mert nincs világuk, nem csináltak maguknak. Az a gondolat űzi, hogy hatalmasak legyenek, de nem lesznek, földet akarnak, gazdagságot akarnak; dehát a gazdagság elfogy s gazdagság csak ott van, ahol azt termelni tudják.

Mit kell még e világból csinálnia az embernek? Az tisztára relatív, hogy sok vagy kevés; folyton azt mondják: sokan vagyunk. A pásztornépek, melyek csak a nyáját őrzik s a fogukat szívják, egy-egy darab földön túlnépesedést állítottak be, ahol a földművelés korában azt mondanák: gyér lakosság... Mi lett volna Hollandiából, hány ember élt volna meg azokon a vizes lapályokon s homokbuckákon, ha nem teremti meg a maga világát. Nem a kilométereken múlik, hanem azon, hogy megtaláljuk-e módját, hogy okos, ésszerű s a versenybe alkalmasan beleálló munka által a mi világunkká tudtuk tenni. Mi lett Spanyolországból, Portugáliából?

Van a háborúnak is történelmi funkciója, mint nagy kötörésnek, kőrepszítésnek, hegyátfúrásnak, hogy a kultúra, a jobb ember világának útját egyengesse. Csakis mint a teremő kultúra munkásának: a béke miatt, a kard a kalapács miatt...

Jún. 10. „Je suis toujours un peu dans tous les mots d’amour. Mais tant que ce n’est pas à moi, qu’on les adresse, On ne fait qu’essayer les termes de tendresse.” Szeretni kell lelkesen, hevesen Istent; a szeretet árja, sodra feléje megy öntudatlanul, lévén a szeretetben az élet legigazibb megnyilatkozása... Fajsúlyos, temperamentumos, congeniális, magához méltó tárgyat keres: ez a jó, a szép, az ideál. Quocumque feror, illuc vehor. [Ahova visznek, oda megyek.] Ezek a szeretetek a lélek tapogatózásai... kacsóival belekapaszkodik. (Tehát emelkedni, följobb, följobb, mint a sas... de azután úszni ott fönn.)

„Comme l’amour à moi vient habiter toujours, Les coeurs, qu’ont préparés de terrestres amours (az preparáció, inger, de meg nem állhat benne...) Il prend ce qu’il y trouve, il se ressert des choses. Il fait d’autres bouquets avec les mêmes roses. Car c’est à moi, que tout revient. Et tôt ou tard, le parfum acheté, d’aloes ou de nard, que pour flatter les sens, le marchand a cru vendre, sur mes pieds douloureux finira par s’épandre. Et c’est par des cheveux défaits pour le péché, que ce parfum, sur mes pieds nus, sera séché... Et la chanson d’amour devient une prière!”⁸³

Jún. 10. Kőverésnek mondanám a terminusokat a folyamban; de ez is sok; hanem csak kapavágásoknak, hogy a forrás buggyanjon. Kell, kell, de csak ennyi! Judikációk, hogy hol keressünk. „Si vous demandez humblement et sans attache où est votre Bien-Aimé; les *gardes* (dogmák) vous l’indiqueront. Toutefois le plus souvent, vous ne trouverez Jésus qu’après avoir dépassé toute créature. Que de fois de ma part n’ai-je pas répété cette strophe du Cantique spirituel (Sain Jean de la Croix); ne m’envoyez plus désormais de messagers, qui ne savent pas me dire ce que je veux. Tous ceux, qui s’occupent de vous, sans exception, me parlent continuellement de vos mille grâces. Et tout me blesse encore d’avantage; et surtout ce que me fait mourir, c’est un je ne sais quoi qu’ils ne font que balbutier.” Dadogásba, tapogatózásban ki nem tartjuk. Egyesülni vele, szeretni... megtapasztalt, megélt életet akarunk. Életet mint látást... (Secrétan!) amit nem lehet leírni s megmondani, azt a belső tartalmat, a konkrét megtapasztalást. A fogalmak absztraktak; nem hogy nem igazak, de

⁸³ Az 1913. jún. 10-i francia szöveg (idézetek egy költeményből) fordítása: „Én ott vagyok egy kicsit minden szeretetszóban. De amíg nem hozzám intézik őket, csak próbálgatják a gyengédség szavait... Minthogy az irántam való szeretet mindig a szívekben lakik, amelyeket a földi szerelmek előkészítettek, megragadja azt, amit talál, használja a dolgokat. Más csokrokat készít ugyanazokkal a rózsákkal. Mert minden engem illet. Előbb vagy utóbb a vásárolt áloé- és nárdus-kenetek, amelyekről a kereskedő azt hitte, hogy az érzékeket csiklandozzák, végül az én fájdalmas lábamon áradnak széjjel. És a bűnért szétzilált haj szárítja fel a kenetet csupasz lábamon... És a szerelmi dal imádsággá alakul át.” – E költői szöveg alanya kétségkívül Jézus, és a második szakasz arra az evangéliumi jelentre utal, amikor a bűnös nő megkente Jézus lábát illatszerekkel. (Lk 7,36–50)

vékonyak; nem hogy nincs szükség rájuk, de mindig túl kell azokat haladni, nem cáfolással, nem tagadással, hanem kitöltéssel s a kitöltés csak konkrét élet lehet. Kapcsolódni a konkrétummal, de a konkrétumot csak élni, átélni, tapasztalni lehet; – annak lennie kell önmagában meghatározottnak, tehát nem fogalomnak. A fogalom egy akció, egy neme a megfogásnak, hogy a fogás helyén élet, konkrét tapasztalat fakadjon... (Soeur Thérèse de l'enfant Jésus 292.)⁸⁴

Jún. 14. Én is világosan látom, hogy így Isten gondolataihoz közelebb jutunk, ha a földi fejlődés győzelmében, a jóban itt a földön hiszünk. Az nem isteni gondolat, ha a földet siralomvölgyének nézzük; ezzel a megpoklosodott világgal Istennek szolgálatot nem teszünk. Van itt siralom, de az nem győz, hanem legyőzendő s a temperamentumot akkor neveljük helyesen, ha nem ígéz meg a fájdalom, hogy annak melankolikusai legyünk, hanem ha ingerel az erő, a bizalom a haladásban! Istenem, hány heretikusa van a győzelmes rossznak, hány bálványimádója az istenített rossznak.

A földet a rossz birtokában hagyják s maguk futamodnak. E részben azt gondolom, hogy nem kell ezt hirdetni s nem kell bünt szimatolni mindenütt, hanem mértékre bár, de örömeire is nevelni kell az embert. Azért törte át ezt a ránk tapadt, helytelen intellektualista kérget az életöröm, mint vulkán; rossz öntudattal telítették, ami öröm való volt neki, azt bekormozták, mindenütt az ördögöt lesték. Szóval börtön lett a világ s az ember rab, de oly rab, akit öntudatában vetettek rabságra. Az egyház a bestiát az ördöggel félemlítette.

Jún. 16. Nemcsak hogy ki nem tartjuk a dadogásban, az absztrakciók ürességeiben, amelyek üresek a valótól; de az is baj, hogy időnként szakadoznak e formák, az élet kitér belőlük s akkor nem szabad azt velük lefojtani akarni, hüvelyekkel a rángatózó, lüktető magot! S most tényleg oly korszakban élünk, hogy minden kötelék szakad, a szellemi kapcsok, a historikus intellektuális leltár. Mit kell ilyenkor tenni? Bensőségebben kell az étellel, a valósággal egyesülni, – kevesebbet okoskodni s többet élni, tenni, szeretni! Többet megtapasztalni! Lebensverbindung. [Kapcsolat az étellel.]

Az értelmi konstrukciók harmóniája kiszakad, megzavar; de a jó, s szép élet harmóniája soha. Ha vannak, kik szétütik az értelmi konstrukciók világát; azt a másikat szétütni nem szabad. Tehát kételkedni sem szabad benne. A credók tételeiben lehet kételkedni, de az alattuk rejlő valóságban nem! S ez azt jelenti, hogy ideiglenes a mi érték-konstrukciónk. Krisztus mondja: Non potestis capere modo, Paraclitus autem Spiritus...! [Most még nem értitek, de a vigasztaló Szentlélek megtanít...] De hát nem ismerünk-e? igen, de per speculum, in aenigmate [tükör által rejtélyekben].

Szept. 21. Megjelent a „Gedanken”. Nem búsulok; ellenkezőleg ujjongok: Mi hiányzik nekem, ki Jézust szeretem?! Mit vehetnek el, mit adhatnak? s úgy örülök, hogy szívből imádkozhatom ezekért, kik ezt írták, hogy jót adhatok s azt mondhatom: Uram, e jó viszonzásomért adj jobb lelket, mely másokra sugározzék, – élesebb bensőségebb szívet, hogy forróbban imádkozzam; hogy jobb ember lévén ez által jobban szolgáljalak. Az erényt élvezni kell s íme a keserűségből is lehet erény, tehát édesség. Az én édességem ez: Uram, szívből szeretlek s följajnlom ezt! Fogadd, kérlek!

⁸⁴ A jún. 10-i jegyzetben Prohászka egy Kis Szent Teréz-könyvből másolhatta át azt a szöveget, amely Keresztes Szent János misztikus énekére, az Énekek énekét „kommentáló” kantikumára utal: a nyájukat őrző pásztorok szerepéhez hasonlítja Prohászka a dogmákat. Ismét csak a fogalmi megismerés és a misztikus tapasztalat közti különbséget hangsúlyozza.

„Ha azt kérdezitek alázatosan és ragaszkodás nélkül, hol van a Szerelmesem, az örök (a dogmák) megmondják, hogy hol található. Mégis, a leggyakrabban csak úgy találhatjátok meg Jézust, hogyha túlhaladtok minden teremtményen. Hányszor ismételtam a magam részéről Keresztes Szent János kantikumát (*A lélek jegyesi éneke*). Ne küldj már nekem küldöncöket, akik nem tudják nekem megmondani azt, amit kívánok. Mindazok, akik rólad beszélnek, kivétel nélkül állandóan ezer kegyelmedről beszélnek. Ami pedig engem leginkább halálra sebez, az az a nem tudom micsoda, amiről csak dadognak.” – Secrétan: francia racionalista filozófus.

1914

Aug. 23. Az a meglepő, hogy értelmünk úgy be van állítva, dacára empiriának s intuíciónak, a metafizikaiba, abba, ami a tapasztalaton túl van; alapot, egységes alapot keres a világnak, egységes, egyetlen, végső világokat. Eszméinek, milyenek Isten, lélek, halhatatlanság, szabadság s az erkölcsi eszményiség, tartalmában hisz. Ezek a tartalmak valóságok, nem álmok. – Még Kantnál is mily megindító, hogy az értelmi kategóriák csak a phaenomenonokat kezelik, azokat csoportosítják, összekapcsolják s törvényeiket megcsinálják, de elvben ki van róluk mondva, hogy valóságot nem tartalmaznak s azért ha például az okság kategóriáját is vesszük szemügyre, hát igen ez a kategória a maga sajátosságában, tehát mondjuk „okságilag” köt, fűz össze jelenségeket, de jelenségek az én lelkem sajátosságai s bátran álmoknak is nevezhetném, mert hiszem, hogy egy kívül s azokon túl álló „Ding”-nek bemutatkozásai, annak föltevésére nem vagyok fölhatalmazva!⁸⁵ S Kant mégis, mikor az eszmékről van szó, azt mondja, hogy azoknak igen is van valóságos tartalmuk, mely valóságot az értelem direkt és sajátos erejével ismer föl! Tehát az értelem valóságát megragadja Istennek, az abszolút jellegű végtelen lénynek; magában hordja eszméjét az abszolút valóságnak, mely minden akadály fölött s a végesség korlátait nem ismerve időtlen és tértelen, vagyis örök és végtelen! Ezt a koncepciót nem veszi a tapasztalatból. – Tényleg ez az eszme belőle van; ennek fölfogásához neki sajátos útja, sajátos ereje s érzéke van. Körülveszi a lelket a világ szétforgácsoltsága és ellentétjeinek sokadalma, – kínozza rútság s tökéletlenség, – megtapasztalja a bűnt s az esést és hanyatlást s dacára az empiriának kialakítja a metafizikai, esztétikai, etikai ideált. A tökéletlenség, végesség, rútság, romlás ingereire így válaszol de ez eszmék nem csak sajátos reakciói, hanem valóság kifejezései. S nem kell azt gondolni, hogy ez az egész kialakítása az eszményinek csak futamodás a valóságból, a látszattól, a realitásból az ideálba s annak következtében ez az idealitás is csak üres vizionális lelki állapot. Mert ezt a fölemelkedést épp az a realitásokat megfogó s realitásokra reagáló ész teszi meg szükségképpen, tehát legbelsőbb természete szerint; a reálist fölismerő természete szerint; a reálisban a végső egység elérésére beállított gravitációjával. Ezek az eszmék az utolsó szó, amit az értelemnek mondani, – az utolsó kilendülés, melyet vennie kell s amily realitás-ismerő, épp oly természetes-szükségyszerűséggel gravitál az eszmékbe. Az absztraktban találja meg az egységet, a véget, a végpontot, a realitás s az eszme egységét. A realitásnál meg nem állhat (az empirikusnál); tovább kell mennie; elér az eszmében a metafizika világába. Ez a szükségszerű progressus egészen ésszerű; ésszerűen történik. Ami ésszerűség szerepel másutt, az szerepel itt is; ha tehát bízunk az ésszerűségben s ha minden bizonyosságunk végre is az, hogy ez meg az ésszerű: hát akkor az eszmék ésszerűsége legmagasabb bizonyosságunk, mert szükségszerű ésszerűség vitt el hozzájuk. Ami pedig ilyen, az objektív is, mert az észnek sajátossága az ismeret, tehát a valónak megfogása.

Voltak olyanok is, kik mélyen meggyőződve az eszme valóságáról, mikor filozófiájuk azt kérdezte, hogy honnan vette magát az észben, mely maga is véges, a végtelennek, – mely maga is tökéletlen s korlátolt, az abszolútnak képe, azt felelték, hogy azt az Isten maga, ki a lélekben lakik, ki mindent eltölt, kelti. Hogy az Isten hat a lélekre, a lélekben van meleg akciója; maga ez az eszme metafizikai még keletkezésében is, amennyiben nem az ismeret rendes útján – mondjuk, az érzéki benyomásoktól az értelmi tartalmat kiemelő s az oksági

⁸⁵ Prohászka itt ismét azt az ismeretelméleti problémát feszegeti – Kant agnoszticizmusára is hivatkozva –, amelyet székfoglalójában tárgyalt. Vö. Szabó in PÉ 123kk.

elvet alkalmazó úton – tehát logikus úton, jutottunk el volna hozzá, hanem így hogy az ész Istennel érintkezik.

(Voltak, kik azt mondták, hogy intuícióban fogjuk meg; de ha intuícióban)

Már most, dacára, hogy így bele vagyunk horgonyozva, másrészt oly különös, hogy ha részletkialakításán dolgozunk ez eszméknek s föl akarjuk fogni, szét akarjuk szedni, – ha el akarjuk gondolni Istent, lelket, tehetségeit, azt a metafizikai valóságot, azt a lelki, szellemi világot: úgy vagyunk vele, mint akik nagy fényeket látnak, biztosan fölismerhetőnek látják, de a fény megvakítja; körvonalakat, kapcsolatokat már nem fognak. Oly biztosat s oly elérhetlent, oly nagyot s oly keveset belőle. S nemcsak azt, hanem telve nehézségekkel, ellentmondásokkal, megközelíthetlenségekkel, örvényekkel.

Hogy csak egyet említsek, nem különös-e, hogy mikor a szükségszerű ésszerűség a mindennek egységes alapjára mutat rá, ugyanakkor ezzel az ésszerű valósággal szemben az ésszerűtlenségek őserdei sötétlenek. Tele van a világ irracionális elemekkel. Ösztönszerűség, szilaj erőszak nem engedelmeskedik, nem illeszthető bele a mi ideális, nemes követelményeink, világnézeteink keretébe. De hát épp ebből következik megint az, amit itt tulajdonképp kihozni akarok, hogy tudniillik az az abszolút ésszerűség, nemesség, jóság, szépség bár magában ilyen, de bennünk s a világban nem úgy adja magát, mint befejezett s tökéletes lenyomatban, hanem az egész lét s világ s élet s az emberiség s a történelem s a kultúra s azután ez a mostani élet s az azután való élet csak folyam, folytatólagosság, haladás, fejlődés feléje... A természet s a lélek, a szellem is ellentéteket mutat s a történelem tele van kegyetlen harccal a jó s a rossz s a jobb közt. Igen látjuk, hogy ez a világ, ez a darab történelem, ez az életöntudat csak egy-egy szelvény s hogy nem elégít ki, ha csak ezt nézzük s eszméinket rajta beigazoltatni akarnók; hát kit elégít ki egy szelvény, egy-egy korszak, egy-egy élettudat; bizonyos ez mind kevés s mindenki érzi, hogy folytatása van. Így az eszményiség a világ által nem csak nem cáfoltatik, hanem ellenkezőleg, irracionális betétei a folytatás bizonyosságai; mert azt sürgetik. A világ tele van kikezdésekkel; minden tökéletlensége s kegyetlensége az. Épp az abszolút ősök s az ideális realitás mint végok miatt az ellentétek kiegyenlítettnek. Az abszolút úr fölöttük. De azért az uraság messze van s az ellentmondások jelzik a távolságot.

De ahol a harmónia már most is lehet, az az emberi lélek. Minél alkalmasabb ez az isteni behatásokra, minél teltebb Istennel, annál koncentráltabb (központosított), egységesebb s annál inkább lesz úrrá a diszharmónián.

A világot etikussá kell tennünk, alacsony fokait lélekkel átjárnunk, hiányait kitöltenünk, akciónk által lesz azzá. Az etikumot is meg kell teremteni, az ellentéteket el kell simítani. A véges világban szétmennek s ütköznek az érdekek, ott alakul ki az ellentét az ideál s reál tendenciák közt.

Nov. 29. Nem szabad megállni az absztrakciónál s azok notáiból, fogalmi körvonalalaiból eredeztetni az eszményi tartalmat s a kötelelességeket: például az ember nemesen konstruált, ideális képéből, a jog, a erkölcs fogalmából. Látom, hogy az ember típusai különbözők, ezek konstrukciók, fazekak, de a konstrukciók rászorulnak egy olyan [?] konstruálóra, aki állítja s azután tartja is, hogy össze ne omoljanak. Kell beléjük az a tökéletlent tökélybe húzó, ösztökélő, sodró elv, a jobbnak lelke. Az az ideális hajtó, ébresztő, fakasztó, szépitő, tisztító áram... az a lüktető elv, mely agitat molem [a tömeget mozgatja]... mely a valóságos emberségben, a durva, sötét, zavaros emberanyagban, ösztönös erőszakosságában dolgozik. Ez ad alapot, gyökeret, ez indít forrást, mozgást, ez feszít meg energiákat... De ez nemcsak az ember s az emberről való fogalom, hiszen a fogalom absztrakció s a valóság épp az a mozgatott, de nem kész, fejlesztett, de be nem fejezett, – tökélesbülőfélben, de nem tökéletes lét... Kanttal szemben: kell eszmény, kell bennünk lennie, – kell erkölcsi autonóm elem... , de ez a valóság s nem fogalom, ez a szellemi lét! Az önmagában elszigetelt, a magamagára visszazorított ember, valahogy fölemészti, megeszti magát, föléli magát. Az öntudat, ha nincs

végtelenbe kapcsolva, született nihilista; csakhamar elkészül s fölszámol minden értékkel s nem tudja, minek van. Olyan gyomor, mely ha nincs tartalma, megeszi önmagát. Sajátos jellege, hogy nem elég magának, kell neki más, kell szellemi világ. A magára maradt öntudat kevesli magát, – az emberit átüti; cinikus lehet, – nem imponál neki... Csak ha a nagy egészbe, a fölött álló valóságba áll be. –

A felső hatalmat, a késztető, benne csak megnyilatkozó, neki parancsoló szükségességet, – azt a kényszert, mely nem külső, de benne van, de amely nemcsak önmaga, a létnek e tényleges meghatározásában, hanem az őt meghaladó, de benn is élő, ezen módon, emberi kiadásban megjelenő végtelenség.

„Magamnak tartozom” azzal, hogy jó legyek; igen, de ha ezt a „magamat” nem becsülöm, ha korlátoltságában, ténylegességében nem imponál. Végre is a tényleges lét itt az alap; a tény, ez a forma az, ami élém áll s mondja: ilyen vagyok, belső struktúráim ez, követeléseim ezek, tehát kötelezettségeid ezek. De ha én mondom: ez a lét, ez a határolt, korlátolt valami nem imponál, ezért lenni, öntudattal bírni a korlátoltsága a valamiség öntudata, de az öntudat éppen önmagán vágja át magát, ahhoz a többihez, ahhoz a felsőbbhöz ér!

Mily kevés tartalom: az ember. Hamar elkészül vele s a fenekén van. De hisz ott kezdődnek a kapcsolatok, azaz folytatódnak s mutatkoznak be végtelenségükben!

Dec. 7. Mindaz a szörnyűség, ami a háborúban történik, egyre utal, hogy a rossznak hatalma rettenetes a földön, a másik Isten ez, aki voltaképp itt uralkodik, itt erőszakoskodik, princeps mundi hujus [e világ fejedelme]. A gyökeres rossz, a rossz, az alávaló mindenk fenekén; a tulajdonképpeni intéző, a sűgő. Minden lélek megérzi a kritikus helyzetet, melybe kerül: vagy azt mondja, nincs Isten, ördög az úr, vagy azt mondja: a rossz érthetetlen misztérium; nem értjük, hogy miért ily nagy az uralma, de győzzük le azt magunkban. Így az Isten országa voltaképpen itt csak mint kiindulás, mint elindulás, mint ébredés, összerezzenés és szabadulás van. Az evangéliumon is ez az árny, – Krisztus lelkén is. A „mundus” [világ] neki kín és panasz és teher és botránykő.

Ez a fölfogás fényes bizonyítást nyer a történelemből, amennyiben minden iparkodás és haladás és kultúra az irracionális elem – ilyen az erőszak is – óriási, megtörhetetlen hatalmát mutatja. – Csak a mód változik; másképp üti fejbe a troglodita a trogloditát, mint az orosz a magyart... a tárgy is más leheté az tán mogyoróért verte fejbe, ez egy darab földért... az ideológiai beöltözés is más lehet; de a dolog, az eljárás értelme, az eredménye, alapjában a fölfogás ugyanaz: vagyis az erőszak érvényesítése, öntudatos és skrupulusnélküli gyakorlata.

Erőszak lévén a háború, az teljesen kifejti a természetét, tudniillik nem tekint s nem ismer más korlátot. Győzni akar, tesz, amit lehet. Nem kímél semmit. Ezt is fényesen kimutatta a háború. Genfi egyezmények kártyavárak lesznek és semmiféle tekintetért ezekre nem tenné ki veszélynek egyetlen győzelmi kilátását. Ha kell, keresztül gázol bármin, megteszi; kultúra itt nem számít. S méltán, hiszen e kettő teljesen idegen egymáshoz. A kultúra erkölcsöt, jogot, szellemet hoz és hirdet; az erőszak ezt nem ismeri. S mert nem ismeri, nem fog rajta. Meg lehetsz győződve, ez így lesz mindig, míg e kettő találkozik, a kultúra a rövidebbet húzza.

De hát lesz-e erőszak mindig? Ez lenne a legnagyobb haladás, ha ez letűnnék, – ha a népek eszmélnének, ha szégyenkeznének.

A legszomorúbb az, hogy konstatálni kell, hogy a fölmagasztalt kultúra teljesen csődöt mond, legalábbis úgy, hogy minden rossz épp úgy úr és hatalom most, mint azelőtt!

Hatalmán, életdegradáló, embert állatiasító, értékeket pusztító hatalmán nem esett csorba! Ahogy állati az ember a gyomrában, beleiben, ösztöneiben, úgy megvan változatlanul a szarv, a fog, az agyar, a karom, a pata, az izomerő funkciója, csak orgánumait változtatja a nyers erőszak alkalmazásában s kifejtésében. A rosszal nem bír.

Míg a rossz (a háború) fönnáll, míg az erőszak elismert mód és eljárás, addig a technikai, a civilizációi berendezkedés nem billenti le a mérleget az ember előnyére. Mit használ automobil, aeroplan, mily keveset mond ez a kiadása s érvényesülése az „emberi

szellemnek”, míg az erőszak nem ellenkezik érzéseivel, míg ez lehetséges. A brutum kinyilatkoztatása s izzó lángjegyei rajta s történelmén s azoktól elhomályosul minden egyéb! A brutum túlteng benne.

Ez úgy is igaz lesz, hogy az ilyen emberben a brutalitás mindenféle más alakban is megnyilatkozik, az erkölcsben, – kegyetlenségben, önzésben, kíméletlenségben, szeretetlenségben, gyűlöletben...

Azt sem lehet mondani, hogy a háború korlátolt s a kultúra mellette áll s más ember, ország. a) nem igaz, hogy a háború mindent fölfordít és tagad, amit a kultúra állít; nem elszigetelt, különálló tombolás van s azután jól elszigetelt külön álló ország az eszményi, erkölcsi, kulturális világ. b) a kultúra át nem engedheti önmagát erre, mely ellenkezik mindennel. – Az ideológiai komédia, mikor valaki háborúról és kultúráról mint két kategóriáról beszél, mint két edényről vagy két eszközzel, hanem az egyik víz, a másik mérge s aki vízre született, az mérget ne igyék.

Tanulság. Hogy Isten ezt hogy engedheti, a rossznak ez uralmát, nem értem, – hogy a rossz rossz, hogy ellenkezik velem, hogy a jót szeretnem kell, tisztelnem kell, – hogy ott találok föl magamat, hazámat s erőmet, – hogy a rossz lelke összes érzéseivel ellenkezik s attól futnom kell, – hogy nem szabad megmerevülnöm Medúza arcától, nem szabad lemondanom a jóról, hanem szenvedélyesen szeretnem kell, – nem lehet szememet róla leakasztani semmiféle sötétség miatt, – a legkisebb jót, a rugóit is ápolnom, a szikráját ki nem oltanom!

[Mégis csak a jóval vagyok lelke fenekén rokon s a rossz mellett (anyag) ugyanabban a mélyben, de új iránnyal indul ki a jó.] Nem szabad a jónak kis sikerei miatt hozzá hűtlenné válnom, s kritizálnom vagy elhidegülnöm, még szemrehányást sem tehetek neki, hogy így, hogy úgy, hogy miért nem jobban, hol marad? hanem mivel a lelke java s vére s levegője a jó, még jobban szeretném a jót. – Még valamit: a túltengő rossz miatt sejteni fogok valami különöset e világban s e világ esélyeiben; ezen a diadalmas antiszellemisségen, antijóságon s így antiemberségen meghökölök s úgy igazodom el, hogy nagyon keresem a segítő jobbat, az erősebb jobbat, azt az erős jót: a szellemet! Istent!

Ez a fuldoklása a jónak csupa kiáltás, figyelmeztetés és segélyt kérő. Tele van vággyal a jó után a világ. A kevés jó, a sok rossz örökös s örökölt vágyódásba helyez bele; megóhajtja magát velünk. Desiderium sui [önmaga vágya]... ebben nyúlik el az emberiség... a vágy szenvedélye... az emelő, szabadító erő után.

S tenni kell, szolgálni a jót. Indítani rajta a világban. Legnagyobb erkölcsi szolgálat volna a nagy undor, a nagy penitencia a háborúk gázságai fölött. Ez volna tisztulás. A másik tisztulás csak járulékos és esedékes, nem folyamány, de kísérő tünet, a minden megrendítő eseménynél van, halálnál, földrengésnél, bányaezésnél.

S azután önmagunkban kialakítani minden jót. Annyi bizonyos, hogy az Isten országa a lélekben van s hogy ott kezdődik s ott alakul ki! Bennem, bennem, s szeretem ezt a világot; nagyon tisztítom a rossz világot beszűrődéseitől; más teljesen különböző elveit, vonásait becülöm. Öntudatában vagyok e különbségnek, e fölényességnek, e kiválóságnak.

A világnak tapasztalnia kell, hogy a rossz nagy, titokzatos, félelmetes hatalom a földön... föl kell földöznie, hogy átjár mindent, hogy beleereszti gyökereit, hogy befon, összekuszál; olyan az emberi élet, mint a nád, gyökere, csupa szál, csupa ág, gumó, csomó. Tanquam Deus... abominatio [mint Isten ... utálatosság]... Ezt a rettenetes tény a szentírás nagyon kiemeli...

A kultúra optimisztikus hangulatokat ébreszt s értékeinek termelése és kultusza által feledtetni a rosszat; sokat el is törül. De kérdés, hogy a rosszat legyőzi-e? Eddig nem győzte le. A rossz az úr.

Míg a rossz ily hatalom, addig a kultúra más tereken való érvényesülése külsőséges értékű. (Mit használ repülni?) Magában a szívben, az egyéniségben mint kultúrtagadás érvényesül. S tényleg csak más beállítása a régi vadságnak (troglodita).

Tanulságok: gyökere a lét... hatása a lélekre az, hogy a valóság fölé, a szellemi világba emelkedik.

Dec. 21. Jött az isteni szeretet s lángba borítani akarta a világot: ignem veni mittere [tüzet hoztam]... égő földet akart. – Ehelyett más tűztől ég a föld! Az önzés, az ösztönös élet tüztől... az idegen s nem testvéri ember érzéseitől, mondjuk gyűlöletétől. Az idegenség, a nem testvéri teszi... Külön állunk, messze állunk, más-más körülményekben, idegen nyelvben s érdekekben lefogva... A testvér az ideál... Ezzel szemben áll a munka szüksége s annak szükségyszerű, benső törvénye szerinti kifejlődése, – a szorgalom és tunyaság, a kifejlődés kellékeinek változatos eloszlása: egyiknek termékeny, másoknak sovány földje, – egyiknek érce és köszene, másoknak homokja s lápja van. A testvériség szinte képtelenség... az egycsaládiság, az egyenlőség... s mégis ez kell, ezt csak erős és hű szövetkezés által lehet, melyben ne legyen egyeseknek viláгурalma!

Reakció a rossz ellen

Dec. 26. *A rossz nagy hatalom, de azt le kell győzni.* De nem úgy, hogy egyáltalában ne legyen rossz a világon, mert az lehetetlen, hanem úgy hogy az ember az ész s az értelem országát az egész vonalon fölállítsa. Ez kétféle: szabadulni a rossztól, melyet megszüntethetnek (megszüntetni a rosszat, ez a cselekvés ideális iránya és föladata) föléje emelkedni a rossznak s érvényesülni benne etikailag vagyis a fönnálló rosszban, melyet meg nem szüntethettünk, fölényesen megállni, kötelességűen s kitartóan eljárni s hinni a végleges jóban.

A rossz bemutatja magát. Revelációja neki. Van máskor is rossz; gyűlölködés és önzés, elnyomás és zsarolás. – van máskor is kín, seb és pusztulás és halál; de ilyenkor van ünnepélyes felvonulása, bemutatkozása... két fő érzelmünk vele szemben: a) a rémület a fölött, hogy ez a rossz igazán van! Protestálunk, botránkozunk, nem értjük, de hiába. De erre a megjegyzés elég: máskor is van! Nagy úr, nagy hatalom. Titok, hogy mennyire fogjuk legyőzni, de aligha egészen, nekünk tehát b) etikailag kell győzni! A jobb után törni. Az emberiségben megvan a képesség, hogy jobba legyen, hogy az alsóbb fokról a felsőbbre emelkedjék. A pesszimizmus hiba; vét a logika s a tapasztalat ellen! A történelem folytonos küzdelem az értelem érvényesüléséért, melyet nekünk öntudatosan kell megvívni! Man glaupe an das grosse Sollen, das über uns steht! [Az ember higgyen a nagy kell-ben, amely felettünk áll.]

1915

Jún. 18. Nous ignorons ce que c'est que la vie. Supposons que, demain l'on produise une cellule par synthèse, l'ignorance demeurerait la même relativement à la nature intime des énergies employées. (Le Divin, Hébert)⁸⁶

Egyáltalában végtelenül távol esünk a lét komprehenziójától s annak is van jogosultsága, hogy valaki mondja, hogy végre is relatív (emberi) világnézetünk föl nem öltheti amúgy igazán a valót s hogy legfontosabb az életirány s az életenergia jó beállítása. – Ez az irány az eszményit szükségképpen keresi, sőt épp azért keresi, mert relatív lévén, magában a benne föltalálható eszményi tartalomban... ebben a néhány grammnyi lelkiességben, meg nem nyugodhatik. – Hogy azután az ennek következtében beálló konstruáló, szintetikus munkában megint sok a relatív és sok-sok fog kiselejteztetni, az elkerülhetetlen! Ezt mutatja a fogalmi kifejezésnek változandósága, – lassú más-más tartalommal való kitöltődése; például a finalitas taranscendenciája immanenssé lesz, – az Isten s a világ másképp helyezkedik el. De bármint legyen is, azért az Istent ezzel a mi grammnyi szellemiségünkkel azonosítani nem lehet.

Júl. 15. Fogalmakkal nem lehet kifogástalan vagyis mindentmondó, a dolgot kimerítő kifejezést adni. Azért oly igaz, hogy die Weltanschauung ist eine Folge der Religion [a világnézet a vallás következménye] – az a nézet már az állásponttól függ, – függ attól, hogy a lélek hol áll, hogy hová emelte vagy sodorta az élet, a valóság árja, nyomása. – Egyes példákban jobban ki fog domborodni ez a nézetem; például a szabadság és kegyelem, – a test és lélek, – a fizikai történés s a szabad akarat... az ezekről való nézetek például molinizmus, tomizmus, – spiritualizmus materializmus... mind csak szelvények s metszések; az egyik erről, a másik arról az oldalról nézi s az örökös ellentét s a megnevezés épp az álláspontok egyoldalúságára vezethetők vissza. A tomizmusban éppúgy van herezis, mint a molinizmusban, az ellenfelek rá is mutatnak s kifejtik, hogy a szisztémák elkerülhetetlenül bizonyos felsőbb igazságok tagadására visznek. Hogy pedig sem a tomizmus, sem a molinizmus nem herezis, az csak azon fordul, hogy az azokat vallók szavakkal manoeuvriroznak s állítják a szabadságot szóval, melyet szisztémájuk tényleg vagyis a fogalmi következetesség révén okvetlenül tagadna s megfordítva állítják a kegyelmet szóval, de az isteni akarat szuverenitása s abszolút ereje kiesik a fogalmi meghatározásokból.

A baj mindig az, hogy a fogalom valamit mond s azt a valamit azután mi mint mindent (abban a beállításban) kezeljük, például a lélek szabadakarata s a többi „tehetségek” mint különálló s egymással szembenálló realitások szerepelnek, mint fiókok, mint önálló erők. Az értelem fogalmai mint nehezékek vagy súlyok képzelteknek, melyek meglendítik az akaratot s így mechanice történik a „választás”. De hát ez az egész beállítás mechanikai s a fogalmi elkülönítés, az a sajátságos s elkerülhetlen „de-finiálás” vagyis korlátozás s körülkerítés csak ily egymásra hatást enged meg. De hát a „tehetségek” ilyen fogalmi elkülönítésének nem felel meg a lelki valóság. Ha a lélek szellem, ha az ismeret élet s az akarat élet, akkor nem ily külsőséges indítások s lökésekkel kell és szabad az akaratot magyarázni, hanem úgy hogy az ismeret is a lélek reakciója s az akarat is az – s a lélek ezzel is, azzal is dolgozik, de az már nem mechanika, hanem más, – külön sajátos világ, mely kiemelkedik s mely önálló s ez önállóságot más-más fokon, vagyis különböző mérvben érvényesíti vagyis mint ide-oda lépegető tyúk vagy mint önállóbb, például öntudatos ember. Az élet reakciói az önállóság s

⁸⁶ A francia szöveg fordítása: „Nem tudjuk, mi is igazában az élet. Tétélezzük fel, hogy holnap szintézis révén előállítanak egy élő sejtet, de a tudatlanság ugyanaz maradna az alkalmazott energiák benső természetét illetően.”

öntudatosság más-más mértékével bírnak, de közös vonásuk az, hogy a mechanikától különböző történés jellemzi őket.

Júl. 15. Nagyon föltűnő, hogy csak ésszel, kellő szívbeli rezonancia nélkül sem életet, nagyot és szentet, sem filozófiát, összefoglaló világnézetet konstruálni nem lehet. Látni filozófokon, kiknek nem volt szívük, legalább nem elég belőle, hogy világnézeteik mechanikusok, – hogy dacára nagy elmeélnék mindenütt, lépten-nyomon elégteleneknek bizonyulnak. Mesterséges, összetákolts rendszerek. Nem lehet filozófiát teremteni fogalmakkal, hanem ahhoz szív is kell. Milyen például Leibniz praestabilita harmóniája. Lehet szelleműs, de nem teremtés, csak tákolás! Életet csakis az egész igaz valóságnak megfelelő élet ölel föl, ész és szív.

Okt. 10. Őszi vasárnap reggelén, nyirkos sárguló lombtól takart utakon sétáltam a kámi parkban, körülöttem magány és csend, melyen átrezgett a magányos falusi templomból kiáramló ének s orgonaszó. Párák, aranyos barna színfoltok tarkították a levegőt... Lelkem eltelt hálával ez 58. születésnapomon. Hálát adtam s mondtam: szívesen megyek, mert már soká járok, 57 év elég nekem. Nagy készséggel várom a jövődőséget... nézem érdeklődve, hogy mikor ötlük fel a jövődős város ércfala és kapuja... Egyre azokon a hidakon jártam, melyek por és szellem, idő és örökkévalóság fölött ívelődnek, – ezeket a fonalakat fontam, szőttem... Csak pók voltam s ha bánatos éjszakák, őszi nyirkos éjek borultak is rám, azok is a könnyekből gyémántos füzéretet varázsoltak szálaimra. Rendületlen a hitem a jóban, az ésszerűben, nagy célban, az élő Istenben s azért hálát adok neki, hogy vagyok, hogy élek, hogy a végtelenbe bizalommal nézek... Quae retro sunt obliviscens [felejttem ami mögöttem]... nemcsak ezeket, hanem quae infra sunt... quae inferiora, minus valentia sunt [ami alatta... ami alacsonyabbrendű, kevésbé értékes]...

Okt. 19. A hit finomabb miliőben, finomabb szálakkal szövő takácsmester, inkább pók. Egymás fölött terülnek el az anyag nehezebb régiói... az élet régiói... Az egyes fokokon erők, hatalmak érvényesülnek... durvák, finomabbak... A természetes élet sok keménységgel, erőszakkal van konstruálva, egymásra épül, egymást hordozza, emészt, fogyasztja. A fejlődés az elhasználás törvényén, az öregnek, a gyengültnek le-, az erősnek, újnak feltűnésén fordul s törhetlenül érvényesül... Az ember is, a társadalom is darab természet, immanens szükségesség... mechanizmusa; az élet s érvényesülés gravitációjával. Sokszor meghökölünk, hogy eszméink, teoriáink oly vékony szalmaszálak, s az élet áttör rajtuk vagy hajlítja s idomítja magához. Az élet s a történelem erősebb minden teoriánál s igényeit keresztülviszi. Azért van lent sok törés, sok háborúság. Ezért azután van ellentét is sokszor a régiók követelményei s elvei közt! Mindegyik a maga elveit érvényesíti, s voltaképp ellentét sincs köztük, hanem csak akkor, ha az egyik elveit a másikba átvisszük, például ne álljatok ellent a rossznak... ez a morális élet elve... ott fönt igazságot, szabadságot, erényt, vallást ne erőszakkal, ne erőltetni! lent azalatt kell harc és háború erőszakkal is. Jézus az Isten országát nem terjesztette erőszakkal, de azért – si regnum meum de hoc mundo esset... [vö. Jn 18,36] Tehát harc is erőszakkal [lent] az élet és nagy megértés és lelki feszülés erőszak nélkül fönt.

Úgy gondolom, hogy egymás fölötti régiók... folytatások... új értékekkel s tulajdonságokkal s törvényekkel. S mikor oda föl, az igazi lelkeségbe jutunk, akkor is ez a tünet, hogy a lélek folytatja kiépíteni világait, legyőzni az ellentéteket, reagálni az ütközésekre. Mikor sírhoz, halálhoz jut, akkor is átnyúl rajtuk... a túlsóba... s mint erő lép fel s öntudatot gyűjt, pátoszt s nagy állítást s képesít új kiindulásokra... Ezzel a sajátos lelki hajlandósággal és szükségességgel dolgozik mint életünk s létünk nélkülözhetetlen kiegészítése. Ezen az egészen dolgozik. Kárpótol, kiegészít. S így lesz legyőző s fölényes erővé.

Mily világosságok és fények! Bánatos lélekkel állunk az őszben, hullnak a levelek, cseppek, melyek nem harmat, inkább az agónia hideg verejtéke. Szinte megütközünk azon a színpompán. Mily színek, románcok, mily új természetkiáradás. Nem érteném, hogy ez csak

az enyészet pompája volna! Nem, ez mélyebb, itt is erő és élet az alap! Itt is élet rejlik. A színen, látszaton át kell nyúlni! Ezt mint szépet kell nézni, örömittasan, győzelmesen. De így csak az erőből, az életből, a teljéből kell kinőni...

Annak szép az ősz, ki a tavaszt hordja lelkében... az pihen meg az elmúlás etapjánál, sírnál, ki az életet hordozza... a diszharmóniák harmóniába olvadva szépek.

Az a felső világ néha kiszakad, szálai szétfoszlanak, finomabbak, semhogy kibírnák a betörést. Nem értjük, hogy mi az értelmük, hogy igazság, jog, erkölcs szerint méretnek, sehol semmi nyoma a léleknek. Mint a tenger zivatara – úgy a történelem vihara keresztül gázol mindenben; ennek sajátos törvényei vannak. Természet törvénye a sor, a fokozat... az egymáson épülő emeletei a létnek s életnek. Lent durva, darabos minden – fönt finom szövetbe, szépségbe öltözik... lent daróc, fönt selyem... lent szolgál, fönt királyleány. *Mikor az enyészetet, erőszakot, gyilkolást látom, fölsír a szívem s kérdem, hol az én világom,* eszményeimnek, hitemnek, reményemnek világa. Itt lent csak az ösztönt, a vadságot, az állatot látom. De hát a felelet az lesz, hogy menj följebb... ez a te városod. Itt is élsz ugyan. De valahogy idegenben, – ez nem az a te tulajdonképpeni, igazi, végleges otthonod. Sok minden van itt, ami nem emberi, sőt megtagadása az emberinek s letörése az életnek. A vasszüségesség, a kemény ütközések, a kegyetlen szakadások föllázítják kedélyünket, de bármit teszünk, el nem kerülhetjük azokat, belénk vágnak a természet törvényszerűségének s a történelem vaslogikájának erejével. Az ember élete a nagy természet egy kis osztálya, darabja s abban is az uralkodik, aminek nincs értelme, nincs irgalma, hanem csak vak törvénye, – az anyag, a mozgás, az élet, növekvés, hanyatlás, egészség, betegség törvénye. E törvény alatt állunk, de el nem férünk lényünkkel ott, – mert magunkban finomabb szálakból szőtt világot hordozunk, a gondolat, az eszmék, a hit, az akarat, a jóság, az erény, a könyörület és buzgóság világát. Ez is a mi világunk s ezzel is kell érvényesülnünk, de erre nézve azt mondják nekünk, menj följebb. Hová? A porból szellembe, – a történelemből a történelembe, – a világból az emberi életbe. Igen, azt mondom: ott lent az ütközésekben nincs maradandó városom, megyek hát följebb! *A történelemben!* Igen, de a történelemnek is mily viharjai. Valamint a természetben keresztül vágat a vihar: úgy a történelemben; ott sem férek el, mert kimondhatatlan kínok közé sodródom. Olyan vagyok mint egy hajó, szép fenyüfa deszkákból, de melyet a vihar sziklához ver, s kiszakad az oldala. Az én létem nem tartja ki az erőszakot a küzdelem, a taposás, a gázolás viharában. Ilyen a háború vihara. Lelkem elsötétül e feketeségben... szétmálk a kemény roppantásoktól... a népek ütközéseinek rettenetes erői ki vannak vetköztetve érzésből, indulatból, jóságból... az egyes, a lélek, az igazság, a szellemi világ fölbillen, mint a pehely mázsás súlyokkal szemben. – Itt állok azután abban az én tört világomban... hol semmi nyoma a léleknek... itt állok e viharban, mely tép; itt a háborúban, a történelem viharában, mely nem ismer semmit abból, amit értékelek, szeretek. – A keresztény a lelket értékeli... az nem veszi semmibe; nekünk az élet kincs, drága idő, annak akár a légy... mi igazságban hiszünk, az igazságot nem ismer... mi finomságot, erkölcsöt vallunk, annak a pusztaság s a csizmasarok az argumentuma... Ez durva, kegyetlen, gyilkos világ, ... az részvét, könyörület motívumain indul... Ott megfagy a vér... itt a vér lélekkel telítve...

S mit tegyek itt? Megálljak? azt mondjam-e, hogy itt a helyem, hogy sötétség, kegyetlenség, ínség az én világom? Nem, hanem hallom: nincs itt maradandó város... Természetes, hogy a felsőbbet keressük! Lelkünk is oda eltapogatódzik... új folytatásokra van érzéke... Ért hozzá az elszakadt szálat fölvenni... az elmosódott nyomot feltalálni... megsejti, hogy merre van az orientációja. Az emberi lélek önmagától kipótolja, ami lent hiányzik... kiépíti, ami dirib-darab s abba maradt világ...! Reagál az ütközésekre úgy, hogy felsőbb, magasabb szintjakra emelkedik... átnyúl s átíveli az örvényeket, mert jelszava: excelsior, – fajsúly a szellemiség... hivatása és sorsa: alacsonyabb világokból föltörni a tiszta, lelki magaslatokra s ez által magával emelni a világot... A nagy tagadásokban nem törnek le, hanem

reagál rájuk nagy állításokkal, de felsőbb fokon. Földön jár, porban, sárban, de mikor a földnek vége s a tengerhez ért, akkor nem mondja, hogy mindennek vége, hanem aki földön járt, az most hallá lesz s úszik az új elembe. Vagy: a világ egy csodafa, melyen az élet puha, meleg fészke van, de a fa gyökerét egerek rágják, az ár viszi a földjét, a fészek az én világom, városom, de ha vég környékezi, a léleknek szárnya nő s annak lendülete lesz, új ereje, új kedve, új taktusa, temperamentuma.

Okt. 23. Mindig érzem, hogy a növekvésnek, fejlődésnek tér, szabadság kell. Tavaszkor a természet új, de nem az alak; az a régi, de az élet hulláma, – az inger nem a szép forma, melyet ismerünk, hanem a megtapasztalt átérzett, még itt nem volt életvalóság. Ez új, ez van s ebből lehet megint sok minden... minden, sőt ebből lehet valami, ami még alak szerint sem volt. A most átérzett igazság, – a bennem nyilatkozó valóság, – a most kinyiladozó, lelkeket most eltöltő érték, báj, öröm, élvezet...! Erre nézve az kell, hogy az ember az igazhoz, mint ősi útírányhoz ragaszkodjék, de az ne fesszélyezze, a valóság átélését s megtapasztalását. Ma tapasztalhatok meg azon s mást másképp abból, amit az igazság absztrakt formájában ad. Például hogy kicsoda Krisztus nekünk moderneknek, kik a mi szükségleteink s igényeinken át nézzük őt vagy egyik-másik tanát. Nem a tan alakíttatik át, hanem az eleven élet más-más tekintet alá veszi a régi tant vagy elmegy sok tan mellett, melyet nem tagad, de nem reagál rájuk. Hány dogma van, mely most nem vonja érdeklődésbe a világot, pedig a régi világot ugyancsak érdekelte. – A fő dolog a jelenben átérzett s úgy nekünk valóan átérzett igazság, melyet úgy érzünk meg s érezzük át.

Az igazság ebben nem fesszélyez s ezt nem tagadja; kellő távolságban áll az alakító valóságtól; a távolság adva van az igazság absztrakt voltával... fönt van, légies... fönt, csillagtávolságban; mily távolság, mennyi úr és tér az alakításra, a friss erős élet s megérezés műterme! – El nem szakadhat sem a földtől, sem az égtől. A föld a történet szükségyszerűségét, de ugyanakkor változatos kombinációit adja, amelyek az esély s az ötlet önkényével fölérik. Ez a történet ingereket szolgáltat az életnek, melyekre reagálunk... Ezekre az alakítás ösztönei felelnek... Jelszavuk voltaképp az „újság”. Az élet mindig új, mindig valami, ami még nem volt... a forma elve pedig a régi, de azért új meg új a föllépés, az alkalmazkodás körülménye; tehát másképp mutatkozik be!

De a felfogásban megvan a kellő mérséklet is, mert aki újat mond, az azt is mondja, hogy az, amit ő hozott, nem minden s jön utána még más új. S ez a szabadság a jövődőség szabadsága. Aki a jelen újságban hisz, az hisz a jövődében, tehát hisz abban is, hogy az övé nem minden; sőt hogy nem lehet minden s hogy hogyan kell érvényesülni... Elöttem hullámok, mögöttem hullámok, én pedig a felvetődő s elsikló hullám az előttem siető s elmúlt valóságok s a mögöttem megnyilatkozó szükségletek valamiféle funkciója...

Az igazság a jóság föléledésének, – az új formák s igények jelentkezésének, – a vágyak kitörésének, a lelkek feszülésének úgy kell örülnünk, mint a tavasznak; az mindig új élet. Ha feszül, ha áhítozik, ha kitágul s nyújtózkodik, az mind élet. Az mind mutatja, hogy nem merev, nem rostos, nem kövült meg. Csodálatos két nagy hit vezeti az emberi lelket: a hit a régi nagyságról s a jövődő szebb világról. Hegyek mögöttünk, onnan jöttünk... hegyek előttünk, azokra feltörünk. A vizek hegyekről jönnek s mindig lefelé; a lelkek hegyekről jönnek s mindig fölfelé, de soha hátra, hanem előre! Föl, de előre = ez lélek, – föl, de hátra, ez képtelenség, tehát lelketlenség, tehát meg nem értett lélek!

A föladat az, hogy az elévülhetetlen igazságok napsugárzatában állva az élet s az egyéniség új szép formáit alakítsuk. Az igazság bennünk van mint irány, alakfölvételi képesség, alakíthatóság, egészség, reakció; de a konkrét valóság több és más; azon alakot kap, azon új fényeket szór, új tüzeket sziporkáz az igazság!

A kultúra a világ lefoglalása az ember számára abban a mértékben foglalja, amennyiben érti s idomítja. A jobb értés visszahat az intellektuális tájékozódásra a világ s eszményi célokkal szemben elfoglalt állásfoglalásaira. Elváltozik világképünk... ezzel új fölismerések

föladatokról és kötelességekről. Ezzel kapcsolatban új elhelyezkedés, a valóságos életnek új ingerei jelentkeznek, amelyek kielégítést követelnek. – Tehát új meglátások, új beállítások új észrevévések, új érzékenységek s megérzések... Ezek körül egy elkészülő s egy folyton újnak nekiinduló tendencia.

A kultúra két elemet mond: világot, mely nem emberi s azon s abban az ember térfoglalását. Ez a térfoglalás a sajátos emberi elemek erejében: ész s érzéssel történik, de azért nem emberi valóság a létben megmarad; azt ki nem küszöböljük... ennek a valóságnak is megvan a maga fejlődése – ez történéssé – s az emberi világ alakulásának is megvan az egymásutánja – ez a történelem; ez a kettő vegyes, egymásba szöve, mint két hullám, majd egymás mellett lejtve, majd ütközve, majd taréjokat növesztve, majd éldelgő elsimulásban... Az ember a történéssé fölött úrrá akar lenni s a maga történelmét alakítani, – a maga kultúráját kiépíteni.

A fejlődés szükségképpen új alakulást hoz magával... Tehát az újság felé van hangolva... szimpátiával, éberséggel telítve, néz ki, hogy mi pattan, mi fakad, mi kopog... Ezzel szemben konstruál kész világnézetet, kész tanokat, kész morálist.

a) A legnagyobb igazságokkal szemben is új meglátásokat... megérzések: például ember, öntudat, kötelesség, társadalmi élet...

b) új fölismerések a valóság körül

c) új elhelyezkedések, miután meglettek új állapotok. Tudniillik a világi történéssé is fejlett, – új állapotok, új élet – s érdekcsoportosítások. Például az alsóbb csoportosítások fokozatán a háború erkölcsbe nem ütközik; a felsőben ütközik... Mit kell minden történelem számára biztosítani? a) a teret, a szabadságot... b) az ingert, az érzékenységet...

Dec. 16. A szentírásban mindig az, ami egyesít: unus Deus, unum baptisma, una fides... a legfőbb s legmagasabban járó érdekek összefűznek szent egységbe. Isten mindnyájunk atyja... gyermekei, tehát testvérek vagyunk... ez fides, a felső világosság, a nagy fények, amelyek mindnyájunk égboltján ragyognak s ott az égen nincs geográfia... Vonznak, világítanak... ez a felső szabadság átragad szelekre s felhőkre... a természet nagy ökonomiája vámsorompók szerint nem igazodik... Itt a földön is az egyház, a lelki közösség temploma áll s ajtaja, a keresztség, nyitva mindenkinek. Tudomány is, kultúra is...

Csak egy neme az intézményeknek, amelyek jogot s erkölcsöt mint főszabályt el nem ismerik: az államok. S a kérdés az, vajon a népek életére is alkalmazható a jogszabály? – Eddig ez a kérdés csődöt mondott, mert a népek életét a háború, az erőszak regulázta. Elismerik in abstracto, de „non valet pro praxi” [nem érvényes a gyakorlatban].

Mi nem mondhatunk le az igényről s a reményről, hogy a népek viszonyát is ész s nem erőszak, jog s nem háború rendezze. Hiszem, hogy ésszerűtlen, eszeveszett dolog, azt már csak nem kell bizonyítani. Ellentétben van joggal, erkölccsel, gazdasággal. – Nevetséges, ha morális buzdításokkal s regulákkal toldozzuk, foltozzuk a szakadásokat. Akárcsak csirizpapírral a repedező falakat, a sziklákat. Ilyenek „sei Hold und nicht Dieb”. „Sei Hold, nicht Mörder”, „Sei Hold Nicht Frauenschänder”. (Kitűnő Kronenberg Kunst 29)

1916

Júl. 9. Ne zavarodj meg, hogy ennyi a kislelkű, alacsony ösztönű ember, – annyi, kin az ideál fénye át nem tör s ki valójának öntudatára nem ébred. Ezek az örökös álcák és pondrók, kikben a lélek szárnyai nem bontakoznak. Bennük az emberiség szellemének családfája ott tart, ahol az állatvilág fejlődése a hüllők, békák fokán; ah, az a nyálkás, nyálas, nyákos existencia! S nem ilyen-e az egész világ sora és sorsa?! Hol tart a társadalom az igazságot, a testvériséget, a vér igazait s egyenlőségét véve? Ah, mily pocsolya ez a világ s a hullámszáma piszok és sár fecskendezése! Mennyire nem tör át rajta az Isten szelleme? Mily kevésbé világít s villámlik benne! Ó szellem, és lélek, hiszen tudom, hogy kategóriáim viaskodnak veled s végre is mint a küzdő Jákobnak nekem is bázisaim inognak meg, a térdem csuklik s azt kérem tőled: áldj meg engem. De ha nem is értlek; – mindenekelőtt s fölött nem értem a tempódat, azt a lassú végtelenséget, s azt a végtelen lassúságot, mellyel szellemed a nyers tömeget áthatolni „siet”. Hisz fény vagy, villám vagy ... sebességed végtelen, hát mit piszmogsz, – mit tükrözödöl s nem kristályosítasz? Vagy igazán hát sár, iszap, piszkos folyam vagyunk... hát igazán a lét, a szellem örvényeiben kavarodunk, hová csak sziporkáid, égő, lángoló nyaradnak szentjánosbogárkái érnek le? hát igazán egy oly massa damnationis [a kárhozat tömege] vagyunk, amelyből a cserepes csinál fazekat... az agyagot tapossa s a cserepeket sorba földhöz vágja... Csak úgy nyekkennek a szívek, a lelkek. S mégis hinnünk kell benned s magunkban, – de alázatos hittel, – hittel, mely látja ezt a Te végtelen fölségedet s ugyancsak ezt a mi kimondhatatlan silányságunkat. Ah, e két sark közt repked ijedezve, csapkodva a lélek. Hisz, hisz alázattal, – de minél alázatosabb a hite, annál inkább vár tisztultan az öntudata az iránt, hogy hitványak s gyengék kategóriáink, hogy árnyékszerűek ismereteink. Ez a körülmény érteti meg velem azt is, hogy mit mond Szent Pál a római levélben: a vajúdó, a fohászkodó s vágyódó természetéről és világról, mely a jobbat keresi. [Vö. Róm 8,19kk.]

Hát kell törni a világot, de csak a jobbért. A törés fáj, sebez, – a törésben erőszak dolgozik, – de a program s az élettartalom szent és nemes és tiszta legyen! Ah, hogy nem haragszom azokra, kik másképp gondolkoznak, – más formulákba, metaforákba öltöztetik a végtelenről való gondolkozásukat, hogyha csak megvan bennük az isteninek krisztusi formája, öntudata... Ezzel semmit sem tagadok, sőt nagyon is állítok, – állítom, hogy mindaz amit gondolunk és hiszünk, valami... „videmus in enigmate” [rejtvényben látunk – vö. 1Kor 13,12]. Az Evangélium, s az Egyház is nekem tiszta vízforrás... Isten fakasztotta, hogy igyunk belőle; – de azért tudom, hogy a forrás a lelket, a szellemet üdíti, frissíti, s hogy a friss, üde szellem él, küzd, elhelyezkedik, – fogalmai nem fétisek... jeleznek, irányítanak, – az akciót, a mozgást szolgálják. Löknek rajtunk majd így, majd úgy... s mi megyünk.

Júl. 12. Az egyház hajója holt tenger vizén térfereg. Különös állítás, mikor a világtörténelem vizein evez, melyek ugyancsak kavarnak, de a benyomás mégis az, mintha alatta járnának... Alatta múlt, csendes mélységei, alatta az ideológiák merevsége s nem bírja befogni vitorláiba az idők, a világtörténelem szelét. Ezt kell megérezni. Az élet a világba s annak harcaiba s annak követelményeibe való beletalálástól függ. Nem mondom, hogy nem reagál a támadásokra s az ellentétes állásfoglalásokra a korszellem hitetlenségével s blazírt amoralizmusával szemben, de az bizonyos, hogy nem reagál, nem érzi meg a világtörténelem szükségleteinek, a nemzeti s gazdasági átszerveződésnek s annak nyomában jelentkező igényeknek szelét! Ha ezt érezné, akkor Magyarországon saját érdekeit a haladó s fejlődő nép érdekeivel kapcsolná össze, – nevezetesen az emelkedőfélben levő osztályok érdekeivel. Igaz, itt ellenséges áramlatokkal is szembe kerülünk s nem ülhetünk fel bármely hullámra s nem bízhatjuk vitorláinkat bármely fuvalatra; de hát azt az ellenséges áramlatot is nem az által győzzük le, hogy a merev hagyományosság álláspontjára állunk, hanem ha

alkalmazkodunk. – Aki belátja, hogy a világ organizmusa alakul s tagozódik s hogy a differenciálódás által a gazdasági állapotok, mondjuk, a földfelosztás is, föltartóztathatlanul módosulnak, – aki látja, hogy a gazdasági állapotok, a birtokviszony is csak substratuma a vele kapcsolatos társadalmi konstrukciónak, mondjuk superstrukciónak s hogy ha ez elváltozik, akkor az egész társadalom új elhelyezkedést, új egyensúlyt sürget: az természetesnek találná, hogy az egyház is ez új igényeket méltányolja s kielégíteni fogja. – De hát a vitorlák lazán lógnak, – az áramok dübörögve rohannak s az egyház hajója áll egy helyben... Mi lesz a sorsa? Aki nem megy előre, azt tolják, mégpedig úgy, mint azt Szent Péternek mondotta az Úr: alius cinget te et ibis, quo tu non vis. [Más övez fel téged és oda mégy, ahova nem akarsz.] Ezen a képtelenségen érzik meg az egyház öregsége... öreg, nagyon öreg s nincs benne az örök ifjúság érzete s tudata.

Júl. 25. Fontos, hogy a lélek szabadságát megőrizzük s hogy az élet tengerét szisztémák deszkáival el ne rekesszük. Ne gondoljuk, hogy logikai eljárással kimerítjük mélységeit s hogy a legmagasabb ismeret mellett is nem érvényesül a lélektan. Mi a logika s mi a psziché? Mily keveset érne el, aki csak logikai úton, a képzetek s fogalmak erejével s asszociációiknak súlyával akarna hatni! S a mellett még ott az egész élet, a psziché sajátossága, érzelmi világa. Mily tenger, mily hegyek, – mily végtelenség! Legjobb volna, ha a tudomány, a filozófia csak tájékozást nyújtana, csak éntudatébresztési inger volna; de ne akarná megkötni s formákba gyúrni az életet. Az élet, az érzés a világ megtapasztalása, a valóság megélése az igazi. Hogyne volna igazi, mikor ez van s a többi csak tükrözés... még pedig organuma az életnek! – Úgy éreztem, hogy rám is sokszor ráült a filozófia sablonja s imponált kusza vonalaival... s azt éreztem, hogy íme, ez az, – elvégezték, megvan minden! Istenem, egy csepp friss, igaz élet több, mint az a sok kategória; neki szolgálnak; használja ki, kezei, szárnyai legyenek; semmi egyéb.

E részben a filozófok presztizse is baj! Mily terhek! Hány tanon adtunk volna túl s hány ötleten, ha nem tudnók, hogy Aristoteleshez vagy Kanthoz fűződnek! Tehát a tudás csak az élet organuma, nem célja!

Ezek után mondom: *a logikai világ* tiszteletreméltó szertár, eszközök, műszerek raktára (rengeteg sok benne az ócskavas, – bár a föld elnyelné, hogy ne tudnánk róla); az erkölcsi világ fakadás s akciónk világa... azután van még a sajátos psziché, a lélektani oldala, kisülési felülete az élet villámának! Ő tartsuk ezt szemmel, – s óvjuk meg frissességében, mert a lét súlypontja bizonyára itt van! Azon fordul minden, ha a pszichét számtalan, történelmi bűbajos befolyásoltatástól, számtalan elfogultságtól, elhomályosodástól, copftól, parókától megszabadítjuk. Nem mintha emancipálódhatnék tértől és időtől, de a helyét megtalálja a világban s ne maradna idegenben s az idejével haladna s ne ténferegne hátul-messze! Itt, ahol a lélek helye s nem a lelketlenségé... a megérzése... a melegé s most, most a jelenben s ne a múltban. Ah, mily múltat és idegenséget cipelünk magunkon!

Az ember a majomban látja önmagát... hiszen folyton majmol gondolatot, tartást, életmódot... ruhát s az udvari bolondban, aki a külsőségnek, a nem igaznak, a látszatosnak fóliája...

Azért vagyok úgy, hogy néha fölsikítanék mint a túlterhelt teve... mennyi teher énem, szívem, lelkem, életem... s ledobnék magasról mindent s a meztelen testemet s lelkemet állítanám oda a takaródzó farizeus világ elé! Félredobnék könyvet, kultúrát... azután meglátom, hogy ezt is mértékkel! Nem hagyom elrontani örömeimet mások misantropiájával... érzéseim folyásába nem zavarom bele a kultúra szennyvizet... érintkezem, hogy gazdagodjak, de nem, hogy kislelkű legyek, hogy X-Y rámüljön bon pointjeivel...

Júl. 26. Ne szakítsuk el a lelket a fizikumtól; hiszen egyek vagyunk s nem kettők. A logika, erkölcs s a testi szervezet győzelmes összhangra olvadjon. Erősnek lenni s mérkőzni! S viszont soha a fizikumot el ne szakítsuk az erkölcsi esztetikai, logikai alaptól. Az a tudomány, mely absztrakt tudósokat, félszeg embereket, holdkóros, világtól elfutó alakokat

nevel, az voltaképp üvegházi kultúrát állít a világba. „Az üvegházi babér, a télikertek pálmája” nem eszmény.

Kultúra, tudás, műveltség csak ingere legyen az életnek, – csak festék a palettán, – csak kalapács és véső a bárdolatlan, ki nem alakított tömegélettel szemben.

Júl. 29. A civilizáció tüneményes, csillogó formái, ezek a szép ruhák és kárpitok, a szervezésnek csodálatos összefüggései, a gazdaságba, forgalomba, kőbe, vasba átültetett gondolat mögül kibújik, mint szeg a zsákból, a régi bestia. Nem oly erős, de oly gonosz, – nem oly érintetlenül vad, de oly ösztönös! Istenem, a civilizáció külső fény és látszat, tapéta és színes spanyolfal; abból van elég; de a kultúrából, a lelkiismeret s a belső gondozott világ szépségéből annál kevesebb!

Júl. 31. „Es kommt auf das Gemüt an, ob ihm ein Gegenstand etwas bedeuten soll. [Az érzéstől függ, hogy neki egy tárgy jelent-e valamit.] Amilyen a lélek, olyan az értelem, – amilyen lelkületen át nézünk világot, létet, olyan a szín, fénye s kincse vagy értéktelen volta. – Azért a nagy s szent szeretet teremt, elváltoztat mindent, – fényében kigyúlnak értékek, kincsek... a lélek sziporkázik s mint ahogy az Isten, mikor szeretett s szeretetét a teremtésbe sugározta, szép világokat projiciált magából, úgy minden szellem. A világ nem ad hozzá az Istenhez semmit, hiszen az ő lényének projekciója... ő az által teremt, hogy gondol... az ő gondolata s akarata tett, tény. A világ az ő sugárzata... Nem kell ide állni mérleggel s kilókkal. Több-e az ember az által, hogy szerető, lelkes kedélye, szép, kedves világot teremt a világon. Mi csak sugárzatot, lelki fénykoronákat, szivárványos kereteket tudunk magunkból kiirasztani... lelkünk szikrázását: Belőle pedig szikrázik a lét. Nekünk kell egy substratum, hogy azon kigyulladjon, súrlódjék s ütközzék a lélek s reakcióit belevesse a külvilágba: az ő substratuma a nem lét. Teremtést, szellemet s világot csak saját lényünk analogiáin tanulmányozhatunk.

Júl. 31. Mindig azon a szintájon állni, melyre hitünk, eszményeink, erkölcsünk öntudatában kiemelkedtünk... ez etika; mindent, ami szép és édes, ami fáj és örvendeztet, szóval, ami világ, ez alá foglalni, ez a fölény etikai substrukciója a nemes egyéniségnek. Körülöttünk sűrög-forog minden, hullámszik és zajlik, zsiabong és kiabál, – de a vezető s kiáltó hang, mely a vezényszót adja, lelkünkben tóduljon. Meg kell rázni sokszor a gyeplőt, már csak azért is, hogy öntudatára ébredjünk annak, hogy van ilyen s hogy tartjuk, s hogy erős és kitart s hogy aki tartja, nem alszik... Ezen szellemi s erkölcsi energia által különülünk egyénekké; emelkedünk ki karakteres magaslatra s tesszük lelkünket alkalmassá arra, hogy egyáltalában értsen. Mindegyik azt érti, ami megfelelő vagyis valamiképpen ő; a mi nem ő, arról torzképek vetődnek lelkére. Tehát belső tisztulás s nemesbülés s átszellemülés képesít rá egyáltalában arra, hogy azt a szellemi világot elérjük, vagyis hogy abban részünk legyen.

Aug. 21. Megerősít Schopenhauer abban, hogy az ész csak evező és organum azon megjegyzése által: „Auf Erhaltung des Individuums allein ist der Intellekt berechnet und in der Regel selbst hiezu mir notdürftig ausreichend. Aber weislich ist die Natur mit Erteilung eines grössern Masses sehr karg gewesen: denn der beschränkte Kopf kann die wenigen und einfachen Verhältnisse, welche im Bereich seiner engen Wirkungsphäre liegen, mit viel grösserer Leichtigkeit übersehen... als der ungleich grössere!”⁸⁷ S valóban az a sok millió ember mit produkál észben?! Aki az életet nézi, az meggyőződik, hogy az ész olyan mint a bogár csápjai, a közvetlenül van beállítva.

Szept. 13. Viszonyaiban minden természetes és tiszta, tele tisztelettel az Isten gondolatai és művei iránt s másrészt ingerek elszenvédeése következtében sok konfliktussal. Meg kell

⁸⁷ A Schopenhauer-idézet fordítása: „Csak az egyén fenntartására van beirányítva az ész, és rendszerint számomra erre is alig elegendő. De egy nagyobb értelmi mérték osztásában a természet bölcsen nagyon fukar volt, mert a korlátolt fej a szűk működési körébe eső kevés és egyszerű körülményt sokkal könnyebben tudja átlátni, ... mint egy összehasonlíthatatlanul nagyobb fej.”

tapasztalnom itt is, hogy a fogalom kaptafája vagy rezes, bádogiccéje nem mérheti ki a tartalmakat, – sőt hogy ezek az élmények és tartalmak, tehát az öntudat adatai egyáltalában nem férnek beléjük. Ez ellentétet sokszor megtapasztaltam s azért nem ragaszkodom a személytelen s a valóságos történéstől eltekintő fogalmi meghatározásokhoz; hanem veszem az élményt magát, a belőle kitörő sugárzással, a maga saját igaz bemutatkozásában, a maga megvilágításában. – Nem tennék jól, ha az általános fogalomba gyúrnám bele a psziché eredeti, naiv fakadását. Föltéve mindig, hogy az erkölcsi törvény korlátai közt marad, amint maradnia kell. – Ezt az ütközést a fogalom s a valóság közt... a valóságnak meg nem felelő fogalom s a folyton új tartalmak közt szenvedik egyesek és korok s ezekből kell kiemancipálni az egyest s a nemzedéket.

Hogy ezt jól tehessek, a régi morálisnak 3 fémjelző tényezőjét kell szem előtt tartani: a célt, a tárgyat, s a körülményeket. – A cél a nemesbülés, haladás... a több, eszményi ember, – a tárgyak jóságát meghatározza, mely más javakkal s a rend nagy vonalaival nem ütközik... – a körülmények, hogy itt és most, hangulatot, miliót, szemlélőket résztvevőnek véve nincs-e ártalmára az erkölcsi jónak.

Eine grosse Herzensreinheit [nagy szívtisztaság]... ez az ideál; de aki ezt akarja, annak fölényesnek kell lenni, mert különben ő piszkítja be az egészet. Aki szűkkeblű, aki aggályos, aki mindenfelé csak azt látja, hogy ez nem szabad, az nem szabad. Aki irodalom s művészet tekintetében bagoly és fut a világos, nagy művektől, az tiszta nem lesz. Aki a szeretetben is fél attól, hogy gyöngédség, szépség, tűz leperzseli azt, az nem boldogul. – Aki a nemi vonzódást szellemmel át nem járja, hanem azt kiirtani akarja s fogalmak műkövecskéit taszigálja ide-oda, ahelyett hogy intuitive meglátná s fölfogná a helyes mértéket, az tiszta nem lehet! Nem a vonzódáson s szereteten, hanem annak eldurvulásán, szellemből kivetkőzésén fordul meg minden. Magától érthetődőnek kell lennie a tisztaságnak a férfiúban is... megbecsülésének a hűségnek, a női léleknek... önmegtartóztatás, önfegyelem, önuralom... szóval mérték, korlát... s az, hogy ne az ösztön legyen az úr.

De hát más! Ha az ösztön egyfelől oly nagy hatalom, nem kell-e közreműködnie a nőnek s az erős férfit megváltani? Ha élettárs, nem kell-e az életet támogatnia? Neki tehát bizonyos tekintetben az erkölcsi érzéket véve, felsőbbsege, fölénye van, hát beállította-e azt már a problémáknak megoldásába, melyek közösek...

Szept. 19. Mikor a nap felkel, fénytől kialusznak a csillagok... vagy mikor a villám közelünkben üt be, ragyogásától megvakulunk: így van a nagy érzésekkel, mikor azok lelkünket elárasztják, akkor a fogalmak mécsei elhalványulnak s nincs jelentésük. Így vagyunk, ha hegyen állva nézünk vidéket, mélységet... tengert... mikor óriási erők pattannak ki s villognak fel körülöttünk... mikor nagy édes szeretet tölt el: hiába kérdezik, hogy mi volt az? hogy a hegyen mit láttunk... hogy a tenger viharja milyen? Arra nincs szó és fogalom; csak érzés és indulat. Ez az élet hulláma!

Szept. 22. Ez a háború kinyilatkoztatás... apokalypsis... egymás után tárulnak föl a nyomorúság s vadság örvényei... s pattannak ki mélységekből, melyek bennünk nyílnak, vörös, fekete, fehér lovakon száguldó lovasok, kik egyre csak bajt hoznak... nem újat, de a meglevőt, azt szemünk elé tárják. Hogy mi a kultúra s annak eredménye, a gyümölcse ennek az ezredéves emberi munkának, hogy mennyi szószátyársággal és simogatással dolgozott, mint egy tehetetlen banya... hogy milyen a testvériség s nemzetközi egység s harmónia s hogy az egyesekben mennyi az etikai s esztetikai tartalom. Ah, azok hogy kacagnak, kik mindebben eddig sem hittek s kik azon a filozófián túl vannak, hol még újság van s csodálkozás és pathos! De mi is oda kerülünk, minket is a csodálkozásból kiemel a meglátás, az apokalypsis? S az apokalypsis mindig szomorú, mert fin de siècle-t mutat, világvéget... belebukást, beletörését az összes bicskáknak, a vésőknek... gépeknek! Fájdalma kijózanodás... megalázódás... szégyen s hová meneküljek kínommal, mely gyötör, mikor az ideálok s a valóságok ütközéseit látom... ideálok szappanbuborékok, pufók arcok eregetik s

gyönyörködnek bennük... de minek?! Mindegy: ecce homo! Megváltás kell neki! Ő maga fölsült s csődöt mondott a maga önmegváltásával az egész vonalon!

Félek, hogy esteledik; kialudt a napfény, a meleg s a szeretet. A nagy nemzetestekből mintha jégbefagyott bolygók volnának, hideg sugárzik s ami meleg van bennük, az befelé vonult; csak a magukét, csak magukat szeretik... Így tesz a jég... a hó, alatta melegebb van, de fölötte rémes hideg lehet... s így állnak egymással szemben: s mi mindent állítanak bele e hideg-fejlesztésbe? a lourdes-i szent Szűzet... a nemzetek Isteneit... s imádkozni akarnak, mikor gyűlölnék s rosszat kívánnak?!

Csodálatos, mily szellemek fagytak meg... mily kritikusok, esztéták, költők, misztikusok... mind belefagytak a gyűlöletbe... Ha még az újságokban kóvályog a gyűlölet fagyasztó hóviharja, de könyvekbe megörökítve mit akar? El akarjuk tenni ezt a hideget? Eh, hogy még kegyetlenebbek legyünk?!

S rámutatnak az ellentétre Krisztus s a világ... Evangélium és patriotizmus... hegyibeszéd és lövészárók és harctér közt. Teljesen érzem ezt; Krisztust nem állíthatom a lövészárókba... Az Evangélium megtapasztalása, hogy az nem múlt, hanem jelen s hogy Krisztus él s köztünk s velünk él, s hogy nekem közvetlen személyes kapcsolat van vele, – de e kapcsolatból ki kell lépnem s az életközösséget meg kell szakítanom, ha ölni, gyilkolni, robbanni indulok! – Ez azonban nekem nem annyit tesz, hogy az Evangélium csődöt mondott, hanem azt, hogy nem értem az Evangélium magaslataira... nem hogy a keresztény kultúra tönkre ment, hanem hogy ez a kultúra még nem keresztény... még nincs ott fenn! Még nagyon lent van! Nagyon!

Épp azért tehát sürgetni az elmélyedést... fejlődést... s az ideiglenes, történeti akadályok megszüntetését! Egyike a nemzeti állam! Ez nem testvér, ez kalóz... nincs erkölce, betyár, hitszegő... orvul hátba támad...

Arról a fokról, ahol áll és küzd, följebb kell mennie... ott ki nem tartja, hiszen az pellengér és máglya; de ne azt mondják, hogy szakadjon el attól, ami eddig vezette, hanem, hogy ismerje be történeti lekötöttségét s relatív voltát s tegye meg a lépést továbbra! A teljesebb emberséget, azt, amelyet az evangélium inspirál. Ne az inspirációk ellen, hanem velük tartva, irányukban haladva...

Okt. 5. A fogalom s a fogalmi ismeret az emberi élet szintájának jellege; itt az viszi a szerepet. Mint ahogy van kő, bronz, vaskorszak s van a gazdasági világ korszakainak sajátos, jellemző tényezője: úgy van növényi s állati s az állatiban ismét sokféle fokozat, más-más műszerekkel, más-más erőkkel. Az emberi érvényesülés kő vagy bronz vagy vas eleme a fogalom. Jelentősége abban áll, hogy a jelenségek tömkelegében általa eligazodunk s hogy az élet új jelenségeiben belőle következettünk. A fogalom tehát absztrakt ugyan, de nagyon is gyakorlati; sőt egész struktúrája s jellege ad hoc, vagyis a gyakorlati élet győzésére s az ember hatalmának fokozására szolgál. – Így tekintve a dolgot, a fogalmi ismeretnek kellene világítania s nekünk utat mutatnia, amint meg is teszi; de másrészt amikor a fogalom nem ragaszkodik egészen a tárgyhoz s mikor az elméletben kiépítjük fogalmainkkal rendszereinket, megint a gyakorlat, az objektív világ s valóság rostálja meg magát a fogalmat, – kimutatja, hogy reális-e, hogy megállapodott s megbízható-e. Mi ugyanis alkothatunk emléleti világot azzal a követeléssel s jogigénnyel, hogy ahhoz alkalmazzuk a mi világunkat. Némely irányban például a jogban s részben az erkölcsben s gazdaságban indulhatunk is szerinte, de bizony ott is megtapasztaljuk, hogy a valóság nem igazodik sokszor, sőt, kényszerít hogy változtatssunk rajtuk. Hányféle teoria van jogban s erkölcsben!

1917

Júl. 16. „Lösungen des Welträtsels werden nicht gelehrt, sondern erlebt.” [A világrejtély megoldásait nem megtanuljuk, hanem megéljük.] (Heinrich von Stein) Mennyire igaz ez! Ez az a régi igazság, hogy az élet élet s nem fogalom! S hogy aki meg nem éli az életet, az eo ipso ki nem virágozhatik az élet teljében s harmóniájában; ami végre is valamiféle megoldása lesz az élet rejtélyének!

Júl. 17. „Hunger nicht nach einem neuen Stil, sondern nach einem bedeutenden Verhältniss zwischen Mensch und Gottheit brauchen wir.” (*Lienhard*)⁸⁸ A hit egy genialis tett, hogy így s nem úgy lesz, – hogy erre megyünk s nem arra, – a hit nagy lénia, belevágva őserdőkbe... országút; bele építve pontusi mocsarakba... A hit kiméri s elsövényezi az ember otthonát, telkét, kertjét... fölállítja tűzhelyét égbemeredő hegyek közt: haec requies mea in saeculum saeculi. Hic habitabo, quoniam *elegi* eam. Ego memet hic fixi...!⁸⁹ E végtelen óceán partján... e zúgó erdőkben... e rónaság határtalanságában... Itt vagyok; az nem függött tőlem, hogy legyenek; de itt vagyok s hiszek, bízom, szeretek... a mókust megsimogatom szemem tekintetével s mondom: én is csak úgy ágról ágra szökellek, bár másképp mint te s a liliumot is megcsókolom s azt mondom: én is csak így nyílok s lelkemet árasztom a világba, bár másképp mint te, – de azért mégis mókus-, liliumöntudat valami pont, valami ilyen s nem olyan s mindegyiknek nekivalóság, kellő föld, erdő, milió kell.

E tettben megfogtam magamat, hogy szét ne hulljak s hogy ne robbantsanak szét a kétely milliő ötletei... Érzem, hogy ez elhatározásom, az érzés s akarat erejében valami újat tettem; kibuggyant mint forrás, mint új jövevény az idegenben a hit s a szeretet. Ugyanakkor megfogtam az Istent, – azt a végtelent, kihez kapcsolatban állok, – kivel szemben érzek, „Inveni, quem diligit anima” [megtaláltam, akit szeret a lelke] s akit csak szeretettel vagyis a szív elhatározásával közelíthetek meg. „Justus ex fide” [„Az igaz hitből...”, Zsid 10,37]. Ezek „juste”, jól alakítják az életet. Ezek eltalálták. Beszaladtak a szent helyre, mint a gyerek a piacról a régi gót dómba, körülnéz s nem ijed meg s keresztet vet s imádkozik. Körülötte maradnak a nagy pillérek, oszlopok... a fülkében állnak a mereven elmélázó nagy alakok, a közszenetek... Hátha még látná, hogy a nagy világ gót dómját a magashomlokú Isten-keresők, létkutatók, gondolkozók, disputálók hosszú sorai környezik... akik a világ peremét bejáró sapientia [bölcesség] nyomait keresik... akik a végtelenség örvényei fölött ülnek „et intuentur abyssos” [szemlélik a mélységeket] s akik azért mégsem lesznek „just”-emberek, igaziak, igazak, hanem csak kedvetlen Isten-cserkészek, kiknek a vidék cserkészeteiből nincs egyebük, mint batyujuk a háton s valami furkós botjuk a kézben, mellyel úton-útfélen kotranak s rongyot szednek.

Ez a tett szabadító, megváltó tett. Mitől szabadító? Attól, hogy ne kérdezzünk tovább, hanem nyugodjunk meg. Ah, arra tán még nem is ügyeltünk, pedig mily jó, mily isteni... tovább nem kérdezeni. Mily jótétemény: szabadulni az örökös problémáktól. Sokat mondanak, hogy boldog ember az, aki olyan vagy olyan ... de azt is állítani: boldog ember, aki már nem kérdez..., de nem úgy, hogy nincs felelet, hanem, hogy van s azt ő adta úgy, hogy a lelke kibuggyant, mint forrás... kipattant bimbója... föllendült s a por és füst alacsony rétegeiből föllendült a napsugárba!

Ez gyógyulás. A kételyből is mértékkel... Nem arra való az ész, hogy elsötétüljünk, elkedvetlenedjünk, lemondjunk. Ez a mértéktelenség betegség. Úgy is, hogy fegyelmetlen

⁸⁸ „Nem valami új stílust, hanem az ember és az istenség közti jelentős viszonyt kell éhezünk.” – Lienhardot később is idézi: *Wege nach Weimar*.

⁸⁹ „Ez az én nyugalمام mindörökre. Itt lakom, mert ezt választottam. Itt állapodom meg...”

erő-pocsékolás (észben), – úgy is hogy tehetetlen cibálás, s ide-oda rángatás (akarathiány) s ezt mind kívárni... meglátni mint kinyilatkoztatást... bemutatkozást... in aenigmate et symbolis, végre is dialektikai kifejezés nincs; a világ Isten *symboluma*. Egy eset, mely törvényt revelál, szintén symbolum, „Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis.” [Minden elmúló csupán csak hasonlat – Goethe.] Egy kedves, szeretett ember elváltoztatja nekünk a világot. Rajtuk át nézve, fénybe, szépsége öltözik...

Júl. 20. Tiszta, magas célok s gondolatok gyógyító hatásúak, – fölemelnek s villanyoznak, – tisztátlan, alacsony gondolatok lenyomnak s puhává s önzökké tesznek. „Et ego claritatem dedi eis (Ján. 17,22) (!) s az én lényem átsugárzott rájuk. – Lélektől lélekre, lelki benyomások áradnak. – Az ilyen ember szemben áll a természettel, amennyiben föl akarja emelni... szemben a tömeggel, melynek polaritását képezi. Ez nem annyit tesz, hogy megveti a tömeget, hanem azt jelenti, hogy kiemelkedik a benne is érvényesülő tömegből. Tömegember vagyok én is, te is, – a tömegnek része van bennünk; de azt a tömeg-elemet, – az önző, ösztönös elemet le kell győznünk. – Úgy emelkedik ki minden, ami génusz az öntudatból, mint a felhő a földről s vele szemben áll, villamossággal telítve, áldást vagy villámot reá szórva!

Júl. 22. Az ismeretelmélet kérdése azon fordul, hogy mily része van abban a világnak s milyen az ének. Hát én azt gondolom, hogy a kettő lényegesen egymásra van beigazítva és beállítva s hogy elválaszthatatlan. Mit válasszunk szét a színes s verőfényes érzeteiben a látásnak s mit a világról való felfogásainkban? Nincs mit! A szem organuma a fénynek s az ész is organuma a valónak. Az is, ez is hat s visszahatásaik élet! – Így gondolom, hogy a vallás is ily sajátos reakciója a léleknek a létre, – öntudatunk szükségleteinek formája. „Wer das höchste will, muss das Ganze wollen; wer vom Geiste handelt, muss die Natur, – wer von der Natur spricht, muss den Geist voraussetzen, oder im stillen mitverstehen.”⁹⁰

Júl. 26. Az általános tételeket csak akkor lehet helyesen és igazság szerint konkrét esetekre alkalmazni, ha azokat individualizáljuk. A valóság, tehát az igazság a konkrétság. Vissza kell tehát valósítani az absztrakciót s csak így ítélni. – Ez sehol sem annyira igaz, mint a morálisban, ahol a valóság az egyéni, az individuális akarat; s így ha valahol, hát itt kell egyenesíteni az absztrakt bölcsességet, ha igazán el akarjuk érni az igazságot. Itt végre is mindenki más. Az absztrakt jó elv vagy általános tétel magában igaz, de azután ezt a különleges, egyes esettel azonosítani nem lehet.⁹¹

Ezt ajánlanám figyelmébe mindenkinek, ki morálissal foglalkozik s emberek morális tartalmát meghatározni akarja. Ezt minden egyesnek, ki lelkiismeretét vizsgálja s aki a „tükörbe” néz, hogy lásson. Ez a „tükör” absztrakt fogalmak tükrözése, általános elvek s tételek jegeceiből áll; de mondhatom, hogy a valóságot nem tükrözi. Nem az elvet kell nézni s azzal a különleges esetet összehasonlítani, hanem az elvet tudni, az egyre szebb s nemesebb érzések s magatartás szabályait kutatni, de azután a különleges esetet, vagyis azt a konkrét akarást s magatartást kell nézni, mely az öntudatban megvan. Tudom, hogy az ember szenvedélyei tüzelnek s színeznek s eltelnek s ezáltal disorientálnak s ezekkel szemben fölvilágosításra s helyes beállításra van szükség, de ez nem annyit tesz, hogy az „esetet” tisztára az elv mértékével mérjük; nem, hiszen abban a különleges esetben egy különálló moralitás van, melyet ha tévesen is, ha elkábítva s elfogultan is, de ez a konkrét akarat s cselekvés határozza meg.

⁹⁰ „Aki a legmagasabbat akarja, annak az egészet kell akarnia; aki a szellemtől értekezik, annak fel kell tételeznie a természetet, – aki a természetről beszél, annak a szellemet kell feltételeznie, vagy legalább hallgatólagoosan odaértenie.”

⁹¹ Prohászka ezeken a lapokon olyan igazságokat hangoztat, amelyeket az egzisztencializmus „fedezett fel” és alaptételekként hangsúlyozott. Az individuum (egyén) kimondhatatlan, a konkrétban van az igazság (valóság), a zárt eszmerendszerek csak az általánosot (és felületet) regisztrálják. Vö. Szabó in PÉ, 131kk.

Kitűnő példa erre „Görgey Artúr ifj.[úsága] és fejlődése a forradalomig” 239. l.: „feszült figyelemmel olvastam el leveledet és benne sok, igen sok igazat találtam; csakhogy *téves alapon*. Te általános, magában véve helyes tételeket minden egyénítés nélkül állítasz egy egészen különleges esettel szembe... azt hiszem, ahhoz, hogy egy bizonyos egyének cselekedeteit helyesen lehessen megítélni, egészen bele kell magát gondolni (beleélni érzéssel, kedéllyel) annak helyzetébe, nem pedig abból indulni ki, hogy egy bizonyos, általában jó és bölcs tanács *minden különös körülmények közt* föltétlenül elfogadható.”

Hozzájárul, hogy egy általános tételnek más-más formát lehet adni vagyis a külső cselekvésnek s magatartásnak egy teljesen önálló, szuverén tartalmat. Tudom, hogy ennek határai vannak s lesznek tartalmak, melyeket nem lehet ilyen vagy olyan cselekvésben beállítani, de másrészt lesz különféle tartalom, mely ugyanabban a konkrét külső magatartásban nagyon jól megvan. Így ha valaki lerészegszik orvoslási tekintetből – ugyanezt nem mondhatni a virtusról, akár egészségi, akár szerelmi tekintetből, mert ott már a gyermek, egy harmadiknak érdeke kerül szóba.

Az általános elveket súlyoknak nézem, melyeket lelkemben elhelyezek, hogy az egyensúlyt megtartsam. Az élet a maga ösztöneivel egy rohamos, természetadta erő, ennek nekem kell irányt adnom; nem szabad egyoldalúan tájékoztatnom azt, hanem egyensúlyozva. Az elv ne szippantsa fel a szenvedélyt s a szenvedély ne vegye semmibe az elvet!

Mily okos kijelentés erre vonatkozólag: „Die Liebesfähigkeit jener grossherzigen Frau bedurfte der philosophisch–religiösen Gegenbelastung: genau so wie die heißherzigen Naturen des Mittelalters des religiösen Kultus bedarften, wollten sie nicht den Leidenschaften erliegen! Das sinnlich sexuelle Element trat bei so veredelnden Einflüssen zurück oder leitete sich in Formen, die das Gleichgewicht der Kräfte nicht sprengten.” (Lienhard. Wege nach Weimar. VI. 183. über Karoline Humbold.)⁹²

Szept. 17. Faust magyar kiadásában a 68. lapon a tudás s a tapasztalás közti különbség.

⁹² „Minden nagyszívű nő szeretetre való képességének szüksége volt a filozófiai-vallási ellensúlyra: éppúgy, mint a középkori vallási kultusz forrószívű embereinek szükségük volt, nem akartak a szenvedély alatt leroskadni! Az érzéki szexuális elem ilyen megnemesítő befolyások hatására visszahúzódott, vagy olyan formákat öltött, amelyek az erők egyensúlyát nem robbantották szét.”

1918

Febr. 28. Miért nem győzhet most a vallásos irány? a gazdasági vágy teljesen előtérben áll s leköt minden figyelmet. Gondolom a nagy nyomorúság s a gondok miatt. A szenvedés s ínség, ha túl nagy, ha nem emberi, akkor lehetlenné teszi az erkölcsöt. Ennek is atmoszféra, hőfok kell... Különben tönkre megy. Most az atmoszféra fullasztó, a hőmérsék fagypont, a lelkek sötétek, elkeseredettek. Borzasztóan szenvednek. Lehetetlen exisztálniok; lopniok, csalniok kell. A társadalmi disszolúció, a lerongyolódás, a züllés stádiumában állunk. Vedd hozzá az idegességet, a bosszankodást s keserűséget a képtelen helyzetekben, melyekben nem boldogulhat senki... Mit beszéljünk erkölcsről, jóságról, tisztességről?! Tehát a lelkek nincsenek erre disponálva, nincs bejutása az efféle gondolatoknak s nincs súlyuk, sem gyökerük. Nem rezonál tőlük a lélek!

A valláserkölcsei élethez csend, megnyugvás, magábatérés kell; a sollicitudo megöli a hitet! Jólét kell, hogy ráérjünk – jólét, hogy gondolataink szét ne szóródjanak.

De hát az egyszerű népnél mindig hatalom a vallás? Igen, de csendben, nem viharban. Ha támadják, ha új világ készül, akkor nem. – Ha más gondolatok ékként hatolnak a zárt lélek ideológiájába... ha a vihar belecsap, eloltja e kis lángokat. Mert ez a hit gyöngye készültség s erős csak az elzárkózottság által lehet. Mily könnyen mossa szét nagyobb műveltség e televény kis talajt, ha támadólag léphet fel. Már a rossz példa is, az urak példája, hogy szedi szét sok helyen a hitet!

Vedd azt a szegény tolnai embert, fél lábú, két géppuskával dolgozott. Az inkább a főorvosra nézett, mint rád. Attól többet várt.

1919

Ápr. 24. *Ligatus bestiis* ie. *militibus* [vadállatokhoz, azaz katonákhoz kötözve]; szent Ignác idejében is így volt ez már. – Gyönyörűek a húsvétheti miseorációk: „*Ab omni nos vetustate purgatos, sacramenti tui veneranda perceptio in novam transferat creaturam...*”⁹³ *Tehát ab omni vetustate...* a tegnaptól is, – a szájzítól, – a rossz benyomástól... a nehezteléstől, az ösztönszerű reakcióktól... *in novam creaturam...* a ma nyíló rózsa, a most fakadó forrás, a lejtő patak... Ezt akarom mindig! Mai szentáldozásom, – mai érzésem. *Eo ipso* nemcsak „*proveniens*”, fakadó, hanem „*praeveniens*” megelőző... Nem vár, míg húzzák... míg gyűjtják... míg piszkálják! „*In simplicitate cordis laetus obtuli universa...*!”⁹⁴

Máj. 20. Már a másik házban! *Ponis* mitem *ascensum tuum!*⁹⁵ Felhők, fényes, bodros felhők, a végtelenség tengerén úszó, ragyogó vitorlájú hajók, – napsugárral telített sötétségek... ezek a *luminosae obscuritates* [fényes sötétségek]... Hitünk dogmái, emberi fogalmak arról, ami túl van, ami Isten és más világ. Természetes, hogy sötétségek is, mert nem lehet foglalni földi fogalmakba égit tisztán, hanem csak így felhősen. Földről való a felhő, de absztrakt a földtől, elvont az itteni világról s most úszik ott fönt.

A hit felhőjébe lép az Úr, az takarja... a dicsőséges Krisztust, a mennyet, a másik világot. Felhő az Oltáriszentség, felhő a test, melyben lakik a lélek. A felhők eloszlanak; eloszlik a szent ostya, édes a ínyemnek s megtapasztalom a bennem jelenlevő Krisztust. – Oszlik a test s a lélek kilép a másik világba. – Oszlik a világ s a másik világ lép elénk! Ah, megsóhajtjuk az eloszló felhőt... Tele van égboltunk úszó felhőkkel, fogalmakban kifejezett hittel... S közbe villog a napsugár s nyílnak az azúrkékség mélységei, tiszták, feneketlenek. Ó édes Uram, ki felhőkön jársz... ó hitem s lelkem, rólad is igaz: Emelkedel felhőkön! Téged édes Uram, felhő vitt át, minket is a hit úszó, ragyogó homályai... Azért vagyok oly szimpatiaival az úszó, fehér, ragyogó felhők iránt, azért nézem őket, amint csendes szépségben vonulnak el fejem fölött, – lelkem elnyúlik velük, s úszik s megy velük! Ah Isten, szimbólumokkal aggattad tele világunkat, földünket, lelkünket! Szóljaljanak meg, – bontsák ki s tárják elénk üzeneteidet magunkról, magadról, jövőnkéről s felhős, úszó s más világok közt lebegő jelenünkről. *Ardenter te amo at lumine et sollicite te contemplor, te luminosa obscuritas!* „*anima elevatur per orationem ad radium supernaturalem obscuritatis divinae*” (Pseudo-Dionysius).⁹⁶

Máj. 22. Istenhez nem ököllet, hanem esdeklően összekulcsolt kézzel kell járulni; sőt kitárt karokkal. Mindkettővel; az egyik az alázatos, a másik magatartás a készséges fölvételt, – a többnek, ami rajtunk kívül van, hálás fogadását s átkarolását jelenti. Az ember valamicske, – kicirkalmazott, alkotmány, teremtmény, – kimérve nemcsak testiben, de pszichéjében is. Azért nem szabad összeszorulnia, sem elfásulnia, sem elrostosodnia. Nagy világ van körülötte térben s időben... és a végtelenségben. Tudni megérteni mást, nemzetet és kort, nagy látókörre mutat; de miért szorítsuk össze e látókört a földre, mikor halhatatlanság s örök életnek szárnya suhog körülünk!

Máj. 25. Hogyan akarok beleállni az új világba? Úgy mint akinek szemébe csap az Istennek világokat alakító lelke. Tudom, hogy sok holt súly, holt gondolat, holt intézmény, – mondjuk, sok hulla van a hajón, – jaj, de mennyi s hullákhoz ragaszkodni örület vagy ez természetesen csak a szellemi világban lehetséges – fanatizmus! Sok ember van a világon, ki

⁹³ „Minden régiségtől megtisztítva minket, szentségeid tiszteletre méltó vétele új teremtménnyé tegyen bennünket...”

⁹⁴ „Szívem egyszerűségében vidáman felajánlottam mindent.” (1Krón 29,17)

⁹⁵ Szelíd felemelkedéset elkezdted.

⁹⁶ Lángolón szeretlek és fényesen és buzgón szemlélek, téged, fényes sötétség! „A lélek felemelkedik az ima által az isteni sötétség természetfeletti sugaráig.” (Pseudo-Dionysius)

a régihez ragaszkodik még akkor is, amikor azt elítélnie, attól irtóznia kellene. Meg kellene utálnia önmagát, hogy oly féregverem, békalebuj a lelke, – hogy szeretni tud, amit gyűlölnie s amitől szégyenkeznie kellene! Ó Szent Lélek, egyházad már csak nem lehet ily lelkületű; lehetetlen, hogy ennyire félreértse s meg ne értse a világot, a forgandóságot! Lehetetlen, hogy ki a szántóvető paraboláját hirdeti, az a föld, a világ hantjainak forgását ne értse s abban, ami élet és erő, és fejlődés, a jobbnak győzelmét ne lássa! – sed habeo aliquid contra te, novitas! [de valami kifogásom van ellened, újság]. Az a kifogásom, hogy te mikor új akarsz lenni, régi gondolatok holt, múmiás álcáit zörgeted kezvedben, – hogy életről beszélvén a halált karolgotod, a szellemi halált, – hogy ethoszt nem akarsz, hogy az erotikában s a lélekförtelem szabadosságában tombolsz. Azt mondják: ez túlzás, ez a fejlődés betegsége, ez a haladás láza! Nem, nem, ez kimondott tézis és gyakorlati bárgyúság! Alávaló vagy, – a nemtelen, értéktelen elemeket, az utcát, a tömeget, Venus vulgarist, a kamasz és csirkefogó Dionysost, a csürhének komiszságát vezeted be. Piszkos vagy, mert elveid a legromdábbak s csak a körzet, a garnierung humanizmus; de az emberben a fölségest nem érted, sőt tagadod, – szegény ördögnek, piszkos – mocskos ficzkónak bizonyulsz, – kocsmából, gettókból, a bérházak szurdokjaiból, sőt – szagodról ítélve – kloakákból jöttél. – Ez a baj: új világ kell, az az a régi elvek igazabb érvényesítése, de nem elvek tagadásával az ősi követelmények rongyos, szakadt valószínűsítése. – Sokszor mondják, hogy babiloni toronyépítők, – nem azok, hanem cukrász-tortaépítők; erő, alap, struktúra nélkül a kiéhezett ínyek csiklandozására, de nem erős kosztal egészséges nemzedékek nevelésére. – Ez az! S ettől vagyunk félbolondok: akarunk haladni és... meghökölnünk.

Máj. 26. „Grossen Vorbildern mit kleinlichen Mitteln nacheitern.”⁹⁷ Sok írónak végzete! Hát ha még a nagy történelmi cselekvésben látjuk ennek hasonmását! Nagy eszméket, magasfokú erkölcsiséget, elsőrangú kultuszszíntáját butasággal, durvasággal kamasz érzülettel akarni elérni. Mi lesz ebből? Nálunk, főleg a hetvenkedő s aktualitásoktól összevissza ráncigált zsidóságból, mely most öszvérre kapott s a magyar nemzet kultúrharcaát vezeti, semmi nyoma az erkölcsi kvalifikációnak; mélység, tisztaság, erkölcsi hivatottság nélkül. Ezeknek cirkusz és reklám minden. Látom, hogy az ilyen tohonya magyarságnak a zsidó frivolságnak és viszketegnek injekciója túl erős, – lázban ég a betyárság s a legrosszabb hajlamai most a durvaság, gyűlölet, munkakerülés irányában vannak fölizgatva. A zsidóság – értem az orosz zsidó szellemet – fölpszikálta s felturkálta a lelkében lappangó százados úrgyűlöletet s elfojtott minden közösségi érzést a fajrokon, de jobb módú réteggel. A zsidó idegenség, melynek semmi köze nemzethez s hazához, visszhangot s teljes megértést talált a gyűlölet s irigység által szétrepesztett nemzet alsó rétegében. Ez is idegen a felsővel, a vezetővel szemben! Ez is le akarja törni az uralkodó osztályt, – ez a zsidó antikrisztianizmus és antinacionalizmus a legtöbbször öntudatlan, amennyiben nem ismeri önmagát s a forrásokat melyekből fakad, de ha nevének akarjuk nevezni, akkor így kell azt hívnunk. Fabik szakaszvezető s püspökséget rondító elvtárs mondotta, hogy ő katolikus, de tetszik neki a zsidó szellem, az a szellem, mely idegen keresztység s nemzettel szemben s mely most idegenségében gyűlöletté izgult! A zsidóság mindig vezetett a keresztény népek rossz, erkölcstelen s öngyilkos hajlamainak szításában s azokkal való visszaélésben.

Máj. 26. Vannak gyalázatos s szégyenletes állapotok s azok ellen föl kell lázadni s sorba állni minden erőnek s tényezőnek, – de soha sem szabad öngyilkosságra keseríteni a nemzetet. Remegjünk, reszkessünk mikor állapotunkra gondolunk, de a bête humaine-re ne bízzuk a harcot s főleg ne idegen faj vezetése alatt! Manapság nem is a nép áll harcban, nem a birtokos faj – nép, hanem a kamasz, betyár, munkakerülőkből összeverődött rabló-csapatok! – Egyáltalában tele vagyunk hazugsággal; majd az eszmék napsugaras szépségébe öltözik az

⁹⁷ „Nagy mintaképeket kicsinyes eszközökkel versengve követni.”

erkölcsöt, vallást, tisztas tiszteletet tagadó s megfertőző mozgalom, – majd a törvényes rendeletek örve alatt üti fel fejét országszerte a rabló, zsványság.

Máj. 26. Mily rémes dolog, hogy a szociális szabadságharc metafizikai bebörtönözéssel s letöréssel s békóbaveréssel párosul. Hát nincs itt lélek, szellem, – nincs itt emberség a maga egészében s ember a teljes voltával?! Hogy van az, hogy lemond a jobbik feléről, egész lelkéről? Hogy ignorálja az örökkévalót? Lehet-e új idők szabadságáért küzdeni s a lelkeket a materializmus szakadékaiba legyűrti? Honnan lesznek erőik, s mi vigye erkölcsi magaslaton s nívón az életért való harcot? Hogy sok eszmét s burzsoá fölfogást is össze akarnak törni, jól teszik, de elérik-e ezzel az erkölcsi szabadságot; vagy csak a nyárspolgáriságtól való emancipációra törekszenek? Az nem milió; e farizeizmusnak romjain megint csak macskazugok s vityillók épülhetnek a nagy stílt inspiráló metafizika nélkül.

Máj. 26. Auch Seelen genesen, – und seelisches. Manchmal scheint etwas in die Brüche zu gehen? dann genest es. Auch Ehen scheinen zu zerbrechen, und dann heilen sie wieder!⁹⁸

Máj. 4. *Das Individuum ist massenfeindlich.* [Az egyén tömegellenes.] Az individuum a valóság; a jobb, szebb érzés, a fejlődés és haladás benne jelentkezik. Az előnyös individuum a maga jó körülményei közt kifejlődhetik, jó természet, nevelés, vallás, társadalmi helyzet befolyásolja s éppen e sajátságos és kiváltságos helyzetnél fogva elüt a tömegtől, – különben nálánál. Ha kifejlődhetik, előnyére válik a fajnak, – ha nem, elmarad s elvész s nem lesz új kiindulási pontja az egésznek.

A tömegpsziché egyenlőséget követel s az által ellensége lesz a fejlődésnek, – a kiválók visszahúzódnak; nincs terük. Így volt Perikles korában, az utca, a csürhe került felül.

Máj. 7. „*Spiritum veritatis*” [az igazság Lelke], az sok és az erkölcs és az igazság veleje van benne érintve – nem a tan az igazság, hanem az igazság lelke, – a lángja, a szelleme! Mindennek megvan a lelke, amely hordozza, élte; együvé forrasztja, amely karaktert ad s amiben a lényeg kifejeződik. Így van lelke az igazságnak, gyújtópontja és formális elve! Ez a Szent Lélek. Isten az alapja az igazságnak; minden, ami igaz, az ő metafizikai szükségességén, belső valóságán fordul s épül. A Szent Lélek az igazság sugárzója a világba, – a glóriája, kitörő lángja, annak ami van s nem lehet, hogy ne legyen s aminek neve: vagyok, aki vagyok, – aki van! Imádlak, lángja, sugárzása, fénye az igazságnak, lélek, Szentlélek.

Máj. 9. Némely ember lelke pizkokfészek, – köpőláda, mások fantáziájának, ösztöneinek, alacsony elveinek köpedelmével tele. Gyűjti azt, ami pizkok, – benne találkozik több kloaka szennyvize. –

Némely ember vallásossága olyan, mint a kiskacsa szárnya, csökevény, – a bendője nagy, az dolgozik s telik; a szárnya pihen. Ha néha felágaskodik s verdesi szárnyait, annál mutatósabb a tehetetlensége. Így tesznek azok, kik vallástalanok, vagy elhanyagolják vallásukat s néha aztán mégis imádkozni vágnak. Kacsaszárnyaik s vergődésük az elmaradottság, az elfejlődés szomorú következménye.

Máj. 10. Adj Uram veritas-t s caritas-t. Wahrhaftigkeiteit, hogy fordítsuk ezt? főnév nincs, csak melléknév: igazi...! Kívül az, ami belül, s belül nem képzelgés, hanem valóság, – póz, szín, látszat, tettetés nélkül. Az, ami! ami valódi, ami igazi! Igazi emberség, igazi jóság, – ami nincs időhöz s helyhez mérve, hanem önmagában áll. Nem reactio, nem függvény, nem nyomat, hanem önmagából, igazi én-jéből való kiindulás és adni-tudás! „Eine unkomplizierte klassische Seele, sagen wir evangelische Seele.” [Egyszerű, klasszikus lélek, mondjuk, evangéliumi lélek.] Éppen úgy igazi s nem a lármás, suhogó, tüntető, bodrozott, nyilvánosságából való. Ebben lesz előkelőség, intimség, szépség.

⁹⁸ Lelkek is gyógyulnak, – és lelki dolgok is gyógyulnak. Néha úgy látszik, hogy valami széttörik, de aztán meggyógyul. A házasságok is néha látszólag széttörnek, de aztán ismét meggyógyulnak.

A *caritas* ily lélekben ünnepel, mert legnagyobb értékét ebben fogja találni; az igazi érték a *caritas*. Szeretet, segítség, jóakarás, jólét. A legmagasabb etika a szeretet, a felebaráti szeretet; nem az Erosz, hanem a Caritas. Az Erosz csak túlérzékeny, izgatott és kopott lelkekben szoríthatta vissza a szeretetet, – a szenvedély gőzét s párázatát önthette a lelkiségre. Szép az Erosz, de csak ha toilettet csinál a szeméremnél, a mérsékletnél s az Istenre néz föl, s mi is a szándéka vele. A felebaráti szeretet nagystílusú, klasszikus; az eros porcellán, puderes szelencékbe való idill. – S ott azután a *humilitas* is: „Der Lebenskampf eines jeden Menschen, der ernstlich und heiß nach zu hoch gesteckten Zielen strebt, ist ein schwerer. Was ihm zu seiner Erlösung am nötigsten wäre, erlangt er zuletzt... die Demut.”⁹⁹ (Marie Ebner Eschenbach) Az alázat valóság, az igazi lelkiség megtalálása szerényé tesz.

Madame Récamier így: pureté, bonté, beauté... veritas (tisztá!), caritas (jóság), humilitas, modestia (alázat).

Máj. 18. Replevit istam domum [Betöltötte azt a házat]... zúgó lélekzönnel, úgy hogy kiszakadt minden gáton, túlcsoordult s elárasztott világot. Nos és most merre vannak ársjai, hullámai, vízfolyásai, erei? merre kígyóznak, merre szivárognak? Istenem, vaddikat nézünk s karsztfolyómedreket rögzítünk s sivatagba hajló szellemi világon s kultúrán botránkozunk! Lelkem, Szentlélek, világ lelke, hol vagy? Kiszorítottuk, elszáradtak, kiszáradtak s te a mélybe vonultál. Ha Dieballa Géza dr. ötleteiről hallok, hogy a zsidó szellem mindig erjesztő volt, s most is erjeszt s hogy Jézus is erjesztő volt s hogy a rómaiak azért üldözték a kereszténységet! Santa fé hát a bomlasztó, erkölcstelen, lázító, rendfölforgató, infekcionáló, fertőző hatása miatt-e? Tán új szociális tanok miatt-e? De a szocializmusról szó sincs, az írásban; tehát miért üldözték? mert minden rosszról, rútról, alávalóságról, istentelenségről vádolták! Hallod? vádolták, de nem volt igaz. Később belátták, hogy nem volt igaz! Mert az isteneknek nem áldoztak, mert a római állami istentisztelettől, szokásoktól tartózkodtak. De tiszták voltak mint a napsugár! Mert az igazságnak hódoltak s a lelkiismeretük szabadságát követelték. Minden hatóságot tiszteltek, engedelmeskedtek, csak bűnösök nem akartak lenni; csak azok ne (Péter II.) Jézusnak semmi köze Rómához s Pilatus ártatlannak ítélte; Pált sem ítélte el a Caesar, csak később bujtogatásra. Az Evangéliumban semmi nyoma bármily rendforgató irányának. A kereszténység pedig később államellenesnek tartatott a gyűlölet, babona, rágalom, népdüh befolyása alatt. – De hogy vissztérjek, hol a Szentlélek? Más lelkekre bíztuk magunkat; elsötétül az evangéliumi hit s akkor bocsátkoznak szárnyra, puha repüléssel szárnycsattogás nélkül Minerva madarai, a baglyok, a filozófiák. Kinn ülök június estéken az uvarban s hallom már a bagoly rikácsolását; ez az ő éneke, az ő fülemüle éji nótája; nyugat felé száll, ott van még egy világosabb mezeje az égnek s hírmondója a napnak, az esti csillag. Ó csillagom, te látod a napot, rajtad fénylik még, attól ragyogsz, s hírül adod az éjben a fénynek üzenetét. Csillagok rezgő sugarak apostolai, emisszáriusai a fénynek, a világosságnak; beszéltek hozzánk, megérzi szemünk, hogy arról szóltok, ami kell nekünk, fényről, – ami lelkünknek eleme, tartalma, – ami kell, hogy fényesek, szépek s boldogok legyünk. S mit csináljunk a baglyokkal? Ők is tanúk, tanúi az igazságnak; ellentmondó, egymást rontó tanaikkal hirdetik, hogy nincs igazuk, – hogy ők repülnek ugyan, de nem látnak s nem énekelnek, rikácsoló, a naplementekor, az éj beálltakor szárnyra kelő lelkek, ti az éjnek madarai, az éjnek állítói, napot nem látó s az éjről tanúskodó szellemek! – Valahányszor éj lett a földön s lanyhult a hit s fáradt lett az emberiség, kirepültök s szárnyalástok s rikácsolástok új életet, új akciót jelent s a csesdes álmodó emberek hallják is szavakat, érdeklődnek irántatok, de az életet, a napot nem ti hoztátok. Hegel is úgy tartja, hogy mikor sötét lesz, akkor kel szárnyra Minerva madara; nos és mi lesz e szárnyalástól? az

⁹⁹ „Minden olyan embernek az életküzdeme, aki komolyan és buzgón túl magasra tűzött célok felé tör, igen nehéz. Ami megváltásához a legszükségesebb lenne, azt legvégül éri el, vagyis az alázatot.”

éj éj marad, a fáradt világ fáradt marad s az a kis világosság, mely a baglyok pupillájában ingert vált ki világmeglátássá s új szellemi élet megindítássá nem lesz. Rengeteg a sötétség nap nélkül s amit az a bagoly lát, amit az kinéz magának, az csak egy szomorú élet tartalma és fenntartása, mondjuk tengetésére való. – Veni et reple totam domum, Ecclesiam, mundum... Spiritus vehemens, virtus ex alto!¹⁰⁰

Jún. 19. Mit csinál az úgynevezett zsidó szellem? a) Mi az? Tán bizony valami betétjét értem ez alatt a zsidó vallásnak vagy a zsidó fajnak? Valami tanát, tradícióját vagy jellegét? Ezt értem, hogy idegen a kereszténységben, a világban s ellentétben állt a germán, kelta, román népekkel, társadalmukkal s életükkel. Ez a társadalom, vallás és élet kizárta őket; másrészt keretében, városaiban, gazdasági, társadalmi miliójében éltek, de mint idegen test; b) hatalmi, önfönntartási vágyuk a pénzre, az üzletre terjedhetett; ott érvényesülhetett, ott hatalommá, ott uralkodóvá, bosszúállóvá, megtörővé, ellentmondóvá, tagadóvá, reakcionáriussá válhatott; c) meg is tette, ahol s ahogy lehetett. Az európai szellem s a kétely, a blazírtság, a tradicionális, erkölcs, fegyelem, szigorú nézetek kikezdése náluk mindig visszhangot keltett; nekik ez nem volt szent, – nekik nem volt tiszteletreméltó, – nem volt az övék, hiszen idegenek voltak s otthonuk éppen abban az arányban lehetett s terjedhetett s tágulhatott, amennyiben az ellenkezőt letörték. Természetes, hogy a tagadó, letörő irányzat volt elemük. d) A gazdasági harcban az elnyomással szemben kifejtett energiák s a lelkiismeretlenség, az öntudatlan ellentét, idegenség s nem jó indulat a kizsákmányolást, az uzsorát s ez által a gazdagságukat szolgálta s őket sok hatalmi eszköznek birtokába juttatta. e) E milióban erkölcstelenek, élvhajhászok, perverzek, s skrupulusok nélküli szabadúszók és szabadgarázdálkodók lettek; a chimerákat az agy- és szív-betegségek lázait s gyulladásait, az absztrakt csillogó, irreális ideológiákat ideges szóbőséggel és könnyelmű szátyársággal döntötték s mérték. Hogy mi dől azoktól romba, mi borul lángba, könnybe, az iránt érzéketlenek voltak, hisz nem az ő világuk, hazájuk, nemzetük, tradíciójuk vesz belé. f) Talán már erkölcsileg s logikailag is meg vannak rontva, – az igazságérzetük s a lelkiismeretük beteg és perverz (hiszen ezeket lehet elrontani. Hochland 14,7,42); tény, hogy minden, ami rossz, erkölcstelen, fegyelmezetlen, könnyelmű, léha; azt szolgálják s megrontják a közérzést, a közvéleményt, az ítéletet, a nézeteket, az életet. – Zsidóvá lett a keresztény intelligencia, átvette a zsidó kételyt, idegenkedést, érzéketlenséget, apatiát, fölvilágosodást s ez által ellentétbe s tagadásába lépett mindannak, ami a keresztény népeknek nagy és szent volt! Léhává s tisztátlanná tette, inficiálta lelkét és érzéseit s ez által adózóvá s kiuzsorázta végleg. Zsidók lettetek érzésben s lelkiismeretlenségben s a zsidók szolgálói! Servi dominati sunt vobis! [A szolgák uralkodtak fölöttetek!]

Jún. 20. Tegnap nagyszerű processio, minden oltárnál Isten áldd meg a magyart! Sie glauben zu glauben [azt hiszik, hogy hisznek], Coleridge mondása; de így is jó! Tegnapelőtt beszélt Kovács J. hittanár, hogy a réalban egy fiú nem felelt a szociolog.-erkölcstelenség tanárának, azt mondta, nem hiszi, megveti amit mond, – ha meg is buktatja, ha ki is csapatja. – Van néhány, aki be nem adja derekát: zavaros tanító, Kecskés kántor, de a többi gregs a marhacsapásra. Elöl a katolikus tanítók, akik a keresztet leveszik az iskola faláról. A leghitványabb, szolgálalkú nép, tele gyűlölködéssel és felfuvalkodási hólyaglelkűséggel. Alig van köztük ember!

Jún. 20. A proletárforradalom le akarja törni a világot s ítéletet ül fölötte. Neki ezt tenni passzió, szenvedély, gyűlölet is, irigység is, káröröm is és igazság is. Úgy látszik, mintha ő ülne ítéletet, de nem ő, Isten ül, ő csak pribék, az ördög. Qui non credit iam judicatus est [aki nem hisz, az már megítéltetett] Qui non diligit, manet in morte... [aki nem szeret, a halálban marad, 1Jn 3,14). Az ítélet ki van mondva, csak végre kellett hajtani. Ne akadjunk fönn a

¹⁰⁰ Jöjj, és töltsd be az egész házat, az egyházat, a világot... heves Lélek, felülről jövő!

pribék kegyetlen mocskos alávalóságán, – pribék, arra van nevelve: canaille és vadállat; a vadállatok tépték szét a vértanúkat, de a hitvány bűnösöket is s e vadállatok a kultúrvilág őserdőiből kerültek, – saját nevelésünk. A rabszolga-lelkek építették az ergasztulumokat, a kolosszeumokat.

Hát jól el kell ítélni a hazugságot, mely a világot elrontja. A nagy, alávaló hazugság, az álarc, a farizeizmus, ... a kikelt ember. Elrontotta a világot, a társadalmat, – das nicht-warhaftige hat überall Platz gegriffen [a nem igazi foglalta el mindenütt a helyet]. Keresztény lenne, de mi is voltaképpen...

Ítéletet az akarathiányos, blazírtságon, mely hitetlenség, – a passzivitáson, mely akcióra el nem szánja magát s minden belátását tudással fegyverzi, – de sír a lelke a ketrecben, szenved s nem érti magát, rosszul kezeli; azt gondolja, az minden, melyet akarnia nem kell; igényeit az akarásra, hitre, odaadásra ki nem elégíti, csak látó akar lenni, hogy buta s bamba legyen.

Ítéletet a nagy akaratbetegség fölött. Inaszakadtak vagyunk, földön mászunk, körben forgunk. Nem tudunk lépni, határozni, ... a lépést megtenni. Ki tegye meg? Az akaratnak kellene. De mi képesítse? a szenvedés, tisztulás, belső megrendülés, tapasztalás? Talán az a szeretet, mely önmagunktól szabadít? – Ítéletet a hiperkultúra fölött, az individualizmus féktelensége fölött? Kívánjunk szociális igazságot, egyenjogúságot? De hát az uraság, az úri élet? a sport úri, a vadász úri, az Übermenschet hová tegyük? az esztétákat, e pincehajtasokat ki irtja ki, kik az élvezetet tejfelezik s milliókat nyomnak el. Hát a dámáktól ki szabadít meg, kik a kezük ápolásáért élnek s csak vonzó bájos attrakciók akarnak lenni. Kik kiszolgáltatnak, de nem mint a méhkirályné, mely generációkat szül; ezek erre is képtelenek. S mire képesek? tudnak öltözködni, harisnyát húzni? azt sem, teljes függésben. A tehetetlenség, a hozzá nem értés jellemzi; mint a harcias hangya, ha a harccal föl hagy, elveszti állkapcsát s még enni sem tud, ha nem etetik; úgy ezek a firmák.

Ítéletet az élősdiség, a szívvér szipolyozás, a geseft fölött. Pénz az úr, az parancsol; annak engedelmeskedik minden...

Jún. 27. Már Li-Young Tschaang mondta: hogy reform, mely mindent ledönt, mielőtt építeni kísérne, orkán. Hát akkor ez a buta erőszak, mely kapkod mint Bernát a mennykő után, mely semmit sem teremt, hanem legfőlebb elvesz, másnak is ad, amiből magának tartotta meg a javát – a Károlyi grófi ingeken s szivartárcákon kezdve, égszakadás. Oh, csak törné össze azt, ami korhadt, korrupt, rothadt, lázító és lázfészek volt!

Más kitűnő diktuma: sok ember úgy érez, hogy semmit sem tesz, ha végletekbe nem csap át. Ez szentigaz. Az ifjú szónokokra is illik, kik csak klimaxokon ugrálnak mint zergék a sziklákon. A Tátra hómezőiről hangoznak, leugornak – nem a szónokok, de a világreparátorok – Kun-Szent Miklós békapocsolyáihoz. Halált ordítanak vagy csókolóznak; kardot rántatnak vagy kanalat nyújtanak s mondják: tessék, kitűnő a csusza. A bazilika tetejére mennek kukorékolni s Budavárát vörös maskarává öltöztetik ki, máskor meg a szív-örvényeibe szállnak nyögdecselni... Így vannak – folytatja a kínai – nagy politikusaink, kik valóságos akrobaták s a világ színpadának egyik végéről a másikra ugranak azzal az érzettel, hogy nosza, így van az jól, megcsinálom..., s pestiesen megmondva!

Jún. 23. Richard Wagner írja Hans von Bülow-nak, hogy Nürnberget szeretné a német művészet központjává: „Dahin gehörte die einstige 'Deutsche Akademie' (Leibnitzét érti?), dahin alles, was in der verrotteten, und im undeutschen Residenzen unserer kleinen Louis XIV. nicht gedeihen kann, – dahin die Blüte unseres Deutschen Vergesellschaftungswesens: dahin auch unsere Schule, an die sich endlich eine allgemeine Schule der Kunst und

Wissenschaft deutsch und unjüdisch anbinden soll.¹⁰¹ (Deutsch und unjüdisch?!). Lehet-e valami még magyar és nem zsidó? A magyar népszellem csődjét jelenti ez a gyalázat, mely a magyarságot a zsidó üzelmekben és hóbortokban érte. Mi Európa előtt teljesen zsidó, most már orosz zsidó karikatúrává fancsalodtunk. Tegnap állt a Népszavában Politzer-Pogány, magyar főhadvezér beszéde, melyben panaszkodik a vörös katona megbízhatatlansága fölött s ennek egyik okát abban a nyugtalanságban látja, mely a hadfiakban fészkelődik a pogrom-hírek miatt. Tehát a „magyar hadsereg” elvesztette lelki egyensúlyát s harci kedvét azért, mert a pogrom kísért, s aggódnak a hadfiak az otthon-maradtak, kik egy ugrásnyira vannak biztonsága fölött. Hát csupa Icig harcol a fronton? – Tableau: Politzer, Böhm, Landler, Hamburger, Samuelly magyar hadseregpáncsnokok. Bandi (vörös tiszt) itt járt s elmondta, hogy valami görbelábú szürkéség, orosz-zsidó sipkában megszólítja: „Nem ismer – kérdi – maga engem?” „Nem én.” „Én Landler, hadtestparancsnok vagy.” „Hát mit akar?” „Inspiciálok. Szedje rendbe embereit, támadni fogunk és én vezetem a rohamot.” Egy óráig gereblyézte össze Bandi a vitézeket, buzdította, kérte, hogy így, hogy úgy... Végre a csapat készenlétben állt s látta, hogy L. kocsira ült s elvitette büdös páróját másfelé. Volt áldáshintés és kiszólás a bakák közt, hogy az ördög bújjék a zsidó... be, de hát minek kívánni ilyesmit még az ördögnek is?!

Jún. 24. Idealista vagyok, vagyis hiszek a lélekben s a szellemiben, úgyis mint Istenben, úgyis mint – isteniben mibennünk. Hiszem, hogy a lélek és szellem áthatja a világot s mint forma és szépség és élet jelentkezik. Hiszem, hogy ez az elem egyre jobban győz s alakul ki s mint lényegszerű és értékes hatalom és formális elv halad, tért foglal és győz. Ennek a térfoglalásnak s hódításnak s érvényesülésnek az emberben s az emberi társas világban kell megtörténnie. Itt kell ennek utat törni, – itt az új irányokat, amelyek a lelket s szellemet szolgálják, föllismerni s követni. –

Kettőt hangsúlyozok: a mi különböztetésünk anyag s lélek közt, roppant darabos, – göröngy az egyik s minden lélegzetnél s színárnyalatnál finomabb a másik; így az ellentét is mint állítás és tagadás; de hát így van-e, nem lehetne-e azt gondolni, hogy finom mind a kettő s hogy ha egyesülnek, hát imponderabile egyesül a szellemivel...?!

A másik megjegyzés: hiszek a bűnben, a romlásban, amint hiszek az isteninek s a szelleminek fokozásában! egyik fok a lélek, másik a megszentelő malaszt. Már most a természet elvesztvén a malasztot, valahogy nem áll meg az anélkül való állapotban, hanem lecsúszik az állatiba. Ezzel szemben a szentség, a több-isteni az aszkéta-ideált, a lefojtott természetet kultiválja. Ez túlzás! De onnan van, mert kevés „spiritualis homo” van, kikben az ösztönös élet is szép, tiszta s istentisztelet lehet.

A szociáldemokrata ideál, amennyiben a tömegeket emelni akarja, jó kiindulást jelentene, – de amennyiben hitetlen s testi, annyiban a célt s az ideált nem látja, azt szem elől tévesztette. Grandi passus extra viam! [Nagy lépések a helyes úton kívül!]

Mindenekfölött hangsúlyozni kell az individuális etikát s a belső aszkézis, az önuralom, a nagylelkűség, a több-lelkiség, a kultur- és haladás-növelés és siettetés elmaradhatatlanságával. Így éreztem, ez lelkem mélye és feneke; onnan a tisztaság és erkölcsi értékek szeretete s ugyanakkor a formaszépség, a nő s a nemi élet iránt való idealizmusom. Hál' Istennek, hogy az nem csökken bennem, bár látom, hogy kevés emberben van erre lélek.

Ez az individualista etika annál szükségesebb, mert az ipari, gazdasági élet a maga vastörvényeivel, a maga nem szellemi hatalmaival az individuumból dolgot, objektumot, – a munkásból erőmennyiséget csinál, – kvalitásokat nem ismer, csak kvantitásokat. Ki fog

¹⁰¹ „Oda kellene tartoznia az egykori 'Német Akadémiá'-nak, oda mindannak, ami a mi kis XIV. Lajosunk német rezidenciájában nem tud virágozni – oda a mi német közösségünk virágainak; oda iskoláinknak is, amelyhez végre a művészet és a tudomány egyetemes iskolája kapcsolódna, és ahol németül és nem zsidóul képeznek ki.”

minket megszabadítani az új szolgaságból, – az ipusztuális jobbágyságból, – az embergépiésítéstől... ettől a legnagyobb erőszaktól?!

Az individualista etika az egyénben látja a legfőbb értéket s belülről akarja kialakítani az embert s az életet. Folyton kapcsolatban él felsőbb, érzékfölkötti „elvekkel”, világgal, mely túl van az anyagin. „Das Wahre, Schöne, Gute soll seiner selbstwegen erstrebt werden; nicht weil es Nutzen schafft, sondern weil es an sich wetvoll ist; nicht weil es Lust bringt, sondern weil es die Pflicht gebietet, am Aufbau einer Welt der Werte mit zu schaffen.”¹⁰² (Hugo Münsterberg) Tehát nem epikureizmus, nem utilizmus, nem pragmatizmus, hanem a szelleml világ kiépítése, – az önteremtés. Munka, törekvés, önlényünk kifejlesztése az út, melyen haladni kell. Ez a magasba vezető út, – a materiális dolgok lapálya alatt lelki mélységeket látunk: „Auch nach Kant erlangt die Seele erst in der praktischen Vernunft einen Zusammenhang mit den letzten Tiefen der Wirklichkeit.”¹⁰³ (Frage X. Kiefl.)

Jún. 25. Nil mirari [semmin sem csodálkozni], vagyis az emberek erkölcsi, kedélyi világának kiszámíthatlansága tudatában, változásait, magatartásukat nem csodálni. De különben az ellenkező az igaz: mindent csodálni. Hiszen, aki néz, az csodál. „L'âme ne peut vivre que d'admiration.” S a lélek szenvedélye a nagynak adorációja. Moleschott Heidelbergben tanult s Shakespeare-t akarta olvasni, 3 hó alatt megtanult angolul. Kézbe vette a „Vihart” s a vallásos érzület egy nemével kezdte olvasni, nyitott ablak előtt a szép heidelbergi vidékről a könyvre vetve tekintetét; minél tovább olvasta, annál jobban megragadta lelkét a csodás nyelv, úgy hogy végre letérdelt s úgy olvasta végig. Íme az embernek igénye az imádás! Gyönyörű az is, amit szent Ágoston mond: „contemplatio est perspicuae veritatis *jucunda admiratio*.” –Memoriam fecit *mirabilium* suorum, miserator et miserens Dominus... Deus, qui nobis in sacramento *mirabili* passionis memoriam reliquisti... sui moras incolatus *miro* clausit ordine.¹⁰⁴

Admiratio, mely tele van tisztelettel a nagy és fölséges iránt s annak karikatúráit nem tűri. Ezeket csak depravált, perverz elmék izzadmányának tartja. A rend, fegyelem, a fölség tisztelete hosszú generációkon át vérré vált, – kevés van ezzel mondva, mert megszoktuk ezt a mondást; hanem vérré van valósítva, vérré éltetve s élesztve. Ez az a nagy előny! A családokban a családi élet, a hosszú történelmi gyakorlat és megtapasztalás által az illem, az előzékeny s mégis a kellő távolság megtartani tudó finomság, a takt, az illetés, mely nem fáj, mely érint, de nem borzaszt s nem lúdböröz, vérré, érzéssé, közvetlen élettudássá van rögzítve vagy mondjuk folyósítva. Ahogy az értékről mondja Marx: geronnene Arbeit [alvadt munka]... úgy a kultúráról, az érzési előkelőségről azt kell mondani, hogy vérré van kimunkálva s az által kialakítva s határozottan megrajzolva. A zsidóságban mindennek az ellenkezője van a keresztény ideálokkal s erkölcsökkel, illemmel s kultúrával szemben ők csak fűzik magukat, hogy előkelő magatartásuk legyen, de a tartás nem belülről, nem a vérből való.

Jún. 26. Hogy el ne felejtsem! Csajtai és Madocsányi álltak az ajtónál, mikor az Újságírók Otthonának s Rákosi Jenőnek jubileumán én is felszólaltam s mondtam: ma van pálmavasárnap. Az O.P.E. nevében köszöntöm a jubilánst, gondolok Pázmányra, kinek pálmás tolla volt; eszményekért harcolt, etc... Megtapsoltak. Ott aztán az ajtónál mondta Csajtai: Püspök Úr, itt kukoricát s nem gyöngyöt kell rázni a rostában...

¹⁰² „Az igazra, szépre, jóra az önmagukért kell törekedni; nem azért, mert hasznot hoz, hanem mivel önmagában értékes; nem azért, mert élvezetet jelent, hanem mivel a kötelesség követeli, hogy az értékek világát felépítsük.”

¹⁰³ „Kant szerint is a lélek csak a gyakorlati ész révén kerül kapcsolatba a valóság végső mélységével”

¹⁰⁴ Szent Ágoston: „a szemlélődés a meglátott igazság *boldogító csodálata*”. Ezután Prohászka az Eucharisziára vonatkozó liturgikus könyörgésekből idéz: *Csodatettei* emlékezetét hagyta ránk az irgalmas és könyörülő Úr... Isten, aki e *csodálatos* szentségben szenvedésed emlékezetét hagyta ránk... Végül a *Pange lingua* kezdetű himnuszról: embersorban töltött létét / *csodás* módon zárva le.

A másik: Mihály János, törvényszéki bíró Brassón ítelt egy ügyben; előzőleg eljött a felperes gyáros s 1000 K. bankót hagyott az asztalán; visszaadta neki M. – Aztán az ítélet után ismét jött s hálából akart 2000 K.t. otthagyni. Visszaadta neki. – Egyszer aztán nemsokára a nejevel sétált s a feljűk robogó kocsiból kihajolt egy úr s nagyot köszönt: ez 3000 K-t ér nekem, mondotta feleségének. A gyáros volt.

A harmadik: a gutai asszony, ki férje kezét megcsókolta, mikor meggyónt!

Ah, akik oly fölületések, hogy mindent gondolnak megérteni s kimagyarázni, azok a létet s mélységeit nem ismervén s nem sejtven, tisztelni semmit sem tudnak. Valamit Henriette Feuerbachtól: „sie wissen ja wohl, daß ich kein Ich-süchtiges Geschöpf bin, dem ungeachtet kann ich das kleine „Ich“ nicht völlig aufgeben. Ein Rest bleibt mir immer stehen, das ist das Gesamtbewußtsein... und der Urwille, das Gewissen. Das bleibt mein Ich, ich mag machen, was ich will und Herr Wundt (Essais-it olvasta) mag sagen, was er will, über das kleine Ich, das im grossen „Du“ (Isten) aufgeht.”¹⁰⁵

Jún. 26. Igazi lelki jóságnak s műveltségnek többnek kell lennie, mint szokásnak, elsajátított tudásnak, – vérnek kell lennie. A hitnek is. Ebben óriási a hiány; a régi vér vízzé vált; az európai infekció elnyálkásította; kivált az ilyen népben s intelligenciában, mely kezdet óta, úgy értem, hogy hosszú évek óta szinte kizárólag a zsidó karikatúrák szellemiségéből, ezekből a beteg agy-exsudatumokból és idegen, frivol érzések excrementumaiból táplálkozik. Ez se nem magyar, se nem keresztény, hanem modern zsidó... zsidó vér nélkül.

Jún. 28. Írtam R.-nek, hogy az aszkétaságot nem szeretem. Természetesen nem a fegyelmet, rendet értem, hanem az élet kaptáit, amelyek ha jók és szentek, mégis kapták. Szeretnem kell ugyanúgy a természet változatosságát, az egyedit, az egyénit, az ősi alaktalant, mely természet, s mely formát keres. Akarok neki formát adni, de akarom, hogy azt az örök nagy vonások keretében magának formálja, – ez az egyéni nagy munka, melyben Istennek s a Szent Léleknek kedve telik. – A lélek, az én szinte áhítattal, sejtelmesen és félénken, elfogódva áll e feladat előtt, – az ifjúság sajátos tisztelete a nagy eszmény s törvény iránt s a lélek költői formaérzéke, az élet teremtésének vágya, az öntudatlan individualizmus letörhetlen igénye ihletik. Mindkettőnek kell érvényesülnie, az én-nek s az eszményinek, – a szubjektív s az objektív valóságnak.

Hát nagyon hangoztatom: szeressük az adottat, a természetet, a saját valónkat, – csak ennek adhatunk sajátos formát, – azt, amit fölvehet, nem mást, – azt, amit kialakítani képesek vagyunk. De az a formai elem, az ne szegényítsen, ne törjön, ne sablonosítson, – ne gyárimunkát adjon – s ezt kifogásolom az aszkétizmusban, – hanem az örök érvényű szépet alkalmazza az adott sajátosságra. –

Vallom a lélek, a sajátosság, a sokoldalú természetes hajlam s tehetség valóságát s annak jogát s igényeit. Vallom az elem szuverenitását s ezt tisztelni s nem korlátozni kell; de ugyanakkor vallom a nagy objektív törvényeket s az irányzatokat, – de az irányzatok alatt nem országutakat értek, kellem, szépség, eredetiség nélkül, tele porral és prózával, tele rímtelenséggel és lendületlenséggel, vidék nélkül, harmat nélkül, csak a baktató emberek homlokának harmatával, – azzal a fáradt, testszagú izzadtsággal! Ilyen utak marhacsapások... Kuhwege... de nekem örvények kellene, az útirány biztonságával, de játszi eredetiséggel... kanyarogva, kígyózva, szökellve, s elfolyva, mint akik nem spórolnak, nem papírra tervezték, nem mérnökök csinálták a vállalkozók profitjának, az építési anyagnak motívumai nélkül. – s ahogy ösvényen haladunk, adagio, muzsikálva, – néha sietős az út, de a szem s lélek lefelé, – gyorsan szedjük a lábunkat, de azért ráérünk csókolózni fűszálakkal, bóbítás, hosszúnyakú

¹⁰⁵ „Jól tudja, hogy én nem vagyok önző teremtmény, de nem tudom a kis én-emet teljesen feladni. Valami mindig megmarad, ez az ösztudat... és az őssakarát, a lelkiismeret. Az marad az énem, megtehetem, amit akarok, és Wundt úr mondhatja, amit akar: a kis ének a nagy énbe (Istenbe) történő feloldódásáról.”

enyelgő virágfejekkel. Ahogy ösvényen haladunk, sok természetességgel, kevés technikával. – Ah igen, lelkek, úszó felhők, kígyózó patakok s ti réti s erdei ösvényszalagok, bennetek látom azt, amit szeretek s amit igénylek, formát, útírányt, szépséget, de nem sablont, nem kényszert, nem kaptát, hanem lendületet, eredetiséget...

A lelket mindig önállónak, önértéknek, egyénnek, eredetinek, tehát lénye szerint ősi függetlennek gondolom. Individuum, karakter, – mi legyen az, ha nem az önálló, független, eredeti forma?! Formája kidolgozott, kimunkált formája a természetnek. A lelket önállónak kell vennem s annak tartanom minden viszonyaiban, minden körülményiben, még a barátságban és a házasságban is. Azt birtokba venni, kisajátítani nem szabad s csak aki a megfelelő „Abstandot”, nézőpontot, elhelyezkedést tudja megtalálni, az érti meg a szituációt s az nyúlhat hozzá helyesen s léphet érintkezésbe tapintatosan. Enélkül keserv, csalódás, baj és hűtlenségi vádak s féltékenységi mániák üzik egymást. – Ezzel ellenkezőleg a szolid szabadsággal az igazi szeretet párosul, – különös, igazi szeretet, mely nem önző, mely azt a másikat nézi s jót akar neki, csak szabadsággal jár. Szabadságot kíván önmagának s szabadságot másnak. Az önzés, az erőszakosság, a kényszer, a lefogás s lefogalás, úgy a zsarnokoskodónak, mint a szolgának árt. – Hands off... ezt kell kiáltanunk, mikor lelkekről van szó!

S ha így az egyéninek létjogot s érvényesülést követelünk, akkor azt az egésznek s minden változataiban magát adónak s bemutatkozóknak kell megadnunk. Egyik ilyen, másik olyan, – egyik könnyed, más nehézkes, – egyszerű, összetett, – egyenes, kuszált, ... napsütéses, árnyas és homályos, – fenékgig átlátszó vagy problémás, – pipacs vagy tekervényes orchidea.

Ugyanakkor szeretem az eszményt, törvényt, rendet. Elfér az ember az égbolt, a csillagok alá, – az nem szoros, nem szűkkeblű, lelket lenyomó börtön boltozat; hanem harmónia főleg. A mai gyökértelen szellemi világban... ez iszapos Mississippi árban, hol partról kimosott s elsodort fák kavarnak... e jellemtelen világban.

Jún. 28. Ma nálam volt Viczinayné, pompás, kurazsirt asszony; az angolkisasszonyoknál volt Budapesten az utolsó évben 1899-1900- ban, mikor ott lelkigyakorlatokat adtam s szívből hálás. Hát még én Istennek, hogy így dolgozhattam. Múltkor papírjaimat forgatva s a programokat látva előadásokról, exerciciumokról fölcsendült a lelkem s örültem, hogy ezt is, azt is, annyit tehettem. Mera Dei gratia! Gratias ago! [Teljesen Isten kegyelme! Hálát adok!]

Jún. 29. Sokszor mondják: vándoroljunk ki... Hát hiszen oly sok kivándorló van, – olyan is, ki lélekben már kivándorolt; de ezek voltaképpen itt maradnak, de idegenek. A teljes idegenség környékez; környékezett eddig is, mert a világban, ebben a gyökerestül a kereszténységből kitépott társadalomban otthon az ember nem lehetett. Most meg éppen! Nem nézem a nemzetinek, történetinek, művészetinek letörését, hanem az eszményinek, a hitnek, az isteninek eltűnését, – s ez utóbbit illetőleg az elidegenedés, az aposztazia régi! Ki ne látná azt az európai lelken? Nem éreztük-e a fülledtséget, mely viharban akar megtisztulni; de a fülledtség tele volt kétségbeeséssel, nihilizmussal, szépségszissel, unalommal. Ezt a fülledtséget ha vihar követi is, rólunk azt le nem veszi. Mert a vihar a természet szenvedélyének, a túlfeszített erőknél kisülése, de itt a vihar csak egy tehetetlen bosszú, elkeseredettség, és tehetetlenség tombolása. Kiadja mérgét a szerencsétlen emberiség, marcangolja, tépi magát, dúl, vájkál beleiben; de mi lesz ebből? A kétségbeesés, a nihil környékez. Eszményeink némák. Non est profeta [Nincs próféta], és ha van, akit így hívnak, hát az a pszichét operálja, szecirozza, az okok eredetét, idegzetét preparálja és konstatálja! Részünk a kétségbeesés és a kiüresedés; – tárva előttünk az élet fiziologiája, a szervezet mechanikája és minek? Tragikum és szépségsziss jár, kúszik vagy gyűrűzik lustán és vastagon, lendület, akarás nélkül; minek is?

Hát az alap veszett el; Isten, religio lett, mítosz és mese; nem tudjuk, mire támaszkodjunk? Minek? Minek? Ez a varjúkárogás zörög a fülünkben. Ha ritmusos

szárnyalásra kelnék is, megcsendül a cinterem öreg kertészének kaszája – szétreped a szárazságban a föld, s sír lesz belőle... minek? minek? Ez búcsúztató a hívő világtól! Igen, Istentől el vagyunk hagyatva, mélyen érzem s a démon kötele meg lett oldva. Észreveszem a démonit. Így az egész történést csak a szenvedés, a bosszú pátosza tüzei, – kilökní, kidobni s a jóba beleülni, – az uzsorát vissza, a vért vissza, – a falatot el ki a szájból... jóindulat nélkül. Minden jogosultságát, jogát a rablásra, fosztogatásra, elnyomásra, az elkeseredésből az elnyomás miatt. – Ha legalább a néphe mint egységbe, a nemzetbe, az önállítást, az erős életvágy plasztikus elveibe s reményeibe kapaszkodnának, – de nem, nekik az utálat, nekik nép, haza, nemzet nem kell! Ha legalább az emberibe, az emberiségbe, a lélek mélységeibe vetnék horgonyukat? nem, nekik absztrakt ideológiák kásája kell; ott keverik a frázist s tagadnak s káromkodnak! – Ha volna rendszer, fejlesztő erő, a nemes érzések szövetkezése. De nem; ehelyett kapkodás, hisztéria, iram, rohamban új kultúrának betölcserézése. Minden készen van, butéliákba lefejtve, csak a fejek s szívek kellene; no hisz azok úgyis üresek; hát bele az új töltést. Ez nem is gesztus, hanem görcs, – ez nem is póz, hanem saját eszeveszettségük s képtelenségük karikatúrázása, – tehát az igaz vonásoknak a nevetségbe való kiemelése s az által annál élénkebb öntudatra hozása. – Az ember szeretne stílust, nagy vonásokat, – szeretné az új világ szívveréseit, az új tavaszba álló emberiség leheletét érezni, e helyett az irreális, hepciás, lojális zsidó szellem laposságát és kapkodását. E fajta saját ürességét nem érzi, neki az izgalom, a turkálás, a nagyzás, a lárma, a reklám az élettartalom. – Nemzetietlenek, alkotmánytalanokká leszünk, – alaktalanokká; minden jellegünket, vonásunkat letörlik, – az idegen fajta dőzsöl, orgiát ül a nemzetinek elbitangolásában, a neki idegen eszmények csúfságában, – akarja, hogy a buta tömeg is szakítson mindazzal, ami őt nemzettestéhez, hierarchikus fölfejlődéséhez s kapcsolataihoz köti, – akarja, hogy gyökere kiszakadjon s így a hazátlanság, az idegenség zsidó szellemében s szelvézésében hányódjék-vetődjék. S minek, ezt nem kérdik, kik gyűlölnék s kik vakmerő és piszkos kézzel törnek s köpködve káromkodnak.

Vagy tán öserők kitörésének tartsuk e mozgalmat?: A szenvedő s irigy rétegek szertelen és rendszertelen s képtelen vakaródzása ez! Csak egy igazuk van, az, hogy jó létünk legyen. A többi mind örület, butaság és a képtelenségek s tehetségtelenségek farsangja... vérben!

Jún. 29. Ma hallottam, hogy a vörös-hadseregnek legnagyobb bújája a Salvarsan-szérum hiánya (vérbaj ellen), 800 ilyen betyár fetreng itt betegen! (A városparancsnok vallomása!) Ugyanakkor a Szovjet-Köztársaság plakátokon rikácsolja, hogy a régi, kapitalista társadalom bűnét, a prostitúciót eltörlik!

Jún. 30. Világiasan szólva az egyház, hogy ne mondjam, a kereszténység vereséget szenvedett s azért szükséges, hogy belső erejének s morális fölényének valami impozáns kifejezést s erőteljes megnyilatkozást adjon; ezt csak híveinek hitében, ragaszkodásában s buzgóságában adhatja. – Adja Isten, hogy erre máris képesek legyünk; de mivel a katolicizmus s a modernizmus közti ellentét óriási s az anyakönyvi keresztények száma légió, szükséges a rostálás. Rostát, rostát s félre a szeméttel! A háború a krízist nem idézte elő; sőt nem tudom, a világnézeti különbözést kiélesítette s vártuk a döntést. De a szocialista, kommunista tatárjárás megnyitja tán a szemeket jobban. Vagy ezentúl is az legyen a jelszó rothadjunk csak jobban! Csak még, még?

Jún. 30. Ki hitte volna ezt a reakciós fejlődést, mely közénk ütött, ezt a zsarnoki, önkényes kihívó, impertinens reakciót? Értem alatta, hogy az állam, a tömeg hatalmi, caesári mámorában lelkiismeretekben nyúl, tilt, parancsol, – materialista morálist, istentagadást hirdet, nevelési kényszer alkalmaz, kiléptet apácát, barátot. A modern állam már kijózanodott e kultúr-harcokból. Ez a fölcseperedett kamasz-demokrácia nem tanul semmit, mindent jobban tud, s gázol, mint a barom. Nem is kultúr-harc ez, – ez egyáltalában nem harc, nem küzdelem, hanem legyűrés, leteperés, szájbetömés, lebunkózás.

Az impertinencia minden sava és szele rajta, gőgös és buta. Szemét nem iskolázta, a történelem nem köszörülte pupilláját; neki semmi sem imponál, se idő, se lélek, máról holnapra nevel és mázol. Ideológiája a világ világossága, s a perverz zsidó agyvelő kásája az igazság próbaköve. Napoleon is impertinens volt mint olyan parvenü s impertinenciával pótolta a historikumot, – meg is írta róla Stael asszony; de mi Napoleon impertinenciája az uborkafamászó zsidó bandáéhoz képest?! – Van azonban különbség, még pedig nagy: ott megvolt a forma, a külső, ehelyett itt a trivialitás, a rongyrázás járja. Sehol érzék a forma, a történelmi tradíció, a nemzeti, társadalmi sajátosság, az illem, no hát még az elegancia iránt! Pedig mondanak nagyokat s akarnak jólétet, népszabadságot; de az eszmei tartalom oly komisszággal párosul, hogy mindenestül a sárba fullad. Minek az eszményit, paradicsomot s boldogságot terrorral s marhasággal képviseltetni. Jó-e kapcsolatos bagariából tokaji bort inni, – a bornak jó-e, a borozónak jó-e, vagy a hiszterikumnak? Formát mindennek; félre az alaktalansággal. Ki nem állhatom, ha egy meglett asszony libella módjára van fűzve s a dereka mint egy aszott gyerek csípője; de hát reformátorokban sem telik kedvem, ha eszményeket adunk s ripőköknek, duhaj zsványoknak mutatkoznak be. Kapcabetyárok perzsaszőnyegeket nem loptak, de ezek azzal borítják a büdös irodákat. – De hát sans-gene vitézek, vörösök, kik a szégyen vörösségében állhatnak majd a világ előtt. Özönvíz és tatárjárás nem nézi, hogy hová szakad, mit borít el, – virágos ágyat-e vagy pöcegödröt, kertet-e vagy disznóolat; beleszakad mindenbe. – Lehet-e itt megértésről, kapacitálásról, meggyőzésről szó? Máskor is kevés az eredménye a disputáknak; de most nem is lehet disputálni; kivel s miről? Ezen a bölcsek túl vannak; itt minden lakatos inas lesajnálja Aristotelest és Kantot is, csak Marx zsidóra bámul; az a bocca della verità [az igazság szája]. Ó ha az megnyílik... s populázni kezd, attól fálnak állunk, hanem megyünk; ez a szóhabarcs úgy nyakon sóz, hogy a replikát lenyelhetjük; nekik nincs rá szükségük s akkor minnek.

Jún. 28. Ma voltam a forradalmi törvényszék előtt. Balog, volt járásbíró kihallgatott. Kijelentettem, hogy egyházhatósági ügyben nem ismerem el illetékesnek ezt a bíróságot. Biztosított, hogy nem olyan ügy, de nem mondta milyen. Tudtam. Nagy Károly a sárosdi szőlőért kártalanítást kíván. Informáltam a bírót, aki hivatkozott rá, hogy ő (Balog) vallásos ember, presbyter. – Ma VII. 1. a zámolyi tanító Viszotának beszélt, hogy Nagy K. a szószéken felolvasta a vallásszabadságról szóló rendeletet s kijelentette, hogy erről a szószékről eddig a népet csak butították: akkor felállt az iskolaszéki gondnok s mondta: hogy az nem igaz, mert arról a székről csak szépet s jót mondtak, aztán a néphez fordult, mondván: úgy-e, hogy úgy van? S a nép felelte: „Úgy van.” N.K. tovább beszélt; de akkor meg más tekintélyes ember felállt s felszólította, hogy ne erről, hanem az Evangéliumról beszéljen. Mire N.K. a „hiszek tebenned” imát elmondta s lement. Tabló!

Júl. 1. Meller beszélt, hogy egy leány hazatérve az intézetből, dacoskodott anyjával s végre kijelentette, hogy a gyermekek nem kötelesek hálával lenni szülőik iránt, miután nemzésükben úgyis nagy gyönyörük volt. – Horváthné (vasúti) fiacskája (9 éves) hazajött az iskolából s azt újságolta: mama, nem úgy van, ahogy maga mondja, hogy a gólya hozza a gyereket. Már tudom! – Keglevich Miklósné leánykája így beszél magyarul: „Mama, Imre bácsi mondta, hogy az X. Y. (fokszí) fog krig-ni (kriegen) kis gyermekeket.”

Júl. 2. Ne akarjunk restitúciót. Az sohase volt egészen, de szociális forradalmaknál teljesen lehetlen. Ne vezessük tovább a rovatok kimutatását, hogy liberális vagy konzervatív feudális vagy demokratikus. Még kevésbé fonjunk reakciós ostorokat a népnek, a csürhének hátára, ezt káplársorban álló katonalelkek szeretik. De ez mind Donquichoteriada. Teljes gőzzel a szociális, gazdasági átalakulásba, ha felfordulás révén jutottunk is e mederbe. Minket talán másképp nem lehetett behozni. De a felfordulás nem maradandó s azután a felfordulás nem teremtett még meg új világot, – az csak kidöntötte a régi pudvás látszatosságot. Teremteni nem is tudott. Nem szokás teremteni ideológiákkal, akrobatáskodó frázissal. – Kultúrát nem lehet teremteni plakátokkal, – nemi betegségeket megakadályozni:

„butaság betegség” című köpködésekkel. Új világot sem azzal, hogy kifordítjuk a régit s hogy ami fönn volt, letoljuk, s ami lenn volt, föltuszoljuk; az ilyen kapkodások rossz történelmi szántások. Nézzünk szét: megbíznak-e azokban az elemekben, a vezetőkben, a politikai, gazdasági, kulturális törvényszéki új organizációban? Istenem, csupa véletlen akarnokoskodás, és zsidó impertinencia!

De ha így állunk, azok, akik fönn voltak s lekerültek, ne akarjanak oly lelkeséggel megint fölkerülni, amilyenben lejöttek. Semmi szükség rájuk ebben a tarthatatlan s fogyatékos kvalitásosságban! Nem kell az úri tempó, – az úri haszonélvezése Magyarország földjének és a magyar nép erejének, – nem kell a munkaiszony, – igaz hogy a tanácsköztársaság ezt járványossá tette lefelé is s sajátos tünet, az úrhatnáság verődött ki ezen a népen s annak minden osztályán; mert a köznézetben nem úgy festett a demokrácia, hogy éljen a munka s abból éljen kiki, hanem úgy, hogy éljen a dologtalanság, hanem eddig az urak lopták a napot, most mi ülünk a polcra-székre. – Nem kell a dámaság, ez a nőt fogyasztó, emberségből, erőből, természetből kiforgató karikatúra, – ez a rossz szenvedélyekre spekuláló intézmény s berendezkedés, – ez a lény-elgyötres. Kínában csak a lábát, itt az anyaságát, nőiességét... Nem kell a korrupció, a lelketlenség, erkölcstelenség, durvaság... nem kell a kivetkőződés erkölcsből, illemből, tisztességből, fegyelemből. – Nem kell a faunok vigyorgása az Übermensch-bestiával való kacérkodás, mely az életet ösztönnek nézi s az agyvelőt is az ivarszervek szolgálatának kultuszába állítja. Nem kell ez a patológikus, szertelen, idegbeteg gondolat és érzésdivat, mely szabadságot hirdet, de mértéktelenség a szignaturája s szertelenség s dekadencia az életmódja...

Teljes szociális érzés s új irányok érvényesülése, – a múltból a jót, a keresztény kultúra folytatását s kiépítését, – a történelmi, reális beállítás újdonságával, de a szellem, az ideális mértékek megtartásával. Amit az új hozott, az ideológiai, ideális követelmény, – az testvéri pátoasz, az elnyomás, a kiuzsorázás reakciójával; de irreális tárgyú beállításban, ugyanakkor telve a lázadás, a bosszúállás brutalitásával s a felülkerekedett canaille, no meg a zsidóság impotenciájával. Emberek ezek a mérték, a fegyelem, a konstrukció, a reális lehetőség iránti érzék nélkül, – - hiszterikus gondolkozók, kik a gondolat fényét reális tömörségnek veszik.

Az események csodálatosan rámutattak a tisztikar léhaságára, erkölcstelen s jellemtelen szibarita voltára. Tisztelet-becsület a kivételeknek, de az egész átlag rothadt volt fenéig. Fölülről jót nem láttak s amit láttak, azt farizeizmusnak kellett itélniök. Naplopás, flanc, üresség jellemezte e brancsot. Én mindig azt tartottam, – hogy aki erkölcstelen, az nem tud hős lenni, – az jobban szereti az életet, semhogy tradicionális magyarázatokon túl ne tenné magát. Mit szeressen az áldozatban? S miért adja oda életét? Sőt az életet óvni, kiélvezni, a könnyebb végét fogni, a halált s a hősiességet a tartalékos tisztokra bízni, – ez volt a tisztikar be nem vallott, de gyakorolt szelleme. Rémultem iszonyodtam e brancstól; féltettem országot, koronát, kereszténységet, melyek ily karra voltak bízva, „ponit carnem braccium suum” [testi erőre támaszkodik, Jer 17,5].

Nos és a nép? Az eszményi célokra nem kapható. A vallást pszichikai igénynek nézi, de csak a falusi templomtoronyról nyíló láthatárban. Keskenyen, szűken. A kultúra, a kereszténység hősies kitartása s vértanúságra nem számíthat nála. – A blazírt és tyúkeszű intelligenciánál ez még inkább az eset. Annak szerepe a meghunyászkodás s a kenyérkaraj melletti megvonulás. Panem... panem! Más probléma nincs. Az erkölcsi eszmény s a kenyér ütközésében, az előbbi inponderabile lévén, quantité négligeable [elhanyagolható mennyiség]. Tehát igazán az inponderabiliák az érzésre nézve is... ez a szellemi szegénylegényesség.

S ki az oka? A zizaniarum seminator. (Nézd a Hochland 1912-13. 1)

Nos és a kereszténység? Istenem, ez a lelki s isteni elem; de hát elem sziporka, mag tengernyi földben, erdőben, tengerben. S alig érvényesül. Segítjük művészettel, ófrank ceremóniákkal, liturgiával, fénnel, pompával... de úgy vagyunk vele, mint az olaszok, hogy

dacára Szent Péternek, kupolának, Michelangelonak, Rafaelnek, Palestrinának és a többinek; egyházi hatalomnak s a volt egyházi államnak dacára nem mennek a lelkek valami nagy virágzásnak. Pedig az egyház azt a benyomást kelti, hogy hidat ver ég és föld közé s az űrt kitölti Isten s ember közt; nem, nem, a misztérium éje a zenétől s a gyertyalángoktól szét nem oszlik s az ember kicsiny s gyarló, s lélek szerint szegény ördög. –

Nos és a papság? Az általános bejézésben s bugyogó töltésben a szerzetesek vezettek; – becsületes kivételt a zirciek, bencék, no meg az igazi rendek tettek; s aláírták a hittagadást. Nem vártam tőlük sokat, fiat illis ut domino Abbati in Bakonybél, olim, qui purgationem judicabat solemne delectamentum. Deus venter et spiritus exulans!¹⁰⁶

Mindezek után pedig szemmegnyitás kell, látni kell. Vakok vagytok, kik vezettek? Kik lopták el meggyőződésünket, kik húzták ki gerincünket, oltották ki eszményünket, – kik vetettek zizániát? Kik? Kiktől lett rühös és férges a társadalom? Kik hízelegtek a rossz hajlamoknak? Kik? Kik voltak kaphatók mindenre? Kik bukkantak elő mint a patkányok a csatornákból? Kik kezelték a modern kultúra, a nagyváros kloakáinak erezetét, kik úsztak ott s lökték fel a piszkot, a szennyvizet, a mérget? Kik? Van kloaka mindenütt, de az a mélyben van; de kik borították fel a kultúrát, hogy a kloakák fönt legyenek s minden lekerüljön? Kik vezették a kloakát a sajtóba, színházba, érzületbe, nézetekbe, otthonokba? Kik? Kik mételyeztek, azaz metéltek körül minket? a lelkünket? Hutyra őrnagy szerint Klobacsár beszédet tartott tisztjeinek Nagyszébenben: maguk antiszemiták? dehogy is, zsidók, a lelkük az! Azt olvassák, azzal telülnek, azt szopják, szívják, élvezik... maguk zsidók? Aki zsidó újságokon nő fel, zsidó frivolitáson éldeleg, nem is veszi észre, hogy zsidó lesz. Így aztán Fabik fővörös-betyár mondta magáról, hogy ő katolikus, de zsidó érzületű. –

A jeles intelligencia szerepéről csak annyit, hogy nemcsak Pajzs-Pik Pinkeljud érzett s kifogásolta a grófi szagot a vármegyeház termeiben, hanem Kerekes, jeles jellemtelen köpönyegforgató és frázisgyártó h. polgármester a raccsoló grófok uralma végén éldelgett. Kuthy József úrnak problémája sem volt, hogy a kenyérért ne lépjen-e be a szakszervezetbe; az ügyvédi kamara mit Putz und Stingl lépett oda, – a tanárok hallgatták Velinszky László pofaszónok előadását az új nevelésről s megjegyzés nélkül a keresztény erkölcs s hit leszólását. Nos és Schwarzbach Fleur [= Flóra] elment a házasságokat bontó ítélőszékbe tagul. – A szülők küldözgették a mesedélutánokra gyermekeiket s a tanítók? No, erről a leghitványabb brancsról e fehér papíron szó ne essék? Ez Móger-ország!

Júl. 2. Ma egy hete ment el Fabik-betyár csapata a püspökségből, összerondítva a házat, bepiskítva, karikatúrákkal beszennyezve a falakat; ellopták Viszota perzsa szőnyegeit (16 000 Kor.), a püspökség rézmetszeteit (hátról római látképek), feltörték az ezredesné szobáiban a ládákat. – Természetesen tegnapelőtt a „forradalmi törvényszék”, ez a farsangi idil, kijelentette a panaszos V.-nak, hogy a tetteseket nem bírják kitudni. Tetvesek a tettesek és ezekkel nem mer kikötni a forradalmi törvényszék!

Júl. 3. Madame Stael bat Fichte ihr sein System in kürzester Zeit vorzutragen. Nach 10 Minuten gespanntester Aufmerksamkeit hat sie ihm strahlend versichert sein System sei durch Münchhausen der sich einmal an seinem Schopf afus jenseitige Ufer einer Flusses geschwungen, trefilich illustriert. Mirabeau.¹⁰⁷

Júl. 3. Ego vici mundum [Én legyőztem a világot] a) sötétséget az örök élet által, – az értelmetlenséget az ideális célokkal b) a szenvedést a keresztel. Ezt nem lehet esztetikával kiegyenlíteni; *művészettel* sem részvétellel és szimpátiával – pogány rezignációval; hanem

¹⁰⁶ Úgy legyen nekik, mint a hajdani bakonybéli apátnak, aki a hashajtást tekintette pompás élvezetnek. A has az isten, és a szellem száműzetésbe megy.

¹⁰⁷ Madame Staël kérte Fichtét, hogy rendszerét röviden adja elő. Tíz perc feszült figyelem után ragyogva biztosította őt (a filozófust), hogy rendszerét találóan illusztrálja Münchhausen, aki egyszer saját hajánál fogva lendítette át magát egy folyó másik partjára.

pozitív megadással Isten szent akaratán; így győzünk. Így verünk hidat, szerencse és szerencsétlenség közt. – Nem szerencsés, boldog étellel; a mély boldogság pillanataiban s meghatottság ünnepein érezzük igazán, hogy elfogadók vagyunk. Edények, medrek, ösvények, hogy megteljünk. A természet szépségeitől, az élet nagy tapasztalataitól elfogódva érezzük, hogy kapunk, veszünk, receptívek vagyunk. Csöbörnyi voltunk öntudata el nem hagy.

Júl. 3. Hogyan lesznek fiaink hitetlenekké? a) a fegyelmetlenség, az áhítat, a religiózus aszkézis elhagyása által. Unalmas vagy terhes; elhagyják, – a lélek fásul; túteszik magukat a belső magatartás, a lélektartás fegyelmén. „Hogyan állsz?” – mondja sokszor a mama gyermekének... „hogyan jársz, mit dülleszkedel?” Hátha elterpeszkedik a lélek, azaz lelketlenség?!

b) szabadon jártatja gondolatait a nagy irányzatok keretein kívül, – képzelete, ötletei szabadon csapongnak, – nincs, ami regulálja s gazba nő a szubjektívizmus. Össze-vissza olvas s össze-vissza ki-be jár nála igaz, nem igaz; az egyedüli passzus az, hogy mi tetszik, mi látszik. Egyszer panteista, majd teozóf, egyszer esztéta, majd naturalista; az ellenőrizhetetlen benyomások, befolyások labdája; hártják ezek s nem márványok, melyeken ki-beözönlik forrás- és szennyvíz.

c) az olvasmányok vadonja felől a paréj és gaz magjait hordja a szél; öntudatlanul is egyes rikítóbb vagy élesebb gondolatok szerint alakul; a sokoldalúság örve alatt határozatlan és elmosódott lesz, – a race – lélek típusa helyett egy kuvasz keverék, lapos vagy impertinens pofa.

d) az ösztönök s érzések kígyósziszegései s szirénaénekei. Mily hóbortokat kanyarítanak tehetséges emberekből ötletek, szerelmek, Nanák (Feuerbach). Érzések, melyek felemelnek, de el is homályosítanak; e) ezzel kapcsolatban ki akarják magukat vonni az Isten törvénye alól s új kódexeket írnak, disznóbőrbe kötve s lelkes kiindulások s fantasztikus nyaktörések illusztrációival ékesítve!

Aztán jön a Katzenjammer s a bolond élet után a nagy ideálok s törvények alá való megvonulás, ha nem a blazírt megadás, mely ahogy előbb sokat akart, most semmit sem akar, redves fa, ijeszt, nem világít...!

De azért Schwarzbach Flóra, Blaustrumpf [kékharisnya] szerint az egyház túl szigorú, hogy híveitől, ő méltóságai, a férfiaktól is évi(!) gyónást s áldozást követel. Ez sok! Az ilyen nem tudja, hogy miért nem gyónnak az emberek? Azért, mert minden 9-10. szifilitikus, mert házasságtörő, mert a prostitúciót úgy veszi igénybe, mint a kávéházat; önfertőző a fiatalság, szalad a szerelem rögtön megtapasztalható élvezet után s nem akar ettől elállni!

S mi is a vége az ilyen életművészetnek? Mondtam már: nem lelki mélység, nem vágytalan béke, nem átmenet sárból ragyogó felhőzetbe, hanem kimerült, kilúgozott asszonyvadász-skelet, Geck-ség. Anselm Feuerbach írja: „Aber die andern Herren und Damen der jetzigen Zeit haben auch das Glück nicht erfunden, glaube mir... Heiter kann man für Augenblicke sein und das muß der Vernunft genügen.” (Brieft. 5 Okt. 1877) Welch simples Genügen!¹⁰⁸ Hihhi!

Júl. 3. Tegnap mentek el Filbergerék, kik dec. 9-én jöttek s most, mióta kiköltöztem a palotából Mayer püspöknél egy hosszú szobában laktak; nálam kosztoltak; ápril óta fizettek ezért. –

Na mondják: 400 angol tiszt jött Pestre, József főherceg palotájában laknak, hogy a leszerelést ellenőrizzék. Aztán? Vedremo. [Meglátjuk.] Ugyan milyen géniusz vezeti s üli meg most a magyar nép lelkét? Eddig a föld, a jobb, a több kenyér volt, minden szellemi s

¹⁰⁸ „De a mostani kor más férfiai és asszonyai sem találták meg a boldogságot, higgy nekem... Egy pillanatra vidám lehet az ember, és annak elégnék kell lennie az ész számára.” Milyen szimpla megelégedettség!

lelki probléma nélkül s ez vitte bele abba a lealacsonyító erőszakos csürrehatalom jármába, mely alatt velőkgig a haja csücskéig szégyenkezhett. Mi lesz most? Félünk-e majd, hogy a bomlás tovább halad, az erkölcsi tatárjárás tovább foglal tért, – a romlás ismét felüti a fejét? Tudunk-e majd aggódni, hogy a nép lelke elromlik? S megérti-e a nép, hogy Magyarországon új rend, de erkölcsi megtisztulás is kell? Én tényleg azt látom, hogy ez idő szerint mi a kultúrát azonosítjuk a gazdagsággal s a standard of life-fel, – ezek állnak előtérben. A gazdagság vágya és a pénzhajszja, az adók s adósságok kínoztak a háború előtt, úgy hogy a társadalom szinte elgyötörten a háborút is megkívánta s várt szabadulást. Nem tudta hová hajtani töviskoszorús fejét! S íme, megjött a háború s hozott-e kultúrát? Csak ha lelket, új lelket, igazságot, erkölcsöt hoz. Ezt csak akkor s úgy hozza, ha ezért áldozatot tudunk hozni, vagyis e javakat első helyre tudjuk állítani, mint melyek dirigáljanak. Élvezet és jóság, ez nem program, hanem először jóság s amennyiben ezzel párosul: élvezet.

Júl. 4. Tegnap megkaptuk a hivatalos értesítést (valami hakumbakumos normalista aláírással) hogy a püspöki palota elkommunizáltatott. Isten neki! Magamról nem szólok; de itt vannak a ciszterciták; generációkat neveltek s az intelligencia hallgat, mint a csuka; nem az ő gallérja, még kevésbé inge; itt vannak a barátok, a lelkipásztorság gyóntatási munkáját ők végzik, – se hang, se nesz; kidobják őket. – Itt megyeszerte a katolikus tanítók; ők szedik le a keresztet az iskola faláról; e szentségtörő gaztett nem is fészélyezi őket, – hogy a kultúra és saját lelki üdvük a keresztből fakad, – hogy a gyermekek nevelését a kereszt mértékei szabják: nekik ez nem probléma. Ahol a kukorica zörög, arra tart a csorda! Hej, akkor Lizi néni a ciszterciták mosónője más legény, pedig csak 80 K.t kap egy hónapra s ajánltak neki 600-at, ha ott marad, de ő azt mondta: ha 6000 K.t adnak, ilyen zsványoknak nem szolgállok. A lélek itt-ott csillan meg a kultúra üvegpalatájának letörésében; itt-ott gyémánt van a sok üvegszilánk közt.

De azért nem veszem ki a mi papságunkat sem, főleg a káplánok közül néhányat, akik mindjárt más foglalkozás után néztek: ez asztalosnak (Horvát), az kertésznek, meg nem tudom minek csapott fel. Szerintem ez mind a szalma-széna könnyűsége s a megállás s pláne ellenállás hiánya. Hogy kitarzana, s ha kell koldulna... jaj, de minek ilyeneket csak gondolni is nép közt, melynek öntudatos s öntudatlan vágya, szeretete s ideálja az urat játszani! Különben Mackónak megmondta P. Schlick S.J., hogy a magyar olyan mint a szar, falhoz rúgod, ott ragad, aztán leválik. Mások kvasznak mondanák: ez egy fekete kenyér héjakkal erjesztett, savanyú pépes leves. Brr! Nem kérek belőle.

Júl. 4. Lukács József, nagykanizsai piarista járt itt. Rendfőnökük szabadságukra bízták, hogy mit tegyenek és sokan aláírták az aposztáziát. Gyöngye legények; szegények nem csak vagyonban, de hitben s erkölcsben! Ő hozta a hírt a postáról, hogy a bizalmiak elmentek; a tetvek költöznek, – a kódis meghalt; így láttam én is az esztergomi kórházban!

Júl. 5. Nem tudom, mi van az én „kétséges” jötevőmmel, Majláth gróf püspökkel? Nem tud róla semmit Zichy Rafaelné, ki tegnapelőtt itt járt. Őszbe csavarodik már ennek a jellemes asszonynak is szögfekete haja. „Kétséges” jötevőmnem mondom, mert ő tett püspökké Fejérváry báró miniszterelnöknél. Ezért később úgy látszik Ferenc-Józsefnél megjárta, aki panaszkodott neki rólam, hogy még színpadon is beszélek. Természetesen nem a színpad s a püspöki méltóság, hanem a tulipánmozgalom fájó őfelségének, melynek szolgálatában én is beszédet mondtam a székesfehérvári színházban. – Velem is érezte ezt a király olyan udvari sallang-bosszú formában, mikor 1908- vagy 1909-ben Székesfehérváron volt (gondolom a veszprémi hadgyakorlatok alkalmából) s a pályaudvaron a Széchenyi Viktor gróf főispán beszéde után a honoratiorok bemutatkozása alkalmából először az alispán felé ment, aztán felém. Ha tudná, mennyire sértett meg! Ettől nyugodhatik. – Később úgy látszik megbocsátott, mert Majláth püspök ismét engem proponált kalocsai érseknek s a király elfogadta, csak azután billent a mérleg Csernoch János javára, úgy látszik Zichy János, kultuszminiszter eljárása folytán. No azután jött 1911 s Tisza István erőszaka a parlamentben

s a főrendiházban, mikor a legszelídebben opponáló Majláth is (nem jelent meg a főrendiházi szavazásnál) plühere ült a királyi kegyben s még kalocsai érsekségig sem emelkedett. Így fumigálja a nagy szintetikus (Isten) a kis szintetikusokat, kik másnak akarnak juttatni valamit hatalommal (keggyel), amit később maguk sem érhetnek el, még ha akarják is. Majláth később akart volna kalocsai érsek lenni. No semmit sem vesztett.

Júl. 5. A szerencsétlen Izsóf néhány hét – talán 2 hónapja - aposztatált s megnősült. Nemcsak bután, de bárgyún cselekedett. Valami oly számár viselkedés ez, hogy a Zászlónk kibontott füzetei mögött az ördögök fújják a mennyegzői marsot. Aki akarja tudni, hogy azok mily instrumentummal fújják, nézze meg Dante poklát „fece del cullo trompeta”. Íme a ki nem fakadt, hanem befelé dagadó kelés históriája a pszichében! Ez a kopasz fickó bohém volt, – rendetlen és zseniális! A gyerek- és diáklelkületet szerette, szívta és élvezte, ez inspirálta őt s teremtette meg stílusát. Eredetiség és bizonyos nevetlenség van a lelkében s a stílusában. A szellem mélységei felé járt természetesen ő is s feszegette a világ s a kereszténység problémáit, – volt benne megézés és elszántság, lelkesülés és erő, – de valahogy ez mind megakadt a gyerek- s a diák-psziché fokán: önmagában világmeggyőzéssel s harmonikus férfiassággá nem emelkedett. Amióta indexre került Tomcsányi szent Lajos (így hívta Szinek lazarista) gyerekes nagyzásából s öntelt egyházbaktárságából, azóta a lelkesülésbe, az odaadásba sok keserűség is folyt s Izsóf lelke oldalbalökést szenvedett. A fickó fájdalmasan felnyögött s meglepetve látta, hogy az őskonzervatív s főleg a katolikus érzést kizárólagos bérbe vett Tomcsányi-féle egyházsámadónak nem kell az ő modern pszichológiája, s a mai emberek érzései s igényeihez alkalmazkodó bölcsessége, sőt azért mindjárt doronggal mennek a légynek s indexre tesznek egy ártatlan felolvasást, melyben a jó Izsóf azt feszegette, hogy a természetnek nagyon is nagy szerepe van a szentségben. Ebből a tudományok Mária utcai itcése mindjárt tézist csinált, s úgy forgatta és faragta és hegyezte, hogy hát Izsótot a pelagianizmus nyársára – azaz hogy gombostűjére – hiszen csak légy volt Izsóf, de légy Tomcsányi magasan hordott orrán – tűzte s a gonosz írók s a veszedelmes tévesztők légy-, rovar-, dongó-, darázs-gyűjteményébe juttatta. Megemlítem, hogy ennek a légy- s böngyölő-szurkáló páternek alázatos s feltétlen szófogadó famulusa Rajner Lajos esztergomi kanonok s felszentelt püspök volt, – egy igazán kiállításba való szegletes koponyájú és rendkívül eldeszkázott s új gondolatok föl vételére képtelen ember. Szóval Izsótot oldalba lökték s onnan kezdve életcsónakja sajátos faroló majd megguruló, jobbraoldalgó, de megtévesztett irányban haladt. Voltaképp elvesztette az irányt; csillagairól azt mondták, hogy lidércek s lelkes s odaadó munkásságáról pedig azt, hogy nem kérnek belőle. De hát akkor az a Zászló, kinek s minek zászlaja, – úgy gondolom, hogy azóta az a zászló mindig fátyollal volt letakarva, – szürke is volt a bosszantó elkedvetlenedés színe, majd mérges piros volt a lázadás a düh, s a tehetetlenség szégyenkező öntudatának színe. Ő lobogtatta, de pléhpajzocsokká tűztek a mellére: megbízhatatlan. Elveket hirdetett, de úgy kommentálták hivatalosan, hogy alapjában, voltaképpen, tulajdonképpen nem katolikus elvek ezek. Ugyanis erre csak Izsóf maga tudna felelni – nem oldalgott-e ő akkor a kopogtató kisasszony felé s nem lett-e befogadó a rideg, dogmatikus pofoncsapások alatt a női psziché eddig ártatlan, most kedves, résztvevő, megértő közeledései iránt? S lehet, hogy akkor az a természetesség, melynek Izsóf a kegyelem mellett mindig nagy értékelője volt, tért foglalt lelkében s az absztrakt elvek kegyetlen képviselői s szeretetlen érvényesítői a teljes, a korlátlan természetesség felé sodorták?! Így képzelem én Izsóf elfejlődését. Sajnálom, hogy a természetesség trambulinjáról fejest ugrott a világias élet Vagus fluviusába! Ő a vágparti gyerek ilyen Vágba került; a hosszúfalusi Vág nem ragadta el, ez a „lapos falusi” Vág elsodorta. Végre is nagy éretlenségnek s értelmetlenségnek kell tartanom lépését s siratom azt és őt, a nekem kedves félrelépőt, mivel elveivel, az egyházzal s a kereszténységgel szakított: no hát ez nem logika, hanem (átlépés más létrendbe) tehát szofisztaság, rossz bizonyítási mód! Ezt a ballépést a rosszul kezelt s a ki nem nevelt psziché sugalmazta! Aki így tesz, az az

élet ellentéteit hitben le nem győzte, – az a diákindulatosságából a szerencsétlenséget s megalázást megadásban legyőző keresztény férfiasságig nem fejlődött fel. Megakadt a metamorfózisok közbenső fokán; nem lesznek ivadékai... Talán gyermekei sem!

Júl. 5. Borzasztó sivár relativizmusban, érzelmi s gazdasági kátyúban van az egész világ: nyög, szenved, reszket, sír, káromkodik s várja, hogy ki segít rajta. Szegény, lerogyott magyar társadalom, ily tehetetlenségben, – így kipurévalva és lelket veszítve, ily kadávertehetetlenségre kárhozható még nem volt. De hát ez alatt a világtörténelem epikai pátoszáat is ki kell érezni s nem csak panaszkodni s óbégatni, hanem csodálni a kalapáló mestert s örülni a műnek, mely itt készül. Mi az a mű? A nagy történelemben nemcsak anekdoták s személyes tettek s baklövések szövedékét, nemcsak a kuriozumok kirakatát látjuk, nemcsak a hatalommá, no mondjuk, hólyaggá felfújott embernek bravúrjait s a nagy tömegnek hangyaboly-életét nézzük, hanem a nagy metafizikusnak munkáját csodáljuk. Az őserő, a teremtő hatalom stílusában idomítgatja ő most is a világot s nagy mesteri vonásokban kanyarít az eseményeknek alakot. Zűrzavar ugyan minden s török a világ, de a zűrzavarban nagy célok tendenciái feszülnek s jobb világok eszményei toladnak a történelmi öltözőbe. Alakulást, valósulást követelnek. Jól teszik, miért ne követelnék? Elég van-e már belőlük s nem fér ránk több is a jóból? Vagy csak a 19. századnak lesz garderobja s annak volt szabad a rizsposos parókákat s a fecskéfarkú frakkokat mindenféle kvasztlikkal s hímzéseikkel a lomtárba utalni? Hát testet kérnek, alakot az új eszmék s eszmények! Ne nézzük, kik öltöztetik; ne nézzük, mily mocskos, piszkos fickók képviselik. A nagy építész cigányt, csirkefogót, zsebtolvajt, betyárt, csalót, zshiványt a jármába fog s közéjük vág: uccu neki!

Higgyünk a nagy mesterben, higgyünk a művében s higgyünk műve folytatásában. Nem is lehet e hitet megtagadni. Credo in Deum, – mondjuk, – hiszek a jóban, a jó hatalomban, a győzelmes jóban, –tehát hiszek a világtörténelem folyamán érvényesülő Istenben; dacára bűnnek, ördögnek s canaille-nak, mégis csak Isten az Úr a világban. Ő tartja a kormányt. Nem lehet Isten-hívó, aki nem hisz a történet metafizikájában; a történet is isteni! Ebben nem hisznek a naturalisták, akiknek ez a sammelsurium a pszichológia vására s akik mindent pszichológiával magyaráznak: emberrel, szenvedéllyel, butasággal, hatalmi vággyal, erőszakkal. Lehetnek hőseik, de nincs eposzuk, nincs epikájuk. Hőseik nagy individuális erők, melyek magukból indulnak ki, mozgatnak, tesznek, ölnek, élveznek; de a nagy eszményi célokat, a hitet s a világtörténelmi történelem epikáját nem ismerik. Hős az, aki nem a részletet, hanem az egészet, nem a diribdarabot, hanem a formát, nem aki bekukkant a világba, mint bolond Istók Debrecenbe – minden korszak, pláne emberélet bekukkantás a világa, – az ilyen az érvényesülő nagyot, a Fölséget, az egészet meg nem értette; nincs is neki igazi inspirációja s pátosza. – Nem hisznek a történelem metafizikájában a szociológusok, kik csak a kézfogással, géppel, a mesterkedő fúró-faragó ember világának esélyeivel dolgoznak; ahol a kenyér, a gyomor, a has, a szív, a hajtókerék s minden egyéb csak e bélrendszernek szolgálata. Ezek e buta létnek öntudati emancipációit lesik, ösztönös kitöréseit a lekerült s lestrapált hasnak, fájdalmas vajúdásait ez új világokat szülni hivatott ösztönös méhnek. Mi a fenébe erőlködik ez a szörny s miért nem pusztul már bele a bestye, – ez az ember benyomása. Van e vajúdó kénytelenségben, e csoda- és szörnyszülöttek termelésében tragédia s komédia, de cél nincs. – E bárgyú laposságokkal szemben csak az lép be az értelmesség körébe, aki összefüggést lát a fölépítésben, látja a művész vonalát az események s korszakok hullámvászában, melyet nem a mechanizmus, nem győzi-marja-felé haladás, hanem a cél, a szándék, az akarat nyelvén szól közbe a bambaságba. Gondolata néha elbukik, eltűnik, máskor kivillan, – egyszer kusza gombolyagban elvész nyoma, hogy megint kiszaladjon. Hasonlít a hosszú, sok kilométeres frontok harcához; itt is, ott is támadás, hátrálás, tüzelés, harc, keveredés; de a főhadiszálláson megvan a tervrajz; a küzdő csapatok nem tudnak róla, de hitük van, hogy vezetnek, s bizalmuk, hogy jól vezetik őket. Az

egészet csak ily hittel s reménnyel lehet megfogni. A nagy vezér, a nagy metafizikus vezet. *Credo.*

Magunk csak eszközök, sakkfigurák vagyunk, az egészzet csak hitben fogjuk föl. Az áll a helyzet magaslatán, aki hisz, aki a harcok epikai jelentőségét megérti, azt, hogy itt a nagyvezér vezet. Ebből a lelkületből kell kiindulni, táplálkozni; az eseményeket nem szabad pszichológiává, azzá, mely csak az egyének kis s nagy önzéseit nézi, azzá alacsonyítani. A pszichék megvannak, feszülnek, dolgoznak, de nem ők határozzák meg a történéss s fejlődés vonalát, ők csak darabszám-munkások, nem tervezők, nem teremtők. Azért, aki csak a dirib-darabokban akad meg s azokat analizálja s felhőrpinti, az a nagy történést s annak epikai lendületét meg nem érti. A pszichén kívül itt a főszerep a nagy metafizikusé, aki a legremeklőbb szintetikus! A győzelem mindig a szellemé lesz. Érdekes, hogy a szellemi érdekek harcait nemcsak a jók, hanem a rosszak is vívják, – amint megfordítva a jók sokszor ellenzik a jónak haladását. Legtisztább a helyzet, ha a szellem s a haladás útját s harcait a tiszta erkölcsűek képviselik, így történt ez a római pogányság s a kereszténység ütközésében. A durva hatalom szemben állt a legtisztább; hamisítatlan erkölccsel. Máskor ideális célokot sok gazember, strici és gézengúz, jellemtelen firma is szolgálta. Keresztes hadak, renaissance, francia forradalom, legújabb forradalom. A csőcselék egyes eszmékért, melyek a has s az élvezet vonalába esnek, – a szegények a jobb sorsért, – az alsók a társadalmi elhelyezkedésért; harcokat vívhatnak a jobb világért a rosszak is s kardjuk az intézmények megkövült formáin vagy a hagyományos jogot s jogállapotokat védők vértjein szikrákat csíholhat, melyek a pünkösdi tűzből valók. Lássák be ezek a jó emberek, kik ellent állnak, hogy ez a harc is a jobbert folyik; álljunk ellent a rossznak, de higgyük, hogy ez is a jót szolgálja. A szálló igék emberjogról, egyenlőségről, szabadságról az Evangélium igéi; higgyük ezt s mondjuk azoknak, kik máshonnan indulnak ki s öntudatlanul is a jobb, nemesebb emberség Istenfiúságát mozdítják elő.

Júl. 6. Tegnap Stefanits járt itt rezgő idegekkel; ezek az emberek, mint a rezgő nyárfa. Minden gondolatuk érzésük egy-egy nyugtalankodó levél, a tekintetük is, a magatartásuk is. Igazán tönkrement társadalom. Mondta, hogy a primás szívesen agyonlövetné magát példaadás és irányítás kedvéért.

Júl. 6. Megint gondolkodom az új alakulásról. – Bizonyára a szociális fejlődése a világ. Kár, hogy ez teljesen Marx Károly égisze alatt indult meg. Tévely alatt! Abyssus abyssum invocat. [Örvény az örvénynek kiált. Zsolt 45,8] Tévely volt Smith Ádám gazdasági individualizmusa s a kapitalizmus. S tévely Marx Károly szocializmusa. Ott a munkát elnyomták, az volt semmi; itt a munka minden, még pedig a társadalmi munka s az agyonüt embert, individuumot.

Ezt mindig szem előtt tartani: tévely az anyja s gyűlölet s irigység az anyjának két emlője s erőszak az apja; bűn a miliője s bűn s hitetlenség a kísérője.

A kettő közt lesz az igazság. Ennek ki kell fejlődnie. Le kell vetnie a tévelyt, a társadalmi osztályharc beöltözködést s igazán társadalminak s emberinek kell lennie.

Ettől eltekintve *maga az irányzat az emelkedés, a felszabadítás, az egyenlősítés*, a több igazság kitűnő. S ebben egy immanens etosz s moralitás van. Morális, etikai elemek ezek. Isten gondolatai.

Ez határozottan mind új térfoglalásba, támadásba megy át. Új világot akarunk a letűnt helyébe, új állapotokat; érezzük, hogy mennyi rossz volt a régiben, mily zűrzavar, összekeverés az Isten országában; farizeizmus a társadalomban, élősdiség, uraság, naplopás, erkölcstelenség a burzsoáziában. Kettészakadt a kultúra; mi panasztunk, hogy kettő van s nem tudtuk egységesíteni. Hitetlen volt egyetem, irodalom, színház, – hitetlen és aposztata politika, gazdasági élet, – emancipálta magát a finom élet. Így ketté hasadt az európai szellem mint a ketté hasadt fa, hajó... Folyton kúráltuk, kuruzsoltuk. Tudtuk, hogy az ember s a társadalom nem lehet kettő, hanem egy. Egy hitűnek, egyelvűnek kell lennie, tetőtől talpig.

Nem lehet más az imában s más az életben. A keresztény elveket a világ megtagadta s a kereszténység nem bírta távol tartani a nagy szakadásokat. Tévtanok jártak, hódítottak s elrontották a világot. Smidt Adám, de előtte Locke, Hume, Hobbes a lelket száműzték a világból. Íme mennyi vízár, piszkos folyás elegyedett az európai kultúra folyamába s ott kavargott s ezt mind keresztény kultúrának akartuk mondani, distingváltunk, magyaráztunk... Tehát ezzel szemben igazán mi is új világot akarnánk.

Ők ezt az új világot fel akarják építeni új etikán, hitetlenségen, hegeli, marxi filozófián. Ezt is természetesen foltozzák, kombinálják, fejelik, kaptára húzzák; de hát új intézményeket, jólétet, élvezetet akarnak s... hódítanak, tért foglalnak, a tömegmozgalom pátosza, a szabadság lelke, pünkösdi viharként... új hitük van s annak lelkesítő, lököereje van. Az ő világukat meg akarják teremteni.

Mi volna a mi dolgunk? a) concentratio, elvonulás a lélekbe. Ez az új világ is az ördögé, – bűnös, anyagfoltos, – emberi ügy, hogy a bestiába hajlik, illetőleg siklik le lépten-nyomon. Így mint hitetlenséget az Evangélium szigorúan elveti... az Isten író keze s ujja rajta: Mane, Tekel, Ufarzin...!

A „*mi világunk*” külön van; így kellett volna lenni akkor is, most is így kell alakítani: külön. Más az alap most, mint volt, más a milió; tán jobb; de külön kell. Kítaszítanak, szakítanak... külön kultúrát, nem a technikát, de a lelket veszem. A koncentrációban tan kovász-energiája föléled...

Az a másik világ, a hegeli, a marxi, etikájában csődöt mond. Nincs igaza, nem fogja kielégíteni híveit; nálunk kielégülnek.

Akik e különválás s éles különböztetés nélkül beszélnek etikáról, azok a posztót szövök, a kenyeret sütik, a házat építik, de a gyapjút, a lisztet, a terméskövet s fát, az ősi adatokat, hogy honnan veszik, megmondani elfelejtik.

Ők le akarják törni a régi világot. Ebbe van beleépítve az egyház. A történelemben jó, rossz együtt, örökértékű s ideiglenes forma. Nem különböztetnek. Mily baj ez, hogy mi nem különböztettünk, hogy szemet hűnytünk, hogy a tan tiszta volt, de a praxis nem. A praktikusok most is sokat hozhatnak föl amellet, hogy másképp nem lehetett, – a moralisták, hogy így több jót tettünk, a kisebb rosszat, az okosság vezetett. Én se tudom, hogy mit hogyan kellett volna; de azt látom, hogy a túlságos összeleledés a hibákért való felelősséget is ránk hártotta. Aztán pedig beleszoktunk, a hatalommal együtt mentünk, élveztük a hatalom, a possessio előnyeit...

b) klerikalizmus ne legyen választófal, – közelebb a hívőt s a pásztor, ne osztály, ne bürokrácia, legyenek a hívek igaziak, ne név szerintiek. Övék legyen az egyház, éppen olyan tagja, mint a pápa s a papok, ha nem is egy a hatalom. Bár volna, hogy a klérus polgári foglalkozást űzne... hogy hívó lenne!

Júl. 6. Roppant sok a letört s hajótörött ember. Mellerné említette egyik rokonát, akinek beszélt a szociális haladás előnyeiről, a jobb világról, melyet mi talán nem élünk meg, de majd mások. Bosszankodva felelte a férfi: Mit nekem az ily buta beszéd; mit nekem a jobb jövő, mely nem az enyém; nekem legyen jó s addig, míg élek! Stefanitsné összetörését említettem. Jaj, felelte, nő vallás nélkül; előkelőség jó életben, rokonságban, zsúrozásban. – Ezek mint a kitépott fák, gyökerestül kitépve s sodródva az árban. Hány ily hajótörött van, kik nem hisznek! A jobb világban nem, mert mit használ nekik szerintük, ha nem az övék. A másik világban sem! Ellenben mily jó hinni, hogy ez mind csak utazás, hajózás tajtékzó tengereken, ütközéseken, kalandokon át. Ad astra per aspera! [Nehézségeken át vezet az út a csillagokba. Seneca: Hercules furens 437.]

Júl. 6. Az új társadalmi rendet csupa részletmunka vezetheti csak be a világba. Az, hogy hogyan tiszteljük, becsüljük egymást, egymásban, magunkban az embert, – a cselédet, a közt! Mellerné áldomása leányaival (alkalmazottak) házbeliekkel, Ihos kocissal és feleségével, kivel együtt ettek, Ihosné kenyérrel a tálal is kitörülte. Este jöttek hozzájuk megrakodva

Bittera Gyula sárkeresztúri intéző kincseivel; ott is háltak. – „Szólnok” nekik nem kell s ők is beszélnek, mert van „szavalatuk”! Ihosné így tartja! Hát az emberségi, testvériségi öntudatot érlelteti bennünk ez idő!

Júl. 6. Foerster etikáról beszél, de nem jelzi, hogy hol a forrásai. Készen veszi s pozitíve mind úgy adja elő, mint az Evangélium, de a hitéletre mint föltétlen alapra nem mutat rá. Úgy tesz mint Marc-Aurel, aki a kereszténységből átvette a téziseket, törvényeket; de nem vezetett a forrásokhoz. Az jó, például tisztaságról, önfegyelemről beszélni, a romlottságra, a tragikumra az emberben rámutatni; de ki tesz tisztává? Csak kegyelem által lehetünk azzá; azt meg kell mondani; ha nem mondjuk, tényleg rossz, vagy félig jó szolgálatot teszünk híveinknek; sőt rosszul orientáljuk őket, mert azt mondhatják; „szép, szép, de nem lehet.” S nincs-e igazuk? Igazuk van; így természetes ideálokat előadni s a praxisba való átvétel egyedüli lehetőségét meg nem adni, – mondjuk, ki nem jelölni, a kompromittálás veszélyébe állítja az eljárással a jóakaratot!

Júl. 6. Mennyi rossz s jó vegyesen a múltban; együtt vettük, túrtük... Mennyi rossz s jó, új-jó a mai harcokban! Itt az új jót a szociáldemokrácia hozza, de a rosszat is. Vigyázzunk, hogy se ők, se mi igazságtalanok ne legyünk. Ha ők összetörik a rosszal a jót a múltból, oly igazságtalanok lesznek, mint mi, ha a jóval vegyes új jónak ellentállunk.

Júl. 6. A részletmunkát látom itt főfeladatnak. A keretet, melyet az új szociális törvények s intézmények teremtenek, ki kell tölteni *élettel*. Ez az élet az etikai élet, a motívumok, intenciók élete. Jó a keret; segít sokat, de nem elég. – Eddig ily keret nélkül állítottunk a világba sok étoszt; adja Isten, hogy a keret segítsen több étoszra. De a világ sora, haladása s emelkedése csakis ezen fordul, ettől függ! – Főleg azok a keretek segíthetnek, melyek a miliő törvényénél fogva visszahatnak az életre s elrontását megakadályozzák.